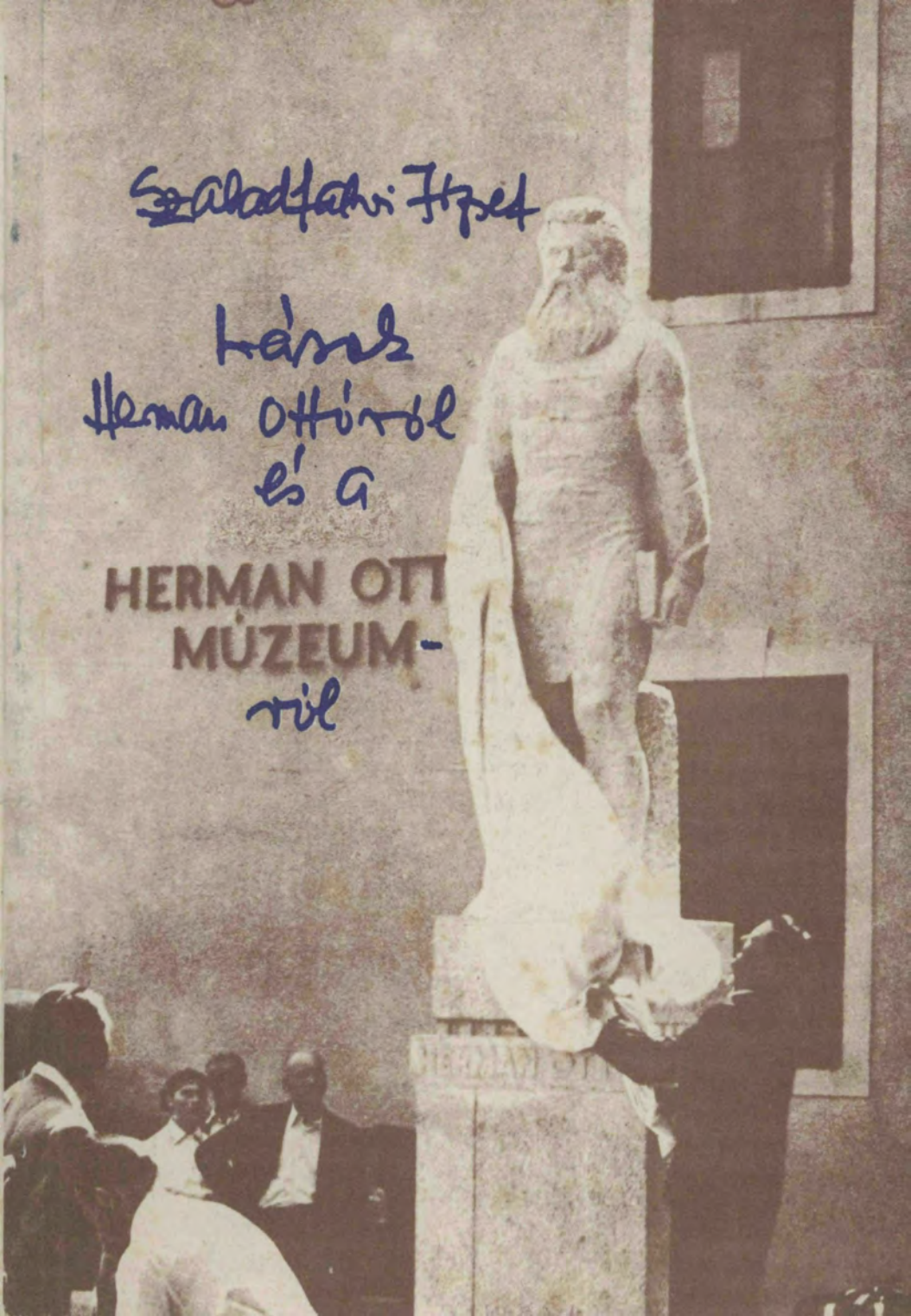

Szabadfahri Itzel

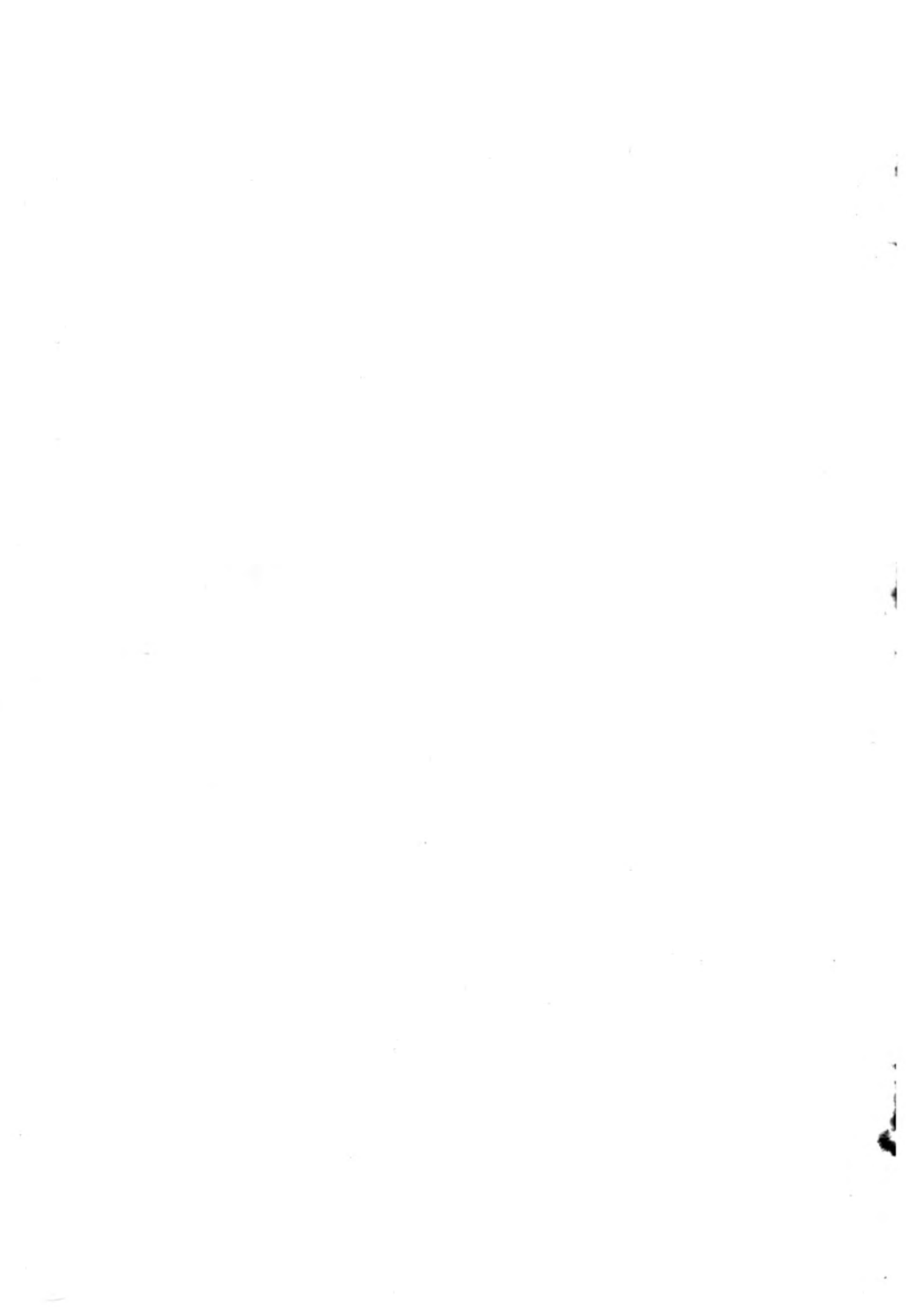
Káros
Herman Ottó-ról
és a

HERMAN OTT
MÚZEUM-
ról

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK
25

SZABADFALVI JÓZSEF

**ÍRÁSOK HERMAN OTTÓRÓL
ÉS A HERMAN OTTÓ MÚZEUMRÓL**

**Herman Ottó Múzeum
Miskolc, 1987**

Készült Miskolc Város Tanácsa és a Borsodi Nyomda támogatásával

Lektorálta: Ikvai Nándor

Szerkesztette: Veres László

Technikai munkatárs: Feketéné Bíró Edit

Borító: Valent Ede

A fényképek a Herman Ottó Múzeum fotóarchívumából származnak

Fényképezték: Broczkó Tamás, Kulcsár Géza, Valent Ede

ISSN 0324 4563

ISBN 963 7221 03 4

Felelős kiadó: a Herman Ottó Múzeum igazgatója

Borsodi Nyomda, Miskolc, 1987 – Felelős vezető: Wirth Lajos

BEKÖSZÖNTŐ

Mindnyájunk életében elérkezik a számadás, pontosabban a betakarítás ideje. Másfél évtizede állok a Herman Ottó Múzeum és a Megyei Múzeumi Szervezet élén. Kutatott témáim mellett óhatatlanul kapcsolatba kerültem intézményünk történetének egy-egy eseményével, vagy időszakával. Előadásokat kellett tartani, tanulmányok is készültek.

Múzeumunk, a magyar múzeumok fejlődésének második nagy vonulatában, a millennium kulturális életben is fellendülést hozó időszakában – egészen pontosan 1899-ben – létesült. Több mint egy évtizedig tervezgették, keresték a megvalósítás lehetőségeit. Az életrehívó egy nagy jelentőségű kulturális egyesület, a *Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesület* volt, amely közben a nevét is megváltoztatta *Borsod-Miskolci Múzeumi és Közművelődési Egyesületre*. 1913-ig, tehát mintegy másfél évtizedig hű fenntartója is volt intézményünknek. Kell erre emlékezni különösen napjainkban, amikor városunknak új közművelődési egyesülete alakult *Szemere Bertalan Közművelődési Egyesület* névvel. Úgy is, mint ennek az új egyesületnek a napokban megválasztott első elnökének arra kell törekednem, hogy hasonló eredményességgel végezzem munkámat.

Az intézmény történetét a viszonylag egyenletes felívelés jellemezte. Kivételt csak a két nagy háború jelentett. Az első években – mai szóhasználatnál élve – csupán társadalmi munkások csatlakoztak mellé, tették meg az első áldozatos, itt-ott botladozó lépéseket. Már a század első éveiben kiállítással is jelentkeztek. A műtárgyállomány is folyamatosan gyarapodott áldozatos ajándékozók szeretett darabjaival, majd egyre inkább vásárlás útján is, a városi és a megyei magisztrátusok évi egy-kétezer koronás dotációjából. Századunk első évtizedében kialakult a múzeum teljes gyűjtési profilja: régészet, néprajz-népművészet, történelem, de akadtak természettudományi tárgyak és képzőművészeti alkotások is. Ez utóbbiak egy részét az ún. „felvidéki vándorkiállításokon” szereplő művekből vásárolták. Ezekből most is őrizzük *Fényes Adolf* és

Szinyei Merse Pál több kiváló alkotását. Századunk ötvenes éveinek elejéig intézményünk a *Borsod-Miskolci Múzeum* nevet viselte, az egyesület nevéből képezve. S csak ez után adták a *Herman Ottó Múzeum* nevet.

Mai értelemben vett múzeumi arculata az 1950-es években alakult ki. Ekkor alkalmazták az első szakmuzeológusokat, régészeket, történészeket és etnográfusokat, kezdte meg tevékenységét újonnan létesített laboratóriumokban két-három restaurátor és fényképész. Egyre inkább lehetőség nyílt tudományos kutatásra, a szakemberek el is indultak ezen az úton. Kiadványsorozatot indítottak, fejlesztették a szakkönyvtárat.

A második nagy fellendülés intézményeink életében az 1970-es évek közepétől indult. Az elmúlt évtizedben alakult ki a megye tájmúzeum-hálózata. Muzeológus szakemberek kerültek a korábbi tájmúzeumokba: Szerencsre, Tokajba és Mezőkövesdre. Megkezdte tevékenységét a *Gömöri Múzeum* Putnokon, az *Abaúji Múzeum* Forrón, a *Kazinczy Múzeum* Sátoraljaújhelyen és a *Bodrogközi Kastélymúzeum* Pácinban. Új épülettel gyarapodott a Herman Ottó Múzeum, a Tokaji Múzeum és a Sárospataki Képtár. Új feladatokat vállaltunk fel: Kialakítottuk Miskolcon a *Természettudományi gyűjteményt*, hármas prófillal a *Vizuális Kultúrakutató Osztály* gyűjteményeit, most keressük a független Irodalomtörténeti osztály és kiállítás lehetőségeit. Igyekezünk fejleszteni a kiadványozást. A megnövekedett szakembergárda egyre nagyobb szerepet játszik a város, a régió s már-már országunk kulturális, tudományos és közéletében.

Herman Ottó tudományos tevékenységével, elsősorban az élete utolsó harmadában folytatott néprajzi publikációival az 1960-as évek elején kötöttem életreszóló barátságot, amikor a magyar nép nagy „ösfoglalkozásának”, az állattenyésztésnek a történetével és etnográfiájával kezdtem foglalkozni. Hatalmas egyénisége mindmáig megszabta az említett témakör, de szinte az egész magyar etnográfia szemléletmódját és értékrendjét. Idevonatkozó mondandóimat másutt, több helyütt már közreadtam. E kötetben múzeumunk névadójának másik két arcélét kerestem; az emberit és a közéletit. A betekintés ide éppen olyan nagy élményt jelentett, mint az autodidakta polihisztor tudományaiba. Emberi, tudósi és közéleti nagysága mindig rejtély és örök példa marad.

Miskolcon, 1987. november havában

Szabadfalvi József

HERMAN OTTÓ

A felvidéki Breznóbányán 1835. június 28-án született a múzeum névadója, Herman Ottó. Atyját, az udvari kirurgust 1847-ben Diósgyőrbe helyezték, ahonnan az ifjú Herman Ottó Miskolcra járt tanulmányait folytatni. 1848-ban, a szabadságharc kitörésekor katonának próbált beállni, de a 13 éves fiatalembert hazaküldték. Később Miskolcon és Korponán, majd 1854 májusától 1856 végéig Bécsben géplakatos inas. Bécsben minden szabadidejét a természettudományi múzeumban töltötte, ahol az ásványok, a növények és az állatok világával ismerkedett. Kiváló rajzkészségét is kamatoztatta, természettudományi munkákhoz készített illusztrációkat. 1857-ben besorozták katonának. Korai nagyot hallását a katonaoorvos szimulálásnak minősítette, s így Zólyomban szolgált. Csapatát 1859 májusában az osztrák–olasz háborúba vezényelték, ahol végül 26 éves korában leszerelték. A következő években feltűnik az olasz és a lengyel forradalmak színterein. 1863-ban két társsal fényképészműhelyt nyit Kőszegen. Itt tanulta meg Chernel Kálmántól a madarak preparálását. Chernel tanácsára pályázta meg – és nyerte el – 1864-ben a kolozsvári Erdélyi Múzeumban meghirdetett konzervátori állást. BRASSAI Sámuel segítségével, munkatársa lett, s Kolozsváron dolgozott egészen 1871-ig.

Harmincévesen kezdi meg a tudományos tevékenységet, első tanulmánya a kabasólyomról 1864-ben jelent meg. Sokat tanul, még többet dolgozik. Éveken át végez gyűjtőmunkát az erdélyi Mezőségen. Elsősorban ornitológiával, a madarak életével foglalkozott, de már ekkor felfigyel másik nagy témakörére, a halakra és a halászatra. A múzeum számára ásványokat, kőzeteket is gyűjtött. Kolozsváron az *Ellenzék*, majd a *Magyar Polgár* című lapokban kezdte meg újságírói, valamint politikai tevékenységét is.

Herman Ottó 1873-ban telepedett meg Pesten. A *Természettudományi Társulat* megbízásából elkészíti, s három kötetben megjelenteti *Magyarország pókfaunáját*. Első nagy munkáját elküldi az emigrációban

1. kép. Herman Ottó arcképe

élő Kossuth Lajosnak, s ezáltal indul meg bensőséges, tisztelő barátságuk. Részt vett Herman Ottó a szőlőkert pusztító filoxéra elleni országos harcban. 1875-től a *Magyar Nemzeti Múzeum* állattárának munkatársa, rendszeresen jelennek meg cikkei a *Vasárnapi Újságban* és más fővárosi lapokban.

1885-ben Herman Ottó feleségül vette BOROSNYAY Kamillát, aki elsősorban *Az Én Újságom* c. gyermeklap külső munkatársa volt, meséket és gyermekverseket írt.

1885-ben – az országos kiállításon – figyelemre méltó halászati gyűjteményt mutat be, 1887-ben pedig befejezi nagy halászati monográfiáját, ami érdeklődését a néprajztudomány felé irányította. 1888-ban Norvégiában, a sarkkörön túl tesz tanulmányutat. Úti élményeit *Az északi madárhegyek tájáról* címmel 580 oldalon 1893-ban jelentette meg. 1891-ben megszervezi a második *nemzetközi ornitológiai kongresszust*, majd 1896-ban a millenniumi kiállítássorozat néprajzi kiállítását rendezi. Országgyűlési képviselő Szegeden, majd Miskolcon. Megszervezi, majd haláláig

2. kép. Herman Ottó vadászképe

3. kép. Herman Ottó és Borosnyay Kamilla
esküvői képe

irányítja a világ első *Madártani Intézetét*. Több természettudományi folyóiratot szerkeszt. 1914-ben Budapesten hunyt el, sírját 1963-ban – végső akarata szerint – a Miskolchoz tartozó Hámor temetőjébe helyezték át.

Herman Ottó tudományos és közéleti tevékenységét 15 könyv és több mint ezeregy száz tanulmány és cikk őrzi. Érdeklődése sokirányú volt, ezért érdemelte ki a „polihisztor” nevet. Tudományos tevékenysége főbb állomásait, eredményeit az alábbiakban foglaljuk össze:

1876–79 között jelent meg háromkötetes monográfiája, *Magyarország pókfaunája* címmel, 1887-ben adja ki két kötetben *A magyar halászat könyve* c. nagy fontosságú monográfiáját, majd egy évvel később *A halgazdaság rövid foglalata* c. munkáját. Főbb ornitológiai művei a következők: *A madárvonulás elemei Magyarországon* (1895), *A madarak hasznáról és káráról* (1901), ez utóbbi 1903-ban német nyelven is megjelent. 1906-ban Herman Ottó kezdeményezésére indult meg az évenkénti rendszeres megemlékezés: *A madarak és fák napja*.

4. kép. Borosnyay Kamilla lakásukban

A régészettel a 19. század utolsó évtizedében került bensőségebb kapcsolatba. 1893-ban publikálta magyar és német nyelven a Miskolcon (múzeumunk közelében), Bársony János portáján 1891-ben előkerült két kőeszközt, azt állítván, hogy ezek az őskori ember eszközei. Megállapításait évtizedes nemzetközi vita követte. Felfedezésének legfőbb értéke a magyar őskőkorkutatás megindulása, s ennek nyomán Miskolc és a Bükk hegység barlangjainak régészeti feltárása.

Herman Ottót a természettudomány és a régészet mellett a néprajztudomány is magáénak tekinti. Néprajzi érdeklődését a zoológiai kutatás, főként a halászat tanulmányozása indította el. Elsősorban a magyar népi halászatot, a pásztorkodást és a népi építkezést tanulmányozta. Néprajzi munkásságát jó néhány könyv és száznál több tanulmány jelzi. Említett halászati monográfiája mellett 1898-ban jelent meg *Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorelet* című kötete, egy évvel később *A magyar ősfoglalkozások köréből*, majd 1909-ben *A magyarok nagy ősfoglalkozása* című könyve. Halála évében, 1914-ben látott napvilágot máig egyedülálló munkája *A magyar pásztorok nyelvkinccse*.

Herman Ottó sohasem volt a miskolci múzeum dolgozója, vezetője. Amikor intézményünk létrejött, már országos hírű tudós, Budapesten dolgozik, csak pihenni jár haza gyermekévei lakóhelyére. Lillafüreden vásárol magának telket, s épít nyaralót. A múzeumhoz fűződő kapcsolatról LESZIH Andor az intézmény 1905–1950 közötti munkatársa, majd vezetője így emlékezik: „Herman Ottó gyakorta jön le hozzánk, hogy a természetet a mi csodaszép Magyar Tempénkben vizsgálja, a kiveszőfélben lévő népszokásokat, viseletet kutassa, a pásztor- és a halásznép érdekes és magában sok színmagyarságot rejtő eszközeit gyűjtse s a miskolci paleolitelet mellett síkra szálljon.” *A Közművelődési és Múzeumi Egyesület* Herman Ottót 1906-ban tiszteletbeli tagjává választotta.

Herman Ottó szellemi óriás, polihisztor volt, de annak nemcsak tudó, hanem dolgozó, alkotó típusa. Tevékenysége megalapozta, meghatározta három tudományág, a természettudomány, a régészet és a néprajztudomány útját, szemléletét, sőt haladási irányát. Intézményünk tisztelettel ápolja névadója tudományos és emberi nagyságát.

HERMAN OTTÓ KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGE

Herman Ottó születésének 150. évfordulójára készülődven ismét kézbe-számba vettem a róla szóló irodalmat, a jó néhány könyvet és a számtalan tanulmányt. Ezekben jó néhányszor esett szó már az *utolsó magyar polihisztor* alakjáról, méltatták, méltattuk a sokoldalú tudósi tevékenységét, a magyar természettudományokban, régészetben és a néprajzban betöltött szerepét. Szó esett a politikusról is. Legutóbb ERDŐDY Gábor kísérelte meg egyenleget vonni ebben a tekintetben.¹ Életével, tevékenységével foglalkozott már tudományos ülésszak és emlékülések, állnak szobrai; intézmények, utcák, szocialista brigádok őrzik híven emlékét.

Az előttem szólók méltatták a sokoldalú tudós színes portréját, én most a közéleti, az alkotó és a szervező Herman Ottóra kívánok emlékezni. Idevonatkozó sokoldalú tevékenységéről részleteket tudunk, egységesen azonban még nem szemlélhettük. Nem áll szándékomban és itt nem is tudom az egész közéleti életművet méltóan tárgyalni, csupán a tendenciákra kívánok és tudok rámutatni.

1. Herman Ottó jeles tudományszervező volt. Még abban az évben, amikor a Nemzeti Múzeum kötelékébe lépett, tehát 1875-ben javaslatot adott be a Magyar Tudományos Akadémia III. Osztályának egy állat- és növényteni folyóirat megindítására. A *Természetrajzi Füzetek* első száma 1877 elején meg is jelent a múzeum kiadásában és Herman Ottó, valamint az állattár, a növénytár és az ásvány-öslénytár vezetőinek szerkesztésében. A kutatások külföldi megismertetése elősegítésére idegen nyelvű mellékletet (*Revue*) is adtak ki a folyóirathoz. Itt, e kiadványban és másutt is igen sokat tett a természettudományok magyar szaknyelvének kialakítása terén. Az új szakszavakat általában a magyar népnyelvből kölcsönözte. Bekapcsolódott a *Természettudományi Társulat* munkájába, ott sok előadást tartott.

1884-ben részt vett az ornitológusok bécsi nemzetközi kongresszusán. A második nemzetközi ornitológiai kongresszus rendezését 1891-

ben Budapestnek adták, ennek megszervezésén igen sokat fáradozott. Az itt kivívott nemzetközi elismerés hatására elfogadták tervzetét, a vallás- és közoktatási miniszter létrehívta a *Magyar Ornitológiai Központot*. Itt hárman dolgoztak, élén Herman Ottó mint tiszteletbeli igazgató állt, a még Kolozsvárról ismert Pungur Gyula tanár volt az asszisztens, valamint Gaal Gaszton mint önkéntes munkatárs. Az évi támogatás, csupán 2000 korona volt. Jó néhány évi kemény munka után 1894-ben megindítja az *Aquillat*, az Ornitológiai Központ madártani szakfolyóiratát.²

A *Magyar Néprajzi Társaság* megreformálására 1892 februárjában Herman Ottó tett javaslatot, ezt követően rövid időre a társaság elnökévé is választották. XANTUS János halála után, 1894-ben felajánlották neki a Néprajzi Múzeum igazgatói székét, ezt azonban szabadelvű párti képviselőtársai javaslatára nem fogadta el.

Herman Ottót tágabb tekintetben is érdekelték a kultúrpolitikai kérdések „Nagy igazságot mondott Herman Ottó nem egyszer a Házban, mikor megjegyezte: Magyarországnak két képe van, Magyarország a jelentésekben és Magyarország a valóságban.” – írja róla LAMBRECHT Kálmán. Publikációs jegyzéke igazolja, hogy számtalan előadást tartott, nemcsak tudományos fórumokon, hanem – mai szóhasználattal élve – a közművelődést szolgálót is a nagyközönség számára. Szervezett olvasóegyletet, támogatta a középiskolák és egyetemek átszervezését, színházak fejlesztését.

2. Jelentős muzeális gyűjteményegyütteseket hozott össze. A múzeumi munkával, konkrétan a preparálással Bécsben – még lakatossegéd korában – ismerkedett meg a Hofmuseum Naturalienkabinetjében. Tudását 1864-től 1872-ig Kolozsváron, a tudós BRASSAY Sámuel irányítása mellett fejlesztette, itt vált belőle – autodidakta módon – kutató, sőt tudós. Az *Erdélyi Múzeumot* fenntartó *Múzeumi Egylet* őszi ülésén mutatta be első tanulmányát, a kaba-sólyomról.³ Több alkalommal járt gyűjtőúton az erdélyi Mezőségen. 1867-ben nagy igyekezettel dolgozott az ún. Tauscher-féle madártojás és bogárgyűjtemény megszerzésén, 1868 őszén a pesterei Igrici barlangban talált barlangi medve csontvázakkal vette meg a múzeum őslénytani gyűjteményét. A gyűjtemények további gyarapításáról LAMBRECHT Kálmánnál a következőket olvashatjuk: „1869 január havának második felét Mezőháton töltötte jegeshalászattal. Ez az útja is gyarapította a múzeum gyűjteményét, amely Herman Ottó gondozása alatt igazán gyors léptékben fejlődött. Második mezőségi kiállása 2343 állattal gazdagította az Erdélyi Múzeumot, a tojásgyűjte-

mény pedig a semmiből 2869 példányra szökkent 212 fajjal, alig három év alatt. Megvetette a csontvázgyűjtemény alapjait is, a rovargyűjteményt pedig több ezer példánnyal gyarapította.”⁴

A Petényi-hagyaték indította el halélettani, halászati, majd pedig eszközgyűjtéseit is. Halászati eszközöket bemutatta kiállításon is, s a millennáris kiállításra való készülődés vezette el 1893 után a pásztorélet tárgyainak és hagyományainak gyűjtéséhez is. Halászati és pásztorkodási tárgye gyűjtései a *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya* magyar gyűjteményeit indították, gyarapították.

Itt kell megemlítenem, hogy gyarapította választott városa, Miskolc múzeumának gyűjteményét is, az ún. Bársonyházi szakócák egyik szép darabját az 1899-ben létesült múzeumnak adta át több eredeti fotó kíséretében. Innen eredt tanulmányai, a körülöttük kerekedett nemzetközi vita és visszhang indította el a századelőn a bükki barlangok tudományos feltárását. Az innen kikerült leletegyüttes adta és adja régészeti gyűjteményünk legrangosabb csoportját, vált ismertté a szakemberek között világszerte. Herman Ottót a Borsod-Miskolci Múzeum Egyesület tiszteletbeli tagjává is választotta.

3. A 19. század második felében igen nagy jelentőségre tettek szert a különböző háziipari, ipari, majd pedig a központilag szervezett nagyobb kiállítások. Herman Ottó ezekkel is hamar kapcsolatba került. 1872-ben részt vett a Dicsőszentmártonban rendezett Kisküküllő megyei gazdasági kiállításon. Kolozsvár elhagyása után és még budapesti alkalmazása előtt, amikor különböző megbízatásokból és igen nehezen élt, bízták rá Apatinban a magyar iparkiállítás rendezését. A kiállításon a kendertermesztést és -feldolgozást mutatta be kiemelten, erről később tanulmányt is írt.⁵ Helyt adott a népművészet (kerámia, fafaragás, szőr stb.) bemutatásának, már ekkor felfigyelt a népművészet hanyatlására.⁶ A kiállítás titkára volt, eredményes munkájáért az *Apatiner Gewerbe-Verein* aranyéremmel tisztelte meg. Az ipar és az iparosság figyelemmel kísérése hozta össze 1875-ben „az ország hontalan kormányzójával is”.⁷

Közreműködött Budapesten az 1885. évi kiállítás megszervezésében, itt halászati gyűjteményét mutatta be. A millenniumi kiállítás szervezőbizottságának alakuló ülésén 1893-ban Herman Ottó felajánlotta, hogy összegyűjti a magyar pásztorélet eszközeit s azt a kiállításon bemutatja. A városligeti tervon e célra emelt pavilonban, illetőleg a vízen ismét bemutatta halászati gyűjteményét. A pásztoreszközök mellett kiállította a hagyományos pásztorepítményeket is. Az *Anthropologische Gesellschaft in Wien* meghívására Herman Ottó 1896. február 13-án gazdag

anyagának egy részét Bécsben is bemutatta. Az itt elhangzott előadásának megjelent szövege volt az első pásztorkodási publikációja. Herman Ottó gyűjteményét 1900-ban bemutatták a párizsi világkiállításon is, a kiállított anyag értékét jelzi, hogy a francia kormány meg akarta vásárolni a néprajzi múzeuma számára.

4. Herman Ottóra emlékezvén, nem szoktuk számon tartani iparpártoló, illetőleg a gazdálkodás fellendítését célzó érdeklődését, tevékenységét. Említsünk idevonatkozóan is néhányat: Jelentős szerepet fejtett ki a filoxéravész felismerésében, majd pedig a magyar szőlészet megvédésében és felújításában. 1873-ban az elsők között tekinti meg Pancsován a károkat. A megoldás érdekében cikkezett a *Természettudományi Közlönyben* és napilapokban, tartott előadásokat és gyűléseket hívott össze. Ez ügyben 1879. december 9-én és 1882. február 11-én felszólalt a parlamentben is. Hirdeti a homokos talajok bekapcsolását, a kísérlet megtekintésére külhonba is kiment. THAN Károllyal, WARTHA Vincével együtt bízta meg a kormányzat az ún. *filoxéra bizottságba*, amelynek 1880-ig tagja is volt.

1874-ben az apatini kiállításon kiemelt helyet biztosított a háziiparnak és a kenderfeldolgozásnak, mindkét témakörrel, azok új eljárásairól több ismertető újságcikket publikált 1874–78 között az *Egyetértés* és a *Vasárnapi Újság* hasábjain. Ennek kapcsán felvetette egy *Iparmúzeum* tervét is.⁸ 1885. március 5-én a képviselőházban beszédet mondott a „selyemtenyésztés tárgyában”.

Halászati kutatásai megismertették a haltenyésztés korszerű eljárásaival. Az 1880-as évek végén napilapokban, de terjedelmesebben, a szakemberek számára a *Természettudományi Közlönyben* több cikket, tanulmányt írt az okszerű halasgazdaságról, azok berendezéséről, a keltetésről, a ponty és a pisztráng tenyésztéséről.⁹

5. Herman Ottó jelentősen szervezte a természetvédelmet, talán azt is állíthatjuk, hogy az első magyar tudatos természetvédő. Állattani, elsősorban madártani kutatásai vitték el az 1870-es évek második felében az állatvédelem tudatos hirdetéséhez. Idevonatkozó tanulmányai a következő évtizedben jelentek meg: *Védjük az állatokat* címmel 1882-ben kiadványt szerkeszt. Ugyanezen év márciusában kérelmet nyújt be az *Országos Állatvédő Egyesület* megalakítása céljából, erről 1882. március 19-én adnak hírt az egykorú lapok. *Az állatok védelme* címmel 1883-ban a *Franklin Társulatnál* jelentet meg egy 117 oldalas munkát. Természetvédő buzgólkodása túlterjedt országunk határain. 1900-ban az egyesület közgyűlése elé terjeszti indítványát a *Madarak és Fák napja* rend-

szeres megtartására.¹⁰ Ezt APPONYI Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter hat év múltával, 1906-ban elrendelte, majd pedig a törvényhozas törvényerőre emelte (1906. I. t.c.). A természetvédelem kérdéseivel 1914-ben bekövetkezett haláláig folyamatosan törődött, foglalkozott.

6. Tartósabb otthonra először, teljes nyolc esztendőre Kolozsváron lett. BRASSAY Sámuel mellett mélyedt el jobban a természettudományokban, ismerkedett meg a múzeumi munkával és a múzeumi egyesület tevékenységével. De itt kezdett hozzá 1865-ben, majd pedig tanult bele igazán a publicisztikai tevékenységbe is. Itt került kapcsolatba a SÁMI László Farkas utcai lakásán találkozó szellemi vezetősorporttal, akik K. Papp Miklós vezetésével megindították a *Magyar Polgár* c. hetente három alkalommal megjelenő politikai és társadalmi hetilapot. Herman Ottó állandó külső munkatársa lett a lapnak. Eleinte kizárólag útirajzokat és esszézerű tanulmányokat írt első kutatóútjáról. 1870 decemberében MÁTRAY Ernővel új rovatot indít *Új Erdélyi Múzeum* címmel, ebben BRASSAY Sámuel, ENTZ Géza, TÖRÖK Aurél is publikált Herman Ottó mellett.

Az első politikai cikkeket 1871-ben, a francia kommün évében, igazolhatóan, annak hatása alatt kezdte el. Közben odahagyja az Erdélyi Múzeumot és a kolozsvári lap főmunkatársa, majd társszerkesztője lesz. Az első politikai cikke 1871. január 31-én jelenik meg *A válság küszöbén* címmel. Március 28-tól folyamatosan hírt ad a párizsi eseményekről ilyen címen: *A montmartrei „lábadók”*,¹¹ *A párizsi „cemme” előzményei* (jún. 7.); Az *„Internationale”* (jún. 20.) stb. Még ebben az évben ilyen címmel jelentek meg a Magyar Polgár hasábjain cikkei: *A lelkiismeret szabadsága* (dec. 3. sz.); *A munkások ügyében* (szept. 8. sz.); *A munkások pere* (1872. máj. 9. sz.); *Kossuth nézetei az ellenzék két árnyalatának feladatáról a választásoknál* (1872. máj. 26.).

Politikai publicisztikával szinte élete végéig foglalkozott a budapesti lapokban is. A *Politikai Újdonságok* 1875. évi számaiban jelent meg *A háziipar és a tanoncoktatás* c. nagyobb írása. Az ún. tanoncképzés később is visszatér írásaiban, úgy tűnik saját fiatalsága, a géplakatos tanuló nehéz sorsa szolgált élményül. 1876-ban jelent meg híres cikke *A mérges csók* címmel.¹² Később kapcsolatot talált a munkásmozgalom vezetőivel, így pl. CSILLAG Zsigmonddal, hosszú eszmecserét folytat a kommunizmusról FRANKEL Leóval.

7. Herman Ottó közéleti tevékenysége kapcsán meg kell emlékeznünk képviselői tevékenységéről is, 1879-től a századfordulóig szinte folyamatosan képviselő Szegeden, Törökszentmiklóson, majd pedig

Miskolcon. Ez idő alatt számtalan beszédet mondott el, még többször szólt hozzá, illetve a parlamentbeli ügyekről igen sokszor írt cikket napilapokban is. Ezt a tevékenységét a Herman Ottó-kutatás alaposan még nem tárta fel, ennek nemcsak politikatörténeti aspektusai vannak, s teljes egészében hozzátartozik a tudós-politikus portréja megrajzolásához. Itt csak utalni tudok közéleti érdeklődése sokszínűségére: Beszélt Bosznia-Hercegovina közigazgatásáról (1879. nov. 12.); a diplomás proletárokról (1880. jan. 9.); több alkalommal a zsidóság jogairól (pl. 1880. márc. 11., 1880. okt. 1., 1883. jan. 23., 27., 28.); a tiszavölgyi ármentesítéstről 1881. máj. 27.); ugyancsak több alkalommal a filoxeráról, az uzsoráról, a házadóról, a színházakról, a középiskolai reformról, a csendőrségről, a munkásbiztosításról, az árvízvédelemről, a fegyházakról, a nyugdíjtörvényről, többször foglalkozott egyházpolitikai és iparfejlesztési kérdésekkel és szinte minden évben hozzászólt az állami költségvetéshez.

Haladó, függetlenségi nézeteinek természetesen megvoltak a korlátai is, egyes kérdésekben akadtak nálánál haladóbb vélemények is, mai ismereteinkhez viszonyítva őket, különösen. Politikai tevékenységét azonban mindig a tiszta, önzetlen és becsületes úgyszeretet vezette, üldözte a korrupciót, a mindenirányú érdekszövetségeket. Állami funkciót nem fogadott el, még Magyar Tudományos Akadémiai tagság tervét is elhárította. Harcos politikus és harcos tudós volt, tevékenységét mindig átszötte a szubjektuma is. Köztudott KOSSUTH Lajoshoz fűződő ragaszkodó kapcsolata, többször váltottak levelet, s több alkalommal meg is látoga turini magányában. Ezzel itt nincs módom részletesebben foglalkozni.

Nemcsak három tudományág vallja magának, nemcsak politikus volt, hanem sokat és sok helyen alkotó, tevékeny közéleti ember is.

Jegyzetek

- 1 Erdődy G., Herman Ottó és a társadalmi-nemzeti felemelkedés ügye. Bp., 1984.
- 2 Huszty S., A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XII. 1973. 9–39.
- 3 Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei, 1864–65. 84–86., 132.
- 4 Lambrecht K., Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. 1920. Bp.
- 5 Herman O., Az olasz kendertermelésről és kezeléséről. Bp. 1877.; Herman O., Kender-törő gépek az apatini kiállításon. Ellenőr, 1874. aug. 31.
- 6 A háziipar és az iparművészet viszonya... Vasárnapi Újság, 1878. 365., 378.
- 7 Lambrecht K., i. m. 43.
- 8 Vasárnapi Újság, 1877. 699.
- 9 Az okszerű halaszgazdaság lényeges feltételeiről. T.T.K. XIX. 1887. 436–449.; A tő-ponty tenyésztéséről. T.T.K. XX. 1888. 446.; A halgazdaság rövid foglalatja. Bp., 1888.; A halgazdaság berendezéséről. T.T.K. XXXVII. 1905.
- 10 Erdészeti Lapok, 1910. 562–569.
- 11 Magyar Polgár, márc. 28.
- 12 Természettudományi Közlöny, 86. 1876. 412–414.

(HOMÉvk. XXIV. Miskolc, 1985.)

HERMAN OTTÓ, A MISKOLCI KÉPVISELŐ

Életéről, emberségéről, tudományos tevékenységéről, közéleti és politikai harcairól legtöbbet még mindig első monográfiájának, LAMBRECHT Kálmánnak két könyvéből tudhatunk meg.¹ Későbbi életírói és értékelői² is jobbára belőle merítettek, mintsem újonnan feltárt adalékokkal gyarapították volna a szinte mérhetetlen életmű jobb megismerését. Az egyes szaktudományok, a biológia, a régészet és a néprajz jobbára rövidebb cikkekben próbálta megfogalmazni Herman Ottó tudósi portréját.³ Hámorban töltött gyermekkoráról, miskolci diákéveiről, élete derekán városunkhoz, itt élő testvéreihez és rokonaihoz fűződő kapcsolatairól, hajlott kora lillafüredi tartózkodásairól⁴ alig tudunk valamit. Csupán MEGAY Géza, LESZIH Andor, SAÁD Andor, KOMÁROMY József és e sorok írója adott hozzá egy-egy adalékot Herman Ottó miskolci és bükkii kapcsolatainak jobb megismeréséhez. Herman Ottó életművének teljesebb, modern szemléletű, átfogóbb értékelése még előttünk álló feladat.⁶

Jelen tanulmányunkban Herman Ottó miskolci képviselőisége kapcsán egyrészt városunkhoz fűződő kapcsolataihoz, másrészt pedig általánosabb politikai tevékenységéhez kívánunk adalékkal szolgálni.

Előjáróban vessünk egy pillantást korábbi képviselői tevékenységére: Politikai vonatkozású újságcikkek írásával már Kolozsváron, 1871-től foglalkozik, a Párizsi Kommün is nagy hatást gyakorol rá. 1878-ban a *Függetlenségi Párt* képviselőjelöltjeként lépett fel Szarvason, de itt még elbukik. Az 1878. július 14-én elhangzott szarvasi programbeszédében fogalmazta meg először, élete végéig hirdetett politikai hitvallását. Kossuth Lajos javaslatára pótválasztáson 1879. október 21-én Szegeden, az Alsóváros választói jelölték képviselőnek. Október 27-én 228 szavazattal, szótöbbséggel képviselővé választották a 163 voksot kapó gróf Károlyi Sándorral szemben. Parlamenti szűzbeszédét 1879. november 12-én Bosznia-Hercegovina közigazgatásáról tartotta. 1881-ben a közoktatási tárca költségvetésének tárgyalásánál szót emelt a tudományos tiszt-

viselők fizetésrendezéseért. Egy más alkalommal a Tisza-völgy ármentesítésének feladatairól beszélt. 1881-ben, majd 1884-ben három-három évre még kétszer képviselővé választották Szeged-Alsóvárosban. Ez idő alatt Szeged egyeteméért is harcolt.⁷ Az 1877-es választáson viszont Szegeden alul maradt Ivankovits János helyi plébánossal szemben. Kolozsvár jelölni akarta, de ott visszalépett, a törökszentmiklósi jelölést fogadta el. Itt azonban Szapári Gyula kormánypárti miniszter mellett kisebbségben maradt. 1889. május 9-én időközi választáson azonban Törökszentmiklós képviselőjeként jutott be a parlamentbe. 1892-ben Budapesten viszont a IX. kerületben maradt alul választáson Tolnay Lajossal szemben.⁸

Az 1874-ben megalakult *Függetlenségi Párt* 1884-ben fúzióval *Függetlenségi és 48-as Párt*tá szerveződött. A párt elnöke, Irányi Dániel 1892-ben elhunyt, ez bomlást indított el az egyébként is heterogén politikai platformon álló képviselők között. Ennek következtében 1893 májusában kivált az *Országos Függetlenségi Párt*, ide csatlakozott Herman Ottó is. Elnöke Eötvös Károly, vezetői pedig Madarász József, gr. Károlyi Gábor, Hentaller Lajos, Sturman György és Thaly Kálmán lettek.

1893 tavaszán vetődött fel Herman Ottó miskolci képviselőségének gondolata. Június 1-én választói kortesbeszédet tartott a csizmadiaszínben. A politikai akcióról a sajtó szolgál részletes híradással: A *Borsod-megyei Lapok*, a miskolci kereskedelmi és iparkamara, valamint a kereskedő ifjak lapja, 1893. május 30-i, keddi számában, *A Függetlenségi Párt bomlása* c. cikkében a következőket olvashatjuk: „És ennek a foszladozó, bomladozó pártnak a soraiba tartozik Herman Ottó, a függetlenségi párt jelöltje. Hogy a bújósdit melyik oldalon játssza, Eötvösékkel, Polónyival, vagy Ugronnal tart-e, avagy mint a fáma regéli, egy negyedik 48-as pártnak lesz-e alkotója; azt még nem tudjuk, de azzal már tisztában vagyunk, hogy egy olyan pártcsoportot támogat, melynek nincs létjogosultsága, s mely születését idáig is azzal indokolta, hogy *agyon beszélt* mindenkit, letagadott mindent.” „Nagyvilági körutazó képviselőjelölt”-nek nevezi, majd így folytatja: „úgy lesz bemutatva a zoológ(!) Herman Ottó, mint Muhamed, akiről meg vagyon írva, hogy az egy Istennek ő az egyedüli prófétája.”⁹

A *Borsod-Miskolci Közlöny* másnap, június 1-én *Választási mozgalmak* c. alatt a következőket írja: „A folyó héten a függetlenségi párt tüntetéseit dominálták. Mérsékelt számban és miniature kiadásban ugyan, de annál nagyobb lelkesedéssel lobogtatva jelentek meg Hermann(!) Ottó zászlói; a zöld levelű piros tollak pedig nagy- és kiskorú süvegről hirdetik

az egyedül üdvözítő jelszót. Vasárnap nagy pártgyűlést tartott a csizmadiaszínben, a hol a három főkortes tartotta buzdító sprechekkel a lelkes párhíveket. Ma érkeznek meg a fővárosi segédcsoportok, magának a fővezérnek, Eötvös Károlynak parancsnoksága alatt, hogy ékesszólással támogassák a Herman Ottó ügyét, ki ugyancsak ma délután tartja a programbeszédjét a csizmadiaszín udvarán. Lesz diadalkapu, virágbokrétás leánydeputáció, bandérium, cigányzene, díszvacsora... mi azon tűnődünk, micsoda fogadtatásban részesülne Kossuth Lajos – ha egyszer eszébe jutna hazajönni...”¹⁰

A korabali miskolci sajtó pontosan leírta az eseményeket. Herman Ottó és kísérete június 1-i bevonulásáról a másnapi lapok már részletesen hírt adtak: A menet 40 kocsiból állt, azt 27 zászlóvivő lovas banderista kísérte. A nagyszámú helyi nézősereg között sok volt a tanuló ifjúság. A menetet Lukács Béla rendőrkapitány nyitotta meg, az első kocsiban Herman Ottó ült a Függetlenségi Párt helyi elnökével Kovács Lajossal. A második kocsiban a tudós képviselőjelölt neje Bársony János alelnök társaságában, a harmadikban Eötvös Károly, Károlyi Gábor, Madarász József, Horváth Ádám és Sturman György képviselők ültek.¹¹ „A diadalkapu előtt fehérbe öltözött hajadonok nyújtottak virágbokrétát Herman Ottónak és nejének, ki eljött, hogy megossa férjével a harc küzdelmeit, fáradalmait.”¹² A miskolci mandátumot és Herman Ottó képviselőségét fontosnak tartották, elkísérte őt a párt országos vezérkara. A menetet a Korona-szálló elé hajtattak, itt szálltak meg. Később Herman Ottó hinton látogatást akart tenni. A lovak a Kossuth utca „torkolatán” elbuktak és egymásra estek, ezt rossz ómennek tekintették. A Függetlenségi Párt jelöltjével mindvégig következetesen ellenségesen viselkedő Borsodmegyei Lapokban „Sok húhó... semmiért” c. cikkben, többek között a következőket olvashatjuk: „Bevonult Herman Ottó s bevonult kíséretében az Eötvös-párt egész gárdája. ...ez a külföldön és külföldnek élő nagy tudós, ki csak akkor látja jónak közénk vitorlázni, ha egy mandátum üresedik... többet foglalkozott a tenger partján a hering halászattal, mint a kisiparosok megélhetésével, anyagi helyzetük javulását előmozdító iparos érdekekkel.” Ez után egy egész cikkben, több hasábon át foglalkoznak azzal, hogy a független államiság teljesen haszontalan Magyarország részére.¹³ A miskolci képviselőválasztás eseményeit folyamatosan figyelemmel kíséri mindegyik helyi újság, hírt adnak róla a fővárosi lapok is.¹⁴

A választás napján, 1893. június 6-án, a folyamatosan ellenséges *Borsodmegyei Lapok* cikkírója a következőképpen summázza Herman Ottó programbeszédét: „Régen hallottunk annyi ki nem forrott s éretlen

politikai eszméket összehordva mint amit ez a programbeszéd tartalmazott.” A vezércikk pedig *Utolsó órában* címmel a következőképpen kívánja a választókat orientálni: „Ma jelenik meg Miskolcz város választó közönsége az urna előtt... Két párt áll egymással szemben, két jelölt verseng a diadalért. Az első a szélsőség áramlata, mely mindent gyökerestől fel kíván forgatni, a másik az ambícióval párosult nemes törekvés... Az első a vérrel áztatott 48-iki események tradícióin élődő, de eredményt még nem produkáló *Független 48-as párt*... Az első Herman Ottót írta zászlójára, kinek érdeme, hogy megírta a halakról egy könyvet, a pókokról két könyvet... A másik, a 67-es, a Deák Ferenc pártja, a *Szabadelvű Párt* képviselője, Radványi István. E mellett tör lándzsát az iparosok és kereskedők lapja, az írás végén a jelszóval »Éljen Radványi István!«”.¹⁵

A választás napján már kora reggel megmozdult az utca. Cigányzene kíséretében a jelöltek lelkes éltetése mellett vonultak fel Radványi István, majd Herman Ottó párhívei. Reggel kilenc órakor hirdették ki a két jelölt nevét. Radványi ajánlatát Diószeghy György, Herman Ottót Bársony János nyújtotta be. A szavazás a városháza udvarán „felállított fabódében” történt. A rendet Lukács Béla rendőr főkapitány és Endrődy csendőrfőhadnagy biztosította. Délután 6 óráig fej-fej mellett haladt a szavazás, talán a szabadelvűek vezettek 10–15 szavazattal. Ekkor azonban megérkeztek a vasútigazgatóság képviselői piros tollas kalapban és eldöntötték a harc kimenetelét Herman Ottó javára. A választás vég-eredményét hét óra után hirdették ki, Radványi István 399, Herman Ottó 433 szavazatot kapott. A kihirdetés után öt-hatezer ember vonult fel a Széchenyi utcán „a Kossuth-nótával” éltették az új képviselőt. A választás eredményét Kozma Elek és Kubik Béla vitte meg a Hámorban tartózkodó Herman Ottónak.¹⁶

A *Pesti Napló* a választás másnapján, 1893. június 7-én a következőképpen sportszerűen köszönti az ellenfelet: „Eltekintünk Herman Ottó politikai nézeteitől, sőt az ő programját ellenezzük. Ám nagyra becsüljük őt magát; fényes tehetségét, gazdag tudományát. Az egész képviselőházban nemzeti kultúrpolitikus nincs több, nincs egy se hozzá hasonló. Ki értené jobban nálánál a magyar közművelődés kérdéseit? A tudomány, az irodalom, a művészet kutató eszének és élénk fantáziájának birodalma.”¹⁷ A többször idézett miskolci újság vezércikke, *Utóhang a választáshoz* cím alatt rezignált mérleg a következő: „Zászlónkat nem koszorúzta diadal, a kedden megejtett országgyűlési képviselőválasztás pártunk, a szabadelvű párt legyőzetésével végződött.”¹⁸

Herman Ottó miskolci képviselőségéhez a következő jelesebb tevé-

kenységek kapcsolódnak: 1893. szeptember 28-án beszédet mondott a képviselőházban a munkásbiztosításról, december 6-án a házassági jogi törvényjavaslathoz szolt hozzá, 9-én a főrendiház reformját sürgeti. 1894. március 8-án a polgári házasság, május 25-én az állami anyakönyvezés, június 26-án pedig a vallásszabadság ügyében szólalt fel. 1893 októberében felesége társaságában másodikjára meglátogatta Kossuth Lajost. Célja a Függetlenségi Párt előbbieken már említett válságának megbeszélése. A párt programjáról nem volt jó véleménye Kossuthnak, Herman Ottó naplója szerint kíméletlenül és indulatosan meg is bírálta azt.¹⁹ 1894. április 1-én nagyhatású, bátor beszédet mondott Kossuth temetésén és szorgalmazta könyvtárának megvásárlását a Nemzeti Múzeum számára.

Herman Ottó 1894. szeptember 30-án Miskolcon a csizmadiaszínben választópolgárai részére beszámoló beszédet tartott. Erről a *Borsod-Miskolci Közlöny* 1894. szeptember 30-i, vasárnapi száma így számol be: „Képviselő beszámoló. Hermann(!) Ottó Miskolcz város déli kerületének országgyűlési képviselője ma délután 3 órakor tartja beszámoló beszédjét a miskolci csizmadia ipartársulat Kandia utcai áruló helyiségében. A szabadelvű képviselő politikai szónoklata iránt pártkülönbség nélkül nyilvánul meg az érdeklődés városunk közönségénél.”²⁰ A Szabadelvű Párt néhány vezető képviselője, Hentaller Lajos, Horváth Ádám és Sturman György kíséretében jelent meg. Kovács Lajos a párt helyi elnöke köszöntötte. „Ezután Herman Ottó a szószékre lépett s egyet tartá a radikalizmusnak csaknem végső határáig menő politikai beszédeinek, a melyek alapját azonban mindig a tiszta szabadelvűség, önzetlen honszeretet és rendkívüli képzettség alkotják meg. Egyes személyes jellegű apostrofálása azonban sem az igazságnak sem a jó ízlésnek nem felelt meg; mint például a főispánok ellen intézett elfogult tirádája.”²¹ A korabeli sajtó beszámolt arról is, hogy a csizmadiaszínben tartott képviselői beszámoló beszéd csaknem háromnegyed óráig tartott, ismertetik tartalmát, kritizálják azt politikai hovatartozásuknak megfelelően. Idézzünk egyetlen mondatot a mindig ellenségesen viselkedő Borsodmegyei Lapokból: „Herman Ottónak régi kedvecz eszméje az egyházi javak elkobzása... túlzásokban gazdag beszédét a fennálló jog-rend megbomlását célzó kijelentésekkel gazdagította.”²² A Herman Ottó iránt mindig lojálisabban viselkedő Borsod-Miskolci Közlöny ugyancsak ellenérzésekkel, de tárgyilagosabban értékeli: „Reméljük, hogy Miskolcz város tudós képviselője – kinek rokonszenves egyénisége iránt egyébként az őszinte tisztelet érzelmeit tápláljuk – a most megnyíló törvényhozási campagae

alkalmával a közigazgatásról mondott nézeteivel kisebbségben fog maradni.”²³ Herman Ottó beszámoló beszéde után Hentaller Lajos Gyöngyös országgyűlési képviselője beszélt, majd dr. Németh Imre a párt jegyzője mondott köszönetet, egyszersmind figyelmeztette a közönséget, hogy minden utcai demonstrációtól tartózkodjanak. Mindezek után a több mint ezer főt számláló tömeg Herman Ottó éltetése közben „alkotmányos rendben oszlott széjjel”.

Herman Ottó képviselői beszámoló beszéde saját keze írásával 21x17 cm nagyságú, felezett oldal terjedelmű papírosokon, 36 oldal terjedelemben reánk maradt, azt a miskolci Herman Ottó Múzeum helytörténeti dokumentációja 74.665.1. sz. alatt őrzi.²⁴ A következőkben a beszédet teljes terjedelemben, betűhíven közöljük:

Mélyen tisztelt választó közönség!
Tisztelt polgártársak!

A midőn ezelőtt öt negyedévvél nemes Miskolcz városa déli kerületének polgársága bizodalomával megtisztelt s evvel felém nyújtotta azt a koszorút, a melynél szebbet és dicsőbbet az alkotmányos élet a polgárnak nem adhat; én akkor háromszoros fogadalmat tettem a választó polgárság kegyes színe előtt.

Megfogadtam, hogy a megbízó levelet szeplőtlen tisztaságban őrzöm meg;

Megfogadtam, hogy csekély erőmhöz és tehetségemhez képest, egész odaadással megteszem köteleességemet;

És megfogadtam, hogy valahányszor a viszonyok és események kívánni fogják, meg fogok jelenni választóim előtt, hogy beszámolva, elvegyem ítéletöket.

Meg vagyok nyugodva abban, hogy a megbízó levél tisztaságát megőriztem, mert hű maradtam az Önök kegyes színe előtt kifejtett programhoz;

abban is meg vagyok nyugodva, hogy tölem telhető odaadással működtem a nemzet tanácsában;

és érzem, hogy a viszonyok követelik tőlem a megnyilatkozást s ezen az alapon viszont követelik önöktől az ítéletmondást, a melynek minden következményét le vonni készen állok.

Tisztelt polgártársaim! Talán nem szerénytelenség tőlem, ha azt mondom, hogy beszámolásra – a szó azon értelmében – tulajdonképpen nincsen szükségem, mert a sajtó kifejlődött volta, párosulva a kerület polgárságának művelt voltával és politikai éberségével, annál tisztább helyzetet teremtett, minél bizonyosabb az, hogy én semmit sem rejtegettem, nyíltan és őszintén jártam el, nehogy cselekvésemmel bárkit is megtévezzek – ezt magamra nézve mindenkor kötelezőnek tartottam.

De azért a megnyilatkozásnak szükségét élenken érzem; mert a törvényhozás nagy csatát vívott oly elvek diadaláért, a melyek a nemzet egészére nagy, alakító erőt gyakorolni hivatva lesznek; mert a harc még nincsen befejezve, lüktet az most már a társadalom terén; és végre mert harcból új harcba kell menni, a melyhez az erő csak a polgárság bizodalomból meríthető. Tiszta helyzetet kívánok teremteni, hogy választóim tisztán lássanak s biztosan dönthessenek.

Tiszta helyzetet kívánok teremteni, mint pártember különösen, mert az a főszeles tűz-
oszlop, mely a korszakon át, messze távolból is irányt jelölt a nemzet számára, elszakadt a
rőgtől, megdicsőült és sokban önerejére utasítja immár a nemzetet, különösen pedig a füg-
getlenségi pártot.

Engedjék meg most már kegyesen, hogy beszédemet beoszthassam. Szólni kívánok
mindenekelőtt:

1. Az egyházpolitikai helyzetről és annak következményeiről;
2. A közigazgatás átalakításáról;
3. A pénzügyi és gazdasági helyzetről;
4. A nemzetiségi kérdésről;
5. Az országgyűlési pártokról;
6. Kossuth Lajos emlékérol.

Tagadhatatlan tény, hogy az egyházpolitikai törvényeknek az a sorozata, a melyet a képvi-
selőház letárgyalt s részben példátlan nagy többséggel elfogadott, megrázkódtatta a társá-
dalmat, megrázkódtatta a pártokat, megbontotta azoknak kezdeteit, és tagadhatatlan az is,
hogy e rázkódtatást sokan szerencsétlenségnek tartják.

En nem tartom annak.

A nemzetet története, a magyaroké is, arra tanít, hogy alakító, nagy eszméknek és el-
veknek életbeléptetése minden korban és mindenütt rázkódtatással járt; mert a haladó ele-
meknek útját állották a haladni nem akarók: útját állotta a szabadságnak az erőszak, a hala-
dásnak a maradiság, a felvilágosodásnak részben az önzés részben a butaság.

Akár Rákóczy Ferencz jogos vállalkozását, mely vérbe fűlt s a számkivetés keservébe
vezetett; akár az emberi jogoknak 1789 ben történt kihirdetését vesszük, mely fölszínre ve-
tette egy nagy nemzet összes beteg elemeit s utóvégre vérbe és zsarnokságba fűlt; akár saját
nemzetünknek 1848 diki nagy ébredését vesszük, melyet szinte vérbe fojtottak, zsarnok-
ságba fullasztottak a hontalanság minden keservével üldöztek; akár reávetjük tekintetünk
az emberszeretet hirdetőjének vérző alakjára, mindenütt ott találjuk a legfőnségesebb
küzdő eszmét, a rázkódtatást, annak kisebb nagyobb iszonyataival.

De ott találjuk egyszersmind a vigasztalást is, abban, hogy az eszme halhatatlan s bár-
mily mélyre süllyessze azt az erőszak: föltámad az, még pedig hatalomban megnövekedve.

Azok a rázkódtatások hasonlítanak ahhoz, a melyet az eke vasa a termőföldben végez
s mely arra való, hogy a magot a föld keblébe zárhassa, kicsiráztassa s erős növényné
alakítsa.

Azért nem félek én azoktól a rázkódtatásoktól, a melyek nagy és nemes eszmék nyo-
mán keletkeznek – nem félek attól sem, a mely az egyházpolitikai törvények nyomán kísért.
Ez is csak arra való, hogy az egyenlőség magvát jól kicsiráztassa és hatalmas fává növelje, a
jövő áldására.

De hagyom a képeket s fordulok a valósághoz.

En megszavaztam a kötelező polgári házasságról szóló törvényt s mindazt a mi vele kap-
csolatos, meg a zsidóvallásnak törvénybe iktatását is, tiszta meggyőződésből, mint régen
vallott elveimet, a melyekhez hűtelenné válni nem akarhattam. Elhatározásomban nem be-
folyósolt sem kedvezés, sem gyűlölet, tisztán az vezetett hogy a szabad szellem vívmányairól
volt szó, a melyeket én hazámra és nemzetemre nézve üdvösöknek tartottam és tartok.

E nemzet függetlenségre való törekvése elválhatatlan a szabad szellemtől: ez tartotta
meg egy ezredéven át. A megszavazott javaslatok arra valók, hogy az egyenlőség útjában
álló akadályokat elhárítsák, a válaszfalakat lerombolják, tehát elősegítsék a nemzet külön-
böző elemeinek összeforradását, a mire nagy szükségünk van. En a polgári házasságnál a

kötelező formát támogattam, mert ez viszi és állítja oda is a magyar állam fönségét, a hová eddig nem térhetett, sőt a hol titkon meg volt tagadva.

Ez utóbbit semmiféle más forma nem biztosítja, egyedül a kötelező.

Ha ezzel szemben azt mondják a konkolyhintők, hogy meg fog rendülni a valláserkölcsei alap, úgy ennek czáfolata az, hogy az elfogadott törvény senki vallását nem érinti s minden polgárnak jogában áll a hatóságtól, mely előtt a házasságot megkötötte akár nyomban az egyházhoz fordulni s annak is áldását elvenni. Éppen ebben áll e törvény szabad szelleme.

Ha azt mondják, hogy a kötelező polgári házasság csak összeállás, alkalmas arra, hogy a férfi tetszés szerint cserélhet feleséget, úgy ez nem igaz, mert a válás meg lesz nehezítve s csak kizárólag beigazolt bűnösség alapján lesz lehetséges. A polgári házasság kötelező formája éppen véget vet a könnyű és könnyelmű válásnak, mely eddig dívik s a művelt világ megbotránkoztatását vonta fejünkre.

Ezentúl hasztalan lesz a valláscsereberelés, hogy ezen az úton bármi alacsony indokból is lehangyogassák egymást és a családot a házas felek.

Nyíltan szólva, én a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényt nem tartom eléggé szabadszelleműnek, mert korlátot szab ott és beavatkozik abba, a miben az államnak és hatalmának nincs keresni valója, a lelkiismeret dolgába, holott az állam a polgárt csak azoknak a jogoknak és kötelességeknek terén befolyásolhatja, a melyek a közélettel összefüggők.

Az anyakönyvek államosítása okvetetlen szükséges, mert a népnek hű nyilvántartása fontos állami érdek, mely semmiféle u.n. nemzetiségi érdek: szolgáltatába át nem bocsátható.

A gyermekek vallásáról szóló törvénnyel szemben én belenyugodtam, mert láttam, hogy a felekezetek bizonyos semlegességet tanusítottak vele szemben. Azt a viszonyt, a melyet a törvény szabályozni akar, szerintem csak a felekezetek között fennálló kölcsönös becsülés szabályozhatja igazán s a becsülést csak a vallásoknak adandó tökéletes szabadság karöltve a műveltség fejlesztésével adhatja meg.

És végre a zsidóvallás recepciójáról kívánok néhány szót szólni. Legbensőbb meggyőződéseim, hogy e törvénnyel már régen tartozott a zsidóságnak a magyar törvényhozáshoz, mert megkövetelni a zsidóságtól az állam iránt tartozó összes kötelességeket; de meg nem adni az összes jogokat, ez középkori állapot és elvetendő. Le kell rombolni minden korlátot és minden akadályt, mert csak az a zsidó válhat a magyar haza igaz gyermekévé, a kit a haza, mint saját gyermekét keblére ölel. Teljesen meg vagyok győződve, hogy zsidóságunk Palesztinából származó vallásával azon az úton van, a melyen teljesen elérheti a magyarság többi hazafias felekezetéit, a melyek – bárhonnan származtak legyen hétczikkelyeik, hazának hű, jó és igaz gyermekei.

És most – kérdehet Önök tőlem – mondjam meg, honnan kerekedett mégis az a nagy harc, honnan származott legyen az a bontó erő, részben ádáz düh, melyet az egyházpolitikai javaslatok, különösen pedig a házasságjogi javaslat „Kötelező” szava kiszóltított?

Miféle viszony van bizonyos pártvezérek szava és a „kötelező” szó között?

Gróf Apponyi Albert utólag avval lepi meg a világot, hogy a „kötelező forma” csak mellékes kérdés, a függetlenségi és 48-as pártnak egyik vezéreként tagja azt mondja, hogy az egyházpolitikai kérdések, úgy a mint föl voltak vetve csupa semmiségek!

De kérdelem én, ha áll az a mellékesség és az a semmiség, mi indította ezeket a lehetséges és előkelő politikusokat arra, hogy hitvány verebekre oly rettentő ágyúzást vigyenek véghez, mely oly igen nagyon hozzájárult az izgatottság fokozásához?

Azt a nagy harcot az az áramlat és ellentét indította, melynek az emberiség legiszonyúbb sanyargatásait joggal tulajdonítja – minden szabadságnak, minden haladásnak el-

lenese; a reakció. Jellemzi pedig az áramlatot az, hogy fel tudtak támadni a feledés sírjából azok is, a kiket a magyar nemzet páratlan jósága türelmességével hantolt el, feltámadtak a Pálffy Móriczok és udvari hadaik, kik siettek latba vetni szavukat a szabad szellem ellenében!

És azok a fényes nevű pártvezérek és vezérkedők egy szép napon egy sorba kerültek az elnyomatás korszakának legszomorúbb alakjaival; és akkor, a mikor a szabadság, a haladás legszentebb elveiért szállott síkra a nemzet tanácsa s az egész társadalom a vezérekre szegte szemét.

Nem „mellékes dolgok” s nem „kicsiségek” voltak azok, hanem a nemzet legszentebb érdekei forogtak kockán s azoknak utólagosan való kicsinylése a mentegetődzéssel aligha nem egyértelmű.

Én, tisztelt polgártársaim, egy ellentétet állítok föl, mely megvilágít mindent. A kötelező polgári házasságot, mint elsőrendű szükségességet és a szabad szellemben való haladás követelményét, igazán végrendeletileg meghagyta a nemzetnek Deák Ferencz, meghagyta Kossuth Lajos és hozzájárult az előterjesztéshez a most uralkodó magyar király is, az igazság tehát oly hatalmas, hogy ezeket az egymást sokszorosan teljesen kizáró ellentéteket is egyesíteni tudta.

Elleneztek pedig gróf Apponyi Albert, Ugron Gábor és – hogy már az udvarból vegyem a harmadikat – gróf Széchenyi Antal.

Tessék választani – én választottam!

És most, mielőtt hogy az egyházpolitikával egyelőre végzenék, legyen szabad, hogy pár szót szólhassak személyes ügyben is.

Én kötelességemnek tartottam felszólalni, a mikor egy igen tekintélyes gyűlésen az hozatott szóba, hogy ezentúl a pártok felekezetek szerint alakuljanak és csak felekezeti emberekre szavazzanak. Ugy vagyok meggyőződve, hogy abban a perczben, a melyben a tehetség, hazafiság és természetes bizalom helyét a felekezeti foglaltja el, megkondult e nemzet fölött a lélekharang. Ott, a hol egy állam annyiféle elemből alakul, mint alakul a miénk, csak a több szabadság, a nagyobb felvilágosodás s a kettővel járó türelmesség adhat erőt, biztosíthatja a fennmaradást; és mindaz, a mi az elemek összehasonlítását, összeforradását akadályozza, vagy bárcsak nehezíti is, határozottan elvetendő.

Egy második ügyem ez: én tekintettel a Klerus szertelen izgatására, áltattam szavammal s fölvettem az egyházi vagyonnal állami kezelésbe való átvételét, már az egyenlőség elvénél fogva is. Én ezzel nem hagytam el a törvényesség alapját, mert az 1848 dik évi XX dik törvényczik világosan és félreérthetetlenül ekképpen rendelkezik:

2 §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.

3 §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által fedeztessenek stb.

Tiszta és kétségtelen dolog, hogy ha az egyenlőség igazán helyreállítandó az *anyagiak terén* is akkor el kell esnie minden kiváltságnak, származott legyen az bármely korból s bármely forrásból is.

A kiváltság eltörlése után össze kell állítani minden egyházi vagyont s az így nyert nagy tőkéből részesíteni kell igazságos kulcs alapján a felekezeti egyházakat, tekintettel valódi szükségükre.

Ez az én egyházi politikám, a melyért felelek.

Igen, de azt kiáltják felém, hogy én ekképen megrabolni kívánom a katolikus egyházat, mely királyi adományokból is bírja nagy javait. Az nem áll, mert én *minden* egyházi va-

gyonrói szőlők, tehát nem szorítkozom egy felekezetre, hanem alkalmazom az egyenlőség elvét.

Az bizonyos, hogy a katolikus egyház a legtöbbel járulna ahhoz a nagy tőkéhez, mert ez az egyház sokáig állami egyház volt, mely a többieknek mellőzésével mindenhez hozzájutott, akárcsak a nemesség a jobbággal szemben. De ma változtak a viszonyok s mi sem kerülhetjük ki azt a mit a legkatholicusabb államoknak meg kellett tenniök, kik a szekularizációt végrehajtották.

Én nem harczolok felekezetek mellett, vagy felekezetek ellen, hanem az igazságért, melyből az egyenlőség önkényt és természetesen folyik.

Ha azt mondják, hogy kifakadtam a főpapság ellen, hát gondolom, hogy e kifakadásnak van alapja is. Nem bírom összeegyeztetni a krisztusi egyszerűséget a világi pompával – és hiába keresem Krisztus földi helytartóit a szegény Lázár mellett. Tudom, hogy koronás főnk nagy járványok idejében életök koczkaztatásával is fölkeresték a szegény sínylődőket s evvel fölemelték azokat – megtette Magyarország mostani királya is, Olaszországa nem különben – de arról, a helyekben a független elem kisebbségben van.

Áttérek a közigazgatás reformjára, helyesebben államosítására, mely tervben van s melynek megokolása a kormány részéről is az, hogy a közigazgatás rossz.

Igenis, szerintünk is rossz az a közigazgatás; de ennek oka nem a választási rendszer, hanem a választási rendszernek meghamisítása...

A magyar törvényhatóságok nem azt választják, a kit akarnak, hanem azt, a kit oly bizottságok jelölnek, a melyekben a független elem kisebbségben van.

Ez lehetetlenné teszi a valódi bizalomnak érvényesülését; de annál inkább lehetővé teszi a képtelenséget.

Egy rendszer, a mely a szabad választás örve alatt lehetővé teszi, hogy Magyarországnak bármely iskolakerülője, ha csak familiából való, reá kandidálható a törvényhatóságra és meg is lesz; egy rendszer, a mely p. o főispáni qualificáciának beveszi a párbajozást a rakonczatlanságot, vagy az antiszemitizmust föleresztve a pártcsereélgetéssel és azután előáll, és azt mondja, hogy az adminisztráció rossz – ez a rendszer önmagát ítéli el.

Én az önkormányzatnak, annak vagyok híve, mely a szabad választáson alapul, mely a bizalmon alapulva *selejtező* is; mely a központi hatalom elfajulása ellen biztos szer és menedéke a közszabadságnak.

Nincs nemzet, melynek egész történelmi fejlődése jobban és nyomósabban érvelve az önkormányzat mellett, mint érvel a magyarság.

A közszabadság csírái mindenkor az önkormányzaton alapuló magyar törvényhatóságokban csíráztak és keltek ki s e törvényhatóságok voltak azok, a melyek lehetővé tették, hogy a nemzet nagy átalakulásai vér nélkül történhettek.

Én tehát ellenzem a kinevezési rendszer behozatalát.

Az, amit a gazdasági és pénzügyi helyzetről itt, az alkalomhoz szabott rövidséggel mondhatok, a következő:

A pénzügyi helyzetet jellemzi, hogy a kormány a valuta rendezést mai napig sem bírta keresztülvinni, és noha határidőhöz köte vállalkozott reá tény az, hogy a teljes értékű ércpénzzel való fizetést mai napig sem bírta érvényre juttatni.

Ennek a tehetetlenségnek alapoka az, hogy Magyarországnak az 1867 tes alapon nincsen önálló pénzügye, különösen a külföldtől is függő nagy hitel és forgalom tekintetében. Ebben az irányban Magyarország csak Ausztriára való tekintettel intézheti pénzügyét s

minthogy Magyarország és Ausztria gazdasági, pénzügyi és forgalmi érdekei sokban ellentétesek, Magyarország pedig mostani közösügyi helyzetében a gyöngébb fél, pénzügyünknek a magunk érdekében való független intézése lehetetlen.

Emlékezzenek vissza tisztelt polgártársaim arra, hogy a midőn a bankkérdés évekkal ezelőtt lüktetett s világosan ki volt mutatva, hogy Magyarországnak egy önálló nemzeti bankra való joga kétségbe nem vonható, Magyarország akkori miniszterelnöke kénytelen volt a törvényhozásnak jelenteni, hogy a jog kétségbevonhatatlan; de neki nem sikerült ő felségének személyes aggodalmait eloszlatni – tehát el kell tekinteni a *jogtól!* Elég!

És a gazdasági helyzet? Ennek egész sivársága ki van fejezve a legveszedelmesebb áramlatoknak folyton való erősödésében.

Felső Magyarországnak legjobb, legmunkásabb elemei is vándorbotot ragadnak s kivándorolnak Amerikába. Az ok kézzel fogható: az ott egykoron virágzott kis és középipart, mely e tájnak leginkább megfelelt, megölte a közös vámterület, mely kiszolgáltatta az osztrák iparnak, így nem keletkezhetett az a csere sem, a melynek felföld és alföld között fenn kellene állania ipar és mezőgazdaság között; ez kényszerítse a vándorbotot Szepes, Sáros, Zemplén népének kezébe.

És evvel az áramlattal párjasan mind merészebben emeli föl fejét az ország ú.n. „elestárában” az Alföldön a szocializmusnak az a formája, mely nyíltan megtagadja a hazát. Kenyeret kér a népnek egy része ott, a hol a közszólás szerint saját zsírában kellene fuldokolnia.

Az ok nagyon egyszerű és világos. A népesség fejlődésével nem halad arányban a földművelés intenzitása, a sínylődő ipar és mezőgazdaság között nincsen helyes anyagcsere; a gazdaság iránya ma is a nagybirtok, a középkori hitbizomány, a koronauradalom, állami és kincstári birtok, a gazdasági proletárság legbiztosabb tenyésztőintézetei. Ahelyett, hogy helyes ipari politikával megmarasztották volna Felsőmagyarország népét, a helyett hogy okos, tudatos politikával önálló gazdaság teremtettek volna az Alföld jóravaló napszámosnépéből: világgá eresztik az egyiket, a zsandár golyójára bízák a másikat.

De azt az iparfejlesztést, azt az egészséges cserét lehetetlen közös vámterületeken életrekelteni. Itt is az 1867 ben teremtett közjogi helyzet áll utunkban.

És most áttérek az u. n. nemzetiségi kérdésre, a melyre nézve teljesen meg vagyok alapodva mert lelkiismeretesen azon voltam, hogy tiszta képet nyerjek róla. Éveken át küzdöttem egykoron az Ó-szász áramlattal úgy az akkoron keletkező dáko-romanizmussal is Erdélyben s csak az imént tájékoztam a pánszlávok ügyében. Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy az úgynevezett nemzetiségi kérdést, mely a magyar állam föntségének, sokszorosan a gazdasági helyzetnek kérdése is, csupán és egyedül a teljesen független Magyarország oldhatja meg saját javára és igazság szerint. Csak a független Magyarország bírhat avval a fönsséggel és erővel, mely tiszteletet kelt és parancsol, csupán ez teremtheti meg a széthúzó elemek összesimulását, majdan egybeforradását az önálló állami lét helyes szervezése révén.

A míg bizonyos elemek a király mellőzésével a császárt keresik, Budapest helyett Bécsbe járnak, addig nem szűnt meg lehetősége sőt létezése annak a hagyományos politikának sem, mely a nemzetiségeket Magyarországgal szemben úgy tartotta, mint a számító játékos a tromfot.

Én a radikális szert, hazám függetlenségét követelem. Elérkeztem immár odáig, hogy a pártokról nyilatkozzam, teszem pedig avval az őszinteséggel, a melyet magamra nézve a közélet terén is kötelezőnek tartottam mindenkor.

Mint határozott ellenese az 1867 diki kiegyezésnek és határozott ellenese vagyok min-

den pártnak és minden kormánynak, a mely ezen az alapon áll, tehát ellenese a most uralkodó szabadelvű pártnak és a Wekerle kormánynak is. Ha én az egyházpolitikai kérdések terén találkoztam a többséggel és kormánnyal úgy ez azért történt, mert a kormány és többsége oly elvek megvalósítását vett fel programjába s hozott a törvényhozás elé, a mely elveket én nem távol óta, hanem azóta vallok, a mióta gondolkodom: itt tehát az elvhűség kérdése forgott fenn részemről s én szabad akaratból teljesen önszámtamból jártam el úgy, a mint azt a programban meg is mondtam. De én ennek a kormánynak azért is ellenese vagyok, mert nem bírta, vagy nem merte magát a nemzettel azonosítani akkor, a mikor a legigazibb, legszentebb hazafias kötelesség ezt parancsolta neki. Örökös vád hangzik fel a kormány ellen a budavári honvédszobor és még ennél is nagyobb Magyarország legszentebb sírja felől.

A nemzeti pártról kevés mondani valóm van. Közjogi tekintetben épp olyan messze áll tőlem, mint a kormány és pártja, azt pedig hogy miért volna éppen ez a párt az igazi nemzeti, azt nem tudom.

Egyetlen formulázott követelése a Magyarországon felállítandó, magyar tannyelvű Katonai Akadémia, mely követeléshez a párt egyik tagja a delegációban azt a magyarázatot fűzte, hogy ez a nevezetes magyar Akadémia a közös hadsereg részére neveli a tiszteket, úgy, hogy tökéletesen tudjanak *németül*. Én ezt a dolgot nem vehetem komolyan tárgyalás alá s csupán annyit jegyzek meg, hogy különös „nemzeti” párt az, a melynek nem kell önállós magyar nemzeti vámterület, magyar nemzeti hadsereg, de kell egy katonai Akadémia, tehát a magyar nemzeti hadsereg házának a kéménye s az is német füstöt bocsásson!...

Most pedig soron van a függetlenségi és 48-as párt, melyről – nem tagadhatom – csak fájdalommal emlékezhetek meg.

Tisztelt polgártársaim! Én tagja és részese voltam annak az országos népgyűlésnek, mely 1874-ben Budapesten nehéz vajúadásoknak vetett véget s a legnagyobb magyar tanácsa alapján alkotta meg a tiszta függetlenségi programot.

Ez a tiszta program alkotta meg kiinduló pontját annak folyton fokozódó győzelmi menetnek, mely a függetlenségi pártot oly hatalmasra növelte. Magam ennek a programnak vagyok híve s állítom, mert be is bizonyíthatom, hogy ezt a programot azóta semmi féle országos népgyűlés sem nem módosította sem nem érintette. De módosította és érintette az ú. nevezett „központ” 1884-ben, noha jogszerűen csak végrehajtója, őre lehetett annak, a mit az 1874-ki nagygyűlés alkotott s én fájdalommal konstátálom, hogy 1884 óta napirendre kerültek az egymást kizáró magyarázatok ezeknek révén a párt villongások, a pártélet nagy kárára. Ezek a magyarázatok és villongások voltak okai, a pártkötélékek meg lazulásának a következetesség meggyöngyülésének s a következmény az lett, hogy a szabadszellemtű haladás nagy kérdései, a melyik az 1874-es pártira erősbítőleg hatottak, a függetlenségi és 48-as pártok megbontották, éresztékeiben szétszakgatták, mert kitűnt, hogy a szabadszellemtű haladás kérdéseiben a párttagok között össze nem egyeztethető ellentét fogrog fenn.

En a szakadás idején nem voltam képviselő a midőn az Önök kegyes bizodalma megtalált, kijelentettem, hogy megmaradok eredeti álláspontomon s csatlakozni óhajtok azokhoz, a kik Magyarország állami függetlenségét a szabadszellemtű haladással szerves kapcsolatban levőnek tartják; ezt meg is tettem s így vívtam a harczt, mai napiglan.

A függetlenségi és 48-as párt egyik vezére, s most elnöke, Szolnokon tartott beszámolójában nagy örömmel mondja ugyan, hogy daczára az elvi eltéréseknek, melyeknél fogva a párt az egyházpolitikai kérdésekben kétfelé szavazott a párt mégis együtt maradt, a mi igaz is; de ez az együttmaradás nem különb annál, a mely a vizet és az olajat egyazon edényben

összetartja, anélkül, hogy a két folyadék egymással egyesülhetne. Az országgyűlési pártoknál nem az a kérdés, hogyan férhetnek meg elvileg eltérő férfiak egyazon pártkörben, hanem az a főfeladat, hogy a pártok szilárd, egységes elvi alapokon szervezkedjenek, evvel adják meg az ország választóközönségének a módot, hogy őket biztosan követhesse s ebben találják fel a sikeres küzdelemhez az erőt. A vegyes elemekből álló pártok éppen akkor szakadoznak, a mikor a legszilárdabb összetartásra van szükség.

En nem hiszem, hogy akadjon a most vezérekedő pártférfiak között olyan, a ki úgy meg tudja fogalmazni a párt programját, hogy avval az összes töredékeket egyesítse s a pártot igazán harczképessé tegye, nem is látom azt a föltétlen tekintélyt, azt a férfit, kinek erős szelleme és politikailag teljesen intakt volta az összeolvadás csodáját végrehajthatná – de talán támad olyan; talán – talán már jön is.

Bízom a tiszta függetlenségi eszme hatalmában; bízom a nemzet függetlenségi polgárainak bölcsességében és akaratában: e kettő az egyesítve erőt adhat a küzdelemre, majdan a diadalra, a melyben szintén bízom.

És most végezetül annak szent emlékéhez fordulok, a ki a magyar nemzetnek valóban atyja volt, igazi vezérsillaga volt és lesz: *Kossuth Lajos* emlékéhez.

Kossuth Lajos nem halt meg, hanem megdicsőült akkor, a midőn teljesen betöltötte életének nagy hivatását mely ez volt: széttörni a szolgaság lánczait, megtanítani a nemzetet, az ernyedetlen munkára, a haza és szabadság szeretetére s a függetlenségi eszméhez való, semmi kinnal meg nem törhető ragaszkodásra.

Ez a főséges élet, minden alkotásával, minden küzdelmével és minden szenvedésével ezekre tanította a magyar nemzetet. És valóban, a nemzet addig él, a míg legszentebb jogát föl nem adja, a míg küzd, szenved és kitart mellette.

Abban a percben, a melyben a tiszta függetlenséghez való jogát földadja – nem dicsőül meg, mint e jog főséges hirdetője, hanem meghal a halálok halálával, a melyet nem követ föltámadás! – Nem sóhajtozással, nem könnyekkel hanem avval tiszteljük méltán Kossuth emlékét, ha szóval és tettel szállunk síkra Magyarország teljes függetlenségéért.

Herman Ottó politikai tevékenységének megítélése igen változó, sőt ellentmondásos. VERES László legutóbb így summázta értékítéletét: „Herman Ottó természettudományos világképe materialista, de történelemszemlélete idealista.” Később így folytatja: „Összegzősképpen megemlíthetjük, hogy óriási érdemeket szerzett a Kossuth-kultusz megeremtésében. Politikai tevékenységének ez az egyetlen maradandó alkotása... politikai munkásságában csak szép kezdeményezéseket ért el minden gyakorlati eredmény nélkül.”²⁵ A megállapítás noha tartalmaz igazságot, mégis túlzottan leegyszerűsíti a valóságot, Herman Ottó politikai és közéleti tevékenységének megítélését.

Az alábbiakban a közölt miskolci beszéd, a miskolci képviselőség, részben az ebben az időszakban végzett általánosabb tevékenysége oldaláról szeretnék némi adalékkal hozzájárulni Herman Ottó politikai, talán pontosabban közéleti szereplésének teljesebb megismeréséhez, jobb megértéséhez:

Négy évtizeden át foglalkozott a közélet gondjaival, úgymond politi-

kával. 1870–71-ben kezdte el Kolozsvárott, s csak halála hagyatta vele abba 1914-ben. A magyar parlamentarizmus kialakulása idején lép be a politikai életbe. A képviselőségből az ezredfordulón kiszorult szinte két évtizedes szolgálat után. E több mint negyven éven át híven viselt felelősségre nem mindig jutott elegendő idő, nehezítette e munkát egyre erősödő süketülése is.

Herman Ottó politikai tevékenysége a magyar történelem egyik leg-problematikusabb időszakára, a dualizmus korára esett. Nem volt magától érthető sem a jobb, sem a bal, az ellenzékiiségnek is több útja volt. Fennmarad a feudalizmus, mellette lassan izmosodik a kapitalizmus. A '48-ban felszabadított jobbágyból lassan paraszt, szegényparaszt vagy munkás lesz. Megindul a perszónalunión belüli magyar államiság, jogi és közigazgatási intézményeivel együtt. A politikai életben, így elsősorban a parlamentben két nagy csoportosulás néz egymással szembe: a '48-asok, a teljes függetlenség hívei, ezeket, mint Herman Ottót is, Kossuth is támogatja, bár nem minden esetben ért velük egyet. A másik tábor a '67-esek, a kiegyezés hívei. A két párt lényegében csak két irányzat, ezen belül jó néhány szekció húzódik meg, majdcsak, ahány képviselő, annyi ideológia, vagy másként megfogalmazva, ahány közéleti probléma, annyi külön vélemény. A pártok ekkor még különben sem képeztek a mai értelemben vett szervezeti egységet, állandó tagjai jóformán csak az országos és a helyi tisztségviselők voltak. Az egy-egy párthoz való felsorakozás a nagyobb, szélesebb néprétegek esetében csak a választások alkalmával manifesztálódott, ott is csak azoknál, akiknek volt választójoguk.

Herman Ottó politikai nézeteinek és közéleti tevékenységének megítélésénél mindenekelőtt arra kell tekintettel lennünk, hogy elsősorban tudós volt, fő tevékenysége is erre irányult. Még napjainkban is három tudományág, a természettudományok, a régészet és a néprajz tekinti jogosan sajátjának. A politikai tevékenységet e mellett, ezzel együtt, sőt talán ezért vállalta. Azon modern tudósaink egyike, aki a szakmai tevékenységét nem tudta elképzelni a közéleti felelősség vállalása nélkül. Ezekben az évtizedekben jelennek meg nagy tudományos monográfiái, ír sokszáz tanulmányt és cikket. Külföldi tanulmányutakat tesz, nemzetközi kongresszust szervez (1891), szakfolyóiratokat indít (*Természetrajzi Füzetek*, ill. *Aquila*), tudományos intézetet szervez (*Madártani Intézet*) és vezet. Tagja több tudományos testületnek, igen sok előadást vállal. A *Madarak és fák napja* mozgalom megindításával a világon is elsők között hívja fel a figyelmet a természetvédelemre. Országos kiállításokat

szervez, oroszlánrészt vállal az 1896-os millenniumi nagy kiállítás néprajzi falujának megszervezésében. Szinte állandó munkatársa volt a különböző politikai lapoknak; pl. a következőknek: *Magyar Polgár*; *Ellenzék*; *Függetlenség*; *Egyetértés*; *Arad és Vidéke*; *Budapesti Hírlap*; *Vasárnapi Újság*; *Magyarország és a Nagyvilág*; *Fővárosi Lapok*.

Az 1894-ben Miskolcon elmondott programbeszéd magában foglalja Herman Ottó egyetemesen hirdetett politikai programját, illetve abban a történeti szituációban vallott konkrét nézeteit. A dualizmus korának társadalmi-gazdasági problémáit lényeglátással, pompás elemzőkészséggel szemléli. Kétségtelen, nem volt vezéralakja a kor politikai életének, de markáns egyéniségű, kérlelhetetlenül becületlen, minden tekintetben megvesztegethetetlen, elveiért mindent vállaló jelentős politikus volt. Stílusa emelkedett, szónoki fogásokkal tűzdelt, retorikához értő ember munkája. Néhol átsüt rajta nemcsak a nagy politikai példakép, Kossuth Lajos fenntartás nélküli tisztelete, talán szónoki stílusa is. Elmondhatjuk továbbá Herman Ottó miskolci képviselői beszámoló beszédéről, hogy annak politikai tartalma korábban, tehát a 19. század utolsó évtizedében progresszívnek, úgymond „haladónak” tekinthető. Szól a társadalmi egyenlőtlenségről, azt nem fogadja el örök érvényűnek. Fellép a maradtság, a retrográd erők ellen, elismeri a társadalom mozgását, változását, fejlődését. A társadalmi mozgásformákat is a biológus evolucionista szemüvegén át szemlélte, ezért nem jutott el a marxizmusig. Ennek ellenére szimpatizált több kérdésben a munkásmozgalommal, sőt kapcsolatot is tartott fenn egyes képviselőivel. A társadalom belső fejlődésében hitt elsősorban, de elismert néhány forradalmat, elsősorban a polgári forradalmakat, így pl. a 18. század végi francia, valamint a magyar 1848–49-es forradalmat.

A miskolci választói beszámoló beszédében kifejti egyházpolitikai nézeteit is. Javasolja a polgári házasság bevezetését, valamint az anyakönyvezés államosítását, a zsidó vallás törvénybe iktatását, a vallás szabad gyakorlását, sőt az egyházi vagyon állami kezelésbe vételét. Bírálja az antiszemitizmust, azt társadalmi-gazdasági okokra vezeti vissza.

Jelentős terjedelmet szentelt belpolitikai nézeteinek kifejtésére. Nem tartja igazságosnak a fennálló választási rendszert, javasolja a szélesebb körű önkormányzat bevezetését. A nemzeti függetlenség elvén áll, harcol a dualizmus ellen.²⁶ A miskolci beszéd ékesen bizonyítja, hogy nem fogadja el az 1867-es kiegyezést. Ellenez minden párttal és kormánnyal való együttműködést, amely a kiegyezés alapján áll. „Én a radikális szert, hazám függetlenségét követelem” – mondta beszédében. Nem ért

egyét a vámunióval, a főrendiház létevel, s bírálja az 1867-es közjogi helyzetet.

Részletesen foglalkozik az ország gazdasági életével. Nem kielégítő a földművelés és az ipar fejlődése, nincsen meg a kellő összhang a két ágazat között. Szót emel az idejétmúlt feudális tulajdonviszonyok ellen: a gazdálkodást a nagybirtokok, a középkori hitbizományok és a korona-uradalmak irányítják. A gazdasági helyzetre vezeti vissza az amerikai kivándorlást, amely elsősorban Észak-Magyarországról indult meg. Kifogásolja, hogy nincsen pénzügyi önállósága Magyarországnak, szót emel a közös vámterület ellen, amely akadályozza az iparfejlődést, sőt a kis- és a középipart vissza is fejlesztette.

1871-ben, Kolozsváron a német-francia háború, a harmadik francia császárság megdőlése, illetőleg még inkább a párizsi kommun hívta fel fokozottabban a figyelmét a politikára a már több éve újságírással is foglalkozó Herman Ottónak. Korábban elsősorban társadalmi és kulturális cikkeket írt. A kolozsvári *Magyar Polgárban* január 31-én *A válság küszöbén* címmel,²⁷ március 28-án *A montmartrei lázadók* címmel írt cikket. Június hónapban ugyanitt több, majd kisebb és jó néhány cikkben köszöntötte, ismertette a kommun eredményeit: *Az Internacionálé* (jún. 20.); *Az Internacionálé ötletéből* (jún. 25.); *Még egyszer az Internacionálé és az erdélyi munkások* (jún. 25.); *A munkások ügyében* (szept. 8.); *Még egyszer a munkásokról* (szept. 14.); *A lelkiismeret szabadsága* (dec. 3.) stb. Ezekben a cikkeiben nyíltan rokonszenvezett a párizsi kommunnel. Az 1894. évi miskolci képviselői beszámolóiban beszédében is rámutat „a gazdasági proletárság” fenntartóira, a nagybirtokra, a hitbizományra és a korona-uradalmakra. Kapcsolatba került a századvég magyar szociáldemokráciájával is, elsősorban SZABÓ Ervinnel, FRANKEL Leóval és CSILLAG Zsigmonddal, ez a kapcsolat azonban további felderítésre vár.

Adalékokat szolgáltat a beszéd a nemzetiségek helyzetéről vallott nézeteinek jobb, pontosabb megértéséhez is. Ellene van itt minden más nemzet elnyomására irányuló nacionalista mozgalomnak pl. a „deutsche Schulverein”-nek, a dákoromanizmusnak és a pánszlávizmusnak. A több nemzetiségű Magyarországon a „nemzetiségi kérdést, mely a magyar állam főségének, sokszorosán gazdasági helyzetének kérdése is, csupán és egyedül a teljesen független Magyarország oldhatja meg saját javára és igazsága szerint.” Az ízig-vérig politikus megfogalmazás nem mentes a nacionalizmustól, ugyanakkor észrevette a probléma mögött meghúzódó gazdasági-társadalmi mozgatórugókat is.

A beszéd végén az akkorra már elhalálozott Kossuth Lajosra emlékezik. Alig egy évvel korábban, 1893 októberében felesége társaságában kereste fel a turini számkivetésben élő, akkor már 91 éves Kossuthot.²⁸ Kossuth 1894. március 20-án hunyt el, temetésén Herman Ottó is mondott beszédet.

Herman Ottó következő képviselői beszámoló beszédét Miskolcon 1896. augusztus 30-án mondta el. A miskolci Függetlenségi és 48-as párt közlönye, a *Szabadság* 1896. augusztus 29-i száma így ad hírt:²⁹

„Városunk közönsége mindig ünnepnek tekinti azt a napot, a mikor szeretve tisztelt képviselőnk Herman Ottó körünkbe érkezik. Herman Ottó holnap ismét megtisztel bennünket látogatásával s elmondja beszámoló beszédét. A holnapi nap tehát ismét ünnep lesz... Hetek óta várja már az ország az ő beszámolóját, mert tudja, hogy Herman Ottó nagy dolgokat fog ez alkalommal elmondani... A választó polgárok óriási zöme folytonosan figyelemmel kísérte az országgyűlés működését s abban Herman Ottónak rendkívül buzgó, lelkiismeretes szereplését s nagy tevékenységét... A feltétlen bizalomnak és a rendületlen ragaszkodásnak jeleivel várjuk őt... Örömmel s lelkesedéssel várjuk szeretett képviselőnk Miskolcra... Éljen Herman Ottó, városunk déli kerületének országgyűlési képviselője.”

Ez a beszéd volt az utolsó képviselői ténykedése, az őszi választáson Herman Ottó nem jutott be a parlamentbe. Ennek több oka is volt: Az év elejével kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum Állattára élére. Erről a *Borsodmegyei Lapok* 1896. július 17-én, a kortes hadjárat során *Szervezkedjünk* c. cikkében a következőképpen adott hírt: „Tudtunkkal Herman Ottó nem reflektál a mandátumra, mert a múzeum egyik kiváló hivatalát foglalja el, amely egész idejét igénybe veszi és e szerint a képviselőséggel járó fárasztó kötelezettségeknek eleget nem tehet.”³⁰ Évekkel korábban elkezdte az 1896-os millenniumi kiállításra való felkészülést, hatalmas munkát végzett több más, pl. párizsi világkiállítás magyar anyagának összegyűjtésében.

1901 szeptemberében a Függetlenségi Párt ismét indítani akarta Miskolcon a régi választókerületben, a déli kerületben. Kossuth Ferenc a következő beszéddel köszöntötte az akkor már 66 éves tudóst.³¹

Igen tisztelt Pártjegyző úr!

Lelkem mélyéből örvendek, hogy a miskolczi választó polgárok lelkesedése az északi kerületben Bizony Ákost, a déli kerületben Herman Ottót, pártunk érdemes kitűnő tagját jelölte.

Bízom a választó polgárok, a függetlenségi elvtársak lelkesedésében, kitartásában, tántoríthatatlan elvhűségében, hogy legnagyobb odaadással fognak együtt működni pártunk zászlónk diadalára, győzelmére.

Hazafias üdvözlettel, igaz híve

Kossuth Ferenc

Még ugyanezen a napon, 1901. szeptember 21-én, Budapesten, a Függetlenségi és 48-as Párt nagyválasztmányának ülésén Bizony Ákos elnök bejelentette, hogy Herman Ottó a jelölést nem fogadta el.³² A közélet, úgymond a politika haláláig érdekelte, jó néhány idevonatkozó újságikke jelent meg.

Jegyzetek

- 1 *Lambrecht K.*, Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Budapest, 1920.; *Lambrecht K.*, Herman Ottó élete. Budapest, 1926.
- 2 L. pl. *Kósa L.*–*Keve A.*–*Farkas Gy.*, Herman Ottó. Budapest, 1971.; *Székely S.*, Herman Ottó. Budapest, 1955.; *Varga D.*, Herman Ottó. Budapest, 1967.
- 3 *Allodiatoris I.*, A természettudós Herman Ottó. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII–XIV. 1975. 7–15.; *Balassa I.*, Herman Ottó gyűjtőútjai nyomában. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, VII. 1968. 7–18.; *Balassa I.*, Herman Ottó halálának 60. évfordulójára (1835–1914). A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 13. Miskolc, 1974. 3–9.; *Banner J.*, Herman Ottó helye a magyar őskőkutatás történetében. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, III. 1963. 7–12.; *Csermák G.*, A néprajztudós Herman Ottó. Ethnographia., LXVI. 1955. 487–500.; *Kemenczei T.*, Herman Ottó régészeti munkássága. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII–XIV. 1975. 15–18.; *Saad A.*, Herman Ottó és a bükk-i ősemlék kutatás. Borsodi Szemle, IV. Miskolc, 1960. 3. sz. 182–186.; *Szabadfalvi J.*, Herman Ottó néprajzi munkássága. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII–XIV. 1975. 19–24.; *Veres L.*, A politikus Herman Ottó. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XIII–XIV. 1975. 25–30.
- 4 Ezt maradéktalanul múzeumunknak ezt célzó kiadványa sem derítette fel: *H. Szabó B.*, Herman Ottó és Lillafüred. Borsodi kiállítási vezetők, 2. Miskolc, 1975.
- 5 *Komáromy J.*, Herman Ottó levelei a miskolci múzeumban. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, V. 1964–1965.; *Komáromy J.*, Herman Ottó telekvétele Lillafüreden. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 10. Miskolc, 1972. 29–36.; *Leszih A.*, Herman Ottó és a miskolci múzeum. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, VI. 1964. 2–5.; *Megay G.*, Herman Ottó-relikviák a miskolci múzeumban. Borsodi Szemle, 1960. 3. sz.; *Megay G.*, Herman Ottó és a bükk-i ősemlék kutatás. Borsodi Szemle, IV. 1960. 3. sz. 186–193.; *Saad i. m.*; *Szabadfalvi J.*, Herman Ottó levelei Pósa Lajoséhoz. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 15. 1976. 11–25.
- 6 Magunk a következőket tervezzük: Fel kívánjuk tární azokat a dokumentumokat Herman Ottó életéből, amelyek eddig nem láttak napvilágot, illetőleg célul tűztük Herman Ottó ma már nehezen hozzáférhető válogatott tanulmányainak közreadását.

- 7 *Lambrecht* i. m. (1920) 98–111.
- 8 *Lambrecht* i. m. (1920) 112., 122.
- 9 Borsodmegyei Lapok (a továbbiakban röviden: B. L.) XIII. 43. sz. 1893. május 30. kedd.
- 10 Borsodmegyei Közlöny (a továbbiakban B.M.Közl.) XI. 44–1077. sz. 1893. június 1. csütörtök.
- 11 B.L., XIII. 44. sz. 1893. jún. 2.
- 12 B.M.Közl., XI. 45–1078. 1893. jún. 1.
- 13 B.L. XIII. 44. sz. 1893. jún. 2. péntek.
- 14 Pl. Szabadság, Miskolc, 1893. jún. 3.; Pesti Napló, 1893. jún. 3.; Budapesti Hírlap, 1893. jún. 3.
- 15 B.L., XIII. 45. sz. 1893. jún. 6.
- 16 B.M.Közl., XI. 46–1079. jún. 8. csütörtök; B.L., XIII. 46. sz. jún. 9. péntek.
- 17 Pesti Napló, 1893. jún. 7.
- 18 B.L., XIII. 46. sz. 1893. jún. 9. péntek.
- 19 *Sáfrán Gy.*, Herman Ottó és Kossuth Lajos. Magyar Tudomány, 1960. 429–435.
- 20 B.M.Közl., XII. 78–1215. sz. 1894. szeptember 30. vasárnap.
- 21 B.M.Közl., XII. 79–1216. sz. 1894. okt. 4. csütörtök.
- 22 B.L. XIV. 79. sz. 1894. október 2. kedd.
- 23 B.M.Közl., XIV. 79. sz. 1894. október 2. kedd.
- 24 Részleteket közölt belőle: *Megay* i. m. Borsodi Szemle, 1960. 3. sz.
- 25 *Veres* i. m. 26., 29.
- 26 Ezt egyesek kétségbe vonják, l. pl. *Székely* i. m. 76.
- 27 Az ideiglenes fegyverszünetet 1871. január 28-án írták alá.
- 28 *Sáfrán* i. m. 432–435.
- 29 Szabadság, V. 70. sz. 1. Miskolc, 1896. aug. 29.
- 30 B.L., XVI. 57. sz. 1. Miskolc, 1896. júl. 17. péntek.
- 31 Szabadság, X. 76. sz. 1901. szept. 21.
- 32 Szabadság, X. 77. sz. 1901. szept. 25. szerda.

(HOMÉvk. XVI. Miskolc, 1977. 133–148.)

HERMAN OTTÓ NÉPRAJZI MUNKÁSSÁGA

Herman Ottót magáénak tekinti a természettudomány és a régészet mellett a néprajztudomány is. Régészeti témájú publikációinak száma – tudomásom szerint – nem nagy, idevonatkozóan önálló kötete nem jelent meg. Természettudományi és néprajzi tevékenysége mind a számszerűség, mind a jelentőség tekintetében kb. arányban áll egymással. Az idevonatkozó önálló könyveinek száma mindkét tudományt tekintve ugyancsak arányos, mintegy 5–6 kötet. Bár némelyik esetben pl. *A magyar nép arca és jelleme* (1902), alig lehet eldönteni, hogy az antropológiai vagy pedig néprajzi munka.

Megfogalmazhatjuk másként is az arányokat. Kutatásai kezdetén és első időszakában természettudományokkal foglalkozott, közben bekapcsolódott a régészeti kutatásokba, majd ezeken át eljutott a magyar parasztság kultúrájának, főként az ősfoglalkozások vizsgálatához. Életének utolsó harminc évét, alkotó korszakának szinte nagyobbik felét (1883–1914) a néprajzi kutatás és publikálás töltötte ki. Ez idő alatt teljesedett ki politikai tevékenysége is. Herman Ottót a természettudomány, elsősorban a zoológia juttatta el először a magyar halászat, majd a magyar pásztorkodó állattenyésztés és a népi építkezés tanulmányozásáig. Közrejátszott ebben PETÉNYI János Salamon tudományos hagyatékának gondozása is. Természettudományi tevékenységét publikációi mellett folyóiratok megalapítása, valamint intézmény létrehozása is jelzi.

A néprajztudománynak lényegében két nagy témakörét kutatta könyveiben és tanulmányaiban: a magyar népi halászatot, valamint a pásztorkodást. Mindkét témájának a kutatási metodikáját, tematikáját és problematikáját példamutatóan ki is dolgozta. A halászatról egy hatalmas, kétkötetes munkája jelent meg, a pásztoréletet viszont három nagy kötetben összegezte. A két legkedvesebb témakörének egy közös kötetet is szentelt *Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet* (1898). Elmondható továbbá, nemcsak a statisztikai adatok emeléséért, hogy a pásztorokodás témaköréből számtalan kisebb tanulmánya is megjelent. Fáradha-

atlan kutató volt, roskatag pásztorkunyhókért, szállásokért képes volt száz és száz kilométereket utazni, gyalogolni.

Herman Ottó néprajzi tevékenységének legfőbb érdeme mindezen túl az, hogy megteremtette a magyar nép anyagi kultúrájának, közhasználatú szóval élve, a tárgyi néprajz kutatásának alapjait, tematikáját és módszertanát. Nemcsak iskolát, tudományt teremtett! Ezt, mondhatjuk majdcsak előzmények nélkül, külföldi tapasztalatok felhasználása nélkül. Külföldi elődeinek tevékenységét, BASTIAN, VIRCHOV, VOGT és RATZEL munkáit alig veszi figyelembe. Csupán a tanulmányozott anyag sugallta rendszer kibontását tekintette feladatának, saját szellemi nagysága erejével. Úgynevezett magyar módszert dolgoz ki. Biológiai iskolázottsága folytán elsősorban az önálló, a belső fejlődésben hitt. A kapcsolatokat elsősorban a rokon népek felé kereste, s csak végső soron gondolt az analógiás adatok kapcsán a szomszédos és távolabbi európai összefüggésekre. Ez egyben erénye és egyben szemléletbeli korlátja is kutatási módszerének. Szemléletmódja esetleges kritikus megítélésekor felvethető a kérdés, nem vagyunk-e utólag maximalisták a sokoldalú kutatóval szemben akkor, amikor az alapok lerakása, az alapkutatások rendszerező összesítése mellett – szinte egy évszázad távlatából – elvárnánk mai igényeink szerinti elméleti fedhetetlenséget is?

Alapvető eredménye Herman Ottó néprajzi kutatásának, hogy ösztönzően hatott a rokontudományokra, elsősorban a történettudományra, a nyelvtudományra, valamint pl. az antropológiára is. Indíttatására gyűjtötte össze és adta közre a nyelvész, MUNKÁCSI Bernát *A magyar népies halászat* műnyelve c. 1893-ban megjelent könyvét, illetőleg a Herman Ottó által közreadott anyag alapján foghatott hozzá JANKÓ János *A magyar halászat eredete* c. munkájához (Bp. 1900). Közel száz esztendővel ezelőtt felismerte, hogy a fizikai-antropológiát össze kell kapcsolni az ún. kulturális-antropológiával (*A magyar nép arca és jelleme*). Megkezdte a rendszeres néprajzi tárgygyűjtést, ezzel a magyar néprajzi muzeológia alapjait is megvetette, kialakította a budapesti *Néprajzi Múzeum* magyar gyűjteményét. Tevékeny részt vállalt a Magyar Néprajzi Társaság megalapításában, annak első éveiben elnöke is volt.

Herman Ottó néprajzi tevékenységének elsősorban a fentiekben felvetett vonatkozásaival szeretnék foglalkozni.

A magyar halászati eljárások kutatásának megindítása Herman Ottó érdeme. Az anyaggyűjtést 1883-ban kezdte meg a Természettudományi Társulat megbízásából, az általa gyűjtött nagyszámú szerszám-anyagot 1885-ben kiállította, kutatásainak eredményét 1887-ben két kö-

tetben (*A magyar halászat könyve*), 860 oldal terjedelemben, számos, jó-részt maga rajzolta illusztrációval közreadta. Fáradhatatlan volt a gyűjtésben, bejárta a magyar folyókat, tavakat, patakokat és ereket. A Néprajzi Múzeumban elhelyezett halászati eszközanyag tudományosan felbecsülhetetlen értéket képvisel. Az 1885-ös halászati kiállításhoz készült vezetője (*Ősi elemek a magyar népies halászeszközökben*)¹ nemzetközi elismerésre jutott. Érdemes utalni halászati monográfiájának tematikájára is. Az első kötetben először a magyar halászat történetével foglalkozik, ezzel előrevetíti a történeti-néprajzi kutatást, bár ez – a rendelkezésre álló csekély anyag alapján – ma már csak vázlatnak tekinthető. Az első kötet nagyobb hányadában a magyar népi halászat eszközeit és a hozzá kapcsolódó eljárásokat, munkamódokat adta közre. Rendszerezése példamutató, a népi halászat rendszerét ma is a HERMAN Ottó alkotta csoportosításban interpretáljuk. Legújabb monográfiáink is lényegében az általa kialakított rendszer szerint készülnek. A *rekesztő halászat*, a *kerítőhalászat*, az *emelőhalászat*, a *hajtóhalászat*, a *keresőhalászat*, a *vetőhalászat*, a *tapogatóhalászat*, *szigonyos halászat*, *horgászat* mint alapvető témakörök megmaradtak a modern tipologizálásban is. A magyar halászat interpretálása terén kialakított eszköztipológiai rendszere például szolgált más néprajzi témák feldolgozásához is. A második kötetben a magyar halfauna leírását és idevonatkozó nyelvészeti, népnyelvi anyagát adta közre. A népnyelvi, terminológiai anyag feltárásával és közreadásával nemcsak a magyar népnyelv kutatását segítette elő, hanem felhívta a figyelmet arra is, hogy a néprajzi kutatásnak is mindig szem előtt kell tartania a tárgyak, eljárások népnyelvi szakkifejezéseinek pontos, gondos feltárását. Ez a modern néprajzi kutatásban is alapvető követelmény. A *Magyar halászat könyve* a korábbi évtizedekben meginduló folklórkutatás mellett a legelső tárgyi néprajzi monográfia, ugyanakkor hatalmas könyvsiker is volt. Műve a magyar etnogenezis kutatása szempontjából is jelentős, igazolni kívánja, hogy népünk halászó vizek tájékáról származik, s a halászat a magyar *ősfoglalkozások* (e szót is Herman Ottó alkotta) egyike. Sajnálhatjuk, hogy könyve nem jelent meg sem korában, sem később valamely idegen nyelven.

1890 tavaszán, amikor Somogyban, Nagyberék vidékén a madarak vonulását figyelte, megismerkedett egy faragó kanással, akinek művészi pásztorfaragványai felkeltették a már ősz tudós érdeklődését. 1891-ben a Néprajzi Társaságban már előadást tartott *Magyar pásztoremberek remeklése* címmel, s az ország különböző tájairól sorakoztatja elő a pásztorművészet darabjait. A *pásztorművészet* szó is Herman Ottó ajkáról

5. kép. Herman Ottó kiállításon

származik. 1892-ben már az Alföld különböző pusztáin, majd a Dunántúlon (pl. a Bakonyban) tanulmányozta a különböző pásztorok életmódját és építményeit, de bejárta a máramarosi és székelyföldi havasi szállásokat is. Az 1890-es évek elején az ország a honfoglalás ezeréves fordulójának megünneplésére készül. A millenniumi kiállítás két nagy ősfoglalkozási részének, a halászatnak és a pásztoreletnek összeállítását Herman Ottóra bízta. A halászati anyag bemutatására a városligeti tóra cölöpökre állított pavilont építenek, ebben mutatják be a halászat egyes szerzőségeit, körülötte pedig, természetes környezetben a vízben helyezték el az ősi halcsapdákat, a *vajszéket* és *varsákat*, valamint a különböző típusú csónakokat. Kiállításra került itt a Herman Ottó személyes gyűjtéséből származó és az irányítása alatt mások által összegyűjtött pásztorkodási anyag is. Felállították a magyar pásztorkodás építményeit, köztük a *vasalót*, a *cserényt*, a *kontyoskunyhót*, a *szárnyéket*. Bemutatták a gulyások, csikósok, juhászok és kanászok viseletét, szerzőségeit is. A millen-

niumi kiállítás pásztorkodási gyűjteménye ismét a Néprajzi gyűjteményt gyarapította.

Kutatásai alapján egymást követik a magyar nép pásztorkodó állattenyésztésével foglalkozó tanulmányai, kötetei: 1898-ban jelent meg a MATLEKOVITS Sándor szerkesztette sorozatban (Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye) V. kötetében az *Ősfoglalkozások. 1. Halászat, 2. Pásztorélet* c. munkája; 1899-ben *A magyar ősfoglalkozások köréből*, 1909-ben *A magyarok nagy ősfoglalkozása*, Előtanulmányok, a halála évében, 1914-ben nagy hírű munkája, *A magyar pásztorok nyelvkinccse*. A pásztoreletet tárgyaló munkáiról is elmondhatjuk azt, hogy szinte a semmiből teremtette, az ismeretanyag-gyűjtést szinte előzmények nélkül kezdte, bejárta az ország legérdekesebb pásztorkodással foglalkozó tájait. A feltárt anyagot, főképpen a pásztorepítményeket – hasonlóképpen, mint a halászatit – tipológiai rendszerbe foglalta, de volt ereje ugyanakkor általánosabb rendszertani és elvi kérdések és teóriák felvetéséhez is. Megteremtette a magyar népi állattenyésztés és pásztorkodás tipológiai rendszerét, ez a későbbi évtizedek során gazdagodott ugyan, de rendszerezésének alapjai máig hatnak.

A pásztorkodással foglalkozó első munkáiban anyagot közöl a tőle megszokott morfológiai, tipológiai rendszerezéssel, felfedez ugyan bizonyos különbségeket, de rendszertani problémákat még nem vet fel. Majd később, különösen a történeti anyag (*A magyarok nagy ősfoglalkozása*) és a *Magyar pásztorok nyelvkinccse*² c. munkájában bukkannak fel elméleti vonatkozású utalások. Tőle származik pl. a magyar állattenyésztés máig is elfogadott tipológiája, a *szilaj*, *félshilaj* és a *kezes állattenyésztés* megkülönböztetése. Lássuk, mit ért alatta: „Kutatásom idejében még teljesen meg volt állapítható, hogy a szilajgulyák és ménesek sohasem kerültek tétő alá, télen–nyáron leginkább rétségekben tartózkodtak, avval éltek télen át is, amit a rétség elhalt növényzet képében nyújtott.” *Félshilaj* tartásmódnak az olyan tartásformát nevezi, amelynél az állomány nyáron legelőn tartózkodik, de teletetéséről, ősztől tavaszig takarmányozásáról istállóban gondosodnak. Az ún. *kezes* pedig az állandóan ember közelében tartott, télen–nyáron istállón tartott haszonállattartás.

Herman Ottó rendszerezésében a szilaj, félshilaj és kezes kategória nemcsak állattenyésztési, pásztorkodási típusokat jelöl, hanem fejlődési fokozatokat, egymásra rétegzett, kezdetlegesebb, majd mind fejlettebb rendszereket is képvisel. A magyar népi állattenyésztés tartásmódjában megnyilvánuló különbözőségeket a biológus evolucionista szemlélete alapján fejlődési rendszerbe állította. Ugyanezt tette pl. a magyar pász-

torépmények osztályozásánál, rendszerezésénél, valamint a magyar lakóház kialakulásának fejlődési rendszeréről kialakított teóriája esetében is. E spekulatív, evolucionista rendszerezés súrolja az igazság határát, és elködösíti a pásztorkodás alapvető gazdasági és társadalmi vonatkozásait, amelyeknek mindenkor függvénye volt. A *szilaj*, *rideg* és a *félszilaj* kifejezések már korábban, pl. többek között NAGYVÁTHY Jánosnál is ismertek voltak, de HERMAN Ottó munkássága nyomán váltak a néprajz és a társtudományok közkeletű szakkifejezéseivé, és nyerték el pontosan körülhatárolt fogalmi jegyeiket. A Herman Ottó által felvetett rendszer átvevője és továbbfejlesztője GYÖRFFY István lett. 1910-től megjelent tanulmányainak felfogásrendszere arra enged következtetni, hogy a nagy előd teóriáját nemcsak könyveiből és tanulmányaiból ismerhette. Ezt kodifikálta a magyar néprajztudomány négykötés, máig közkeletű, összefoglaló kézikönyvében, *A magyarság néprajzában* is. Az állattenyésztés-pásztorkodás rendszeréből HERMAN Ottó (majd GYÖRFFY István is) történeti következtetéseket is vont le, hangoztatván a szilaj pásztorkodás honfoglalás előtti kontinuitását. Ez esetben Herman Ottó, KÁLLAI Ferenc, CSAPLOVICS János és DITZ Henrik korábbi, 1823-ban, 1829-ben és 1869-ben felvázolt teóriáit is tekintetbe vehette.³ A *külterjesség* fogalmát azonosította, majd később ezt mások is átvették, a *nomadizmus* fogalmával. HERMAN Ottó minden tekintetben összeveti a lovas nomád szkíták életmódját a magyarság úgymond nomád pásztorkodásával. Az extenzív pásztorkodás és a nomadizmus fogalmának keveredése még napjainkban is jellemző. Kétségtelen, hogy a nomadizmus az állattenyésztés legextenzívebb formája (bár gyakran a *transzhumáló* pásztorkodás is vetekszik ezzel). A nomadizmusnak alapkritériuma a külterjesség, viszont a külterjességnek a nomadizmus egyáltalán nem.⁴ A kauzális kapcsolat ismeretelméletileg sem fordítható meg.

Máig egyedülálló nemcsak a magyar hanem az európai néprajzi irodalomban a magyar pásztorkodás nyelvkincseit összegző, 1914-ben, halála évében publikált hatalmas kötete.

Összegzésképpen szeretném leszögezni a következőket:

Herman Ottó a magyarság anyagi kultúrája kutatásának megalapítója volt. Szorgalmasan, szinte országosan felgyűjtötte a két nagy ősfoglalkozás, a halászat és pásztorkodás anyagát, kutatásainak eredményét összefoglaló, rendszerező monográfiákban közre is adta. Meg kell állapítanunk, hogy Herman Ottó kezén a magyar nép anyagi kultúrájának kutatása szabálytalan módon indult el. Előbb jelent meg összegző monográfia, s csak ezt követően kezdődtek meg a további részkutatások.

Herman Ottó teremtette meg az anyagi kultúra kutatásának tematikáját, módszertanát is, idevonatkozó szemléletmódja máig meghatározója szemléletünknek, bár a gazdasági-társadalmi és történeti mozgatórugók keresése terén tudományunk az elmúlt évtizedek alatt jelentősen továbblépett. Fellelhető nála tudományunknak főképpen az 1930-as évektől ki-kristályosodó két nagy szemléleti irányzatának, a történeti-néprajzi, valamint az összehasonlító kutatásnak a nyomai is. Mestere, de ugyanakkor alázatos kutatója is volt tudományunknak. Munkája, szorgalma, főként a terepmunka fontosságának tekintetében napjainkban is példamutató. Példája megtanít mindnyájunkat arra, hogy feladatunk az alapkutatás is, de ezt mindig ki kell egészíteni az elemzés, a feldolgozás igényével is. Polihisztor volt, de annak nemcsak tudó, hanem a dolgozó, alkotó típusa. Szellemi óriás volt, ha nem egy kis nép fiának születik, ha valamely világnyelven jelentek volna meg publikációi, ma az egyetemes néprajztudomány egyik megalapozójának tekintenék.

Jegyzetek

- 1 Arch. Ért., 1885. 153–167.
- 2 Herman O., 1909. A magyarok nagy ösfoglalkozása, Bp., Herman O., A magyar pásztorok nyelvkinse. Bp., 1914.
- 3 Kállai F., Magyar régiségek nyomozása. Tudományos Gyűjtemény 1823. VII. 3–28.; Csaplovics J., Gemalde von Ungarn. I–II. Pest, 1829.; Diitz H., A magyar mezőgazdaság. Lipcse, 1869.
- 4 Vö.Szabadfalvi J., Az extenzív állattenyésztés Magyarországon. Debrecen, 1970. Műveltség és Hagyomány, XII.

(HOMÉvk. XIII–XIV. Miskolc, 1975. 19–24.)

HERMAN OTTÓ FIUMÉBAN

Herman Ottónak, a magyar tudomány és muzeológia nagy öregjének életéről szerencsére igen sokat tudunk. Mégis rendre kerülnek a napvilágra olyan iratok, levelek, amelyek újabb és újabb részleteket tárnak fel, teljesítik ki egy autodidakta volta ellenére is gigászi tudós, egy törekkenységében is hatalmas ember életének jobb, teljesebb megismerését. Alapvető emberi kíváncsiság a reflektorfényben lévők magánéletének, mindennapjának olthatatlan fürkészése.

A miskolci Herman Ottó Múzeumban őrizzük Herman Ottóné, BOROSNYAY Camilla, jórészt kézzel írott, fekete, kemény fedeles, közepesen vaskos, csatos könyvét. Ebben jó néhány verse olvasható, a második részbe nyomtatásban megjelent verseit ragasztotta be. A könyv közepe táján található egy írás, amely a *Fiumei kirándulás* (Subjectiv benyomások) címet, illetve alcímet viseli. Ebbe beleolvasva vesszük észre, hogy itt Herman Ottó nászútját örökítette meg a szeretett író feleség.

Mit tudunk róluk, illetve házasságukról?

1883-ban a *Vadászlapban* FEKETE Izidor romantikus meghatottsággal írta le egy stiglinc tragikus öngyilkosságát. Herman Ottó ugyanitt vitába szállt az írással. Ezt követően a kolozsvári *Ellenzék* augusztus 14. és 16. számában megtámadja Herman Ottó írását egy JUDITH néven író nő. Az írást vagdalkozó válasz, majd viszontválasz követte. Jó idő múltán Herman Ottó még a kolozsvári évekből ismert baráttól, Borosnyay Oszkártól tudta meg, hogy annak leánytestvére húzódik meg a JUDITH álnév mögött. LAMBRECHT Kálmánnak Herman Ottó első és alapvető monográfiájának a könyvében (Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Bp., 1920. 59.) a kapcsolat további alakulásáról a következőket olvashatjuk: „Ebben az időben Herman Ottó súlyos mellhártyagyulladásra esett át. Egy reggel megjelent betegágyánál, atyja társaságában, ellenfele, JUDITH és meleg, féltő gonddal ápolta, óvta. Talpra is állította – meg is házásította.”

Borosnyay Camilla és Herman Ottó esküvője 1885. július 25-én volt

6. kép. Borosnyay Camilla

Miskolcon. A „mézesheteket” Hámorban, a Diósgyőrből Lillafüredre vezető csodálatos völgyben töltötték. Ez a völgy és a szomszédos táj a gyermekkortól a halálig fontos szerepet játszott Herman Ottó személyes és tudományos életében. Atyja Breznóbányáról az 1840-es években költözött át Diósgyőrbe, aholis a koronaauradalom kirurgusa lett. Lakóházuk a mai Alsóhámorban állott. A hámori völgy nemcsak az 50 éves fiatal házast hívta vissza. Öregkorában a szomszédos Lillafüreden vásárolt nyaralót, s végső akaratából hamvai is a hámori öreg temetőben nyugszanak.

Borosnyay Camilla a továbbiakban Herman Ottóné névvel évtizedeken át foglalkozott irodalommal, elsősorban gyermekek számára írott versei és meséi jórészt a Pósa Lajos által szerkesztett *Az Én Újságomban* láttak napvilágot. A hátrább közölt *Fiumei kirándulás* c. írás – tudomásom szerint sehol sem jelent meg. Mivel Herman Ottó életének ezen mozzanatáról eddig semmit sem tudtunk, a különböző monográfiák nem is tudnak róla, szükséges a teljes anyag betűhív közlése:

FIUMEI KIRÁNDULÁS

(*Subjectív benyomások*)

Álmodtam verőfényről, illatárról, szabadban viruló oleander ligetek hüséről, bódító balzsamról, melyet a narancs, babér és citrom erdők felől langy déli szellő lebegtet szárnyán; álmodtam rózsalugasok lecsüngő galyai alatt andalgó szerelmesekről, kiknek szenvedélytől égő nagy fekete szemük tekintete szikraként világol át a lombok között, öltöztetik, festői hangjuk csupa dal, nyelvük lágy, zengzetes. Álmodtam a tenger végtelenjéről, melyen a tekintet vágyó röpülését nem gátolja semmi, hogy a lélek vad, szilaj hullámok keblére dőlve észrevétlenül reng odább-odább, a sirály keringve lengő röptét megelőzve, míg elvész a látóhatár homályában a kéjjes zibbadással olvad egybe a víznek hajló menybölt hamvas kék kódéval. A távolban itt-ott egy vitorlás hajó mozdulatlan körvonala látszik, közelebb halászbárkák, csónakok jól kivehető alakja siklik, táncol a hullámok szeszélyes, bős játékát követve, míg előttem impozáns nyugalommal terül el a kikötő ezernyi-ezer ár-boczával, kötelével, szélben lengő kavargó számlálhatatlan lobogóival, melyeknek tarka színein a napsugár kápráztató játékát űzi. A parton, a hajókon a matrózok sűrűge, lármája és véges–végig csodás alakú tengeri halak, rákok, kagylók, óriási kosarakban narancs, füge, citrom, datolya, s még mit tudom miféle déligyümölcsök élénk zajos adásvevése... Álmodtam... ha most egy útiruhád volna! riaszt fel álmodozásomból egy hang, mely nekem legkedvesebb a világon. Feltekintek, az uram állt előttem egy újságlapot tartva kezében, melyen – no nem épen öles, de legalább is méteres betűkkel áll: *Husvétii kirándulás* Fiuméba sat, sat.

Ah! tehát álmaim, ábrándjaim, legtitkosabb, teljesülhetetlennek hitt örök vágyam egy ruhától, egy nyomorult úti ruhától függne csupán?! Három nap alatt útra készen voltam s reményekkel, vágyakkal teltlen ültem be urammal egy öt személyre szabott szűk, ferde, második osztályú coupéba, hol rajtunk kívül két hölgy is foglalt helyet, kik földieik barátságos, naiv szokása szerint azonnal készek voltak inkább nyájas, mint épületes beszélgetést kezdeni.

— Isszonyatos meleg van! szólt a fiatalabb.

— Ne tám fűttik a kupét, felelt az idősb.

- Tám csak nem? fordult hozzám az előbb szóló kérdőleg.
- Nagyságtok bizonynyal erdélyiek mondtam én válasz helyett.
- A bizon mű, Há' honnét tudja instám?
- Csak úgy gyanitom, felelem mosolyogva.

Ilyen s ehhez hasonló eszmecserék, de leginkább hosszú pauzák közt haladtunk állomásról állomásra. A Velencei tó mellett robogva az egyik hölgy, a mama, a ki már Párisban is járt, s ki jövő évre Jeruzsálembe készült, csudálkozva jegyzé meg: — Na bizon, sose hívtam, hogy ebbe' az utamba' még Velencét is meglássam. — (Különben tőle tudtam meg, hogy Ó-Budán most ássák a Dárius kincsét mert egy dokumentumból melyet a marosvásárhelyi Telekitékában rejtettek éppen a minap tudódott meg, hogy hová rejtette azt el a – muszka császár.

A táj eközben lassan homályba borult. A Balaton méltóságteljes sima tükre csak olykor csillant meg a távolban. A hangulatos estszürkületbe burkolt táját szemlélve azon vettem észre, hogy az „iszonyatos” meleg jelentékenyen csökkent. A megvetett úti köpenyek, takarók egymásután szabadultak ki a plaid szijjak szorításából, míg végre az összes készletet kimerítve meggyőződtem, hogy mind kevés. Lábam dermedt, kezem gémberedett ajkam fagyos lett. Fáztam jobban, mint tél közepén. Kínos, kényelmetlen álom nyomott, mely nem tudom meddig tartott. Mikor felriadtam a telehold pazarul szórta világát a kopár, hepehupás vidékre, melyet – a meddig a szem belátta – hófehér foltok tarkítottak. Alig hittem szemimnek. Ez már a Karszt volna? S a fehér foltok? Azok – hát – azok bizonyára *mész* foltok, gondolám kábult aggyal.

Csakugyan a Karszt volt, de nem mész, hanem hóterítővel, mely, amint a sápadt hajnal szürkületében odább haladtunk a „bübájos, örök tavaszt mosolygó” délvidék felé, annál egyenletesebben és magasabban borítá a talajt. Ami ebből – változatosság okáért – kopáran, ridegen de annál szürkébben kimeredezett, semmi sem volt más mint kő, kő, kő, mindig és mindenütt kő, itt-ott nyomorúságos, kinjában zöld boróka bokrokkal, melyeket hajlandó lettem volna kevés, szempihentető zöldjüket hálásan keblemre szorítani.

Meggyűlöltem a havat és a követ egész életemre!

A drága uramat most sem hagyta el az a csókolni való tráfáló kedve:

— Ez a hó és hideg mind a Starcevicz féle horvátok munkája, azért csinálják, hogy a szegény kiránduló magyaroknak elfagyjon az orruk.

— Ugyan-bizon... álmélkodik az idős hölgy ártatlanul, hát a horvátok haraguszna a magyarokra? Tám nem?

— Vaj igen, fejezé be a másik felvilágosítólag.

Soha ilyen keserves reggelt!

Kezdtém kétségbeéni.

Végtelennek tetsző alagutak, roppant mélységek szélén merész, ijesztő kanyargások után szakadozni kezdett a hólepel; a jégkéreggel bevont vízfoltok elmaradoztak; tombolva tajtékzó zuhatagok rohantak hanyathomlok a sziklafalakról alá a mélybe, lelket, életet kölcsönözve a kopár, dermedt vidéknek. A szemhatár tágulni, mintegy világosodni kezdett; fürkészszerű szemléltem a vidéket, kerestem, amire sovároghva vágytam – a tengert.

— Mi az? kérdém két szikladomb közt a távolba nézve, hol egy sima, nyugodt kék tőmeg terült el.

— A tenger, felelt az uram.

— Ilyen kicsi! kiáltám csalódottan.

Azután még láttam egymás után vagy öt tengert – kanyargásnak közben, persze mindig ugyanazt – más-más oldalról és hovatovább kisebbnek találtam.

Hanem a színe – az leirhatatlan és hasonlíthatatlan! Sok hasonlatot olvastam róla, melyek után igyekeztem azt elképzelni, de magam előtt látva úgy találtam, hogy semmi hasonlat meg nem közelíti.

Tenger szín. Ez az egyetlen találó meghatározás. A ki nem látta ne próbálja elképzelni, mert nem sikerül.

A panoráma változik. Előbb kúszó hederák, aztán zöd gyepek kis henczegő tusilágóktól sárgítva, majd virágzó lycium bokroktól övedezett olasz casák változtatják egymást – végre oh, mily enyhület ennyi gyötrődés után – az első, virággal borított mandulafa. Utána egyre több gyümölcs fa, virágzása teljében. Szinte megsajnáltam őket az olasz módra lépcsőzetesen felszorított, a Karsztól nagy erőfeszítéssel kicsikart mesterséges termő talajban amint igyekeztek engem – csalódott délvidéki kirándulót a várt narancs-czitrom-olajberkekért jól rosszul kárpótolni. Hálás is vagyok ezért hozzájuk.

Annai bizonyos, hogy csattogó tél közepéből pár óra lefolyása alatt virágzó tavaszba jutni elég kellemes látvány még annak is, kinek megsarkantyúzott képzelőtehetsége légből kapott tündérképeket előlegez, melyeknek beváltásával a való adós marad.

No de adott helyettük egy várost. Azaz hogy adott két várost: a régi és új Fiumét, mindkettőben Bórát mely telemarokkal szórja a felkavart Karszt port féltett torkodba és tüdőbe.

A „régí város” – hasonlatot, hálisítennek tölünk nem tudok venni – piszkos, szűk utcáival, melyekben a hosszú derekú, kurta nyakú házak oly közel nézik a farkas-szemet, hogy a lakók az utcán át egyik ablaktól a másikig köteleí vonva száírtgatják a ki – és ki nem mondható ruhadarabokat, udvarnak nyoma sem lévén – undort gerjesztő, helyenkint borzalmas szorongó határú, Pouson féle rémregényekre emlékeztető. Az „új város” – és most tessék nevetni – újdonnat új modern palota soraival végtelennek tetsző deszkapalancjaival csöndes, néptelen utcáival engem Szegedre – a reconstruáltra – emlékeztet. Még a víz is úgy fekszik mellette, csak, az igaz, hogy a tengert még az én hajlékony phantáziámnak is nehéz – Tiszának nézni.

Az alsóbb néposztály Fiumében általánvéve szegényes, rongyos aszonynépe csúnya, gyermekei koravén, fakó ráncos képűek, minden idegenszerű jelleget nélkülözve, akár csak a mi nyomorult ferenczvárosi munkásaink legszegényebbjeinek családjait látnánk. Egyetlen szép nőt láttam – a dohánygyár munkásnői közt, kinek festői, olaszos fejdísz s typicus déli arca a rajta elszórt himlőnyomok daczára is megragadott.

Dohánygyár, köolaj gyár, gözmalom, papirgyár mind igen szép, hasznos és tanulságos dolog annak a ki ért hozzá, s így érdeklődik is. Reám mindez csak roppant dimenzióival hatott. Nem ezt kerestem én. Az ünnepélyességeket sem – azokat kerültem. Kerestem olyan természetet a melyet még nem láttam, a milyen nálunk nincs. No igaz, hogy abból is kaptam, hanem csak két tényrnyit: Abbáziában és József főherczeg kertjében. Abbáziában szabadon tényésző virágzó camélia bokrok, babér, oleander, cyprus, narancs, thuja és olaj ligetek árnyában sétáltunk, hűsöltünk, ott láttuk két izben is a bájos, fiatal, egyszerűségében oly hódító trónörökösí a járó kelők közt igénytelenül elvegyülve.

Mellékesen megjegyzem, hogy az utakat Abbáziában zöld myrtus galyakból kötött seprűkkel söprik, miből én azon természet következtetést vontam, hogy ott a menyasszonyok homlokára okvetetlen czirókót tűznek.

A főherczeg kertje, ah! ez bizonynal kedves emlékü mindazokra kikkel ott egyszerre megfordultunk. Sokat hallottam, olvastam József fhg. barátságos, igénytelen modoráról, de a mit láttam, tapasztaltam, felül mulja mind azt.

Midőn társaságunk férfiai – köztük uram is, este névjegyüket felküdve engedélyt kértek a kert megtekintésére, a f. hg. tudtunkra adta, hogy másnap reggel 10 órakor vár és személyesen fog kalauzolni. Pontosak voltunk de ő is. Katona ruhában, katonásan üdvözölt mire uram bemutatta magát Ennek, kezét nyújtott s előre indult vele a pompás kert árnyas utain, azonnal pókjai, tücskei és bogarairul discuralgatva vele. mi többen, nők és férfiak vegyes követttük őket, figyelve a csöndes hangú, tiszta alföldi magyarsággal adott növényeire vonatkozó fölvilágosításokra, miket a főhg. nem leereszkedőleg, hanem oly szíves készséggel osztogatott, mintha hasonrangúakkal beszélgetett volna, Minden fát, minden bokrot, fűszálat, ismer kertjébe születése óta, sőt származási helyét is tudja valamennyinek. Pálmáira, melyeket magról nevelt, büszke s látható elégtelenséggel mosolyog mikor bemutatja őket. „Ezek fiumei magoncok.” Útközben felszaladt egy csoport virágzó bokor közé melynek ágait félre hajtva kutatót egy különös pókfaj után mellyet uramnak be akart mutatni. Aztán felvezett a kert legmagasabb pontjain fekvő teraszra, honnan a kilátás a tengerre és környékére valóban elragadó, itt balra mutatva rokonszenves halk hangján így szólt: remélem, hogy idővel az is ott mind magyar föld lesz!

Az uram lejövet búcsúzni kezdett, de a főherczeg kijelenté, hogy az ajtóig akar kísérni bennünket. De erre uram egy meglehangú kis dictióval fejezé ki mindnyajunk köszönetét, mire őfensége hasonló rövidséggel felelve elbúcsúzott többek közt ezeket is mondva: „Örvendek, hogy felkerestek hazámiai itt, hol családom tagjain kívül alig nyílik alkalmam valakivel magyar nyelven beszélni s hogy nem feledkeznek meg rólam azon a földön, a melyben növényeimen kívül *magyar szellemet* is igyekszem ültetni.” Hangos „éljen” tört elő a társaság ajkáról s a főherczeg mindnyajunkkal kezetszorítva vissza tért kertjébe.

S én mint távoli viszhang, újból és szivemből ismetlem: Éljen. Éljen a legmagyarabb főherczeg!

A tenger külömben legtöbbet váltott be ígéréteiből, a Buccari Cherzö és Veglia körül tett hajózás majdnem kielégített. A bőra fölkerelkedett és derekasan kitett magáért. Hajónk táncolt, ingott le s fel sikamlott a szélkorbácsolta hullámok fölött, a vitorla repesve üvöltött s a fehér tajték paripák eszeveszetten száguldoztak előttünk, utánunk. Felséges volt, csak-hogy – kevés!

Ha nem sokat kaptam abból amiért jöttem, részesültem abban amit itt bizony nem kerestem volna igaz magyar vendégszeretben, őszinte szívélyes rokonszenven, mely szép honi erényekben a fiumei magyarok s köztük kiválólag az Erődi, Hajnal és Báró család ex-cellálnak. Meggyőződtem, hogy a magyar sehol és semmi körülmény közt ki nem vetkezik ősi jellegéből, s ha otthon torzsalkodik, is kissé, messzeföldön fölkeresi egymást, ragaszkodik, tömörül. Összekerül legalább vacsorázni, more patrio koczingtatva tosztokat mond és – *politizál*. Megható példakép hozom fel erre az incarnatus „liberális” Szivák képviselő és a petrificált „radicalis” Herman Ottó – e két antipodes – találkozását, amint itt kedélyes vacsorázgatás közben barátságos pohárköszöntökkel vagdalgatták – de csak úgy gyöngén – egymás fejéhez azon arany igazságokat melyek a t. házban kölcsönösen elmondandók, de még sokkal inkább elhallgatandók lettek volna – mindezt a jelenlevő leginkább nőkből s pedig fiatal és szép nőkből – álló társaság nem kis bosszúságára.

Emlékeimből – pour la bonne bouchx – utoljára hagytam a – csemegét.

Megismerkedtem Jókaival.

Az Abbazziába induló hajó fedélzetén az uram e szavakkal mutatta be:

— Feleség, ez az a Jókai, a ki nekem mindég a hajamat huzzza.

Mire ő tragicomicus mosolylyal sóhajtá:

— Bár te is meghúzhatnád az enyémet.

Mikor kezet fogtam vele azt mondtam neki: Huszonöt éve, hogy vágyom erre a szerencsére.

Erre pedig szeretetreméltóan – élve géniusának privilégiumával, így felelt:

— Hisz akkor még a világon sem lehetett!

Ez aztán a ragyogó phantázia!

Mi ehez az enyém, mely a kopár Karsztot a délszak növényzetének ragyozó szin pompájával ruhazza föl?! Meg is köszöntem.

De – hogy tanulság nélkül ne végezzem – annyit mondok: hogy aki délvidékről álmodozva Fiuméba akar menni húsvétkor az – pönkösd után menjen...”

(HOMKözl. 16. Miskolc, 1977. 51–56.)

HERMAN OTTÓ LEVELEI PÓSA LAJOSÉKHOZ

Herman Ottó – kutatói szerencséjére – nagyon szeretett levelezni, sokakkal volt kapcsolata, s ami még nagyobb szerencse, levelezésének jelentős része reánkmaradt. A Herman Ottó Múzeum történeti archívumában őrzi HERMAN Ottónak PÓSA Lajoshoz, illetve Pósa Lajosnéhoz írott leveleit.¹ Ugyanezen archívum őríz három levelet Herman Ottóné aláírással, a címzett Pósa Lajosné.²

HERMAN Ottó ötven évesen adta fel az agglegény szabad-víg életét. 1885. július 25-én Miskolcon kötött házasságot BOROSNYAY Camillával. „A mézesheteket a Hámorban töltötték, abban a csodaszép völgyben, amelyhez Herman Ottót kisdíákkorának emlékei fűzték” – írja az első, az alapvető monográfus, LAMBRECHT Kálmán.³ Lillafüreden, Múzsza áldásával, a házasság rendezte körülmények között született legjelentősebb néprajzi monográfiája, *A magyar halászat könyve* (Bp. 1887) két kötete. BOROSNYAY Camilla (írják Borosnyai Kamillának is) Kézdivásárhelyen, 1846. szeptember 14-én született.⁴ JUDITH álnévvel jelentek meg írásai elsősorban a kolozsvári *Egyetértés*ben. HERMAN Ottóval is írásai során került kapcsolatba. Később rendszeresen dolgozott KISS József *Hétjében* és a PÓSA Lajos szerkesztette *Én Újságom*-ban. Számos tárcája, novellája, regénye és verse jelent meg napilapokban és más szépirodalmi folyóiratban is. HERMAN Ottó és felesége éppen ezen okokból került kapcsolatba, majd – mint a levelek bizonyítják – meleg, baráti viszonyba PÓSAÉKKal.

PÓSA Lajos, az azóta kissé méltánytalanul elfeledett író 1850. április 9-én a gömör megyei Radnóton született. Paraszt szülők gyermeke, a középiskolát Rimaszombaton és Sárospatakon végezte, majd Budapesten tanári oklevelet szerzett. A magyar gyermekirodalom első képviselője és jelentős személyisége, jó néhány kötetet tesz ki gyermekverseinek sokasága. 1889-től 1914-ig, haláláig szerkesztette az *Én Újságom* c. gyermeklapot. Írt népies dalokat is, ezek közül többet megzenésítettek. Dankó Pista és Lányi Géza mellett Bartók Béla is írt zenét Pósa Lajos

7. kép. Herman Ottó nyaralója, a mai Emlékház

8. kép. Herman Ottó nyaralója kertjében

9. kép. Herman Ottó dolgozószobájának bútorzata az Emlékházban

verseire. – PÓSA Lajosné, született Andrassy Anna Lidia – Herman Ottó Camillájához hasonlóan – költő, író. Főként meséket és ifjúsági elbeszéléseket írt. Két legjelentősebb munkája az 1900-ban megjelent *Virágrege* és az 1910-ben napvilágot látott *Aranyvirág*. Később *A Nép* munkatársa volt. 1953-ban halt meg Budapesten. Mint a hátrább közölt levelezésből kitűnik – valószínűleg egyetlen gyermekük volt, Sárka.

A továbbiakban kronológiai sorrendben, betűhíven közlöm a leveleket, azok néhány érdekességére, általános értékelésére a tanulmány végén térek ki.

1.

Budapest, 1897 october 6.⁵

A tíz szoborról szóló éneket, ma, az aradi vértanúk napján szívünk legmélyebb indulatával köszönik

Herman Ottó
Herman Ottóné

Pósa Lajosnak
Budapesten

2.

Budapesten 1902 szeptb. 20.⁶

Szeretett öcsém Pósa Lajos!

Debreczenből hazajöve – hol a református nagytemplomban ültem meg Kossuth Lajos születésének századik évfordulóját – olvastam remek költeményét, melyet Szegeden elmondott.

Elgyönyörködtem tiszta magyar érzületében és lelki romlatlanságában, a mely a költeményből kisugárzik.

Ezen élvezeten túl is van köszönni valóm és ez az, hogy beleszótt a költeménybe Kossuth Lajos jóslatát neve föltámadásáról, folyton növekvő hatalmáról, a melyet nekem mondott s a melyet én adtam át a nemzetnek országgyűlési búcsúztatómban.

A költemény elterjeszti s még jobban beleviszi a köztudatba; Kell is, mert ez a mostani feltámadás csak az első; – jön majd nagyobb és legnagyobb is! – Tisztán látom, de már meg nem érem.

Igaz tisztelettel

örege
Herman Ottó

3.

Magyar Ornitológiai Központ
Hungarian Central Bureau for Ornithology.⁷
Budapest
VIII., József-körút 65. 1.

Budapest, 1904 ápr. 15.

Kedves Öcsém!

Gömörmegyével meggyűlt a bajom és lekötelez, ha tanácsával ajándékoz meg.

10. kép. Herman Ottó és édesapja síremléke
a Miskolc-felsőhámosi temetőben

Gömörmegye juhászata és kanászata még a múlt században is nagyhírű volt és némely eleme, a melyhez hozzáfértem, azt bizonyítja, hogy ott az ősfoglalkozásra nézve kincses bányája van.

Nem mentem oda, mert vártam a megye monográfiáját, abban a hitben, hogy talán bővebben fogja tárgyalni a két fontos gazd. ág történetét is; de bizony csalódtam. Így bele kell vágnom közvetlenül.

Megtudtam, hogy Rimaszécs körül van a régi kondások fészke és még élnek a Demkovichs, Becskereki stb. famíliák, kiknek apái a Farkas, Vajda, Szokol (?) nemzetségeket mint kondások szolgálták.

Kérésem az: nevezzen meg nekem (Marikovszky Géza kivételével) Rimaszécsen valakit, vagy valakiket, a kiktől útbaigazítást kérhetnék?

Azt tudhatja, hogy nem az ellátás, hanem a jó eredmény jár az eszemben. Olyan valaki kellene, a ki ismeri a viszonyokat és a ki a néppel jóban van.

Szülő megyéjéről lévén szó, de különben is bízom abban, hogy felel.

Kedves életépárjával együtt köszönti

öreg híve
Herman Ottó

4.

(A papír tetejére ceruzával, nyomtatott betűvel: Pósa Sárinak)*

Olyan vagy Te kicsi Sárrikám, mint az erdő czingemadara; ez is reggeltől estig sűrű-forog, ágról-ágra szállva hasznoskodik a természet háztartásában és mindég vidám: azért övé a jó emberek szeretete – azért Tiéd a mi szeretetünk.

Azért vagy Te az én kedves czingemadaram.

Radnóton 1905 júliusban

Herman Ottó

5.

Magyar Ornithologiai Központ.
Hungarian Central Bureau for Ornithology.⁹
Budapest.
VIII., József-körút 65. I.

Lillafüred, 1905. aug. 2.

Kedves Lajos Öcsém!

A mióta elváltunk, különösen éjjel sokat gondoltam Radnóra és mind azt hánytam-vettem magamban: terheljem-e egy fontos kéréssel vagy nem? Most már megteszem.

Én már régóta kerestem egy oly falut, a melyben a magyarság ősi, nemzetségek szerint való szervezete még kivethető, a melyet azután fölvennék, hogy könyvemben felhasználhassam.

Szeretném Radnótot választani, ha megnyerhetem azt a segítséget, a melyre szükségem van. Hogy mit akarok, azt megmondja ez a vázlat, tehát:

Radnót falu: 1. mit mond a nép keletkezéséről? 2. Mi a falu részeinek a neve? 3. vannak-e utcák vagy sorok, közök és mi a nevök (a régi)? 4. A felvég, alvég széthúznak-e?

Hány nemzetség különböztethető meg? Tehát 1. Pósák, Bodonok stb. Ezek hogyan tagozódnak (Kis Pósák, Nagy Pósák); 2. A Pósák és Bodonok családok szerint miféle mellékeket viselnek? Mi a nemzetség rendes jelölése, *Had?* Van-e még nyoma a had szervezeteinek (mondta, hogy az armálist a „legokosabb ember” őrzi, más nincs? mi a kötelessége választják? hogyan, szavazással?

Van-e, vagy volt-e a nemzetségeknek v. hadaknak külön-külön közös földbirtokuk? Hogyan nevezték? hogyan történt a családok szerint való haszonélvezet – kiosztás; sorsolás (nyílvétéssel?); volt vagy van e „nyílföld”.

Mit tartanak inkább: lovat vagy ökröt?

A hadaknak miféle külön csoportosulásai vannak? p. o. külön padsorok a templomban. Felvonulások és hasonlók. Összeházasodnak-e?

Legalább ezekre kellene felelet, legjobb minden kérdésre külön külön darab papírnak csak egyik oldalán.

Azt már Lajos öcsémnek kellene kitudni vajjon a jegyző vagy tanító nem volna-e megnyerhető, esetleg valami szerény tiszteletdíjért is?

A finomabb felvételt majd magam ejteném meg a mikor oda-kerülök, hogy a typust is tüzetesebben megnézzem. Azt is szeretném megtudni, van-e Rimaszécsen fotográfus?

No de legyen elég. Arra kérem, tiszteljen meg felelettel.

Megvagyunk. A feleség is valahogyan talpon van. Azt tudhatják, hogy sokat emlegetjük Radnótot és kedveseinket.

Lidikének és Sárrikának minden jót üzenve

öleli örege
Herman Ottó

Aranyos Kicsi Lidimama!

Hát azok a csúnyák bizony nem küldték utánam szeptember 23-án kelt aggódó sorait, mert „azt gondolták”, mikor pedig „gondolnak”, akkor ebből sohasem sül ki okos dolog. –

Engem csakugyan elgázolt egy kocsi s fejemmel a villamos vas-sínre estem. Igaz hogy 5 centiméternyire megrepedt a bőr, sok vérem is elfolyt; de a csont! a csont! az keményebbnek bizonyult még a vasnál is. Hát nem derék dolog ez? Huszonegy nap alatt be is gyógyult a seb s a mig gyógyult, addig is úgy dolgoztam, hogy bevégeztem a mit föltettem magamban.

A dolog az nap történt mikor kis Sáríkámmal éppen egy percre találkoztam. Csak három napra jöttem dolgaime elvégzésére, hát a baj ráadás volt.

Megkértem a megjelent hírlapírókat és a rendőrséget, hogy ne írják ki, mert a feleségem megőrül – de az mind hiábavaló kérelem: valami rikkancs mégis csak kiadta. Nem törődtem a doktorok véleményével s elutaztam, így előztem meg a gonosz hírt s megkíméltem az asszonykát a gyöttrődéstől. Hiszen fájni fájt; de nekem a fájdalom régi ismerősöm s így tudja, hogy kemény csont vagyok, hát ő szokott engedni.

Kedves urát és Sárikát ölelve vagyok váltig szerető

öreg híve
Herman Ottó bácsi

Kedves Öcsém Pósa Lajos!

Emlékezni fog, hogy életének egyik forduló pontján, a midőn képviselőséggel kínálták, én, mint régi barát és működésének őszinte méltatója, azt a tanácsot adtam: ne fogadja el a meghívást és maradjon meg nagy és nemes munkájánál, a gyermekirodalom művelésénél. Ön ezt elfogadta és – hiszem – nem is bánta meg. Ebből merítem én a jogot arra, hogy a következőkre kérjem föl figyelmét. Megtettem feleségemnek azt, hogy utolsó elbeszélését benyújtás előtt figyelmesen elolvastam és bírálatom abban csúcsosodott ki, hogy a vége nagyon elmés, betetőzi az egészet.

Feleségem néhány nap óta nagyon szóval volt, láttam hogy nagy bánatam érte és ezt titkolni igyekszik. Nem fakgattam, mert megsejtettem, hogy meséjének közlésében valami baj esett, sejtettem onnan, mert nem szólt – mint szokta – a folytatásról. Én belenéztem az „Én Újságomba” és megütközéssel tapasztaltam, hogy a mese vége elmaradt, a mese tehát meg van csonkítva; történt pedig a megcsonkítás anélkül, hogy bárcsak figyelmeztette volna reá, t. i. Ön, a szerkesztő.

Hát bocsásson meg nyíltságomért, de kimondom, hogy ez nem eljárás. A mese jóhiszeműleg volt benyújtva; volt elég idő reá, hogy a lényeges változásról, az az csonkításról előre értesítse, sőt a gyöngédség, mely barátságos viszonyunkból folyik, úgy hozta volna magával, hogy az érzékeny lelkületű nőnek beleegyezését nyerje ki – e helyett Ön fogta a szerkesztői szekerécét, lecsonkította a mese befejezését, nem is gondolva a bántó hatásra, a mely az ilyen eljárásnak természetes következménye.

Én több esetből is tudom, hogy Önnek a szerkesztő jogairól saját fogalma van s hogy, a ki dolgozatát beadta, avval ön abszolút hatalommal rendelkezik. Nekem más a felfogásom: én csak a hibát gyomlálom, a lényegest, a mely *a gondolat szabadságának védelme alatt áll*, tiszteletben tartom és munkatársaimmal szemben kerülöm az önkénynek még látszatát is, igazságszeretetből és tiszteletből egyaránt.

Hiheti, hogy nagyon mélyen fájlalom, hogy a köztünk fennállott, nekünk oly kedves baráti viszony érintve van. Ki kellett mindezt azért is mondani mert igen igen terhemre van az, hogy feleségem szenved, meg van bántva attól, a kihez személy- és hivatás szerint oly őszintén ragaszkodott.

Fogadja kedveseivel együtt üdvözlétemet

Herman Ottó

8.

Magyar Ornithológiai Központ
Hungarian Central Bureau for Ornithology¹²
Budapest

VIII., József-körút 65. 1.

Budapest, 1907 decz. 25.

Kedves Pósa Lajos Öcsém!

Hálás köszönettel vettem áldásos működésének újabb gyümölcsét, az „Aranyládika” két kötetét. Olvastam több lap méltán magasztaló ismertetését és zengett a lelkém ettől: úgy mondtam! Nagy öröm ez nekem.

Állított magának emléket igazán „monumentum aere perennius” és biztosította magának a szülők, nevelők háláját, a kicsinyek szeretetét abban a korban, mely még nem ismerheté a tettetést az álnokságot.

És mert erre az elemre hatott, élő hatást gyakorolt a nemzet jövő szellemére. Ez a legmagasztosabb eredmény, a melyet igaz, hazafiasan érző magyar író egyáltalában elérhet, a melyre törekedni érdemes.

Fejem tele van eszmével, gondolattal: hol, melyik az irodalmi forrás, mely fölvehetné, most, mikor a mértékadó sajtó már nyilatkozott. Tud ön olyat? Irja meg

tisztelő öregének
Herman Ottónak

9.

Budapest 1908. július 19.¹³

Édes Lajos Öcsém!

Az a levél, a melyet Lidikénk nagybeteg feleségemhez intézett, közvetlenségével és mélységes szomorúságával, szívünk legbelsejét fájdalmasan érintette. Mi mind a ketten tisztán éreztük azt a fájdalmas, kínos lelkiállapotot, a mely egész valójukra nehezedik és eltörülhetetlen nyomot ró szívükbe, lelkükbe.

Az Ön lelkiállapotát talán én érzem legtisztábban, mert sohasem voltam „jó pajtása”; annál bensőbbben igaz barátja. Tudom azt, hogy fiúi szeretet mérhetetlen volt, hogy mélységes kegyelettel viseltetett minden, még a legkisebb tárgy iránt is, a mely boldogemlékü édesanyjára vonatkozott; hogy a nemes radnóti „bogárhátú viskót” a kegyelet megszentelte; az nem hajlék, hanem szentély volt, a melyben a fiúi szeretet és mélységes kegyelet oltárt állított az édesanya tiszteletére.

És mindaz a mi tárgyi volt, ma por és hamu! Nagy fájdalom, igen nagy fájdalom ez, méltó arra, hogy a férfi szeméből könnyet facsarjon.

De ezentúl előáll a kötelesség parancsa!

A kegyelettel és fájdalommal, de a szeretettel is a szívben – fel kell ocsúdnia, szembe kell fordulni a nagy csapással és jóvá kell tenni annyit a mennyit lehet. Ez a férfinak van mondva. Nem tolom fel tanácsomat, mert nem ennek van az ideje, hanem annak a mit a régi mondás ajánl: bis dat qui cito dat!

Feleségemmel együtt felajánlunk 50 koronát, kérve, hogy annak felét juttassa el az előljáróság kezébe, legjobb belátás szerint való felhasználásra; a másik felét legyen oly kegyes Lidikénkkel egyetértve oda fordítani, *a hol a szükség a legnagyobb* és a szemérem *nem engedi* a kéregetést.

A Lidike és Sárika porráégett konyhája számára is indítunk valamit – a mennyi telik; tiszta szívből küldjük: úgy is fogadják.

Ez a levél Lidikénk levelének közvetlen hatása alatt kelt és szerényen lemond arról, hogy magát bár egy szónyi felelettel is fárasssa.

Ezek után fogadják mindhárman kettőnk legforróbb üdvözlését!

Maradok szeretettel
őrege
Herman Ottó

10.

Budapesten, 1908. aug. 5.¹⁴

Édes Kicsi Lidikém!

Július 30-ika óta úgy vagyok mint az óra járója: járok a Duna balpartjáról a jobbpartra, nehéz kenyérkereső munkától szegény beteg madaramhoz.

Ma úgy találta az orvos, hogy jó lesz felkelni és a kertben mozgást csinálni: követte a rendelést és – elájult. Négy ápoló vitte vissza az ágyba!

Hihetetlenül elpusztult. Halántéka behorpadt, arcza megnyúlt. És mikor az idegfájás feltámad: a kín eltorzítja az arcját.

De valami javulás féle mutatkozik. A fájdalom-rohamok gyérülnek s az orvos remél és – biztat! – Délutánonként átjárok a vöröskereszt szanatórium részébe s egy-két órát, az ágy szélén ülve, ott töltök. Beh sokat emlegetjük a nemesradnóti fészket és hajléktalan madara-it, szívünk szereteteit!

Azt mondja beteg madaram: nem igazság a sorstól, hogy mindég a legszerényebb boldogok közé markol oly irgalmatlanul! Látod, szegény Pósaék! Hát mit vétettek, hogy hajlékjukat pusztította el? És a szegény Sárika! Mintha ártatlanságáért osztaná neki a keserűséget, akkor a mikor a legtisztább boldogságra termett és már már el is érte. És mi, a szegény peleháziak! hát rászolgáltunk mi öregségünk megkeserítésére? Bizony nem! Mi tisztán érezzük nagy bajunkat, a melyet csak igen erős akarattal lehet enyhíteni és majdan talán legyőzni. Bár így volna. Mert az az otthon, a mely a miénk! Micsoda édes megnyugtató érzés az.

Nekem már az is fáj, hogy lillafüredi kis kertünkről azt írja egy jóember, hogy a kert utait fölverte a gyom: az elhagyatottság jele!

Édes kis Lidikém! szegény betegem felkért erre a híradásra, mert az orvosok kettőtől tiltották el szigoruan: nem szabad levelezni és látogatókat fogadni. Böls tilalom, mert a végsőig elkínozt idegeknek első szükségük a föltétlen nyugalom. Majd adok én magácská-nak hírt, ha csak rövidet is, mert sokan kéri és tenger a munka.

Kis urát, Sáríkámat ölelve, vagyok igaz szívből csókkal öleléssel

szerető öreg
Herman Ottója

11.

Budapest 1909 május 18.¹⁵

Édes Jóka Lidikém!

Hazajöttünk az egész változatlan nyomorúsággal. A szívembe nyílal a bubánat, valahányszor ezer kinnal feláll szegénységes feleségem.

Tenni kell valamit, menni kell valahová, valamerre a gyógyulás – hitében, reményében.
A „mikor?” a lakodalomtól is függ. Hát mikor lesz?
Azután volna valami igen bizalmas megbeszélni valónk. Legyen tehát olyan kegyes és
kedves és keresse fel *egyedül* beteg madaramat, mert az nem bír és nem bír már! –
Ezer jót kívánva

csókkal és öleléssel
öreg hűségese
Herman Ottó

12.

Budapest 1909 május 19.¹⁶

Édes Jóna Lidikém!

A tegnapi esetet úgy értse, hogy a feleségem kitörte egyik fogát, tehát mindenáron
fogorvoshoz kellett mennie – kocsin. Ma is elmegy déltájban, de nem keresheti fel magács-
kát, mert a 5 emelet mászását jelentené, a mit el nem bír!

Arra kéreti: üzenje meg az órát mikor ölelheti nálunk – ma, vagy mikor? Feltétlenül
egyedül jöjjön, mert *szorosan bizalmas* megbeszélésről van szó.

Öleli
öreg
Herman Ottó

13.

Budapest 1910 január 2.¹⁷

Édes Lelkeim!

Megkaptuk és szívből köszönjük az újévi szerencsekívánatot; de a sors ellene fordult
annak, hogy fogatosak legyenek: szegény feleségem ágyban esett, mert lábbaja kiújult.

Fogadjátok öreg szívem háláját és jó kívánatait.

Herman Ottó

14.

Budapest 1910 április 29.¹⁸

Édes jó Lidike leányom!

Fogadjátok mindnyájan öreg, de melegen érző szívem háláját, köszönetét azért, hogy
részét kértetek bánatomból.

Bizony mélyen érint az a tudat, hogy az egykoron oly népes családból utolsónak marad-
tam – következem.

Jó öreg néném csak azt óhajtotta, hogy fölnevelhesse gyermekeit – elérte. Azután meg-
pótolta avval: bár fölnevelhetné unokáit – azt is elérte. Azután azt mondta: most már semmi
dolog a világon. És elment.

Nekem csak könyvem befejezése és a feleségem --
élni kell, meddig. Nem tudom

Forró öleléssel
az öreg
Herman Ottó

15.

Budapesten 1910 decz. 24.¹⁹

Édes Lidike lányom!

A könyv, arany szíve megnyilatkozása, hozzánk talált, hogy beteg madaram fájdalmát enyhítse. Én felkeltem, – feleségem tizednapja, hogy gonosz indulatú lábfájástól gyötörtetve, ágyának dőlt.

Igy „ünnepeünk!”

Ezt azért írom, nehogy gondolatai támadjanak. Szegény betegem nem írhat.

Minden jót kíván, szíve egész szeretetével üdvözli

az öreg

Herman Ottó

16.

Budapest 1911 november 18.²⁰

Aranyos Lidikém!

Az este megbeszéltük az asszonykával a „rendet”, a megállapodás pedig az, hogy az asszonyka ezentúl minden pénteken d. u. otthon van azok számára, a kiket szeret, legelső helyen tehát *nektek*.

De én is szeretnék ám olyankor otthon lenni – és mivelhogy most az értekezleti járvány dühöng, mely dupla rendet követel, arra kérlek benneteket; adjátok tudtul jöveteleteket, kártyán 24 órával hamarabb.

Az öregeknek és a fiataloknak ösbácsija

Herman Ottó

17.

Budapesten 1912 április 30.²¹

Édes jó Lidike lányom!

Már bele is fásultam a sok dicséretbe; mert hát mi tűrés tagadás van benne, bizony legtöbbszörre „sablonos” az.

De azért a megtisztelő és édes megemlékezésért, a mely legkedvesebb környezetembe: a gyerekek közé beállít, a melyből kicsendül a gyöngéd szív hangja, szívem legjobb köszönete jár, meg is adom szívem legforróbb indulatával, fogadja kegyesen, szeretettel.

x

Mi már hazatértünk és képzelje csak: a tavasz haladtával a Nap beköszöntött hajlékunkba: igaz, hogy keskeny pásztán, de mégis. legalább enyhített beteg madaram nagy baján.

Lajos barátomat és a gyerekeket üdvözölve

öleli az öreg

Herman Ottó

18.

Budapesten 1912 november 26.²²

Édes Lidusom!

Holnap – szerdán, nov. 27kén – délután 4 órakor és expresse Magácskánál teszem tiszteletemet még pedig asszonyi ügyben, feleségem küldetésében.

Addig is kezét csókolja és

öleli öreg

Herman Ottó

bácsija

19.

Budapest 1912 decz 5.²³

Édes Lidike madaram!

Tartson ki türelme szombat délutánig. Remélem, hogy odáig R. J. vel boldogulok.
Kézsókkal és öleléssel

az öreg
H. O.

20.

Budapest 1913 febr. 2.²⁴

Édes Jókám!

Kedves Liduka!

Elgyönyörködtem kedves, eleven levelében, mely ép' oly helyes a milyen okos. De ha jól meggondolta volna, bizony eszébe jut, hogy én ezt a szervezetet már első ízben kifejtettem – kivéve a Baross kávéházat. Hiszen én *ezeket* akartam magamtól elhárítani azért, mert lábaim nem igen bírják és fülem állapota kizárja az értekezletben való részvételt. Azt pedig senki sem sejtette hogy Jancsó ily (csúfosan) cserbenhagy, mert én olyannak hittem helyzetét, hogy azt a munkát elintézheti. Nagyon zokon veszem tőle, hogy nem értesített bár egy szóval is – illett volna!

Nekem most azért bajos a helyzetem, mert a nekem megjelölt urakkal alig vagyok ismerős viszonyban, bizalmasban egygyel sem.

Arra is emlékezhet, hogy első találkozásakor *csak* a felhívás megírására vállalkoztam, ezt meg is okoltam. Már mostan magácskán a sor, hogy találja meg azt az embert a ki a szervezésre alkalmas és kit levelem felmutatásával reábirjon, hogy tegye meg az első lépéseket – egyelőre kéz alatt, mondhatnám titkon, mert az alkalmas idő még sokára következik be.

Ide is mellékelem a jegyzéket.

Azt tudom, hogy ez a levél bizony nem okoz magácskának örömet, de én nem tehetem másképen, mert nagy teher és nagy felelősség nyugszik rajtam, függő ügyeim is vannak s mindenek fölött; beteg a párom!

Ha szervezet létrejön s meghívnak, elmegyek s készséggel megteszem a mi telik.

Urával együtt üdvözlí és öleli

öreg
Herman Ottó

21.

Budapecsten 1913 márcz 22.²⁵

Édes Liduskám!

A levelet megkaptam s mindketten köszönjük és viszonozzuk a jókívánatokat.

Én tegnap arra akartam kérni, keresne ki a Lajos irataiból egy szép, népies altató dal egy strófáját és egy ilyent, a mely Radnót – leginkább Balog – tájrajzát foglalja magában vagy érinti. Most is azt kéri

szerető öreg
Herman Ottó

22.

Budapest 1914 február 17.²⁶

Édes Liduka lányom!

Mire való az a nagy hálálkodás azért, hogy emberi kötelességemet valahogyan megtettem. A mi engem izgat, az egy kérdés: lesz e foganatja?? Hogy Pósa Lajosra jó hatásul volt, annak örvendek és örvendünk.

Ma irtan a Nagy-Havas-Dinyha triumvirátusnak – talán megmozdulnak!? Fontos, hogy köszönje meg Rákosinak nagy készségét és a toldalékot, mert jó lesz – talán a jövőre. Mindkettejüket öleli

az öreg
Herman Ottó

23.

Budapest 1914 júl. 7.²⁷

Édes Aranyom!

Éppen tegnap este írtam meg azt a cédulát, a mely a pap(?) levelébe van betéve – és ime:

veszem az örömhírt, hogy ura jobban van!!

Mindkettőntől minden jót!

Öleli
az öreg
Herman Ottó

24.

Budapest 1914 aug. 30.²⁸

Édes Liduka leányom!

Azonnal írok. Első dolog az, hogy óvakodjék az izgalomtól, mert csak ártalmára lehet. Nekem kedden dolgom lesz a minisztériumban, s így szerdán már mondhatok valamit: addig semmit és akkor beszélhetünk Wolfnerékről is, hogy *cselekedni* lehessen.

El ne hagyja magát. Hogy a sok „jó barát” nem mutatkozik, hát azok mind olyanok, a kiknek dolgaik vannak s ingük is közelebb van a kabátjuknál. Emberi dolog!

Tehát még egyszer: ne izgassa magát, legyen óvatos és *türelmes*, mert rettentő idő elé kerülhet a magyarok ügye s akkor mi mindnyájan semmik sem vagyunk.

Öleli
szívből örege
Herman Ottó

25.

Budapest 1914 novemb 22.²⁹

Édes Lidukám!

A betegség leütött s ágyba kellett feküdnöm.

Ma, hogy felkeltem, legelső dolgom magácskának és a Kis Böskének hálát mondani a rólam való megemlékezésért – szent Ottó püspök nevenapján. Hiszem, hogy Ő Szentsége bepöröl Szent Péter előtt s neki itélik oda saját nevét; de a virágok és a szívek az enyémekek maradnak – s ez a fő.

Öleli
Ottóbácsija

Édes Lidikém!

Éppen készülök, hogy visszafekszem az ágyba, mert beteg vagyok.

Nagyon csapongó levelére *most* nem adhatok választ s csak arra kérem ne legyen Wolfner iránt éles.

Sebők megígérte, hogy meglátogat, de hiába várom.

Öleli

az öreg

Herman Ottó

A mis-olci Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentációs gyűjteményében, a 70.42.1–30. szám alatt őrzött 30 levél közül három (70.42.1.; 70.42.3.; 70.42.20.) nem Pósaékhoz íródott. Ezeket HERMAN Ottó kétségtelenül a feleségéhez írta (kettő közül „Herman Ottó urnőnek” meg is van címezve), ezért nem kerültek az előbbieken publikálásra. Meg kell még említeni a közreadott levelezésről, hogy az csak része vagy csak töredéke lehet az egésznek. LAMBRECHT Kálmán is közli a nagy öregnek Pósa-hoz írott levelét.³¹ Elképzelhetetlen az is, hogy Pósa Lajos halálakor, 1914 júliusában ne kondolleált volna a szeretett özvegynek.

Az előbbieken publikált levelezés arra utal, hogy Herman Ottó és felesége BOROSNYAY Kamilla, valamint PÓSA Lajos és felesége Andrassy Lidia között a barátság 1897-ben már fennállott. Október 6-án levélben köszönik meg mindketten az aradi vértanúk emlékezetére írott Pósa-verset.³² A kapcsolat azonban feltételezhetően jóval korábbi, valószínűleg Herman Ottóné és az *Én Újságom* révén. Herman Ottóné meséit az *Én Újságom* 1893-tól rendszeresen közli. A IV. 1893. évi kötet 37. oldalán pl. férje, Herman Ottó „kutyás” fényképét közli. Igen sok verse és meséje témáját vette állatokról, leginkább madarokról, valamint általában a természetéről. Lássunk egy-két címet: *A madárfészek; A kis kirándulók; Mese a cinke-párról* stb.³³ Hasonló jellegű ismeretterjesztő, sőt meseszerűen kedves írásai Herman Ottónak is jelentek meg Pósa Lajos folyóiratában.³⁴ Az *Én Újságom* című gyermekújságot 1889 decemberében indította meg BENEDEK Elek és PÓSA Lajos, a III. kötettől már csak Pósa szerkeszti. Herman Ottó különböző időszakokban publikációs tevékenységgel is támogatta Pósa Lajost. 1896-ban írt róla a *Pester Lloyd*-ban, 1914-ben a *Budapesti Hírlapban*.³⁵

A tudományos kutatás s a barátság valószínűleg többször is eljutta Herman Ottókat Pósa Lajos gömöri szülőfalujába, Radnóra, a

„bogárhátú viskóba” (9. sz. levél). 1905 júliusában innen írta a 4. sz. levelet, augusztus 2-án viszont már Lillafüredről köszöni meg az együtt töltött szép napokat. 1908-ban írott levelében részvételt adja hírül a radnóti ház leégését (9. sz. levél).

A közölt huszonhat levél közül hét íródott Pósa Lajoshoz, tizenhét a feleségéhez, egyet írt mindkettejükhez, s ugyancsak egyet Sárikához, Pósaék leányához (4. sz. levél). Igen változatosak, sőt figyelemreméltóak a megszólítások, különösen a Pósa Lajoséi. A közeli barátságot tükrözi a szóbeli tegezés. A 70 éves Herman Ottó 1905-ben *Lidimamának* szólítja a 30 éves asszonyt. Több helyütt megköszöni a küldött könyvet, verset, dicséri hazafias verseit, jelentősnek ítéli a gyermekirodalom művelésében kifejtett tevékenységét. A 15. sz. levélben, 1910. december 24-én valószínűleg Pósa Lajosné ugyanazon évben megjelent *Aranyvirág* c. kötetét köszöni meg. Ezért még a képviselői mandátum elfogadásáról is lebeszéli Pósa Lajost. Figyelemre méltó Herman Ottónak a szerkesztési tevékenységéről vallott véleménye, felfogása, miközben korholja Pósa szekercével végzett szerkesztői tevékenységét (7. sz. levél). Pósa Lajos halála után, 1914 júliusában és augusztusában még segít az özvegynek a hagyaték elrendezésében (24. sz. levél).

Az itt közölt levelek egyik fő értéke az, hogy a két utolsó 1914. november 22-én kelt. Ezeket a már halálos ágyán fekvő Herman Ottó írta, lehetséges, hogy utolsó írásai. Reszkető az írása, megváltozott nagy, kemény magabiztossága. Közlekedési baleset következtében 1914. december 14-én hunyta le örökre szemét.

HERMAN Ottó tudományos tevékenységéhez, végzett és tervezett további kutatásaihoz is szolgáltatnak eddig ismeretlen adatokat a közölt levelek. 1904 áprilisában írott levelében (3. sz.) megkéri a Gömör megyei Radnótról származó Pósa Lajost, legyen segítségére a Rimaszécs körüli sertéstartás és juhtenyésztés feltárásában. Radnóton a szülői házat Pósaék – úgy tűnik – állandóan fenntarthatták, maguk is gyakran felkeresték. 1905 augusztusában már újabb kutatáshoz kéri Pósa Lajos támogatását. A nemzeti szervezett társadalomnéprajzi sajátosságait tervezte kutatni Gömör megyében. Az 5. sz. alatt közölt levelében pontos tematikáját adja a tervezett monografikus igényű kutatásnak. Ez tudománytörténeti szempontból is igen jelentős. Mint érdekességet említem meg, ismerte a cédulázást, mint az anyaggyűjtés és rendezés metodikai rendszerét. A gömöri kiszállás, vagy kiszállások tudományos eredménye tudományos publikációiban nem tükröződik.

A közölt levelek közül több tükrözi HERMAN Ottó személyes ha-

zaszeretetét. 1897-ben üdvözli PÓSA Lajosnak az aradi vértanúkra emlékező versét (1. sz. levél). 1902-ben Kossuth Lajos századik születésnapján részt vett Debrecenben, a Nagytemplomban rendezett megemlékező ünnepségen (2. sz. levél). A Kossuth iránti személyes tiszteletét, eszméi feltámadásában vetett lankadatlan hitét tükrözi ez a levél. Itt köszönti Pósa Lajos Kossuth-költeményét. Ez valószínűleg *A szegedi zengő szobor*³⁶ c. költemény lehetett. Pósa ezen kívül még számos költeményt írt Kossuthról, Kossuthtal kapcsolatosan. 1894-ben *Az Én Újságom* emlékszámá gyászolja a nemzet halottját.

Herman Ottó költőien szép stílusa a közölt levelekben is megmutatkozik. Egyik jellemzője a madárszimbolika alkalmazása. 1905 júliusában a még gyermek Sárkát és tevékenységét „az erdő czipogmadarát”-hoz hasonlítja. A 10. levélben „a nemesradnóti fészket és hajléktalan madarait” említi. Másutt Camilláját írja „beteg madaram”-nak (11., 15. sz. levél).

Herman Ottóné Borosnyay Camillának is reánk maradt három levele, amelyet Pósa Lajosnéhoz, illetve a leányához írt (Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattára 70.43.1–3.). Tekintettel arra, hogy ezekben is található forrásértékű adat Herman Ottó tevékenységére, a három levelet, kronologikus sorrendben alább közlöm:

Kedves kicsi Sárkám!

Köszönöm az édes mamád levelében küldött izenetedet. Majd ha találkozunk, megölellek érte, addig csak így a távolból csókol szeretettel

Herman Ottóné
néni.

Lillafüred 1904. aug. 24.

Szívem Lidikéje!

Sietek tudatni, hogy ha az isten is úgy akarja, jövő vasárnap d. u. ott leszünk a ti kedves hajlékokokban. Az isten, fájdalom, nem mindig akarja azt, amit az ember szíve óhajt. A multkor meg pláne igazán fájdalmas módon nyilvánította és érvényesítette is ellenkező akaratát. Én azt a vasárnapot uram beteg ágyánál, hideg borogatást rakva a beteg karjára – töltöttem. A munkában, kalapálásban és szögek beverésében a jobb vállpercze és a balkéz mutató és hüvelyk ujjja megmerevedett és mozgásra fájdalmasan nyilallott. Most a balkéz már rendben volna, de a vállperczet minden éjjelre bekötöm priznicczel. Az is gyógyul.

Mi úgy elkéstünk a sok halogatás és bizonytalanság miatt, hogy most nyakra-főre kell készülődünk, mert e hó huszadikán reggel indulunk, de azért bár mi rövid időre odaugrunk hozzáatok egy bucsuölelésre. Addig is sokszor csókol, az édes uradat édes urammal együtt a legszívesebben üdvözlí

Örökké szerető
Camillád

Budapest, 1907. jún. 13.

Kedves Szeretteim, ti mind!

Itt ülök megdermedten, a lap előtt s a hírnek rettenetes czíme: „Pósa Lajos szülőfaluja leégett!” Ráméred szemem, olvasom és nem tudom elhinni... és kiráz a hideg, hogy a fogaim összezerődnek! Hát igaz? Mi igaz? Hogyan történt? És a ti édes, akáczos nyájas kis fészketek? Az is, az is, minden odavan? Jóságos nagy Isten! hogy ezt te meg tudtad engedni! Elküdted hozzájuk a kedves madaraidat: fecskét, gólyát, s még ezek se bírták a csapástól megóvni azokat az áldott jó lelkeket, akik igazán senkinek rosszat nem tesznek. Hát nem csupán engem sújt a te látogató haragod váratlanul, másoknak is kijut a könnyből a búbá-
natból...

Irj, vagy irass drága, szegény, szeretett Lidikém, mi van most veletek? Itt vagyok betegen, nagy kínokat szenvedek s most egyedül is vagyok, mert az uramnak el kellett mennie két napra a Hortobágyra! ebben az emberírtó hőségben – érette is öl az aggodalom s most a ti szerencsétlenségtek híre szakad mindezek tetejébe — legalább annyit tudjak rólatok: nem esett bajotok testileg s hogy viselitek a súlyos csapást lelkileg? Vigasztalt Lidikém, Sárkám a szegény, vérző szívű költőt, senkise tudja rajtatok kívül jobban mint én, miye volt neki az az édes úrifészek, az a falu!

Hirt, hirt kérek, bár mily rövid legyen is az!

Ezer csókkal igaz részvét ezernyi könnyével

hűn szerető
Herman Ottónétok

Budapest, 1908. júli. 16.

Jegyzetek

- 1 Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció (a továbbiakban HOM. HTD.) 70.42.1–30. Az anyagot a múzeum Bencsik Györgytől (Budapest) vásárolta.
- 2 HOM. HTD. 70.43.
- 3 *Lambrecht K.*, Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Bp., 1920. 60.
- 4 Az Irodalmi Lexikon az 1856-os évet említi születési évéként
- 5 HOM. HTD. 70.42.2. 17x11 cm.
- 6 HOM. HTD. 70.42.4. 23x14,5 cm, kétoldalas.
- 7 HOM. HTD. 70.42.5. 22x14,3 cm, kétoldalas.
- 8 HOM. HTD. 70.42.6. 14x8,5 levél felragasztva 18,8x11,2 cm-es lapra.
- 9 HOM. HTD. 70.42.7. 14,2x22 cm, kétoldalas.
- 10 HOM. HTD. 70.42.8. 14,6x20,8 cm, kétoldalas.
- 11 HOM. HTD. 70.42.9. 18,7x14,3 cm, kétoldalas; vö. *Lambrecht K.*, 1920. 143–144.
- 12 HOM. HTD. 70.42.10. 22x14,2 cm, kétoldalas. A harmadik bekezdés első mondatában a „jövő” szót utólag szúrta be.
- 13 HOM. HTD. 70.42.11. 22x14,2 cm, kétoldalas.
- 14 HOM. HTD. 70.42.12. 19x14,5 cm, kétoldalas.
- 15 HOM. HTD. 70.42.13. 19x15 cm, kétoldalas.
- 16 HOM. HTD. 70.42.14. 19x15 cm, kétoldalas.
- 17 HOM. HTD. 70.42.15. 17x11,5 cm, egyoldalas.

- 18 HOM. HTD. 70.42.16. 17,2x11,4 cm, egyoldalas.
- 19 HOM. HTD. 70.42.17. 17,5x11,5 cm, kétoldalas.
- 20 HOM. HTD. 70.42.18. 17x13 cm, egyoldalas.
- 21 HOM. HTD. 70.42.19. 17x11 cm, egyoldalas.
- 22 HOM. HTD. 70.42.21. 14,2x11 cm, egyoldalas.
- 23 HOM. HTD. 70.42.22. 14,2x11 cm, egyoldalas.
- 24 HOM. HTD. 70.42.23. 14,2x11 cm, kétoldalas.
- 25 HOM. HTD. 70.42.24. 17x11 cm, kétoldalas.
- 26 HOM. HTD. 70.42.25. 17x11 cm, egyoldalas.
- 27 HOM. HTD. 70.42.26. 15,2x10,5 cm, egyoldalas.
- 28 HOM. HTD. 70.42.27. 15,2x11 cm, kétoldalas.
- 29 HOM. HTD. 70.42.28. 14,2x11 cm, egyoldalas.
- 30 HOM. HTD. 70.42.29. 14,2x11 cm, egyoldalas.
- 31 *Lambrecht K.*, 1920. 143–144.
- 32 Az *Én Újságom*, IV. 1893. 37.; V. 1894. 222–224.; 281–282.; VI. 1895. 172–174.
- 33 Pósa Lajos költeményes köteteit könyvtárainkban nem, vagy alig őrizték meg, így nagyon nehéz a levelezésben említett versek azonosítása. Ezért erre nem vállalkozhatam. Itt valószínűleg nem az *Arad* c. költeményről van szó (Válogatott költeményei. Bp., 1914. 72–73.).
- 34 *Herman O.*, A prűcsők. Az *Én Újságom*, IV. 1893. 168–170.; *Herman O.*, A barátkamád története. Az *Én Újságom*, V. 1894. 360–363.
- 35 *Herman O.*, Pósa Lajos négy versének fordítása. *Pester Loyd*, 1896.; *Herman O.*, Pósa Lajosért. *Budapesti Hírlap*, 1914. II. 15. szám.
- 36 *Pósa L.*, A szegedi zengő szobor. Pósa Lajos válogatott költeményei. Bródy Sándor előszavával. Bp., 1914. *Singer és Wolfner*. 276–279.

(HOMKözl. 15. Miskolc, 1976. 11–25.)

JÁSZAI MARI LEVELEI HERMAN OTTÓHOZ

„Csak azt szerettem, akitől
tanulhattam valamit. A
lelkem mindig éppen olyan
éhes volt, mint a testem.”¹

A nemzet tragikája leveleit 1944-ben KOZOCSA Sándor rendezte sajtó alá és bocsátotta közre. Bevezető tanulmányában a következőket írta: „A levélírás, akárcsak a színpad világa, állandó extázist jelentett számára. Képtelen az élet legkisebb jelenségét is köznapi módon felfogni, mindent egyéniségének arányaihoz emelt és ez a dinamizmus áthatja minden sorát. Nála a levélírás valami csodálatos boldogító ihletnek a terméke, amely nélkül tollat sohasem fogott kezébe. Akár vőlegényéhez írt szerelmes leveleit vagy Reviczky Gyulához intézett anyáskodó, lírai sorainak hévét, vagy élete alkonyán utolsó felgyúlását nézzük. Leveleiben lelkének tükördarabjait pillanthatjuk meg. Róla bátran elmondhatjuk, hogy kezében a toll valóban mágikus eszköz, mert közel egy század távlatából is sorai a villamos ütés erejével szikráznak felénk.”² „A levélírás Jászai Marinak éppen olyan lelki szükséglet, belső felszabadulás volt, mint az ábrázolás ösztöne. ...Önmagát árasztó egyénisége dinamikus lendülettel tárta föl leveleiben érzés és gondolatvilágát.”³

A miskolci Herman Ottó Múzeum történeti dokumentációs gyűjteményének jeles darabjai a névadó életével és tevékenységével kapcsolatos dokumentumok. Ezek között találjuk a HOM. HTD. 70.45.1–21. leltári szám alatt Jászai Marinak Herman Ottóhoz írott leveleit.⁴ Az 1871-ből származó levelek egy része gondosabb, tintával íródott, többjük ceruzával, ellopott röpke pillanatokban, nyilván titokban került papírra.

A levelek két rendkívüli ember életének egy jelentős epizódjához, meleg, emberi kapcsolatához, egyéniségük teljességének jobb megértéséhez szolgálnak kedves és figyelemreméltó adatokat.

Jászai Mari 1850. február 2-án született a Győr megyei Ászáron és Budapesten hunyt el 1926. október 5-én. Nehéz gyermekkor és viharos

ifjúság után Székesfehérváron kezdi színészi pályáját, majd a budapesti Népszínházba került. Színházi tehetsége a Kolozsváron töltött három esztendő alatt (1869–1872) bontakozott ki. 1872-ben került a Nemzeti Színházhoz. Élete utolsó harmadában igen sok írása jelent meg, közreadta visszaemlékezéseit, írt irodalmi és színházi cikkeket, ezek önálló kötetekben, lapokban és folyóiratokban jelentek meg.⁵ A budapesti Népszínházban ismerkedett meg Kassai Vidorral, akihez 1869 tavaszán feleségül ment. Megismerkedésükről és házasságukról emlékirataiban, több mint 30 évvel később így emlékezik: „Kassai Vidor a tragikus fejű komikus. Ismeretes volt feddhetetlen jelleméről és tiszta életéről. Engem nagyon lenézett, nagyon megvetett, mint afféle nagy úr szeretőjét. Őt szemeltem ki megmentőmül. Nem szerelemből, ezt még soká nem ismerem, hanem mert azt mondták róla, hogy a legbecsületesebb ember.”⁶ Kassai szerezte a kolozsvári szerződést, ahová esküvőjük után el is utaztak. Érdemes ismét citálni az emlékirat egyik idevonatkozó részét: „Nemhiába jártam Kassai után. Amint megérkeztünk Kolozsvárra, kiöntött egy láda könyvet az üres szobának közepére egy gyékényre. Minden szabad időmet ennek a gyékénynek a szélén ülve töltöttem. Soha ki nem törlődő, belém szikázó tüzek futkostak csontjaimban, valahányszor egy új könyvet nyitottam ki.”⁷ Házasságuk rögzös volt, visszaemlékezéseiben nem sok szeretettel emlegeti: „Soha, soha egy gyöngéd szava nem volt a számomra... ösztönből idegenkedtem el attól a minden jóságot nélkülöző, rideg, barátságtalan, pudvaszívú embertől.”⁸

Ilyen szituációban ismerkedett meg Kolozsváron Herman Ottóval. Emlékirataiban – amelynek írását ötvenévesen az ezredfordulón kezdett el – erre így emlékezik: „Utolsó kolozsvári évem alatt barátkoztam össze Herman Antallal(!). Azt hittem, hogy szeretem, mert először beszél hozzám olyan szavakkal, melyek boldoggá tettek. Leveleiben »drága gyermek«-nek szólított és ez megdobogtatta szívemet. Kívántam vele lenni, de ha jött, terhes volt, mert nagyot hallott. Pesten egy ostoba levél kíséretében betettem jeggyűrűjét a múzeumi lakása ablakán.”⁹ Egy másik kiadásban nem tévesztette el a nevet, és az utolsó sorok is kissé mások: „... és mire Pestre értem, akkorra kiábrándultam belőle és egy ostoba levél kíséretében... Ezt mindig szégyenlettem, míg csak élt szegény.”¹⁰

Herman Ottó 1864-ben került Kolozsvárra ugyancsak változatosnak mondható közel harminc esztendővel a háta mögött. 1872-ig dolgozott az Erdélyi Nemzeti Múzeumban, itt kezdte el a tudományos tevékenységet. Itt került kapcsolatba az újságírással, színikritikák írásával is foglalko-

zott. Nagy hatást gyakorolt rá 1871-ben a Párizsi Kommün, Kolozsváron indul el a politikai életúton.

Herman Ottó életének és tevékenységének kutatói is említik a nagy tudós és Jászai Mari kolozsvári találkozását. Lambrecht Kálmán közismert monográfiájában a következőket olvashatjuk: „Közben vezette a színházi rovatot, nem annyira tárgyi, mint inkább személyi okokból. Abban az időben indult meg művészi pályájára Jászai Mari, akihez mély-séges vonzalom fűzte hosszú, hosszú éveken át”. Hasonlóképpen említik meg a kapcsolatot mások is.¹¹ Herman Ottó általam ismert publikált írásaiban és publikálatlan hagyatékában nem találtam adatot Jászai Marihoz fűződő kapcsolatára. Leveleit Jászai valószínűleg megsemmisítette. Egyetlen levelezőlap árulkodik valamit kettejük ifjúkori szerelméről.¹² Az életírók pedig Jászai publikált emlékirataiból meríthették idevonatkozó információikat.

Az alábbiakban következnek Jászai Mari levelei, s majd azok után térek vissza a visszaemlékezések értékelésére. A leveleket részben a belső tározás sorrendjében bocsátom közre,¹³ bizonyára ez is nyugodhat bizonyos időbeli renden. Ott borítottam csak fel a sorrendet, ahol dátáltak voltak a levelek, sajnos ezek vannak kisebbségben. Több levélnek megvan ugyan a borítékja, ezek közül csak négyen van postai bélyegzés. A borítékok azonban többszörösen összekeveredtek, így azok leltározási sorrendje nem nyújt csak néhol támpontot, bár az említett négy postán küldött levelet és borítékját sikerült azonosítani. Ezeket hátrább jegyzetben közlöm.

1.

Jaj Galambom, hát hogy gondol maga olyat, hogy én Zwickert teszek fel? hisz az nagyon *Galmeyenes*, pedig maga jól tudja hogy nekem *Volter* az ideálom, olyan komoly szemüveg kell nekem, olyan pápa szem, persze csak kérem nagyon sötét ne legyen, mert ha leveszem, aztán nagy lesz az ellentét, és úgy is romlik a szem.

Sáminé mit beszélt, engem mindig elszomorít az ha magát miattam bántják, aztán képelem hogy rólam nem sok jót beszélnek ott ugye. Sáminénak bizonyosan az ön ízlése ellen van kifogása, és azért bántja önt, (morális ízlést értek).

Eh mit bánom én beszéljenek; én nem gondolok velők, bár mennyire felettem érzik magokat én még sem cserélnék velők, eggyel sem, senkivel a földön, mert szerelmed engem végtelen boldoggá tesz, és mindnyájuk fölé emel,

Isten velünk

Marid

Isten: ez alatt én mindig a mi hatalmunkban levő, szépet jót és nemest értek.¹⁴

2.

Délbe ez a fiú egy kulcsal érte fog menni, kövesse, most próbám van.

Mari¹⁵

3.

Úgy tele van a szívem, nem tudok elaludni mielőtt még néhány sort nem írok, ez az én mai boldogságom, ez csak úgy véletlenül jött ám, én azt hittem hogy ott egyedül leszek, és úgy valahogy nagy nehezen eltöltöttem az időt, hogy hihettem volna hogy az egész idő alatt láthatom önt! és holnap is láthatom ő még pedig jó ideig úgy? hát a kis doktor mindent tud? mit szól édesem, én olyan boldog vagyok, és meglássa hogy én mire leszek képes – ha kelleni fog – hogy ezt megvédelmezzem, vagy hogy tökéletes boldogságunkat kieszközöljem! jó éjt galambom!

M.¹⁶

4.

Legyünk erősek, várjunk, dolgozzunk és hallgassunk.

M...¹⁷

5.

Úgy akarok írni édes jó O...m, hogy fel ne hevüljön, ő ha visszagondolok számtalan együtt-létünkre, a mikor folytonosan oly igen izgatott volt! ha meggondolom hogy minden méreg volt önnek, úgy bánom miért nem uralkodtam én jobban magamon, de az így is sok erőmbe került! – – – aztán meg én nem tudtam hogy az önnek árt! bocsásson meg nekem, szenvedéseiert! ugye megbocsát, – ennek különben tapasztalatlanságom is oka – én még most nem tehetek egyebet, mint szeretem, és folytonosan rá gondolok, míg nem láthatom. Hisz az ön nemessége határtalan édes, édes! ön most sem kívánja, – bizony el még gondolatban sem – hogy fel áldozzam önérzetemet, habár ez áldozattal tán vissza nyerné egészségét, ön a legnemesebb ember a földön! és én szeretem a míg élek!!! olyan boldog vagyok hogy ezt tudtára adhatom, jaj csak az olvasás és írás ne izgatná! Kérem írja meg ha igen, mert én minél előbb látni akarom!

Oh édes miért ment el ma az előadás végéről, – én feltettem magamban hogy majd a nagyjelenetem alkalmával még egyszer jól meg nézem mára, és mikor oda nézek nincs! én olyan zavarba jöttem hogy bele sültem a szerepembe, mint egy rossz kezdő, olyan fájdalmat éreztem mintha búcsú nélkül hagyott volna el hosszú időre – – Elvesztettem lélekjelenlétemet és összezavarodott előttem minden. Miért is ment el?! tán rosszul lett? úgy szerettem volna az én jóságos tiszta kék szemeimbe még egyszer bele nézni, a melyekből mindig az a szánalom és bocsánattal vegyült szeretet mosolygott reám, oly jótékonyan! Köszönöm ezt! oh bár láthatnám ismét minél előbb! – De csak egészségesen!

Képzeld édes galambom, olyan vágy szállt meg élni addig, míg ez a világ el vesz – a mint jósolva van – és akkor önnel együtt meghalni, úgy érzem, hogy ha itt átszorítana és úgy halnék meg, még ott túl is – ha van ott valami – megvédene engem!

Oh engem oly boldoggá tesz az amit ön iránt érzek, úgy fölelem! oh bár így tarthatna ez folytonosan, oh vigyázzunk hogy semi ne törölje le szeretetünk himporát! – – –

Mari

Bocsásson meg hogy cezruzával írok csak nem mentség, vagy figyelem-tlenség, de okom van rá!¹⁸

6.

Most jövök a Múzeum kertből, megírom merthisz meglátott úgy is, bocsásson meg hogy újjra felizgattam nyugalmából – Én lássa oly nyugtalan vagyok, és oly zavart hogy ha ez soká így tart megőrülök. Tudtam hogy a kertben van, és kimentem hogy tán látom az ablakból, láttam is. Kértem azt a leányt hogy hozza el, ha van önnél levelem, azt mondta reggel lessz, érte küldök.

Szörnyű bágyadt vagyok, a lábamba nincs egy csepp erő, nem tudok sem enni, sem aludni, úgy mint eddig, és mégis csak önért aggódok, a kjsasszony azt mondta hogy panaszkodott neki, óh hogy fájt nekem mikor mondta! nem tudom hogy lesz könnyebb, tán ha nem érzem közel hozzám nem fog ennyire fájni hogy nem láthatom, óh az az anyag! az az ocsmány anyag! oh hogy az erősebb! – és mégis azt mondják hogy a szellem halhatatlan, az nem lehet, hisz akkor itt sem engedne hatalmat maga fölött, e rövid ideig tartó testnek.

Tud-e dolgozni édes Ottóm? én megpróbálom, oh ez alatt a hosszú levelezés alatt én ki nem állom, hogy legalább így írva, Ottómnak ne szólítsam, ez nekem nagyon jól esik. Tetszik önnek is édes galambom, olyan szelíd a szeme mint egy galambé! vajlon mikor néz velők rám megint, olyan édesen mosolyogva!

De ugye én milyen rossz türelmetlen vagyok, nehezítem a távollétet ha folytonosan ilyenekről fecsegek, pedig mindennek én vagyok az oka, tehát halgatás a részem és türelem, na a türelem soha sem volt úgy sem érényem most Istenesen bele gyakorolhatom magam, mert itt más nem segít – hanem türelmetlenségemet levelekbe fogom önteni, szegény Galamb szemeim csak győzzék olvasni! eztán még hozzá ilyen írás mint az enyém! De ha éppen nem tudja olvasni küldje vissza hogy tisztázzam le! vagy e helyett inkább újjat írjak? mi? ezt szívesebben teszem, mint amaszt!

Marid

(Majd a következő [3.] oldalon így folytatja:)

egy fél órája hogy magával beszélgetek édes, és úgy tetszik egészen felvidultam. Jó éjt!

Jó reggelt édes édes galambszemem! ma láttam 9 órakor nagyon levertnek látszott, rosszabbul van? egy cseppel sem jobban? ugye annyit gondol rám mint én önre?

Küldjön nekem hosszú levelet, az nagyon megkönnyíti helyzetemet.

Minden jó velünk

Marid¹⁹

7.

Édes! a levelét megkaptam, boldog vagyok! De most egy kérelmem van. Ez a szegény teremts órákat szeretne adni, és ezt az újságba hirdetni de panaszol hogy nincs pénze, nem fizetheti ki most a 2 frt. Édes, tegye meg, írják ki 2 frt nélkül, igen? Kérem megfizetném én is de nekem soha nincs pénzem, csak 1-én és 16-án. Gondoljon rám mint én mindég magára és a szelíd szemére.

Mari

Hátoldalón hevenyészve: „írjon vagy egy sort, igen?”²⁰

8.

most jöttünk a színházból 11 óra, nagyon kevesen voltunk, holnap majálisra megyek, kedves maga nézni sem jön? a négyesseim már mind el vannak ígérve, az első Tompa Gyuláé, a

második Demjén Lászlóé, a harmadik Morgensterné, a negyedik a Szuszi uré, ismeri egy nagyon szőke vasúti hivatalnok, Nagynak hívják, elmegyek legalább azzal is egy fél nap telik, s egy kicsikét felejték, jaj ha maga ott lehetne!

Ma azt írtam a délutáni levelemből hogy 1-jén és 16-án van pénzem, csak azt hiszem ma van mi, ? de csak télen, nyáron néha késik is, már mindegy én káprizirozom (?) magamat, arra hogy Ön vegyen nekem szemüveget, oh úgy szeretném holnap látni! nem bánom ha távolról is! Látja mindig csak azon jár az eszem hisz ha rajtam álna! látnám is én folytonosan, és így hogy nem láthatom hát folytonosan firkálok, de nem is hiszi milyen jól esik! hogy megkönnyülök utána nem alkalmatlan az én galambszememnek olvasni, ha igen írja meg akkor kevesebbet írok és jobban, de már az iskolában is sok író voltam, és nagyon sebesen írok nem tudok másként, no itt van ni, már meg mivel mulattatom, ha még soká nem látjuk egymást még azt is megírom hogy mit eszem és iszom csak hogy legyen mit írnom na de most jó éjt édes!

Marid.²¹

9.

Édes galambom, maga a legjobb ember a földön, és én legjobban szeretem ezen a földön. Tegnapelőtti levelet, tegnap virágot, ma ismét levelet kaptam, és noha meg vagyok győződve szerelméről úgy, hogy e gyöngédségek azt már előttem jobban meg nem erősíthetik, mégis minden sor, minden újabb levél, mely öntől jön, újra, meg újra boldoggá tesz, oly megnyugtató nekem az a tudat, hogy ön oly szívesen foglakozik velem távollétem alatt, hogy már ez magában véve is elég volna arra, hogy boldog legyek, és hogy nagyobb boldogságot ne kívánjak az életben.

Oh mi végtelen boldogok leszünk, ön engem egy kicsikét szeretni fog, én pedig önt, szeretni azon igaz és szent szerelemmel, a minővel csak egyszer szerethetünk az életben, igen szeretni fogom, és tisztelni végtelenül.

Az igaz hogy az nekem is fájt, mikor azt kérdezte, hogy „meg tartom e szívemet önnek híven és örökre” akkor nem tudtam volna rá oly lelkemből felelni, mint most hogy; igen igen meg tartom szívemet neked, megtartalak szívemben, és csak ki ne kíváncsozzál, hisz ez az én egyedüli boldogságom is!

Meg van ön elégedve a válasszal? oh édes galamb szemeim, mennyit adnék most ha láthatnám mily szelíden mosolyogtok, Mari levelére.

Lássa édes, a levél írást is félbe kellett szakítanom, mert jöttek, mindig háborgatnak! azért ne rójjon meg ha nem írok annyit a mennyit ön, e folt is a miatt van a levélen, pedig időm van, mert kevesen játszom, ma játszom harmadszor, ma péntek van 30-ik jún. nagyon sok felé hínak, többnyire Mógáéknál eszem, mióta itt vagyok csak kétszer ettem vendéglőben, ebédre, ozsonnára, vacsorára, még reggelire is elhínak, pedig tudják jól hogy azt nem szoktam – reggelizni –.

Vitt e Teréznek virágot? a szép Tulipánokat köszönöm! úgy maradnak azok skatulában melyben érkeztek úgy szeretem őket. Hisz azok kertből valók, melyben én oly boldog voltam, és a melybe én többé nem lépek, mert mikor haza megyek ősz lesz mikor pedig végképp elmegyek Erdélyből, akkor tavasz. Szent nekem ez a hely oly szép emléket hoztam el belőle, utoljára oly boldog voltam benne, hogy ez emléket azon megőrizni, és örömet nem megyek bele többet. Ott sírtak az én galamb szemeim, vállamra támaszkodva és oly szelíden néztek rám, hogy ha eddig a legnagyobb vétkes lettem volna is meg kellett volna tökéletesen javulnom e tekintetek melegétől!

Óhó hó, most veszem észre én az én galambomat nagyon kényeztettem valjon nem kapatom nagyon el, utóbb még nagyon rá tartós lesz? Na de most nem írok többet

M.²²

10.

Édes jó Ottóm! Ma már írtam önnek egyszer, de annyira nyugtalan vagyok, hogy még egyszer írnom kell; nagyon rossz híreket hallottam Kolozsvárról, hogy nagyon rosszul van, De nagyon! igaz? édes galambom? ne titkolja kérem írja meg. Aztán még más sok rossz hírt is hallottam, a mikkel a jó Teréz sietett kedveskedni, és úgy megrontotta kedélyemet, hogy beteg vagyok bele. Mára egy nagyszerű kirándulást terveztek az én kedvemért, Buherék, Mógáék Százasiék és sokan mások is vannak ott, én nem mentem, ide jöttek értem csaknem erővel vittek el, de én maradtam mert magának akartam írni édes! Ilyenkor nem szeretek emberek közé menni, mert mindnyáját megsértem, csak az esik jól ha az én jó, tiszta szívű, ártatlan és férfias lelkű Ottómra gondolhatok, aztán ha még írhatok is, az már egészen lecsendesít, és ha irántami szerelmére gondolok az kárpótol mindenért! szerelmed engem fölemel, büszkévé tesz, és szeretlek érte, és tied vagyok érte most, és a míg élek mindig, lelkéstől – testestől –!

Jaj hogy undorodom az emberektől! Az egész világon Te vagy az egyetlen a ki megérdemli hogy szerettesék, és becsültessek általam.

Nincs kívüled ember a kit nem érdek hozna velem össze.

Oh az a Teréz! az a Teréz! pfuj! – és nem csak ő de mind! mind! pfuj! pfuj! az ördög vi-gye el őket! Ugye galambom most is úgy szeret mint mikor eljöttem? Na na ne haragudjék, van rá okom, miért kérdezem, úgy e nem haragszik édes a miért kérdezem, csak mondja, olyan jól esik ha mondja! – csak mondja ott a hol azt olvassa rögtön hogy, igen igen, te sze-gény szerencsétlen én szeretlek, beléd botlottam, a szívem véletlenül üres volt, a tied is az volt, te kaczer voltál, elbódítottál én azt mondtam szeretlek, ez tetzett neked is, nekem is, mert a színe csakugyan szép! milyen jó lenne mind teljesülne a mit mi terveztünk, és milyen boldogok voltunk mikor terveztük! egymásé lenni, ismeretlen emberek között, – a hol mű-tamat nem ismerik, a hol nem keseríthetnének az isten adata emberek múltam felidézésével, azt hinnék te vagy az első a ki magáénak mond, tisztelnének, és midőn kalapjokat megemel-nék előttem, nem kellene félnem, hogy ez most gúnyosan mosolygott – valjon mit gondolt magában? – mint itt! – mint most! – Valjon jöhet olyan idő? jön – é? – Megérdemlem én hogy azok a galamb szemek engem úgy szeressenek? mi érdemem van rá? – az hogy szere-tem, és mégis egy másik férfié vagyok! hogy nincs erőm övé létetni valóban szép érdem ha a szerelmemért ezt a rövid élet pályát nem tudom feláldozni! –

Oh édes Ottóm nagy szükségem volna rá hogy mellettem légy! Oh kérlek ott a hol élsz, mond a hol ezt olvasod, hogy szeretsz! igazán, és a meddig élek Marid meghalja azt és bol-dog lesz.

11.

Édes galambom, maga a legelbizakodottabb galamb a földön, én örülni? hát mit gondol, hogy feledkezném meg ennyire a tekintélyemről! a ki annyi tiszteletre számíthatok még az életben! na de jól van jól, de hogy örülök, az nem igaz nem bizon, 20-án jön! holott én azt hittem hogy a hét végén meglep! aztán csak annyi időre jön hogy a vesztszói csikó kipihen-hesse magát! ilyet nem illik írni galambom, mert akkor igazán megérdemli a Commu-nista czimet! egy nappal el se kezdje! (de azért ha másképp nem lehet, nem bánom jöjjön ha csak annyi időre is, még annyit mondhatok, „édes galambszemeim”) majd tudatom én aztán hogy hol láthatjuk egymást háborítatlanul, jöjjön majd el vezetem a Elbába, mint ön engem a múzeum kertbe, és oly boldog leszek galambom, mert akkor igazán megérdemli a mogorvának, leolvassák arczomról a boldogságot! mert ragyogni fog tőle. majd kérdezősködöm hogy on-

nan Küköllővárról (tánn így hívják?) a posta mikor jön, majd írok még különben erre nézve többet, de ezt a levelet csak ma kaptam, (csőtörtök délelőtt) mert megesik, mint pl. tegnap, hogy nem megmehet a postára, tehát még nem kérdezősködhettem, most pedig jókor ebéd után van, még nincs nyitva a posta, különben erre még rá érünk hisz az én kis Communistám csak 20-án jön, még addig annyit írok hogy csak győzze el olvasni, különben azt hiszem ha jó írásom volna, akkor még többet írnék, mert kedvem van hozzá, de mikor egy ilyen tele írt lapot végig nézek, sajnálom önt arra gondolva hogy egy héten 8–10 ilyen lapot küldök önnek, és az én türelmes galambszemeimnek kell azokat keservesen kisilabizálni.

Egészségéről miért nem ír? ugye jobban van, én is most minden nap fürdök hidegben, egy hét óta, de csak úgy szabad azt mondta a doctor ha a fejemet is megvizetem, a mi az én hajammal nem kis baj, különben azt mondja nincs komoly bajom csak vér szegénység, és ez ellen vasas pilulákat rendelt, én nehezen határozom el magam az orvosság evésére ez az első életemben a mit meg fogok enni, azt mondja t. i. a doktor, hogy a szívemnek az az ideges vereése a mit nálam észre vett, és amiért én őt tulajdonképpen ide kértem, csak a vér szegénységtől van, nem bánom, eszem hát vasat! De igaz! hisz ettem én már orvosságot, a mit az öreg Sreibig adott, szegény öreg elküldte neki édes a képemet? Köszönöm, de most megint egy kéresem van, csináltasson nekem ilyen névjegyeket mint ez, ilyen papírra és ilyen nagy is legyen, csak hogy azt szeretném ha a korona helyére egy kis álarcz jönné.

Jászay Mari; vagy Jászay Mari asszony! ahogy önnek jobban tetszik, úgy nyomassa, de a betűk ne legyenek feketék ilyen mint ez vörös és kék ez tetszik nekem, ilyet szeretnék.

Édes Ottóm küldenék egy képet hogy küldje el a nővéremnek, hanem nem tudom illenék-e? tudja írja neki, hogy valami távoli rokont fedezett fel bennem, ki őt is igazán szereti, így ismeretlenül is, csak azért mert önnek nővére, hogy is hívják? Otil ugye? vagy nem úgy hívják, aztán írja meg neki üdvözlöm őt, s majd egyszer meglátogatom, hát még kinek küldjek képet, kit szeret még ön? Bedőházi bácsit? annak is vizet egyet? mondja neki hogy szeretem mert olyan jó önhöz, és hogy fogadja el tőlem ezt a képet. Oh tudom már, nem Otilnak hívják. Fánninak ugye? igen igen így hívják, csókolom őt. Még kinek akar adni, Sámynének? igen, írja meg.

Aztán még egyet édes, ha jön és nem lessz alkalmatlan elhozni az albumomat, nagyon szeretném már látni, valyon nem jöttek Demjénhez új képek ha van köztök olyan a mi az albumba lévő többinek megfelel, kérem vegye meg nekem. édes kék szemem úgy látom itt előttem

Marid

12.

Édes jó Ottóm! Végre kaptam leveledet, de ez egy cseppet sem nyugtat meg! sőt ellenkezőleg! Az Istenért, hát ezt ígérted te nekem? hát ez a nyugalom? Ottóm, Ottóm! hát ennyire becsüldöd még az embereket, hogy sértéseik, bántalmaik egy oly derék főt mint a tied megzavarhatnák? Ne Tiszteld meg őket azzal, hogy képesek téged sérteni! Hisz ha én volnék te!!! oh!!!

De hát hogy is sérthetnek ők téged? Hát nem álsz-e szellem tekintetében mindnyájunk fölött? Ami pedig az anyagot illeti? édes Ottóm hagyj az azoknak a kiknek nagyobb szükségük van rá! Én nem tudom ugyan hogy mivel sértettek meg? de annyi bizonyos, hogy annyira nem méltó hogy egy hajszálad kihuljon érte!...

Jöjj csak jöjj! hadd pirongassalak meg, én nem tudom neked eléggé ismételni, mennyire nem érdemes az emberiség te read! és te még fel tudsz indulni czudarságaikon!? hisz az emberek mindig bántják azt – a hol hozzá férnek a kit magok fölött érznek! a kitől fél-

nek! De nini! juj hogy szégyenlem magam! én *neked* adok oktatást! ne haragudj édes Ottóm, de egészen elfelejtkeztem magamról, hogy lehet ember a földön, a ki téged bántson!? a ki *neked* fájdalmat okozzon?! ne törődj az emberekkel Ottóm! jöjj el hozzám! lássuk mi csak egymást, aztán ne törd magad a másikéval! nem *neked* való az! vagy várj míg kigyógyulsz. Micsoda felolvasás az a miről írsz? minek fárasztod magad affélével? pénzre van szükség? minek *neked* a pénz? vagy ha éppen szükséges kölcsönzők én. De mire is *neked* a pénz? ugyan Ottóm! ne öld meg magad! Csak menj te oda az Isten háta mögé a télre, majd meglátogatlan én ott, aztán írok sokat, hisz akkor már a tiéd leszek! el van határozva hogy mikor Pestről vissza jövök külön megyek lakni valamely jó nő cseléddel, aztán te is eljöhetsz meglátogatni, a mikor *neked* tetszik, így aztán csak elvergődünk tavaszig!? akkor aztán! --- De az még a jövő titka, hogy akkor hol leszünk?! De együtt leszünk, és nem válunk el csak a halálunkon, sőt én azt hiszem hogy még akkor sem! tudod édes mit mondtam Vásárhelyt? ---

Hova fogsz itt szállni? van ugye jó barátod hisz a minap már említetted! Józsidnak annyit mondtam „mondja meg Hermannak, tisztelem, és jöjjön minél előbb” hanem azt hiszem ő többet olvasott le az arcomról, és tán azért mondott többet.

Aztán édes azt a lakás keresést pedig hagyd abba, majd szaladgál azután más, a kinek van arra való ideje.

Azt a képet megkapta édes? a mit Vásárhelyről küldtem? szép? jó?

Hátha jössz, édes Ottóm, hol találkozunk? Vásárnap játszom, reggel 10 órára már itt leszesz ugye? akkor csak jöjj be a próbára, vagy ha nem akarsz, akkor délután jöjj hozzánk, vagy fölkereslek én, de vásárnapra ebédre vagyunk híva, tehát ha délelőtt fel nem keressz, úgy csak délután fél négykor láthatlak. Hát azt a kritikát hozzam galambom? itt mához egy hétre adjuk a Bánk Bánt, ugye akkor még itt lesz? ma 14-ike csütörtök van.

Isten veled drága jó Ottóm, szeresd ezt a te rakoncátlan, de téged igazán szerető

Maridat

Sáminének add átt igaz tiszteletemet.²⁵

13.

Édes jó Ottóm! nagy nagy a baj, várva várt leveleidet, – kettőt – ma Kassay adta át, nem törte fel, de tudni akarja mi van benne. Neki próbára kellett menni, és tovább nem faggathatt, igen de mindjárt jó, és kezdi újra, és én nem tudok mit felelni, hidd el Ottóm megmutattam volna neki leveleidet, ha nem félnék, hogy e miatt örök gátat vet szerelmünknek. *Ottóm ne írj többet nekem*, hanem kérd meg Sáminét hogy engedje meg, hogy az ő leveleiben nekem is írj néhány sort, másként nem megy, mert Kassay azt mondta, hogy ha tudta volna hogy nem mutatott meg neki, jogával élt volna, és felbontotta volna. Aztán még arra akarlak kérni Ottóm, írj nekem ezután vagy két szép udvarias levelet, de egy kis rokonszenv lássék belőle!

Kénytelen vagyok Ottóm, csak még egy kis ideig, hazudjunk! az ő és a mi nyugalmunért is, szegény nagyon bánt! Nem tudom mi fog történni ha haza jó? meglehet ez még hamarábbi elhatározásra bírjam csak ki nem törjön, mert én nem védelmezhetem magam semmivel, neki igaz van, én megcsaltam.

Marid

Nem tudom Pesttel is hogy lesz! Fehérvári nem bocsát, azt mondja nem nélkülözhet. Egészen elmenni meg nem akarok, sok okom van rá, és olyanok, hogy ilyen egy is elég volna.

Isten áldjon meg édes jó Ottóm. Valamelyik nap leveleidet mind el fogom küldeni, mert itt rossz hely van. Én írok ám neked! mikor csak tehetem.

Marid²⁶

14.

ok. 13^{án} péntek délután 5 óra²⁷

Édes jó Ottóm! Jól vagyok, szeretlek, minden percben rád gondolok, csak hogy végtelesen hiányát érzem leveleidnek! Valyon mikor jön már Sáminé? Ottóm, írj Ujhelyi Marinak csak annyit, hogy megkapod folyamatosan leveleimet, csak annyit igen vagy nem, és ha nem így keresd, de én azt hiszem, hogy megkapod! Ma azt hittem nem játszom, és egészen nyugodtan ültem itthon, mikor délután 4 órakor jönnek jelenteni, hogy játszom, mert a tenorista berekedt, elővették „szép molnármét” sebak. A mai délután első felét azzal töltöttük hogy képeinket válogattuk szét és mellette tréfáltunk, jó kedvünk volt. Mátraí mindennap jön! meg nem foghatom?!

Hát te Ottóm szorgalmasan írsz Maridnak? Majd érte megyek! Már alig várom azt a szabadság időt! Kevés az igaz de mégis nem adnám Kolozsvárért!

Tiszteletemet a kedves János Bácsinak.

Édes jó Galambom! Isten azaz a minden jó legyen veled

Marid

A túloldalon:

Brenner Jani üdvözlő!

Ma azt a töredező rossz fogamat kihúztam, egy fogaddal ismét szegényebb vagyok!

15.

Ottó bocsásson meg nekem. Oh hogy hihettem volna hogy így történik, inkább soha sem vettem volna tollat a kezembe! De nem gondolhattam arra, hogy az Önnek lehetetlen a mit én kívánok. Nem hittem hogy barátom ne tudjon lenni oly körülmények minők közt élni fogok, mikor az a baráti tiszt nem lett volna megalázó még Önre sem, mert egyetlenem lett volna. Eltéptem magam minden összekötetéstől, – több fájdalmat adott mint örömet – beláttam és megnyugodtam benne, hogy mint nő boldog nem lehetek múltam miatt. De egészen egyedül lenni az egész világgal szemben a színésznőnek lennem, és lelkemet föl nem tárhatni egyetlen ember előtt sem a kit becsülok, az ilyen élet sivárnak hidegnek lázott az én határozatlan gyöngye lelkemnek, és nem volt bátorságom rálépni az elhagyatottság ez ösvényére, annyiival inkább sem, mert rossz szellemem még mindig kísértett, és az egyedüliség érzéséből származó elkeseredettség s gyávaság, talán ismét vissza sodort volna ama viszonyba, a mely mindennap, minden órában a porig alázott magam előtt! S a melynek a legborzasztóbban kellett volna végződnie rövid idő alatt.

Egyetlen egy embert ismertem a ki megmenthetett volna, mert többre becsültem magamnál, mert hittem erejében és önzetlenségében, őt Ottó. Önhöz fordultam segítségért, de fájdalom szerencsétlenül, mert elhibáztam a módot a mellyel tennem kellett volna. Öszinteség helyett, ismét azzal az átkozott kacérkodással kezdtem, de Ottó, esküszöm hogy

80

akaratom ellen, vagyis tudtomon kívül, és csak most látom, mikor visszagondolok rá. Bocsánat Ottó. még egyszer ez életben bocsánat! És ha nem lehetett barátom, kérem emlékezetében azt a parányi helyecskét, a mennyi jó mégis, mindennek daczára, talán lelkem mélyén megmaradt. Isten vele.

Mari.²⁸

16.

Édes délután várja meg míg magam leszek, és jöjjön hozzám, otthon sokkal jobban érzem magam, ott hosszasan beszélgethetünk.²⁹

17.

Édes tündődöm! az az én felsóhajtásom hibás volt, az csak magamért történt, sokszor sóhajtok én így fel, attól félek hogy elgyengülök, el betegesedem mielőtt jó színésznő lehetnék, és boldog, mert az én boldogságom attól is függ, ha erőm megtörik, – a mitől mindég félek – nem lehetek az öné! mert nekem alamizsna nem kell, ezt már mondtam. És miért emlegeti ön szegénységét? én nem kérdeztem mennyije van? nem fogok az ön segélyére támaszkodni soha, mert én boldog, nyugodt, megelégedett vagyok így, ha magam keresem meg a nekem szűkségest, azért erről többé egy szót se!

Aztán az a *fenyves!* az nagyon szomorú dolog, és *nincs oka hogy arra gondoljon!* miattam legalább nincs.

Holnap délután *egyedül* leszek ki fogok nézni az ablakon, akkor jöjjön! jól van? Ma vártam hogy a nyomdába menjen Körösi Kálmánnal sétáltam vagy 4 szer a nyomda felé benn is voltam, s nem jött. Délután sétálni voltam a kicsi Ninával, magánál is voltam, s nem volt otthon, aztán mentünk a sétaterre, azt a kis árva leányt vittem sétálni, a kit Tompa kísért. Holnap hozzon levelet! Hát a képem jó? azt ma kaparintottam vissza egy helyről *magának!* Édes azt a prücsköt szúrja gombostűre!

Mari³⁰

18.

Galambom! Galambom! Galambom!

Nem tudom tudok hozzászokni ahhoz a gondolathoz, hogy ne lássam, s ma ismét ki kellett mennem a kertbe, hisz látott ugye? gondolkoztam hogy menjek e, és mire elhatároztam hogy erős leszek és nem zavarom, már ott voltam a kertben és láttam is a fejét egy kis ideig, aztán eljöttem, ez azt hiszem nem lesz valami nagyon káros, ugye? ha mindig itt leszünk, egyszer egyszer ki megyek hogy lássam, úgy sem tart soká, – – megyünk csak 6 ot játszunk – – reggel mikor elmegy az ablak előtt oly rövid ideig látom és fel sem néz, tudja édes úgy vegye ha engem ott lát a kertben, mint múltkor maga az én ablakom alatt megy el, azt hiszem hogy köszönhetnék is egymásnak?! vagy ezt már nem szabad?

Ha most eszembe jut mind az amit a jövőre nézve terveztünk, hinni sem merem hogy valósul, de hogy ne; most látnom sem szabad, és akkor látni, beszélni, sőt egész nap szabad lesz vele lennem, – vajlon teljesülhet ez? nem vethet ennek senki gátot? Mit gondol édes Galambom? vajlon nem halok meg mielőtt szabad lehetnék?! mit tegyek ha Kassay nem akar elbocsájtani magától, mert most úgy nyilatkozik, azt mondja mikor kérem hogy engedje meg hogy a tavasszal elmenjek tőle. – „nem megy az olyan könnyen, nem azért vettek el hogy ne legyen feleségem” pedig tudja e édes hogy én egy idő óta már csak az emberek

előtt vagyok felesége, és, itthon nem, ő jól tudja hogy én hideg vagyok hozzá, de azt mondja „az elválás botrány” néha úgy látszik hogy megnyugszik benne, de most újra másként beszél, úgy félek! vajlon mi fog történni? ugye untatom ezekkel az én kételkedéseimmel, de úgy nem merem hinn, hogy én olyan nagyon boldog leszek.

Mert én nagyon szeretlek galambom, édes galambszemeim! úgy szeretném megcsó – jaj nem szabad ugye még gondolni sem rá, ha Dr. Török(?) elolvashá ezt a levelet rögtön konfidkálná, ugye? de hát mit szabad írni? vagy nem gondolok többé ilyenkor mikor írok, a szemére, édes szemem. Azt mondta most a cselédem, jövet látta őnt, és őn azt mondta volna neki, hogy mondja meg nekem, hogy őn a vasút felé megy, vajlon azért mondta hogy én is arra menjek, mennék is én, de nem merek, hisz ha szabad volna találkozunk lejtött volna az én édes Ottóm hozzám a kertbe ugye? Igaz, ha reggel erre megy, menjen egy kissé lassabban, és nézzen fel!

A polgár észrevette hogy szórakozott vagyok. De hogy azt a szerepet nem tudom az nem igaz! tudom könyv nélkül! Igaz édes kérem, keressen nekem egy szürke szemüveget és küldje el, nekem nincs most pénzem, meg félek is, hogy olyat veszek a mely a szememet elrontja, Vásárhelyet is olyan fehér a kövezet, és nekem már most is nagyon fáj a szemem, lássa dolgot és költséget csinálók magának, de legalább addig is rám gondol és nem arra az utálatos Polgárra!

Jaj hogy vágyom látni, csak már mennénk, különben nem tudom hogy állom ki! tanulni sem tudok pedig a Polgár ugyan lelkére vette a haladásomat fél hogy megöregszem mielőtt valamit tanulnék, szegény feje bizonyosan magáról tapasztalja milyen fájdalmas vén számárnak maradni, nekem van még annyi időm hogy az ő böles jó indulatú kritikáját ki heverem, de hogy az ő erszényén az a seb mikor forr be a mit miattam rajta ejtett, na majd télen kihoztom a zálog házból s elküldöm neki vissza,

(Az oldal margóján végig:)

meglássa mindjárt vége lesz a Jeremiádoknak siránkozik a világ izléstelenségén hogy az ő tálentumának és kecskéinek(?) ellent bírt valaki állani, pedig hát az ő felesége Szabó...

Marid!!!

19.

ma nagyon rossz napom van nagyon! Segítsen nekem magamat megismerni, egyszer erre már kértem. De most az is nagyon aggaszt nem vagyok igaztalan Kassaival szemben, hátha nem jót cselekszem?! Mi.

Ez a gondolat sok, sok kincs órát szerez nekem, úgy félek a szeme közé nézni, mert ő nem hiszem, hogy önzésből kötötte hozzám magát. (Új lap)
ma azt mondtam ne tétessen velem ígéretet, mert érzem, ha egy önnek tett ígéretet megszegnék, igazán nem tudnék tovább élni. De egyet kérés nélkül, önkénytelenül fogadok önnek, hogy önhöz őszinte leszek, minden körülmények között!! –

Még nem volt ember eddig, kinek ezt ígértem volna! és ezt meg is tartom. Ön azt mondta, hogy önmagán mindég biztosan uralkodik, azt el hiszem, és oly értelemben én is állíthatom hogy tudok magamon uralkodni. Istenem hisz ezt őn is tapasztalhatta mi! –

Azt hiszi nekem könnyű volt megtagadnom a kérelmet, midőn szerette volna az arcomat megcsókolni. Oh ami a tettet illeti van nekem erőm majd meglátja! (Új lap)
hányszor mondtam még önnek, hogy én nem vagyok kéj vágyó, testies élvezke én nem gondolok soha, *sőt ellenkezőleg.*

Ezt elhiheti nekem, én önnek nem hazudok *inkább meghalok.*

Migen nincsen kitaratása? vagy mily irányban fél a kitaratás hiányától?

Az érzelem

Kérem aztán a felvilágosítást

De a gondolat! az érzelem melynek parancsolni nem lehet, például: én tudok tetteiben hú maradni a férfihoz kihez szavam köt le, de érzelemben szerelmem másé, másról gondolkodom, lelkem másé! hát tehetek arról ön legjobban tudja hogy nem tehetek. De még egyre figyelemre kell tennem, ez az amiben most bízom, a mi megnyugtat, a mi boldogságomat biztosítani látszik, ez az hogy ez nem oly szerű érzelem mint az elmúlt! ez egyszer más!

Olyan szentnek tetszik mint gyermekkoromban a templom, és oly jól csak ha önnel beszélhetek, mindig oly nyugodtan válok el öntől, mint (új lap) a hogy éreztem magam ismét gyermekkoromban a gyónás után, midőn azt hittem, hogy föl vagyok oldozva bűneim alól.

Ön oly nemes, oly férfias, határozott, tiszteletre méltó, de ezeket csak később vettem észre, előbb szerettem!

Én szentül hiszem, hogy örökké így fogok érezni mint most! ez engem fölemel és boldogít.

Igy érzek ön iránt és ezt nem is titkoltam ön előtt, ámbár nyilvánítása korán jön, és szíszegőre tett egy részben. De nekem boldogságot szerez.

Óh én magamnak már szép fogadásokat tettem, igen, a melyeket majd önnek is elmondok ha egyedül leszünk ha majd nem áll köztünk senki! (Új lap)

Én mégis azt hiszem, legalább úgy szeretném hinni, hogy az az ember elvesztés sem által nem lesz nagyon boldogtalan? nem is lehet, aki nejjével úgy bánt mint ő vélem az nem szeret, és nem lesz szerencsétlen ha elhagyom őt. Most akarattal hidegebb vagyok iránta hogy ne érezze nagyon majd, hogy vesztett valamit. De gyöngédségétől úgy félek, és kerülöm, nem is hiszi mennyi hazugságomba és pirulásomba kerül hogy folytonosan elutasítsam ömlengéseit, melyektől borzadok, ha csak nyájasan szól hozzám vagy néz rám már félek ha közeledik, ön jut eszembe, s a hideg végig fut hátamon! hátha megkövetelhetne mint sokszor hallok más férjek! De ő ezt nem teheti, hála (új lap) Istennek! mert én némi részben önálló vagyok, mióta erszényünket szétválasztották, mióta önt ismerem; ez eszmémnek sokat köszönök. jó hogy akkor, ha bárcsak három hónapos asszony voltam, nem ijedtem meg tőle!

mit köszönök most férjem akkori kapzsiságának! valóban annyit hogy egy millióért oda nem adnám!³²

20.

Édes! Ma okvetlenül találkozni akartam, másfél órát vártam a nyomda körül, magam akartam átvinni a levelet, melyet most e lánynak adjon át!

Fogadja a képet, önnek adom!

Ma színházba leszek!

Mari³³

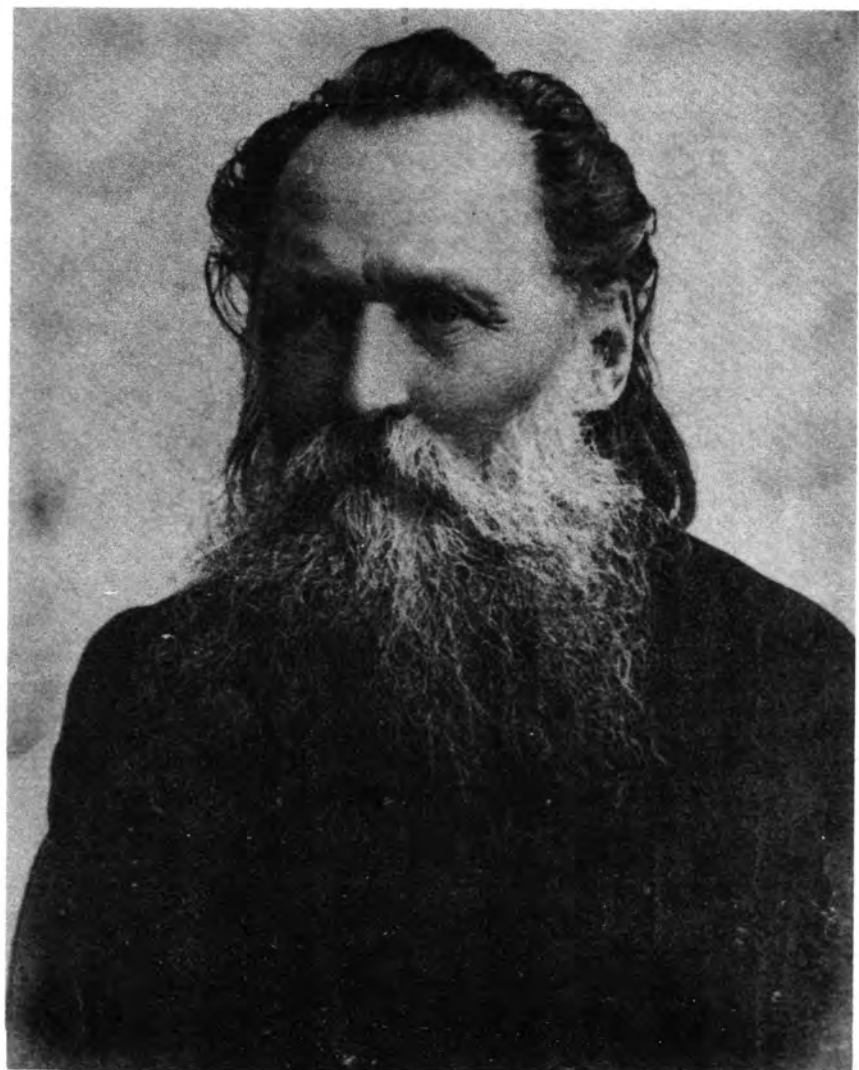
A Herman Ottó Múzeumban őrzött levelek alapvetően más beállításba helyezik Jászai Mari és Herman Ottó emberi kapcsolatát, mint ahogyan a nagy tragika később írott visszaemlékezéseiben bevallotta. *Emlékezések* c. írását 1900. február 26-án így kezdi: „Két nappal ezelőtt voltam ötven esztendő. De azt hiszem hogy hol fogom meg életem kusza fo-

nalát” majd így folytatja hátrább: „... és mióta öntudatra ébredtem, mindig vágytam a magam életrajzát olvasni, mint készet mint egészet. Sokszor elkezdtem a megírását. Nagy köteteket írtam tele. Tíz kötet is meg telne vele, annyit, vagy még többet is írtam magamról, életemről, pályámról, pájtásaimról, vonzalmaimról és sokat gyűlölségeimről. Föltettem magamban, hogy amit eddig lejegyeztem azt elégetem, kivált izléstelen szeretkezéseim miatt, melyeket szintén leírtam, és melyeket még nem régen is, leírhatatlan szégyenérzést okoztak. – Ma már érdeklél és számmal olvasom azt is... mindegyik appetitusomból egy-egy erkölcsi betegséget csináltam magamnak. Gondolkodni nem tudtam még ötven esztendőskoromban sem, csak az ösztönöm után éltem a tehetségemből. Bercsényi Béla szokta volt mondani: Jászainak gyertyagyújtáskor jön meg az esze. Azaz a szinpadon.”³⁴ PÉCHY Blanka is említi, hogy fiatalon vezetett, bensőséges részleteket is bevalló naplóját, naplóit éltesebb korában megsemmisítette. A később megírt visszaemlékezéseiben pedig életútját, szerelmeit, viharosnak is mondható pályáját, életkorának és társadalmi pozíciójának, mondhatnánk ízlésének megfelelően rajzolta meg, színezte az egyiket, elkendőzte a másikat.³⁵

Az *Emlékezések* c. írásában férjéhez, Kassai Vidorhoz fűződő egykori, kb. harminc évvel korábbi kapcsolatát is egyértelműen negatívnak tünteti fel. Megismerkedésüket és házasságkötésüket is mind érzelem nélküli számítás eredményezte, kizárólag a színészi és társadalmi fel-emelkedésre irányuló, célszerű cselekedetnek tünteti fel. Visszaemlékezései e tekintetben is vagy feledékenyek, vagy tendenciózusan torzítottak. Publikált levelezéseiben vőlegényéhez, majd férjéhez írott jónéhány levele található. Esküvőjük előtt szinte minden második napon, mondhatnánk lángoló levéllel kereste meg. 1872 tavaszán, majd később is jó néhány levélben bánja az elhidegülést és könyörögve kéredzkedik vissza. Az aláírás – férjének írott leveleiben is, hasonlóképpen, mint az előbbieken közöltek – *Marid*, *Maridra*, *Maridnak*, az utolsó mondatoknak megfelelően.³⁶ Megállapíthatjuk tehát, hogy a késői visszaemlékezések e tekintetben sem felelnek meg teljesen fiataalkori, valós eseményeknek.

A közölt levelek adatokat szolgáltatnak Herman Ottó és Jászai Mari életútjának néhány más, általánosabb mozzanatára is.

Több helyütt említi leveleiben Herman Ottó munkahelyét, a múzeumot, rendszeres nyomdába járását, találkozhelyüket, a múzeumkertet (6., 17., 18. sz. levél). Felfedezhetjük bennük a nagy tudósnak a munkahelyével, az Erdélyi Nemzeti Múzeummal való gondjait, a kapcsolat meglazulását, majd megszakadását, bosszankodását a kolozsvári újság-

11. kép. Herman Ottó arcképe

gal, a Magyar Polgárral. Adatokat kapunk mezősegi kutatóútjaihoz, illetve a szászvesszősi elhúzódsához, annak néhány mozzanatára. Az 1871. július 30-án kelt, 10. sz. levelet Jászai Mari Marosvásárhelyről még Kolozsvárra írja. Egy hónappal később, augusztus 3-án írt (11. sz.) levelét, az azonosítható boríték szerint Kolozsvárra címezte, abban azonban „vesszősi csikó”-nak nevezi, említi Küküllővárat, valamint „Bedőházi bácsit”. Ez idő alatt járhatott Herman Ottó Szécsvesszősön barátjánál, Bedőházi Jánosnál. 1871. szeptember 15-én Tordáról ismét Kolozsvárra ír, ebben a következőket olvashatjuk: „Csak menj te oda az Isten háta mögé télre, majd meglátogatlak én ott.” Az október 15-én kelt levelét (14. sz.) már Szécsvesszősre u. p. Küküllővárra címezte. Ide vonult el Herman Ottó, miután 1871. július 1-én felmondta állását az Erdélyi Nemzeti Múzeumban, valamint a Magyar Polgárnál.³⁷

Igen figyelemre méltó Jászai Mari 11. sz. alatt közölt, 1871. augusztus 3-án írott levele. Ebben Herman Ottót két helyütt is *communistának* nevezi: „.... mert akkor igazán megérdemli a *Communistá* címet!” „.... különben erre még rá érünk hisz az én kis *Communistám* csak 20-án jön.” Köztudott, hogy Herman Ottó ezekben az években kezdett politikai vonatkozású cikkeket írni, s igen nagy hatást gyakorolt rá a Párizsi Kommün. Több újságcikkben támogatólag foglalkozott az 1871-es párizsi forradalommal. Jászai a kommünt 1909-ben megjelent *A tükröm* c. könyvében is említi.³⁸

Az 1871-ben kelt levelekben előforduló *communistá* szó magyar nyelvtörténeti előfordulása is figyelemre méltó. Az 1840-as első előfordulást követően, csak az 1870-es évek közepétől fordul elő a szó gyakrabban.³⁹ Az itt közölt adat az igen koraiak közé sorolható. Továbbá talán arra is utal, hogy 1871-ben a kifejezés és a fogalom szélesebb körben is ismert lehetett.

Jászai Mariról is igen sok információt árulnak el a levelek. Az 1871-ben 21 éves, szinte kezdő színésznő már szemüveget hordott (1., 8., 18. sz. levél). Az egész levelezés arról árulkodik, hogy nagyon ragaszkodott Herman Ottóhoz, jó néhányszor sürgeti levelét, kérleli, hogy válaszoljon folyamatosan, biztosítja mély vonzalmáról és ragaszkodásáról. Gyakran említi, tervezi későbbi közös életüket (5., 9., 14., 18. sz. levél), megesk, hogy hetente nyolc-tíz levelet is küld (11. sz. levél). Sorai sok helyütt arról tanúskodnak, hogy meleg emberi kapcsolat kötötte őket össze, következőképpen Jászai későbbi visszaemlékezéseinek idevonatkozó sorai ártékelésre szorulnak. A magázást is sok helyütt a közvetlenebb hangnemre utaló tegezés váltja fel, eltanulta Herman Ottó jó néhány frázisát is, gondolhatunk itt elsősorban a *Galambomra* és a *Galambszemeimre*.

A levelek az erdélyi színházi életre is szolgáltatnak adatokat. Nyaranta négy hónapra a kolozsvári színtársulat Marosvásárhelyre, Tordára és Nagyenyedre költözött, ott tartottak előadásokat. Említi kollégáit, a játszott darabokat. Marosvásárhelyet rendszerint Mógáéknál lakott, több helyütt szeretettel említi őket.⁴⁰ Említi többször Sámi Lászlót, Herman Ottó kolozsvári tanár barátját és politikai fegyvertársát. Jászai már 1871 nyarán elkészül Kolozsvárról, július 30-án kelt (9. sz.) levelében már említi, hogy tavasszal „végekép elmegyek Erdélyből”.

Jászai Mari emberi portréjának megértéséhez és hívebb megrajzolásához hívjuk segítségül visszaemlékezéseit. Élete summázásáról a PÉCHY Blanka által gondozott kötetben olvashatjuk: „Nem cserélném fel feddhetetlen reputációért az életemet. Mindig azt tettem, ami jól esett, és mindig az az érzésem volt, hogy helyesen cselekedtem. Amit a testem követelt, magadtam neki, de a lelkem sohasem volt a testem rab-szolgája. Ha csalódtam valakiben, rögtön kiadtam az útját. És feleségtől sohasem csábítottam el férjet. Csak azt szerettem, akitől tanulhattam valamit. A lelkem mindig éppen olyan éhes volt, mint a testem. Egész morálom abban merült ki, hogy valami rútat el ne kövessék.”⁴¹ Önmagát is mély őszinteséggel és nem kevés kegyetlenséggel emlékirataiban így jellemezte: „Ha megszeretek valakit, rögtön átadom neki magam teljesen, testestől-lelekestől és hasonló határtalan, feltétlen odaadást várok tőle. De még ez sem elég! A legcsekélyebb gyarlóságra, amit észre veszek: kiábrándulok és futok új ideál után. Szerelemben és barátságban egyformán. Mindennél nagyobb hiba bennem az állhatatlanság és a következetlenség. És ez azért nagy csapás rám nézve, mert a következményei pokoli kínokat okoznak!”⁴² A férfi és nő kapcsolatáról így olvashatunk: „A férfiak formálnak bennünket. Ezt én elmondhatom, aki soha sem engedelmeskedtem egynek is – hacsak magamnak is jól nem esett az engedelmeskedő gyöngye asszonyt játszani. Mondhatom, hogy mindig inkább a férfiaknak akartam tetszeni, mint az asszonyoknak. Ami igaz, az igaz. A férfiak nevelnek bennünket.”⁴³ Életútját érett kora megcsendesedett hevével, s talán némi színészi pátoosszal így összegzi: „A szennyből a tisztaságba, a sötétségből a fénybe, ez volt életem útja.”⁴⁴

Jászai Marit és Herman Ottót, a kolozsvári éveik véletlenje mellett, életsorsuk és egyéniségük közös vonása is egymáshoz sodorta. Egyrészt mindketten tulajdonképpen autodidakták voltak, másrészt pedig mindketten a semmiből verekedtek fel magukat pályájuk legmagasabb csúcsára, szerelmesen szerették a tudást, és mindketten ízig-vérig íróemberek is voltak. Hozzájárulhatott ehhez kétségtelenül Jászai már vázolt, céltudatos kapcsolatteremtési igyekezete is.

Kapcsolatuk nem záródott le teljesen a Pestre költözéssel. 1875-ben férjéhez, Kassai Vidorhoz írott levelében így védekezik: „Amit Hóni úr beszél, az ostobaság. Nem is láttam Herman Ottót, mióta férjem nincs itt, és ha láttam volna is? De nem láttam.”⁴⁵ A *tükröm* c. 1909-ben megjelent kötetében a következőkben idézett részben – megeshet – Herman Ottóra emlékszik: „Egyensúlyt, harmóniát kerestem minden áron. ...Ekkor vezetett a jó sors egy bölcs ember szívéig, a kinek föltártam kínlódásomat. Ideje volt! De erre is megkellett érnem. Az a világító eszű ember pedig a két keze közé fogta széles fejemet, belecsókolt könnyes arcom kellős közepébe. ...Egy szavával meggyógyított, mert önérzetet adott. ...Azóta nyugodtan szemlélem azt a mit az életből látok és benne magamat. Úgy van! Csak abban legyen összhang, a mit az ember munkál. Ez elég az életben. Végre megismertem magamat és ez az ember egyedül biztos vézére.”⁴⁶

Jegyzetek

- 1 Jászai Mari emlékiratai. Bp., é. n. 44.
- 2 Jászai Mari levelei. Sajtóra rendezte Kozocsa Sándor. Bp., 1944. 9.
- 3 Jászai Mari levelei.
- 4 Herman Ottó Múzeum. Helytörténeti Dokumentáció 70.45.1–21. Gyűjtő: Kilián István, 1969.
- 5 Magyar irodalmi lexikon, I. Bp., 1963. 524.
- 6 J. M. emlékiratai. 30.
- 7 J. M. emlékiratai. 30–31.
- 8 Péchy B., Jászai Mari. Bp., 1960. 183.
- 9 J. M. emlékiratai. 40.
- 10 Jászai Mari írásai. Emlékezések, naplók, tanulmányok. Bp., 1955. 55; Péchy i. m. 199.
- 11 Lambrecht K., Herman Ottó élete. Bp., 1933. 33.; Lambrecht K., Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Bp., 1920. 27.
- 12 Varga D., Herman Ottó. Bp., 1967. 119–120.; *Allodiatoris I.*, A természettudós Herman Ottó. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XIII–XIV. Miskolc, 1975. 10.; *Ortutay Gy.*, Írók, népek, századok. Bp., 1960. 242–243.
- 13 Úgy tűnik, hogy Jászai Marinak múzeumunkba együttesként bekerült leveleinek nem mindegyike levél, illetve íródhatott Herman Ottóhoz: HOM. HTD. 70.45.1-es kis emlékkép hátoldalán két különböző kézírással két sor: „Maritól kaptam” – „az adósság a rabszolgaság kezdete.” Az első valószínűleg Herman Ottótól, a második lehet Jászai Mari írása is. – HOM. HTD. 70.45.2.; Gróf Károlyi Gábor országgyűlési képviselő gyászkeretes névkártyája hányaveti, ceruzairással. – HOM. HTD. 70.54.17. Levél egy olyan férfihoz, akinek három gyermeke és anyagi felesége van.
- 14 HOM. HTD. 70.45.3. 14,4x11,5 cm. A borítékon (15x6,4 cm) címzés és pecsét nincsen.

- 15 HOM. HTD. 70.45.4. 22,5x10,5 cm. A levélpapír eredetileg egy Herman Ottó által írott levél borítékja volt, az írás túlfelülén megtalálható a címzés is: „Kassayné Jászay Mari Ó Nagyságának Helyben”.
- 16 HOM. HTD. 70.45.6. 14,5x11,5 cm.
- 17 HOM. HTD. 70.45.8. 10,5x6 cm.
- 18 HOM. HTD. 70.45.10. 23x14,5 cm négyoldalas.
- 19 HOM. HTD. 70.45.11. 23x14,5 cm négyoldalas.
- 20 HOM. HTD. 70.45.14. 13x19,7 cm egyoldalas.
- 21 HOM. HTD. 70.45.9.
- 22 HOM. HTD. 70.45.7. 21x13,5 cm négyoldalas. Marosvásárhelyről Kolozsvárra, június 30.
- 23 HOM. HTD 70.45.5. 13,5x21 cm négyoldalas. A borítékja a 70.45.6-osnál a következő szöveggel: „Tekintetes Herman Ottó úrnak üdvözlettel Kolozsvár”. Bélyegző elől: Marosvásárhely, 71.4/7.; a hátoldalon: Kolozsvár, 71.6/7.
- 24 HOM. HTD. 70.45.18. 22,8x14,5 cm négyoldalas. Borítékja a 15. sz. levélnél, rajta a következő címzés és pecsét: „Tekintetes Herman Ottó úrnak üdvözlettel Kolozsvár”. Marosvásárhely, 71.4/8. hátul: Kolozsvár, 71.5/8.
- 25 HOM. HTD. 70.45.15. A borítékja a 5. sz. levélnél: „Tekintetes Herman Ottó úrnak üdvözlettel Kolozsvár”. Thorda, 71.14/9, Kolozsvár, 71.15/9.
- 26 HOM. HTD. 70.45.12. 22,8x14,5 cm.
- 27 HOM. HTD. 70.45.13. Borítékján: Tekintetes Herman Ottó úrnak üdvözlettel u.p. Küküllővár, Szászvesszős. Kolozsvár, 71.13/10. Küküllővár 71.15/10.
- 28 HOM. HTD. 70.45.16. 16,4x10,7 cm négyoldalas. A kékszegélyes levélpapír egyetlen üresen maradt oldalán a következő szöveg olvasható két sorban Herman Ottó kezeírásával: „Jászai Mari (mikor ismét visszatért)”.
- 29 HOM. HTD. 70.45.19. 23x14,5 cm egyoldalas, kis borítékon: „Marosvásárhely” szöveg.
- 30 HOM. HTD. 70.45.20. 23x14,5 cm négyoldalas.
- 31 HOM. HTD. 70.45.21.
- 32 HOM. HTD. 70.45.22. 10,5x6,5 cm-es noteszlapokon.
- 33 HOM. HTD. 70.45.23. 10,5x6,2 cm-es noteszlapon.
- 34 Jászai Mari írásai. Emlékezések, napló, tanulmányok. Szerk.: *Debreczeni F.*, Bp., 1965. 37, 39, 40.
- 35 *Péchy* i. m.
- 36 *Kozocsa* i. m. 1944. 17, 43. skk.
- 37 L. bővebben *Lambrecht K.*, monográfiáiban.
- 38 *Jászai Mari* A tükröm. Bp., 1909. 77.
- 39 A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára, II. Bp., 197. 539.
- 40 Jászai Mari emlékirataiban Mógák vele egyidős fiát említi, mint első szerelmét.
- 41 *Péchy* i. m. 177.
- 42 Jászai Mari emlékiratai. Sajtó alá rendezte *Lehel I.*, Bp., é. n. 88.
- 43 *Jászai Mari* A tükröm. Bp., 1909. 105.
- 44 *J. M.* emlékiratai.
- 45 *Kozocsa* i. m. 1944. 108.
- 46 *Jászai Mari* A tükröm. Bp., 1909. 237.

HERMAN OTTÓ MÚZEUM

Az intézmény 1963-tól a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Múzeumi Szervezet központja. Hozzá tartozik három tájmúzeum Mezőkövesden, Szerencsen és Tokajban; két szakgyűjtemény: egy képzőművészeti és egy gépgyűjtemény Sárospatakon, illetőleg Mezőkövesden; négy emlékhely Széphalmon, Keleméren és Miskolc-Lillafüreden, Diósgyőrött a Vármúzeum; valamint közel tíz kisgyűjtemény és tájház. A Herman Ottó Múzeum és a megyei múzeumi szervezet az 1970-es években igen nagyot fejlődött, ma már a legjobbak között tartják számon hazánk 19 megyei múzeumi szervezete viszonylatában. Muzeális gyűjteménye országosan jelentős, közművelődési tevékenysége egyéni sajátosságokat mutat, tudományos kutatómunkája figyelemre méltó. A publikációs tevékenység a Herman Ottó Múzeumban közel harminc éve töretlenül fejlődik. A múzeum Miskolcon is több épületben működő intézményrendszer.

Tekintsük át először történetét, pontosabban több mint 80 éves fejlődését, majd pedig jelen tevékenységét.

Miskolcon a múzeumalapítás gondolata már 1884-ben felvetődött. Sürgette a Herman Ottó által, az 1890-es években szorgalmazott régészeti feltárómunka. A múzeumot a 19. század utolsó évében, 1899-ben alapította meg az 1892 óta működő Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesület, amely nevét ekkor *Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesületre* változtatta. Az intézmény irányítását a *Múzeumi Bizottság* látta el. Az alapításkor a város Papszerén álló skóla épület három helyiségét adta át. Erre az adott lehetőséget, hogy az épületből, a szomszédban megépített új iskolába (ma Zrínyi Gimnázium) költözött át a református gimnázium. A Közművelődési és Múzeumi Egyesület már 1903-ban célul tűzi egy új, a célnak jobban megfelelő múzeumépület, mint akkor írták „Palota” felépítését. Az intézmény több mint ötven éven át a *Borsod-Miskolci Múzeum* nevet viselte. *Herman Ottó* nevét csak 1953-ban vette fel.

12. kép. A Herman Ottó Múzeum régi épülete a helyreállítás előtt

A múzeum – mint neve is mutatja – Miskolc és Borsod megye központi muzeális intézménye volt, ennek a tájnak a történeti, régészeti, néprajzi, képzőművészeti és természettudományi értékeit gyűjtötte. A látogatók előtt kapuit 1902. október 26-án nyitotta meg. Az első kiállításon – a nyomtatásban is megjelent katalógus szerint – 3252 műtárgy került a tárlókba és posztamensekre, és további mintegy háromezer darab maradt a raktárakban. A könyvtári állomány az alapítás után 3 évvel 733 kötet volt, ez akkor alighanem Miskolc legnagyobb állami könyvtára volt.

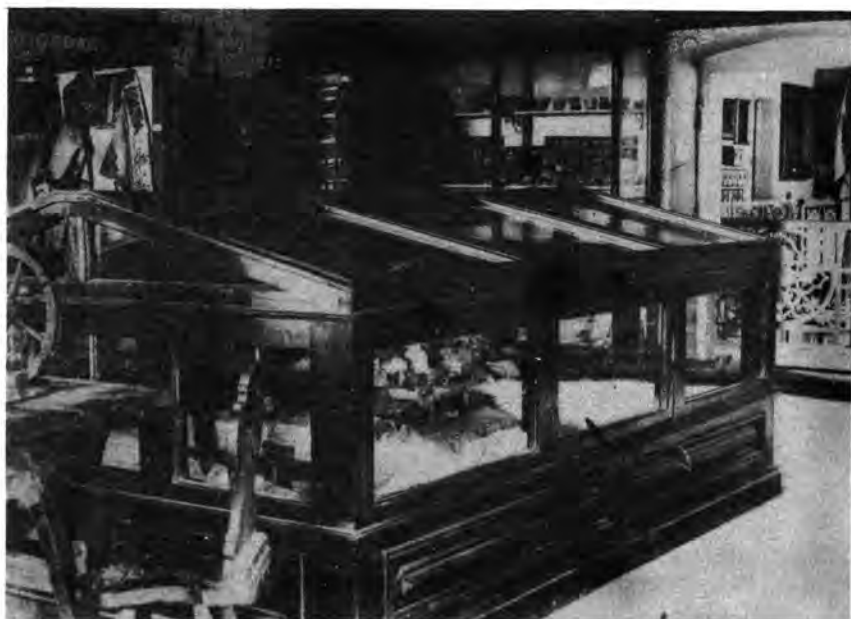
Az 1902-es kiállítás témacsoportjai a következők: érem- és oklevél-gyűjtemény, természetrajzi gyűjtemény. Kiállításra kerültek továbbá régészeti, iparművészeti és céhtörténeti emlékek. A nagyterem közepén egy 7 méter hosszú, 3 méter széles és 3,5 méter magas diórámában Borsod megye állatvilága került kiállításra. A múzeum megnyitásáról a korabeli sajtó is hírt adott.

13. kép. Kiállításrészlet az 1930-as évekből

A múzeum gazdagodását a következőképpen rögzítette a választmány 1904-ben: „Jogos önérzettel mondhatjuk, hogy a mi múzeumunk fennállásának 4 éve alatt oly gazdaggá lett, miszerint az ország nagyon sok s évtizedes múltra visszatekintő múzeumával a versenyt úgy a tárgyak mennyiségére, mint értékére nézve fölveheti.” Az első kiállítás 1902-től – a téli hónapokat kivéve – 1914-ig, majd a háború után 1920-tól rendszeresen nyitva tartott. A múzeum életében lényeges változást hozott az, hogy a Közművelődési Egyesület 1913-ban irányításra átadta Borsod vármegyének és Miskolc városnak. Az épületet a múzeum 1930-ra vette teljesen birtokába.

Az első kiállítást 1927-ben, majd 1938–39-ben rendezték át, pontosabban jelentősen kibővítették. Ekkor 11 kiállítási teremből, két könyvtári helyiségből, két raktárból, két dolgozószobából, két folyosóból és hét pincehelyiségből állott a múzeum. A 11 kiállítási terem a következő tárlatokat tartalmazta: régészet két teremben, további egyben középkori

14. kép. Kiállításrészlet az 1930-as évekből

anyag, háromban történelmi emlékek, egyben képtár. A földszinten három teremben néprajzi gyűjtemény és egyben Szemere Bertalan, Herman Ottó és Lévy József és a város történetírójának, Szendrei Jánosnak az emlékei. A termekben 4295 műtárgyat és 314 képet állítottak ki, 59 tárlóban és 105 tablón. 116 rajzillusztráció és 1759 felirat segítette a látogatók tájékoztatását.

Az állandó kiállítások mellett igen nagy számban rendeztek rövidebb ideig álló, ún. időszakos kiállításokat. A felszabadulásig rendezett 74 tárlat tematikája igen változatos. Említsünk néhányat: Miskolc története; Borsod megye népművészete; A diósgyőri vár emlékei; A magyar szabadságharc borsodi emlékei; A miskolci nyomdászat története; A muhi csata; A miskolci színház 100 éves jubileuma. A Borsod-Miskolci Múzeum volt a város egyetlen rendszeres képzőművészeti kiállítóhelye. Rendszeresen tartottak irodalmi és tudományos felolvasásokat, esteket. Ezek egy részét le is közzölték már a század elejétől a múzeum akkori ki-

adványában, a *Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumegyesület Évkönyvében*. Jelentős kezdeményezés volt már a század első évtizedeiben is az, hogy a kiállítótermekben lehetőséget biztosítottak az iskolának történelmi, természetrajzi és rajzórák megtartására. Erről Leszih Andor – a múzeum első igazgatója – 1955-ben így emlékezik vissza: „Sok iskola tartotta itt a történelem-tanulás kapcsán az óráját (őskor, középkor), rajzórák helyett itt tanulmányozták és rajzolták a népművészeti tárgyakat, népi motívumokat, nézték a képtárat, minden alkalommal megkapták a szükséges és a tanítás menetéhez igazodó, rendszeres magyarázatokat, előadásokat.”

A múzeum gyűjtési profilja már az első évtizedekben is szinte azonos volt a napjainkéval. A kezdetektől jelentős régészeti feltárásokat végeztek, főként Gálffy Ignác, Kadič Ottokár, Hillebrand Jenő, Leszih Andor, Megay Géza majd Vértes László és Saád Andor. Intenzíven gyűjtötték a város és Borsod megye történeti emlékeit, a város és a táj képzőművészeinek alkotásait. A századelő ún. felvidéki vándorkiállításai 1905-től Balogh Bertalan fáradhatatlan, úttörő tevékenysége folytán eljutottak Miskolcra is. Ezen a csatornán érkezett múzeumunkba Fényes Adolf, Szinyei Merse Pál és mások sok rangos alkotása. Kóris Kálmán a mezőkövesdi és a délborsodi népművészet tárgyi emlékeit gyűjtötte, a bánvölgyi palócok folklórját pedig Istvánffy Gyula tanulmányozta. Előszeretettel gyűjtötték a táj, elsősorban a Bükk hegység élővilágát, növényeit és ásványait. Itt elsősorban Buday József nevét kell megemlíteni, aki rövid időn át „őre” is volt múzeumunknak.

A Borsod-Miskolci Múzeumot – hasonlóképpen, mint országunk többi, helyi kezelésben lévő múzeumát – 1950-ben államosították, vonták egységes állami irányítás alá. 1953-ban vette fel a *Herman Ottó Múzeum* nevet. Az átszervezés után, 1954-ben a múzeum gyűjteményegységei a következő képet mutatták: néprajzi gyűjtemény 3319 db, régészeti és numizmatikai 40 066, természettudományi 982, helytörténeti gyűjtemény 8244 db, képzőművészeti alkotás 278 db. Az 1950-es években alakult ki fokozatosan a múzeum szakemberállománya. Szakképzett régészeket, néprajzosokat és történészeket alkalmaztak, megkezdték a munkát a múzeum restaurátor- és fotóműhelyében. Újjászervezték a könyvtárat és megindították a múzeum kiadványsorozatait: *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 1955-ben, *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* c. sorozat első kötete pedig 1957-ben látott napvilágot. Ezzel a könyvtár fejlesztésére igen jelentős bel- és külföldi kiadványcsere-kapcsolatot alakítottak ki. A múzeum tömegbázisának szélesítésére 1954-

15. kép. Az Ember és munka c. állandó kiállítás megnyitóünnepsége (1974)

ben megindították a *Múzeumi Hétfők* c. rendszeres előadássorozatot. Az 1960-as évek közepéig csak a Herman Ottó Múzeum nyújtott lehetőséget a képzőművészeti tárlatok rendezéséhez. Itt indult a *Grafikai Biennálé* c. országos tárlat sorozata is.

A Herman Ottó Múzeum – mint már említettem – 1963-tól a megyei múzeumi hálózat vezető intézménye lett. A sárospataki Rákóczi Múzeum és a monoki Kossuth Lajos Emlékház kivételével irányítójává vált a kulturális ágazathoz tartozó megyei muzeális intézményeknek. Még ugyanebben az évben elkészült a múzeum új állandó kiállítása, amely az épület Szinva felőli oldalának 1967. évi megrongálódása miatt hamarosan lebontásra került. Az intézmény az 1960-as évek végén nehéz helyzetbe került. Az épület megrongálódása miatt a kiállításokat évekre bezárták, több szakember eltávozott, a hivatalos és társadalmi támogatás gyengült.

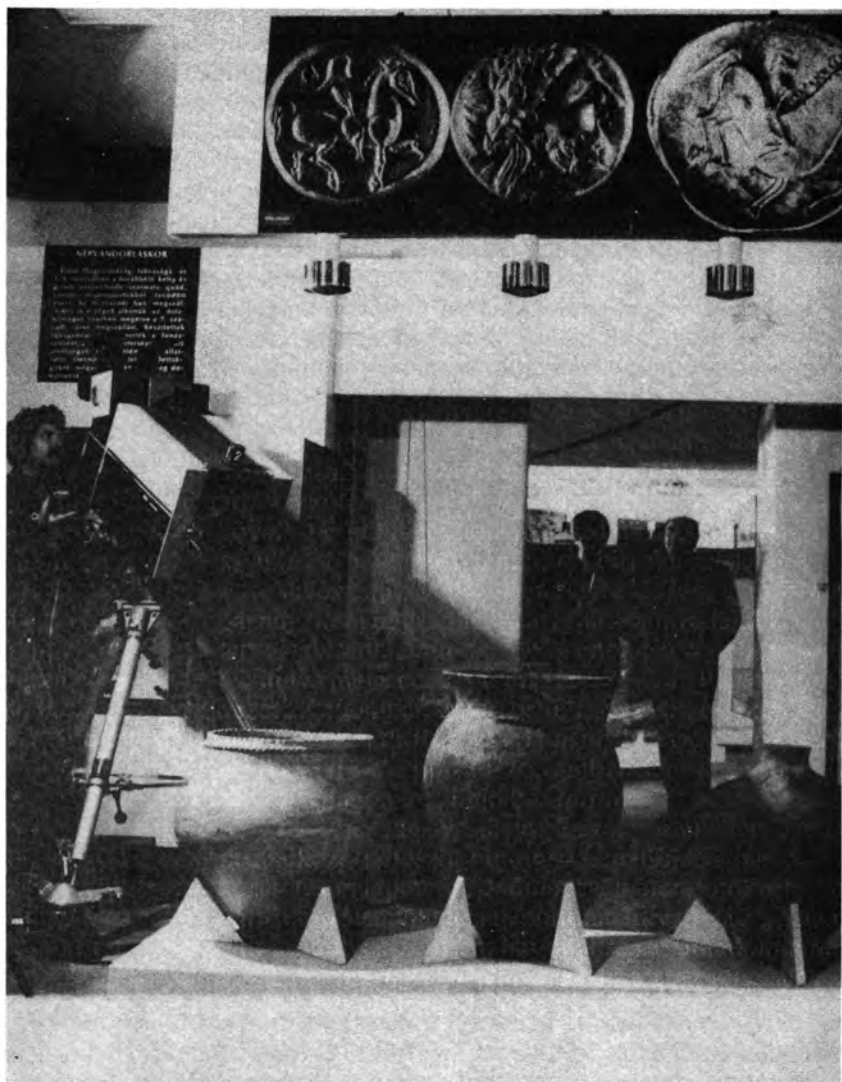
Az újabb fellendülést az 1970-es évek közepe hozta meg. 1974-ben nyílt meg ismét a nagyközönség előtt a Herman Ottó Múzeum ősi épülete

16. kép. Részlet a régészeti kiállításból

az *Ember és munka* állandó kiállítással, illetőleg került kialakításra a földszinten, az épület leghangatosabb, legrégebb részében az időszakos tárlatoknak lehetőséget nyújtó tér. Itt 1974-ben „Szlovákia népművészete”, 1975-ben „Borsod vegyipara”, „Elefántcsont és puszpáng faragványok”, „Habán kerámia”, 1976-ban „Görög kereskedők Miskolcon”, 1977-ben „Szertartás és társadalom”, „Az ember származása”, „Rovarvilág a Kárpátoktól a Pirinig”, „Lengyel népművészet” című kiállítások kerültek megrendezésre.

1974-ben egy újonnan kapott épület (Szabadság tér 3.) – ez ma az MTA Miskolci Bizottságának székháza – segítette az intézmény jobb elhelyezését, munkáját. Ugyancsak 1974-ben került a megyei múzeumi szervezet kezelésébe a miskolci Városi Tanács által fenntartott *Miskolci Képtár* és a *Diósgyőri Vármúzeum*. 1980-ban vettük birtokba – többéves korszerűsítés és átépítés után – új központi épületünket a Felszabadítók útján, amelynek teljes vásárlási és felújítási költsége megközelítette a 30 millió forintot. Itt került elhelyezésre a Herman Ottó Múzeum teljes gyűjteménye, közel 400 ezer db, az összes tudományos osztály, öt szakági

17. kép. Televíziós felvétel a Herman Ottó Múzeumban 1975-ben

restaurátor-laboratórium, a műhelyek, a fotólaboratórium és kiállítás-rendezés, a népművelők és az igazgatóság. Ugyanebben az épületben látogatható a *Két évszázad magyar festészete* c. képzőművészeti állandó kiállítás, amely – Budapesten kívül – országunk egyetlen a magyar nemzeti festészet egészét felölelő állandó kiállítása. A dolgozók létszáma 1973 és 1983 között meghétszereződött, a muzeológusok száma 7-ről 27-re emelkedett, az egyéb szakalkalmazottak száma 4-ről 18-ra nőtt. A megyei múzeumi szervezet költségvetése ugyanezen idő alatt meghétszereződött. Az 1970-es évek közepéig a vidéki hálózatban csak tiszteletdíjas, nyugdíjas pedagógusok tevékenykedtek. A létszám növekedésével fejleszteni kellett a munkaszervezetet, kialakították a szakmai kérdésekben öntevékenységet élvező tudományos osztályokat, régészeti, történeti, néprajzi, képzőművészeti és természettudományi, valamint a közművelődési, restauratori és a kiállításrendező osztályokat. Az intézményrendszer vezetését 1973-tól egy, 1982-től pedig két igazgatóhelyettes segíti.

A Herman Ottó Múzeum, illetőleg a megyei múzeumi szervezet az utóbbi években a következő jelentősebb muzeális gyűjteményekkel és intézményekkel gyarapodott:

A képzőművészeti törzsgyűjtemény 1974-ben, a már említett Miskolci Galéria negyedfélszáz alkotásával és a kulturális kormányzat közel kétszáz Kondor Béla-grafikával és részben festménnyel ajándékozta meg a képtárat. Ez időtől állnak a *Kondor Béla-émlékszobák*. 1977-ben pedig az elhunyt dr. Petró Sándor miskolci orvos jeles képzőművészeti gyűjteményével gyarapodott. Ez a gyűjtemény tette lehetővé a képzőművészeti állandó kiállítás megrendezését. Megyénkben Sárospatakon 1968-tól folyamatosan gyarapszik egy gazdag képzőművészeti gyűjtemény. A műtárgyegyüttes nagyobb részét három adomány alkotja: Béres Ferenc énekművész alapította magángyűjteménye egy részének átadásával. Ezt gyarapította az Egyesült Államokban élő grafikusművész, Domján Józsefnek, valamint Andrassy Kurta János szobrászművész életműveiket felölelő adománya. A Miskolci és Sárospataki Képtár regionális feladatokat is ellát.

A Herman Ottó Múzeum természettudományi gyűjteményét az 1960-as években feloszlatták, a gyűjtést az 1970-es években újrakezdtük. Elsőnek a magángyűjteményeket (Vásárhelyi István, Fóriiss Ferenc, Wirth Tibor stb., vásároltuk meg. 1979-től két muzeológus foglalkozik a gyűjtemény gyarapításával. Munkájukat széles társadalmi bázis bekapcsolásával végzik, részt vesznek a Bükk Nemzeti Park, az Aggteleki és a Zempléni Tájvédelmi Körzet feltárásában. 1981-ben elkészült a Herman

18. kép. A múzeum új, központi épülete

Ottó Múzeum természettudományi állandó kiállítása a *Természet három országa* címmel.

Mezőkövesden magángyűjteményként kezdte meg tevékenységét *Hajdú Ráfis János mezőgazdasági gépgyűjteménye*, amely 1979-ben került a megyei múzeumi szervezet kezelésébe. Nemzetközi jelentőségű gyűjteménnyel, 700 ezer darabot számláló *képes levelezőlap-gyűjteménnyel* rendelkezik a szerencsi Zempléni Múzeum. Ez a világ nagy gyűjteményei között is az előkelő első néhány helyen áll. Ugyancsak jelentős ugyanitt a több mint 30 ezer *ex libris-gyűjtemény*. Mindkettőből állandó kiállítás készül, az előreláthatólag 1986-ban megnyíló szerencsi várkastélyban, ahová a Zempléni Múzeum visszaköltözik. 1983 januárjában gyarapodott a *Tokaji Múzeum* Béres Béla tokaji katolikus lelkész nagyértékű gyűjteményével, amely többek között 150 ortodox ikonból és más gyűjteményegységekből áll. Ezek is kiállításra kerülnek 1984-ben a múzeum új épületében az új állandó kiállításon.

A szerencsi várkastély, a tokaji kereskedőház múzeumi hasznosítása mellett több új létesítménnyel gyarapodott a Borsod-Abaúj-Zemplén

megyei Múzeumi Szervezet. Pácinban a későreneszánsz ún. Mágócsi kastélyban előreláthatólag 1986 tavaszán nyitja meg kapuját a *Bodrogközi Kastélymúzeum*.

A Herman Ottó Múzeum a megye első számú társadalomtudományi kutatóbázisa. Régészeti, építészettörténeti, gazdaságtörténeti, művészettörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi és bizonyos irodalomtörténeti kutatás és publikálás azonban csak a múzeumban folyik. A tudományos munkatársak részt vesznek a régió kutatása mellett országos tervfeladatok munkálataiban, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottságának több szak- és munkabizottságában. Rendszeres kapcsolatot tartunk országunk több egyetemével, akadémiai intézetével, valamint a szomszédos országok jó néhány múzeumával és egyetemi tanszékeivel. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei c. sorozat minden kötetében *Szlovákiai Téka* c. külön rovatban ismertetik a magyar szakemberekkel a szlovákiai néprajzi és honismereti irodalmat.

Három sorozatban és terjedelemben adnak ki katalógusokat és kiállítási vezetőket. A múzeum munkatársai részt vesznek Miskolc más kiadványainak szerkesztésében (Borsodi Szemle, Napjaink, Borsodi Művelődés, Borsodi Történelmi Évkönyv).

Végezetül szóljunk a múzeum közművelődési munkájáról:

A Herman Ottó Múzeum 4 tagú Közművelődési Osztálya látja el az egész megyei szervezet propagandamunkáját. Segíti szervezni az ugyancsak központi kiállításrendező osztály miskolci és megyei tevékenységét. Évente általában 30–35 kiállítást rendezünk és nyitunk meg. Miskolc és a megyei intézményeink évi látogatottsága meghaladja a 600 ezret. 1982-ben 15 kiállítási katalógust – összesen 42500 példányban – 11 plakátot – 4400 példányban – és 34 féle meghívót – összesen 9000 példányban készítették el. A Közművelődési Osztály dolgozói szervezik, koordinálják és részben vezetik a tárlatlátogatásokat, fogadják a bejelentett csoportokat. Tartják a kapcsolatot az iskolákkal, segítik a rajztanárok és történelemtanárok munkáját. Az 1981-ben kialakított foglalkozási teremben képzőművészeti, néprajzi-folklorisztikai stb. rendezvénysorozatokat szerveznek, vezetnek. Az üzemek szakszervezeti bizottságaival szervezik a dolgozók és brigádok múzeumlátogatását. Évek óta igen sikeres rendezvénysorozat a *múzeumi hangverseny*, amelyet általában havonta egy alkalommal, vasárnap délután rendeznek a Miskolci Képtár kiállítási termében. Közel 10 éve előadássorozatokat rendeznek a Magyar Rádió Miskolci Körzeti Stúdiójában, szabadegyetemi kurzusokat a TIT-ben. A múzeum dolgozói folyamatosan részt vesznek a város és a megye közművelődési életében.

SZEMERE ATTILA

A Herman Ottó Múzeum történeti leltárkönyvében 53.251.1–40. tétele alatt tartunk nyilván egy negyven darabból álló gyűjteményegyüttest, amelyet a századelőn, Szemere Attila családja adományozott a miskolci múzeumnak. A tárgyak nagy része egy bizonyos Szemere Attilához kapcsolódhatnak. Van közöttük több fénykép a nevezett gyermek- és fiataalkorából, emlékek és dokumentumok egy kelet-ázsiai utazásából, festmények, grafikák és szobrok róla és Szemere Bertalanról; a részére kiállított francia becsületrend rendjele és okmánya 1886-ból. Itt említik Szemere Attila halotti maszkját. Tízre-tizenöt tehető a keleti iparművészeti tárgyak száma is, közöttük török, kínai és japán textíliák, illatszertartó, könyv kézi festéssel, díszes maszk, láda, különböző fegyverek; puska, tőr, kard és buzogány stb.

Ki is volt ez a Szemere Attila?

A kézikönyvek, lexikonok nem ismerik nevét és tevékenységét. Egyedül a *Magyar irodalmi lexikon* közöl szócikket róla: Megemlíti, hogy Szemere Bertalan fia, író és publicista.¹

Valószínűleg a már említett gyűjteményegyüttestel egyidőben – szerencsére a múzeumba jutott több dokumentum: naplók, kéziratok, fényképek és főként újságcikkek – is Szemere Attila életével és tevékenységével kapcsolatban. Ezek tették lehetővé Szemere Attila figurájának emberi és történeti felvázolását. A teljes és végső portré elkészítését – részben a forráshiányok, részben a terjedelmi korlátok miatt – nem vállalhattam magamra.

Szemere Bertalan családjával 1849-től 1864-ig (néhol 1865-öt említene) emigrációban élt. Attila fia 1859. június 1-én Párizsban született. Alig érte el az iskolás kort, amikor hazaköltözhettek. Első húsz-huszonkét évéről nem sokat tudunk. Iskoláit valószínűleg elkezdte már Párizsban, majd Kézsmárkon és Pesten vagy Budán tanult. Egyes források – pl. az irodalmi lexikon is – pesti és párizsi egyetemi éveket is említene, ugyanakkor sok helyütt olvashatjuk azt is, hogy már 18 éves korában hír-

19. kép. Szemere Attila

lapíróként tevékenykedett. 22 éves korában, tehát 1881-ben pedig több-
éves nagy világutazásra indult, ahonnan csak 1884-ben tért haza.

Egyes híradások szerint váratlanul, búcsú nélkül kelt útra.² Utazásai
során járt Közel-Keleten, köztük Törökországban, Észak-Afrikában, pl.
Egyiptomban és Marokkóban; megfordult Délkelet-Ázsia államaiban,
Indiában, Kambodzsában, a szigetvilágban és Kínában. Hosszasabban,
valószínűleg két évig Japánban élt. Tartózkodását még napjainkban is
több dokumentum, köztük fénykép őrzi. Közölték pl. házának és japán
feleségének is a képét. Utazásairól folyamatosan küldött haza riportokat
és beszámolókat, ezeket a fővárosi sajtóorgánumok közölték is.³ Utazá-
sainak élményei és jegyzetei később is témául szolgáltak egy-egy cikkhez.
1899-ben pl. a *Pesti Napló*-ban jelent meg írása *A monarchia Kínában* cím-
mel.⁴ Több nyelven beszélt, naplóját is magyarul, franciául és angolul ve-
zette, de készített japán–francia, japán–magyar szószeretét is.

Múzeumunk birtokában van egy 1883. évvel jelzett ujjnyi vasta, fe-
kete, kézzel írott könyv, egy napló, amelynek fedőlapján ez áll: *Gram-
maire japonese, A. de Szemere*, ill. a *Yokohama* helynév. A latin betűs

szöveg alatt japán jelű szöveg, valószínűleg ugyanezt jelzi. Az első néhány oldalon francia–japán kifejezések jegyzéke, majd a japán ábécé. A könyv első harmada után magyar nyelvű tudnivalókat közöl a japán állami és közéletéről, összesen 100 szakaszban 40 oldalon. A végén a következő bejegyzés olvasható: „Ez emlékiratot utódaimra hagyom.” A könyv utolsó egyharmada üres lapokat tartalmaz.⁵

Utazása során muzeális értékű népművészeti, főként iparművészeti tárgyakat is gyűjtött. Kínai, japán gyűjteményét, lakásának ékességeit a korabeli sajtó is említi. Gyűjteménye nagyobb részét az akkor még egyetemes magyar múzeum, a Nemzeti Múzeum vette át vagy vette meg. Ez a később függetlenné váló Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe került. Gyűjteményének a morzsaí kerülhettek később a miskolci múzeumba. A korabeli sajtó a keleti művészetek jó szakismerőjének tartotta: „A keleti művészetek dolgaiban egyike volt a legjobban tájékozott műértőnek s általában művészi ízlés dolgában kevesen mérkőzhettek vele.”⁶

Egyes nyomok arra utalnak, hogy a művészi tárgyak gyűjtését hivatalos kulturális, vagy legalábbis múzeumi megbízatással végezte. Múzeumunk történeti adattárában őrzünk egy 1884. november 25-én kelt és Szemere Attila által szignált dokumentumot, egy levéltöröredéket vagy fogalmazványt,⁷ amelyben a következőket olvashatjuk: „...egy keleti múzeum...feltétlen szükséges, ez kétséget nem szenved. De jelen utazásom is ama véleményt erősíti meg bennem, hogy a múzeum felállítása sokkal előnyösebben volna eszközölhető, ha egyszerre nagyobb összeget fordíthatnánk választásokra, s az összeget egy, legfőlebb két szakember rendelkezésére adnám. Értelemmel és ügyességgel felhasználva sokkal jobb eredményt érnenk el, mint kétszer annyit költve el apránként.” Úgy tűnik, hogy Szemere Attilában a mai *Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeum* egyik fejlesztőjét is tisztelhetjük.

Igen sok újságnál, illetőleg újságnak dolgozott. Még utazása előtt munkatársa volt a *Magyar Hírlapnak*, a *Nemzetnek* és a *Magyarországnak*. Hazatérése után elsősorban a *Magyar Hírlapnak*, amelynek 1891-ben főmunkatársa, 1892-ben pedig társtulajdonosa lett. Az újságírást sohasem hagyta abba, vállalkozó és politikusi, konkrétan országgyűlési képviselő éveit alatt is írt újságcikkeket. A *Pesti Hírlap* külső munkatársa volt. Nemcsak neve alatt publikált, használta a *Troveller* írói állnevet is. Fiatalon a *Kammon-kávéház* irodalmi társaságának volt tagja. Vezetője volt a pesti ifjúság mozgalmainak. Eleinte szépirodalommal is foglalkozott. Az idősebb, tekintélyes írók is nagy jövőt jósoltak neki. Szépirói tevékenysége azonban sohasem bontakozott ki.

Foglalkozott fordítással is. A Nemzeti Színház előadta két fiatalkori színműfordítását, 1880-ban LINDAU: *Lea grófnő*, 1882-ben pedig SCRIBE: *A rágalom* c. darabját. Ugyanitt mutatták be 1890-ben egyetlen megírt, sőt megmaradt drámáját, *Hozomány nélkül* címmel.⁸ Színdarabja eredeti szöveggönyvét ugyancsak múzeumunkban őrizzük,⁹ alkalmasint színházi szakember is kézbe vehetné, hátha alkalmas volna még napjainkban is előadásra.

Mindig tervezte keleti utazásai élményeinek, tapasztalatainak kötetben megírását és közreadását. Naplótöredékeit vagy ebből részleteket ugyancsak őrzünk múzeumunkban. Az egyikben, 15 oldalon Kína történetét és földrajzi adottságait vázolta fel,¹⁰ egy dosszié őrzi a Kínáról szóló könyv részletes és tételes tartalomjegyzékét. A IV. fejezetből álló könyv 257 oldalas, tartalomjegyzéke négy sűrűn írt oldal.¹¹ Hová lett ez a könyv? Vagy csak megtervezte volna a pontos oldalszámot?

Van még egy igen érdekes irodalmi, illetve színházi vállalkozása. Több újság, pl. a *Pesti Napló*, a *Pesti Hírlap* és a *Vasárnapi Újság* is hírt adott arról, hogy az *Urániában* „három felvonásban 160 képpel, 16 mozgóval” előadták egy Japánról szóló darabját.¹² Sajnos e ködös híradáson kívül több adat most nem jutott birtokunkba.

Valószínűleg 1891-ben vette feleségül Moravitz Henriettet, egy gazdag bécsi ügyvéd leányát. 1894-ben vállalkozásba fogott, vezértitkára lett az akkor alakult nagy köszénbánya vállalatnak. Ezt a munkát egy fél év múlva megunta és odahagyta.¹³ Szerbiában valami nagy sőűzletet szervezett.¹⁴ 1904-ben családotól Észak-Amerikába vándorolt. Egy barátja Méray Horváth Károly találmányát, egy újrendszerű szedőgépet akarta értékesíteni, de utazása ez esetben sem járt sikerrel, pedig azt remélte, hogy gazdagon fog majd hazatérni.¹⁵

1884-ben, nagy utazása hazatérte évében, igen fiatalon, 25 évesen próbálkozott először bejutni a képviselőházba. A Borsod megyei Mezőkeresztesen lépett fel. Május 11-én mondott kortesbeszédet választópolgárai előtt. Ebből idézem politikai hitvallását: „Apám fia vagyok. Tisztelem a királyt, szeretem a szabadságot, imádom a hazát, és szolgálni fogom mindhármát, ha nem is azzal a fényes tehetséggel és nagy tudománnyal, a mivel atyám, de lelkesedve, szeretettel és kitartással. Zászlómra a szabadelvűség nevét írtam.” Elvben hirdette a függetlenséget, de ezt még csak igen későn realizálódhatónak tartotta: „A függetlenség pedig még nagyon messze van ettől... szép elv, nagy elv a függetlenségi, elismerem, de várjunk!”¹⁶

A parlamentbe csak negyedik próbálkozásával jutott be. Az eredetiben megmaradt jegyzőkönyv szerint,¹⁷ 1896. október 30-án Miskolcon, a déli választókerületben Szemere Attila együtt lépett fel Herman Ottóval. A nem nagy tömegeket megmozgató szavazáson Szemere Attila győzött 512 szavazattal, Herman Ottó csak 321 voksot kapott. Az újonnan megválasztott képviselőt így jellemezte a *Magyar Újság*:¹⁸ „Újságíró ember, csupa bohémság és csupa szeretetreméltóság... akárki meglássa, hogy Szemere Attila szerepet játszó tagja lesz a liberális pártnak és a magyar parlamentnek.”

Szemere Attila 1896-ban, október 11-én programbeszédet mondott Miskolc déli választókerülete előtt mint képviselőjelölt: Bevezetőben itt is atyja emlékét idézi, majd így fogalmaz: „Zászlóm, amely közös zászlónk mindannyiunknak, nemzeti színű, rajta e három szó: Haza, Szabadság, Haladás.” Magáénak is tekinti pártja politikai érdemeit a kötelező polgári házasság, a vallásszabadság és a zsidók recepciója kivívását. A függetlenséggel összeegyeztethetőnek tekinti a dualizmust, itt atyja 1862-ben megjelent újságcikkére is utalt: „Ausztria és Magyarország a dualizmus alapján” fejtegetései során így nyilatkozik: „... nem azért mintha a magyar függetlenség ideálját nem őrizném féltett eszményként keblem mélyén, de mert rendíthetetlen hitem, hogy az Ausztriától való végleges elszakadás a mai viszonyok között végzetes következményekkel járhatna reánk nézve.”¹⁹

Programbeszédét a korabeli sajtó teljes terjedelemben közölte. Ezt külön füzetben is kiadták. A *Borsodmegyei Lapok*²⁰ címdalán taglalják és értékelik a beszédet. „Miskolc város szabadelvű polgárainak öröme nepe volt vasárnap délután. Nagy és régi emlékekkel teljes, fényes múlt ragyogó világából jött hozzánk vissza Szemere Bertalan fia Szemere Attila, hogy elmondja nekünk programbeszédjét... megnyilatkozott a szerető fiú, az igaz képviselő, a valódi politikus.”²¹ 1896. október 31-én a *Borsodmegyei Lapok*, a „Miskolci Kereskedelmi- és Iparkamara és a Miskolci Kereskedő- és Kereskedő-ifjak Egyletének Hivatalos Közlönye” (XVI. évf. 89. sz.) rendkívüli kiadást adott ki. Címdalán plakátszerű, nagybetűs cikk *A szabadelvű zászló fényes diadala* címmel. Ebben adja hírül, hogy Miskolc mindkét választókerületében a választáson a Szabadelvű Párt képviselői győztek. Az egészoldalas írás alján a következő vastagbetűs sor olvasható: *Éljen Szemere Attila! Éljen Lánczy Leó!*²²

A Jókai Mór főszerkesztésében megjelenő *Nemzet* is hírt adott Szemere Attila 1896. december elején elhangzott beszédéről.²³ Szinte a kormánypárt vezérszónoka volt, sokszor folytatott élénk harcot az ellen-

zékkel. Ugyanez a lap 1897. február 9-én is hírt adott Szemere Attila és Láczy Leó miskolci országgyűlési képviselők tiszteletére adott bankett-ről és az ott elmondott beszédekről.²⁴ Február 8-án felszólalt a kereskedelmi tárca költségvetésének vitáján is.

Úgy tűnik nem tétlenkedett a Házban. A *Magyar Újság* (VII. 334. sz. 1898. december 2.) 1898 decemberében a címoldalon másfél hasábjában számol be Szemere Attila beszédéről. Így kezdi: „Szemere Attilának ma nagy sikere volt a házban. Igazságainak súlyos ostorcsapása alatt feljajdult az ellenzék.” Itt, többek között, Apponyi Alberttel is összeakasztotta a bajuszt.²⁵

Parlamenti mandátuma lejártakor, 1901. szeptember 16-án Miskolcon képviselői beszámoló beszédet tartott a Korona Szálloda emeleti dísztermében, zsúfolt terem előtt, délután 4 órakor a mandátum lejártá alkalmával. Először beszámolt az országgyűlés elmúlt időszakának jelentősebb eseményeiről, majd támadta Károlyi Sándor gróf gönci beszédének antiszemita vonatkozásait. Azt hirdeti, hogy „Mindenki magyar, aki magát annak tartja.”²⁶

1901-ben, az új választáson azonban már nem sikerült bejutnia a Házba.

1905. július 22-én alig betöltve 46. évét, akkori szóhasználat szerint, „szívszélhűdésben” hirtelen elhunyt. Hamvait – nagy részvét mellett helyezték el a Kerepesi úti temetőben. Koporsójánál 1905. július 24-én ott állt a családja mellett párttársai, képviselők, barátok, művészek, a magyar közélet jeles képviselői. Szabó Aladár református lelkész búcsúztatva, sírját teljesen beborította a sok koszorú és virág.

A magyar politikai és közélet ezen ismert alakjának halálára hírül adta, illetőleg életútját méltatta a teljes magyar sajtó: A *Pesti Napló* 1905. július 23-án így méltatta életútját: „A gyászír nagy részvétet keltett mindenütt, ahol ezt a kedves egyéniségű embert ismerték. Fiatal kora óta volt része a közéletben: mint író kiváló műveltségével, mint politikus önzetlen hazafiságával, s mint ember puritán jellemességével, jóságával és figyelmességével nyerte meg minden ismerős becsületét.” Ugyanezen cikk végén szó esik már tevékenységének korlátairól is: „Modorával, műveltségével, nagy ügyességével sok olyan dolgot simán tudott elintézni, amibe mások belebuktak. De nem tudott végigcsinálni semmit. A türelme elhagyta, elvesztette a kedvét.”²⁷

A *Vasárnapi Újság* halála napján így méltatta: „Nagy, bár sok tekintetben egyenetlen tehetség, ritka szellemes, sokat látott, tanult és sokat próbált ember szállott vele sírba, egyike politikai és írói világunk legere-

detibb egyéniségének.” Képességeit igazában érvényesíteni sohasem tudta, pedig sokféle téren próbálkozott, sok pillanatnyi sikere volt, sokat vártak tőle mások is, maga is. Vállalkozásokban nem volt elég szerencséje, hiányzott belőle a kitartás, a kíméletlen erős akarat és sokkal több volt benne a bohém vonás...”²⁸

A jelentősebb nyugat-európai fővárosok legnagyobb lapjai is hírt adtak Szemere Attila haláláról, illetőleg méltatták nem mindennapi életútját. Végezetül álljon itt az Amerikai Egyesült Államokban megjelenő, magyar nyelvű újság, a *Magyar Napilap* – Hungariam Daily News – augusztus 19-én megjelent híradása és méltatásából néhány sor: „Szemere Bertalan negyvennyolcas miniszternek fia, Attila volt országgyűlési képviselő, hirtelen elhunyt. Budapest, július 24.” A méltatásból a legfontosabb sorok: „Előbb szépirodalmi és társadalmi cikkeket írt s csak később, nagy világútja után adta magát a politikára... Utóbb vállalkozásokkal próbálkozott, de semmiféle vállalatban nem volt szerencséje. Nyomdát alapított majd eladta, kőszénbányát igazgatott, majd elhagyta, Amerikában is egy vállalkozással próbálkozott meg, de ott is szerencse nélkül. A politikában se volt szerencsés. Egy alkalommal volt mandátuma, de másodszor nem sikerült a parlamentbe jutnia.”²⁹ A Szemere családról 1910-ben kiadott nagy albumában *Zarándi A. Gáspár* már csupán „bohém honatyának és írónak” említi.³⁰ Úgy vélem, hogy ellentmondásos tevékenysége megérdemli és várja a tárgyilagos értékelést.

Jegyzetek

- 1 Magyar Irodalmi Lexikon, III. Pb., 1965. 185.
- 2 Pesti Napló, 1905. július 23.
- 3 V. ö.: Vasárnapi Újság, LII. 1905. 31. sz. 491.
- 4 Pesti Napló, IV. 1899. 109. sz. 1–3.
- 5 HOM HTD. 73.503.35.
- 6 Vasárnapi Újság, LII. 1905. 31. sz. 491.
- 7 HOM HTD. 73.503.42.
- 8 Magyar Irodalmi Lexikon, III. 185.
- 9 HOM HTD. 73.503.
- 10 HOM HTD. 73.503.38.
- 11 HOM HTD. 73.503.
- 12 Pesti Napló, 1905. 201. sz. július 23.; Vasárnapi Újság, LII. 1905. 31. sz. 491.
- 13 Pesti Hírlap, 1905. július 23.
- 14 Pesti Napló, 1905. júl. 23. 201. sz.
- 15 Budapesti Hírlap, 1905. júl. 23. 201. sz.; Vasárnapi Újság, LII. 1905. 492. 1.
- 16 HOM HTD. 73.503.23.

- 17 HOM HTD. 73.503.55.
- 18 Magyar Újság, 1986. november 3.
- 19 HOM HTD. 73.503.20.
- 20 Borsodmegyei Lapok, XVI. 81. sz. 1896. október 13.
- 21 HOM HTD. 73.503.6.
- 22 HOM HTD. 73.503.20.
- 23 Nemzet, XVII. 333. sz. 1898. dec. 2.
- 24 Nemzet, XVI. 40. sz. 1897. febr. 9. HOM HTD. 73.503.1-2.
- 25 Magyar Újság, VII. 334. sz. 1898. dec. 2. – HOM HTD. 73.503.1.
- 26 Miskolczi Napló I. 14. sz. 1901. szeptember 17. 1-3. l. a HOM HTD. 73.503.24.
- 27 Pesti Napló, 1905. július 23. 201. sz.
- 28 Vasárnapi Újság, LII. 1905. 491.
- 29 Magyar Hírlap, III. 185. 1905. aug. 10.
- 30 Zarándy A. Gáspár: Szemere. Bp., 1910. 9.

A NÉPRAJZI KUTATÁS KEZDETEI A BORSOD-MISKOLCI MÚZEUMBAN – 1899–1913 –

A miskolci múzeumot alakulásától, 1899-től a *Borsod-Miskolci Köz-művelődési Egyesület Múzeumi Bizottsága* irányította. A bizottság 1899-től 1905-ig évente általában négy alkalommal, 1906-tól már rendszerint csak tavasszal és ősszel ült össze. Az ülésről jegyzőkönyvet vezettek, ezek szerencsére reánk maradtak. A korabeli feljegyzések jó keresztmetszetet adnak a múzeum egész tevékenységéről, gyűjteményei kialakításáról majd kitereljesedéséről, a Szinva parti öreg múzeumépület folyamatos birtokbavételéről, a kiállítások készülésétől, nagy terveikről és néha filléres gondjaikról is.

Ez alkalommal a múzeum néprajzi gyűjteményének kialakulásáról, gyarapodásáról kívánok összegzést készíteni. A vizsgált időperiódus az első világháborút megelőző másfél évtized. Forrásul elsősorban a *Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesület Múzeumi Bizottsága* korábbi jegyzőkönyvei, hivatalos nyomtatott jelentései, valamint a sajtó híradásai szolgáltak.

A *Múzeumi Bizottság* szakosztályokat alakított, a *földrajzi-ethnographiai szakosztály* vezetését 1900-ban HIDVÉGI Benőre bízta.¹ Még ebben az évben a szakosztálynak 200 korona hitelt biztosítottak.² 1903-ban megerősítették tiszteben Hidvégi Benőt.³ Az első nyomok konkrét néprajzi gyűjtést nem említnek.

A *Miskolci Napló* 1902. augusztus 20. számában LESZIH Andor közöl cikket *A múzeumról. II. Néprajzi Osztály* címmel. Az írást a következő szavakkal kezdi: „Osztály gyűjtemény nélkül... egy tárgy sincsen, mely a néprajzi dolgokban túl gazdag Borsodvármegye népvilágát nekünk bemutatná.” – Hangsúlyozza a megye népi kultúrájának legfőbb értékét, a matyók népművészetét, viseletét, településtörténetét és építkezését. Tanulmányozandó lenne nyelvük, történetük, embertani sajátosságuk, szorgalmazza a tárggyűjtés megindítását.⁴ 1902-ben az *Országos Mezőgazdasági Múzeum* felhívást intézett az ország múzeumi intézményeihez kérve a mezőgazdasági eszközök gyűjtését. Miskolcon a *Mis-*

kolci Bizottság ennek hatására a következőket határozta el: „...mihelyt alkalom adódik és módjában lesz, intézkedni fog, hogy borsodvármegyei mezőgazdasági termékek megfelelő arányban képviselve legyenek.”⁵

A legelső néprajzi tárgyak – melyeket hitelesnek tekinthető írásaink említenek – Mezőkövesdről kerültek a miskolci múzeumba. Mezőkövesd város ajándékozta meg az intézményt egy gyűjteményegyüttessel, amelyből ott „matyó szoba” néven kiállítás készült. Az installálás 150 koronába került, a rendezést Morvai János mezőkövesdi főjegyző és felesége végezte.⁶ BALOGH Bertalan a Közművelődési Egyesület főtitkára 1904 márciusában a közgyűlésen a következőképpen jelentette a Múzeumi Bizottság munkájának értékelésében: „Így első sorban kell említenünk Mezőkövesd város adományából kapott matyó szobát és a BETTALLI Oszkár nyug. cs. és kir. ezredes úr által ajándékozott kagyló, csiga és korall gyűjteményt. ...Jelenthetjük egyébként, hogy a matyó szoba már rövid napok alatt az újonnan kapott szobák egyikében talál elhelyezést...” A főtitkári beszámoló megemlíti azt is, hogy ifj. KÓRIS Kálmán kitűnő rajzokat készített a régészeti kiállításhoz „a múzeum iránt való szíves érdeklődésből”.⁷

1904 júniusában a *Miskolci Napló*ban LESZIH Andor cikket ír a matyó népművészetről. A matyó hímzés munkáinak ázsiai kapcsolatait hangsúlyozza, s megemlíti a megindult néprajzi kutatást.⁸ 1905-ben a költségvetés 2500 koronát irányoz elő néprajzi vonatkozású műtárgyak beszerzésére. Ez meghaladja a más gyűjteményekre fordítható összegeket: képző- és iparművészetre 400, könyvtárra 120, a történeti gyűjtemény fejlesztésére 500 koronát biztosítottak.⁹

A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Múzeumi Bizottsága 1904. december 10-én ülést tartott, ezen szó esik KÓRIS Kálmánról. A bizottság egyik tagja, GÁLFFY Ignác indítványozta, hogy a néprajzi gyűjtemény gyarapítására kérjék fel „némi díjazás mellett a városunkban időző ifj. Kóris Kálmán rajztanár”-t, aki a néprajzi gyűjteményt illető dolgokkal szakszerűen és tudományosan foglalkozik. Az indítványt a bizottság elfogadta és felhívták a néprajzi szakosztályt a javaslat megvalósítására.¹⁰ A már megvalósult munkakapcsolatot dokumentálja az 1905 júliusi feljegyzés: „Kóris Kálmán rajztanárnak a mezőkövesdi matyó néprajzi tárgyak összegyűjtése körül kifejtett buzgalmaért és tevékenységéért köszönetét nyilvánítja, s részére a folyó 1905 évre elismerésül (300) korona tiszteletdíjat szavazza meg.”¹¹ KÓRIS Kálmán a néprajzi tárgyak gyűjtését 1906-ban is folytatta.¹²

LESZIH Andor az egyesület kiadványának, *A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum-Egyesület Évkönyvének 1905–1906.* kötetében jelentést közöl *A Borsod-Miskolci Múzeum 1905-ik évben* címmel. Ebben a néprajzi tár gyarapodásáról így ad hírt: „A néprajzi tár gyarapodása: 311 darab. Valamennyi matyó; a zöme Mezőkövesdről, ezenkívül Tardról és Szentistvánról.” Pontos felsorolást ad az anyagról, majd megemlíti, hogy „...íj. Kóris Kálmán rajztanár ...hosszabb időt töltött közöttünk s volt szíves ezen már nehezen megszerezhető néprajzi tárgyakat összeszedni. ...Borsod megye néprajzi tekintetben át lesz kutatva, a kutatás eredményeképpen az anyag feldolgozást is nyer.” Megemlíti Kóris Kálmán idevonatkozó publikációit is. A néprajzi gyűjtemény száma 1904-ben 166 volt, 1905 végére ez a szám 477-re emelkedett.¹³ Kóris Kálmánt 1906-ban a Múzeumi Bizottság szakosztályvezetői teendőkkal bízta meg, a matyó, palóc és barkó gyűjtések irányítását bízta rá. LESZIH Andor a Borsod-Miskolci Múzeum néprajzi gyűjteményének fejlődéséről a *Miskolci Napló*ban is beszámolt. Büszkén emlegeti „...a zárt és nagy gonddal, szakértelemmel összeszedett gyűjteményt...” Újonnan rendezett kiállítást említ: „Szép gyűjtemény... Ami hely még maradt, ott Kóris Kálmánnak (aki a tárgyakat is gyűjtötte) a rajzai és festményeiből van mutatónak egy pár kitéve.”¹⁴

Az egyesület *Évkönyvében* 1906-ban megjelent egy igen jeles néprajzi tanulmány, VIKÁR Béla: *Szücs Marcsa népballadánk eredete* címmel. Az új forrásokon nyugvó tanulmány előadásként is elhangzott – az egyesület rendezésében szervezett sorozat keretében – 1906. február 25-én.¹⁵

A néprajzi tárggyűjtés olyan eredményes lehetett, hogy 1907-ben már igen nagy tervek alapjául szolgált. A Múzeumi Bizottság a következő határozatot hozta: „A néprajzi osztályra nézve elhatározza a bizottság, hogy egy nagy múzeumot létesít a matyó palóc népek etnográfiai tárgyaiból, mely múzeum az egész felső Magyarország központja lenne e tekintetben. A megkezdett mezőkövesdi gyűjtés alkalmából tisztán látja a bizottság, hogy e néptájak néprajzi emlékeit a Borsod-Miskolci múzeumnak kell összegyűjteni, s e kérdést nekünk kell elintéznünk s mert tudatában van annak, hogy e kitűzött cél milyen nagyfontosságú és a dolog természete miatt szinte égetően sürgős, – elhatározza, hogy minden ereje és tehetsége szerint a néprajzi gyűjtésre fekteti a főszűlyt, s a rendelkezésére bocsátott dotáció legnagyobb részét is erre fordítja.” Az egyesület választmányának ülésén 1908. június 28-án LESZIH Andor „múzeum-őr” a választmány jelentésében már *Felsőmagyarországi Néprajzi Múzeum* kialakítását tűzi célul.¹⁶

1907-ben folytatják a matyó gyűjtést, s erre a továbbiakban is KÓRIS Kálmánt kérik fel. Kóris felügyelete mellett végezhetette a néprajzi tárgyak gyűjtését a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának munkatársa is, és csak olyan tárgyat vihetett el, amely legalább egy példányban megvolt a *Borsod-Miskolci Múzeumban*. Célul tűzték a néprajzi tárgyak kiállítását, ameddig azonban ez nem valósítható meg, raktárban helyezik el. A néprajzi osztály szervezésére a bizottság SZEPCSIK Jánost, a múzeumi bizottság tagját kérte fel.¹⁷ Szepcsik János feladata a néprajzi gyűjtés megindítása a megye más területein, idevonatkozóan tervet kellett volna benyújtania, ő azonban még ebben az évben, 1907-ben elhalálozott.¹⁸ Helyére MADÁCHY István rajztanárt választották. A jegyzőkönyv tartalmaz egy igen figyelemre méltó mondatot: „A folkloort illetőleg felkérjük a közművelődési bizottság, hogy ez irányú munkásságával bizottságunkat támogassák.”¹⁹

A *Múzeumi Bizottság* a választmány elé terjesztette a múzeum néprajzi gyűjtésének kiterjesztésére készített programot, „melyek legjelentősebb ága a néprajzi gyűjtés és múzeumunk működésének az egész Palócföldre való kiterjesztése volt”. A *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* – a múzeumügy legfelső irányító intézménye – hozzájárult ahhoz, hogy „Kóris Kálmán rajztanárt a matyó-palóc néprajzi tárgyak gyűjtésével megbízzuk, és pedig 900 kr. személyi költség (900 + 500) = 1.400 kor. tárgyi kiadás keretén belül.”²⁰ A matyóföldi gyűjtés ekkorra már erőteljesen előrehaladt, erről Kóris Kálmán a Néprajzi Értesítőben két cikkben is beszámolt.²¹

1907 nyarán 750 koronát utalványoztak ki KÓRIS Kálmánnak néprajzi gyűjtésre, ebből azonban decemberig még 386 kor. és 78 f-t még nem használt fel augusztusi gyűjtése során. Szeptemberre tervezett gyűjtését nem realizálhatta. Kóris Kálmán ekkor újabb javaslatot tett: „A gyűjtés 3 hóig tart, havi előlege 300 korona javadalma lesz, vásárlásra fordítandó 1.100 kor., 200 kor. pedig útiköltség és fuvardíjakra lesz fordítandó. A gyűjtésre részletes programot ad, s jelzi, hogy minden megvásárlásra érdemes tárgyat meg fog venni, rendszeres vásárlási naplót fog vezetni, az el nem vihető tárgyakat lefényképezi és szakszerűen leírja. Minden tárgy, fénykép a B. Miskolci Múzeum tulajdona, de ő fenntartja magának azt a jogot, hogy a tárgyat csakis ő ismertethesse... A hónapból 3 hetet gyűjtésre kint a községekben, egy hetet a cédula katalógus elkészítésére itthon Miskolcon fordít. Végül rövid jelentést tesz a Főfelügyelőségnek és teljesen elszámol.” A múzeumi bizottság Kóris Kálmán feltételeit elfogadta, amennyiben ahhoz a *Múzeumok és Könyvtárak Ország-*

gos Főfelügyelősége hozzájárul. Ez esetben lehetőséget láttak arra, hogy a gyűjtés első ciklusa januártól március végéig – a fenti rendszer szerint – elkezdődhessék. Kikötötték még azt, hogy a gyűjtésekkel, a tárgyakkal és a „cédulakatalógussal” havonta el kell számolnia, s csak azt követően biztosítják a második, majd ismét a harmadik havi ellátmányt. Igen körültekintően előírta a bizottság a gyűjtött tárgyakhoz fűződő információk összegyűjtését ilyképpen: „A gyűjtő által vezetett naplóban a bizottság főképpen azt óhajtja megörökíteni egy-két szóval, hogy az illető tárgyra nézve, ha valamely ok miatt a gyűjtő akadályozva lesz mégis bármely szakember a kérdéses tárgyat katalogizálhassa, leírhassa, s a tárgy hitelesen megállapítható legyen.” A tárgyak és a hozzákapcsolódó néprajzi gyűjtés feldolgozására vonatkozóan pedig a következőket írták elő: „A bizottság nem fogadja el azt, hogy ezekre a tárgyakra nézve, melyek az ő költségén gyűjtettek és vettek senkinek is előjoga legyen, sem a Nemzeti Múzeumnak sem másnak. Előjoga csak a Borsod Miskolci Múzeumnak van... feldolgozásra jogot csak a saját hivatalos embereinek ad espedig egy év leforgása alatt.” Tehát 1908. március 31-től 1909. március végéig Kóris Kálmánnak, ez csak akkor hosszabbítható meg, ha a gyűjtést tovább folytatja és az egészet együtt kívánja feldolgozni. Bárhol publikálja az így gyűjtött anyagot hivatkozni kell arra, hogy azt kinek a költségén végezte, illetőleg minden évben rövid jelentésben kell beszámolnia a „Múzeum Évkönyvében”.²²

Kóris Kálmán saját költségére is felajánlhatta a gyűjtést, mert az 1906. évi decemberi bizottsági jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Kóris Kálmán többi ajánlatát elfogadjuk azonban a jövő nyári szünidőre a múzeum ingyen gyűjtését nem fogadja el, hanem a viszonyokhoz képest a saját erejéből nyerhető napidíjban fogja részesíteni.”²³ A Vallás és Köznevelési Minisztérium támogatásával, a *Magyar Mérnök és Építész Egylet* kiadványaként folyóiratot terveztek indítani *Magyar Parasztház* címmel. Felvetődött Miskolcon is az a terv, hogy „a néprajzi gyűjtés területén lévő építészeti emlékek feldolgozását és ismertetését reá hagyja.”

1907-ben már tervezték azt, hogy egy főfoglalkozású szakembert állítanak a múzeumi gyűjtőmunka élére: „3200 k. összjavadalommal egy rendes múzeum őri állást szerveztünk volna, de a Főfelügyelőség pénzhiányában azt sem helyezte kilátásba.”²⁴ Úgy tűnik, hogy KÓRIS Kálmán alkalmazása vetődött fel ekkor. Kórist a miskolci múzeum más munkákkal is meg akarta bízni, így pl. az Avasi templom restaurálási tervének elkészítésével is,²⁵ valamint más tagokkal együtt „a megyei ingó és ingatlan műemlékek pontos összeírására”.²⁶

1908-ban fellendült a néprajzi gyűjtés Borsod megyében. Erről a *Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Múzeumi Bizottságának* március 11-én du. 5 órakor megtartott gyűlésének jegyzőkönyve így számolt be: „A folytatott tárgyalások alapján KÓRIS Kálmán ismét gyűjtő útra indul s ez úttal is folytatja a matyó néprajzi tárgyak gyűjtését. A terület M. Kövesd, Tard és Szent-István lesz. A folklorisztikai kutatásokra ISTVÁNFFY Gyula urat, a Néprajzi Társulat választmányi tagját sikerült megnyerni.” A tiszamenti *alsóborsodi* gyűjtésnél Fogarassy Jenő mezőcsáti tanító ajánlkozott segédkezni. Azt tervezik, hogy az így összegyűjtött anyagot a könyvtár és az éremtár átrendezésével ki tudják állítani, s mint tervezik „átadhatjuk a nyilvánosságnak.”²⁷

KÓRIS Kálmán 1908 nyarán „rendezte eddigi gyűjtését”, arról részletes „cédulakatalógust készített”, a tárgyak nagy részét lerajzolta, s az addig készített fényképfelvételekből egy-egy másolatot készített. A néprajzi gyűjtemény ebben az évben 62 db műtárggyal gyarapodott.²⁸

A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Évkönyve 1909. évi kötetében jelent meg *Kóris Kálmán jelentése néprajzi gyűjtéséről* c. beszámolója. Ebben leszögezte általános tudományos célkitűzéseit is: „A magyar nép társadalmi viszonyai a magyar néprajz kutatóinak... nagy előnyöket biztosítottak. Hazánk népelete ugyanis nemcsak a közelmúlt tárgyait őrizte meg, de sajátos viszonyainál fogva nagy számmal elénkbe azokat a tárgyi és oklevéلبeli adatokat, amelyek révén népünknek egyenesen őskorába tekinthetünk vissza.” A modern néprajz módszerével is kutatható az őstörténet, az őstársadalmak élete, az emberiség egész története. Felfigyelt a magyar parasztság eszközkészletének kettősségére: „Egyikbe tartoznak a közvetlen használatra szánt, elsődleges szükségletet kielégítő, másikba a fényűzési cikkek.” Ez utóbbin a másik csoport díszesebb ellenpárját sorolja. Figyelemre méltó Kóris Kálmán felfogása a gyűjtött tárgyak funkciójáról: „A tárgyak csak adatok, de gyűjtésük a néprajzi munkának végső céljait nem képezhetik. Igyekeztem és igyekszem ma is rendszeres feldolgozásukra...”

Jelentése szerint a gyűjtést 1903-ban kezdte, s 1908 végéig számolt be öt év tevékenységéről. Az összes kiadás: 1904-ben 233,20; 1905-ben 1725,42; 1906-ban 224,28; 1907-ben 619,76; 1908-ban 526,32 korona, összesen tehát 3328 korona és 98 fillér. Közli a néprajzi gyűjtemény a teljes leltárat is, ebben szerepel egy igen figyelemre méltó gyűjteményegyesítő: „Ázsiai és ausztráliai néprajzi tárgyak; ajándék 3; vétel 57; összesen 60 db.” A viseleti, népművészeti, gazdálkodási eszközök mellett felsorol bútort, kerámiát, a kismesterségek fogalomkörébe tartozó tár-

gyakat. Meghatározta további munkáját is: Elsősorban az ősfoglalkozások eszközeit kívánja gyűjteni, mert ezek segítenek legtöbbet őstörténeti kutatásokhoz. Felhív a levéltári kutatások fontosságára is.²⁹

1909-ben KÓRIS tovább folytatta a mezőkövesdi gyűjtést, az eredeti terveknek megfelelően azt még nem fejezte be. A bizottság terve a következő volt: „...Kóris Kálmánnal 1910-re meg akarjuk iratni az erre vonatkozó összefoglaló munkáját.” Minden lehető támogatást megadtak a munkához, oda csoportosították az összes pénzügyi tartalékukat és segítőtársakat rendeltek Kóris mellé. „LEGÁT Gyula tanár a rajzolásban, házak felvételében, dr. BARTUCZ Lajos anthropológiai kutatásokat végzett, NYÁRI Dániel levéltáros az ottani levéltárat kutatja, míg FEYÉR Gyula folytatta az elmaradt fényképezést. Munkájukban annyira előre haladtak, hogy a matyóság néprajzát felgyűjtöttnek mondhatjuk.” Több száz felvételt, rajzot és jegyzetet hoztak be, és sok tárgyat vásároltak. Az anyag feldolgozását 1909 telére tervezték megkezdeni, úgy, hogy az 1910 nyarára teljesen készen álljon az első kötet.

ISTVÁNFFY Gyula 1909-ben ugyancsak folytatta a Palócföld kutatását. Bánhorvát, Bánfalva, Dédes, Uppony, Sáta, Csokva, Omány, Mercse, Báta, Királd községekből hozott be „becses anyagot”. Útjáról jelentést adott be. A néprajzi tár gyarapítására ez évben 3.655 koronát és 94 fillért fordítottak.³⁰

Az orvosok és természetvizsgálók 1910-ben Miskolcon kívánták megrendezni éves összejövetelüket. Elhatározták, hogy ez alkalomra a múzeumi osztály „a női ipari iskola termeiben a gyűjtött néprajzi anyagból kiállítást rendez”. A *Jelentés* c. múzeumi kiadvány a kiállításról így ad hírt: „...Kóris Kálmán a múzeum termei mellett s a női ipariskola céljait szolgáló 2 teremben és folyosón felállította azt az egész gyűjteményt, melynek összehordásán évek óta fáradozik. A folyosón nagyobb bútorok, hímzések, bábsütő s kékfestő minták, házmodellek s közel 100 nagyított fénykép volt elhelyezve, melyek már magukban érdekesen mutatnak be a matyók építkezéseit, viseletét, szokásait. Az első terem hű hasonmásban egy matyó ólat mutatott be, az ól teljes berendezésével s élethű alakokkal, amint a tűz körül ülnek... A másik terem első része a szövés, fonás... eszközeit tárta elénk... A terem másik része egy matyó szobát, pitvart, konyhát mutatott kívül-belül a legteljesebb hasonmásban teljesen berendezve.” A kiállítás csak a *Magyar orvosok és természetvizsgálók* miskolci rendezvényére készült, de a nagy siker láttán célul tűzték azt, hogy „folyó év tavaszán” (ez valószínűleg 1911) ismét felállítják a múzeum földszinti termeiben.³¹ A költségvetésből ez évben is a néprajzi

gyűjtésre fordították a legnagyobb összeget, 3000 koronát. A régészet 2000, az éremtár 200, a természeti tár 500, a könyvtár 400 k. támogatásban részesült. A néprajzi tárgygyűjtemény évi gyarapodása 205 db.³²

Az 1910. évi néprajzi kiállításról, annak méreteiről, anyagáról és eredményéről nem tudunk, az 1910-es évek jegyzőkönyvei nem maradtak meg. A sikerre egy későbbi, egy 1911. évi adat utal vissza. „A néprajz terén folytatni kell a matyó gyűjtés feldolgozását, nevezetesen a múlt nyáron a helybeli leányipari iskolában felállított s szétszedett kiállítás újabb felállítását, mely a múzeum épület két földszinti termében most van folyamatban, továbbá az erre vonatkozó irodalmi mű kiadását s a folklór terén való kutatásokat.”³³

A múzeum századunk első évtizedének végével felhagyott az évkönyvek kiadásával, helyette a következő publikációt adták ki: *Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum működéséről*. Az 1908–1909 és 1910. évi működését egy-egy füzetben összegezték. Megemlítik, hogy Kóris Kálmán folytatta Mezőkövesd, Tard és Szentistván matyósága körében a néprajzi gyűjtést. Mivel 1910-re tervezték a kutatás befejezését, még a félretett segélyeket is kiutalták. A publikációt három kötetre tervezték. KÓRIS Kálmán mellett felkérték LEGÁT Albert budapesti tanárt a rajzok és a linómetszetek készítésére, BARTUCZ Lajost az antropológiai kutatásokra, valamint LORÁND Lajos ugyancsak budapesti tanárt a történeti források tanulmányozására. Több száz fényképfelvétel, rajz került a múzeumba. „A három kötetre tervezett mű I. kötete, ha az anyagi alapok meglesznek, legközelebb fog napvilágot látni.” Az 1910-es jelentés hírt ad arról, hogy ISTVÁNFFY Gyula polgáriskolai igazgató a múzeum felkérésére két gyűjtőutat tett a palócok néprajzának kutatására. A következő községeket látogatta meg: Bánhorvát, Bánfalva, Dédes, Uppony, Csokva, Sánta, Omány, Mercse, Báta, Királd, Apátfalva.³⁴

KÓRIS Kálmán kutatásait 1911-ben a matyóknál tovább folytatta, elsősorban az anyagi kultúrát és a népművészetet tanulmányozta. Ugyanitt Bartucz Lajos az antropológiai kutatásokat megkezdte. Istvánffy Gyula palóckutatását 1911-ben is szorgalmazták és támogatják. Újabb célt is tűznek ki: „A Tisza menti halászat s ősfoglalkozások valamint a folklór terén való kutatásokkal Bank Sándor és Istvánffy Gyula fognak foglalkozni.”³⁵ 1911-ben Mezőkövesden is készül néprajzi kiállítás Izabella főhercegnő látogatása alkalmával, ezt Tornay Gyula alispán kezdeményezésére a múzeum textilgyűjteményéből Biró Sándor rendezte.³⁶

A Borsod-Miskolci Múzeum épületébe tervezett néprajzi kiállítás 1911 nyarán elkészült. Ezt a Közművelődési és Múzeumi Egyesület mű-

zeumi osztályának október 26-án megtartott ülésen készített jegyzőkönyv így nyugtázza: „A könyvtár kiköltöztetésével felszabadult két terem... ezt Kóris igen szépen berendezte néprajznak.” Ugyancsak Kóris Kálmán rendezte Bíró Sándor segítségével a képtárat, a természettudományi tárat és a történeti kiállítást. Az átrendezést a *Jelentés* 1911. évi kötete is említi. A berendezés követte az előbbieken ismertetett sorrendet, némi finomítást azonban hajtottak benne végre. Érdemes egy rövid részt citálni a jelentésből: „Kóris nagy gondot fordított arra, hogy a berendezés legaprólékosabb tárgyaiban és elhelyezésében mindenütt a régi, igaz matyóélet tükröződjön vissza. Mint alább is rámutattunk, a község nagy tetszéssel fogadta a kiállítást, tömegesebben kereste fel múzeumunkat... emelkedett a látogatók száma.”³⁷

A néprajzi gyűjtés 1911-ben részben szünetelt, bár 600 forintot kifizettek a következő témák tanulmányozására: alsóborsodi gyűjtés 200, felsőborsodi gyűjtés 200, települési viszonyok tanulmányozására 200 Ft. KÓRIS Kálmán tovább dolgozott *A matyó nép etnografiája* c. monográfiáján. Erre állami segílyt kértek a kulturális kormányzattól. Annak elnyeréséhez egy elkészült ívet bekértek Kóris Kálmántól.³⁸

A Közművelődési és Múzeumi Egyesület választmánya 1911. október 27-én ülést tartott, ezen az egyesület főtítkára részletesen foglalkozott a múzeumi osztály munkájával és a múzeum tevékenységével. Itt megkérdőjelezték a néprajzi gyűjtésre fordított összeg nagyságát és felhasználását, többek között azt is, hogy Kóris Kálmán és társai matyó kutatása és monográfiája megéri-e a beléfectetett pénzt és energiát. Gálffy Ignác a múzeumi osztály elnöke az ülésen elmondta, hogy a munka elfogadott munkaterv alapján folyt, s azt a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége évről évre jóváhagyta. E mellett még azt is indítványozta, hogy „bizottság küldessék ki, hogy a felmerült vádak ellen a múzeum tisztává legyen”. A vizsgálattal a választmány Szentpály István elnököt, Szánthó Bertalant és Trillhaas Lajost bízta meg.

A múzeumi osztály BÍRÓ Sándort kérte fel, hogy a „néprajzi gyűjteményt a meglevő érkezési naplón és czédula katalóguson kívül leltározza, értékelje és rendezze.” LESZIH Andor gyűjtötte ki a néprajzi gyűjtésre és munkára fordított kiadásokat. Ezek után a múzeumi osztály a néprajzi gyűjteményről úgy nyilatkozott, hogy az messze felülmúlja a reá fordított összeget, a feldolgozásokat ugyancsak védelembe vette.

A matyóság körében végzett fényképező tevékenységről először 1912-ben esik szó. KÓRIS Kálmán, a múzeumi osztály levelező tagja beadványban fordult az osztályhoz azt kérvén, hogy a készülő kötetéhez az

illusztrációk fényképmásolatait fizessék ki DUNKY és ÁBRAHÁM miskolci fényképészeknek. Említést tesz itt a gyűjtőútjain felvett több száz lemezről. Úgy tűnik, hogy a kellő támogatást nem kapta meg, mert felkereste TARNAY Gyulát az egyesület elnökét, aki csak azt ígérte meg, hogy ha a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium támogatása megérkezik, akkor tehet eleget Kóris Kálmán kérésének. A fényképész számlája 1.154 koronát és 44 fillért tett ki. A múzeumi osztály ezután igen felemásan döntött: „A múzeumi osztály – tekintve azt, hogy Kóris Kálmánnak a fényképekre a mű illusztrációihoz feltétlenül szüksége volt ezek nélkül a bekívánt első ívet sem mutatható be tekintve hogy a nagy gonddal felvett képek teljes sorozatban örökítik meg a matyó építkezés, tárgyhasználat, népszokások, viselet, néptáj stb. változatait...” Csak azokat kívánják megcsináltatni, amelyek a múzeumi tárgyakat örökítik meg s önmagukban is felhasználhatók kiállításukra. Ezek költségeit sem vállalták 1912. évre, csupán azt ígérték, hogy 1913-ra javaslatot tesznek az alábbiak elkészítésére.³⁹

A múzeumfejlesztésre szánt központi és helyi hitelek 1912-ben lényegesen csökkentek. Anyagi fedezet hiányában szüneteltetik az alsóborsodi néprajzi gyűjtést. A matyó gyűjtés helyzetéről és a könyv kiadásáról az 1912. márciusi osztályülés jegyzőkönyve így értesít: „A matyó gyűjtés különösen is befejezést nyert, s mivel a Kóris Kálmán és társai által kiadni szándékolta ismertető mű kiadását illetőleg a megfelelő fedezet mindezeideig biztosítva nincsen...” A Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz a kiadási összeg biztosítására a kért ívet tehát még ekkor sem adták be.⁴⁰

Az 1913. évi források már csak ISTVÁNFFY Gyula kutatásairól adnak hírt: „Istvánffy Gyula úr osztályunk tagja régebbi megbízásunkból folyólag a múlt évben is tanulmány utat tett a palócok és barkók körében, több költséget bejárva. Munkálkodásának eredményét egy külön palócz kötetben adja közre a *Kisfaludy Társaság*, de az *Ethnographiában* és ennek mellék lapjában már eddig is több értékes tanulmányt bírtunk tőle.” Istvánffy folytatta kutatásait, 1913-ban 200 koronával segélyezték tevékenységét. Megemlítik azt is, hogy a Kisfaludy Társaság is nyújtott támogatást munkájához. Néprajzi tárgyak vásárlására ezeken kívül 600 koronát fordítottak.⁴¹ A múzeumi osztály másik 1913-as jegyzőkönyve a néprajzi gyűjtésről és feldolgozó tevékenységről nem tesz említést.⁴²

Az 1913. február 1-én keltezett, 1912. évre vonatkozó jelentés ugyancsak a fentiekre hivatkozik, Kóris Kálmán tevékenységéről, a tervezett néprajzi monográfia kiadványát meg sem említi. A matyóföld ku-

tatása terén csupán arról ad hírt, hogy visszaérkeztek BARTUCZ Lajos antropológiai kérdőívei.⁴³

Az előbbieken előtárt adatok újabb ismeretekkel szolgáltak a miskolci Herman Ottó Múzeum történetének első másfél évtizedéhez.⁴⁴ Újabb adalékokkal szolgált KÓRIS Kálmán kapcsolatainak jobb és teljesebb feltárásához,⁴⁵ és a néprajzi gyűjtemény kialakulásához.⁴⁶

Jegyzetek

- 1 A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Múzeumi Osztályának Jegyzőkönyvei. Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció, 53.4508.1. (A továbbiakban a Jkv. rövidítést használok.) 1900. január 4. 1.
- 2 Jkv. 1900. április 5. 1.
- 3 Jkv. 1903. július 23. 1.
- 4 *Leszih A.*, A múzeumi osztály. Miskolci Napló, II. 191.sz. 1902. augusztus 20. 1–2.
- 5 Jkv. 1902. szeptember 10. 3.
- 6 Jkv. 1903. július 23. 2.
- 7 A választmány jelentése. A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Évkönyve, 1903/4. évről. Miskolc, 1904. 21–22. (A továbbiakban BMKM Évk. rövidítést használok.)
- 8 *Leszih A.*, A matyó nép művészetéről. Miskolci Napló, IV. 126.sz. 1904. június 5. 2–3.
- 9 BMKM. Évk. 1904/5. 32.
- 10 Jkv. 1904. december 16. 3.
- 11 Jkv. 1905. július 6. 1.
- 12 Jkv. 1906. május 6. 2.
- 13 BMKM. Évk. 1905/6. Miskolc, 1906. 52. 58–59.; *Kóris K.*, Matyóföldi tüzelők és szénatartók. Néprajzi Értesítő, VI. Bp., 1905. 249–263.
- 14 *Leszih A.*, A múzeum néprajzi gyűjteményéről. Miskolci Napló, II. 138.sz. 1905. június 18. 2.
- 15 BMKM. Évk. 1905/6. Miskolc, 1906. 5–48.
- 16 BMKM. Évk. 1906/7. Miskolc, 1909. 7.
- 17 Jkv. 1907. február 3. 3. 5.
- 18 Jkv. 1907. december 16. 1.
- 19 Jkv. 1907. február 2. 3–4.
- 20 Jkv. 1907. december 16. 3.
- 21 *Kóris K.*, Matyó kendermegmunkáló szerszámok. Néprajzi Értesítő, VIII. 1907. 1–33.
- 22 Jkv. 1907. december 16. 3–4.
- 23 Jkv. 1907. december 16. 4.
- 24 Jkv. 1907. december 16. 3.
- 25 Jkv. 1907. december 16. 6.
- 26 Jkv. 1907. február 2. 2.
- 27 Jkv. 1908. március 11. 2.
- 28 Jkv. 1908. november 2. 2–3.

- 29 BMKM. Évk. 1906/7. Miskolc, 1909. 52–57.
- 30 Jkv. 1909. október 27. 2–3.
- 31 Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum 1908., 1909. és 1910. évi működéséről. Miskolc, 1911. 16–17.
- 32 Jkv. 1909. október 27. 4.
- 33 Jkv. 1911. május 24. 2–3.
- 34 Jelentés... Miskolc, 1911. 14–15.
- 35 Jkv. 1911. május 24. 3.
- 36 Jkv. 1911. október 26. 7.
- 37 Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum 1912. évi működéséről. Miskolc, 1913. 8.
- 38 Jkv. 1911. október 26. 2–8.
- 39 Jkv. 1912. január 9. 1–4.
- 40 Jkv. 1912. március 16. 3.
- 41 Jkv. 1913. február 11. 5–8.
- 42 Jkv. 1913. május 20.
- 43 Jelentés... Miskolc, 1913. 22–23.
- 44 V.ö. *Bodgál F.*: A néprajzi érdeklődés szélesedése Miskolcon és Borsodban 1844-től az első világháborúig. HOMÉvk., IX. 1970. 323–340.; *Vargáné Zalán I.*: A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület kialakulása és fejlődése az első világháborúig. HOMÉvk., X. 1971. 200–204.
- 45 V.ö. *Bodgál F.*: Kőrös Kálmán (1878–1969). HOMKözl. 8. 1969. 76–77.; *Bodgál F.*: In memoriam Kőrös Kálmán. HOMÉvk., VIII. 1969. 501–504.
- 46 V.ö. *Bodgál F.*: A miskolci múzeum néprajzi gyűjtése (1902–1962). HOMÉvk., IV. 1962–63. 219–228.

(HOMKözl. 18. 1980. 76–84.)

A NÉPRAJZI ÉRDEKLŐDÉS KIBONTAKOZÁSA ÉS AZ INTERETNIKUS KUTATÁSOK ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON

A magyar néprajzi kutatás első szakaszában – szinte csak HERMAN Ottó és JANKÓ János kivételével – a népi kultúra jelenségeit csupán csak regisztrálta, leírta (etnográfia). GYÖRFFY István munkásságától a jelenségek egymásutánisága, fejlődése, majd egyre inkább a modern történetiség, a társadalmi-gazdasági mozgatórugók keresése lépett előtérbe (történeti iskola). Nem sokkal később – főként a bécsi kultúrtörténeti iskola, s részben a kutatók geográfiai iskolázottsága hatására – kezdték felismerni azt a tényt, hogy az egymás mellett élő népek kulturális életének jelenségei között hasonlóságok, esetleg egyezések találhatók. Ezek vizsgálata során jutottak el az átadás és átvétel, a hatás felismeréséig, új, korszerű szakkifejezéssel élve az ún. interetnikus kutatásokhoz.

Az *interetnikus* szakkifejezés meglehetősen új szaktudományunkban. Még a Magyar Néprajzi Lexikonban is hiába keressük, igaz, nincsen *etnikum* sem, csak *etnosz*. A határfogalmak közül viszont megtalálható az *etnikus specifikum*, az *etnocentrizmus*, *átadás*, *átvétel* és *akkulturáció*. Az eddigiekben is csupán NIEDERMÜLLER Péternek az 1977-ben megjelent tanulmányának címében találtam rá az *interetnikus* kifejezésre.¹

Jelen tanácskozásunknak az a célja, hogy az Északkelet-Magyarországon élő magyarság, valamint az itt és a szomszédos kárpáti tájakon élő népek, elsősorban a kárpátukránok, lengyelek, szlovákok és németek népi kultúrájának sokoldalú kapcsolatait, egymásra hatásait, tehát interetnikus vonatkozásait keresse. Az előadások szövegét azért jelentettük meg, hogy a tanácskozás napjaiban elsősorban a tudományos vitának, a tézisek és tételek tisztázásának adjunk helyet. A Kárpát-medence és a kárpáti táj sok népnek, még több népcsoportnak ad helyet, hasonlóképpen mint Európa legtöbb nagytája. Az egymásra hatások, a kulturális átadások és átvételek, az ún. interetnikus kapcsolatok pedig csak gazdagítják minden nép kultúráját. Már csak azért is, mert az átvett kulturális javakat, gazdasági eljárásokat vagy szokásokat minden nép átszűri saját

történeti, nemzeti kultúrájának sokoldalú szűrőjén, azt birtokba veszi, saját kultúrájába olvasztja.

Írásom elé kettős célt tűztem, egyrészt felvázolom Északkelet-Magyarország néprajzi kutatásának kibontakozását és főbb tendenciáit, illetőleg e tájon folyt interetnikus kutatás főbb irányaira és jellemzőire igyekszem rámutatni.

I. A néprajzi érdeklődés az északkelet-magyarországi nagytáj iránt is több mint kétszáz évre tekint vissza. Említsük meg itt a csúcspontokat. Az Ethnographia első kötetében ad hírt SZENDREI János arról, hogy 250 oldalas kézirat birtokába jutott, amely 215 verset és közötté sok népdalt tartalmazott. A kéziratot könyvet 1728 és 1840 között írták. Sajnálatos, hogy ezt a gyűjteményt csak ebből a híradásból ismerjük.² 1823–24-ből származik az ún. Miskolci Melodiárium c. népdalgyűjtemény is.³ A zempléni taluccskabot, Szephalomból irányította Kazinczy Ferenc a nyelvújítást. Ugyanezen megye székhelyén, Sátorlajaujhelyen kezdte Kossuth Lajos politikai tevékenységét. A magyar irodalmi nyelv kialakulása, ezen a nyelvi talajon felnőtt költők és írók, a magyar független nyelv, kultúra és politika felé törő politikai korszak, a reformkor nyitotta meg a kaput a néphagyományok és a népelet kutatása felé. Az *Életképek* 1844. évi kötetében jelent meg SZEREDY „Borsodi népszokások” c. írása, amelyben felhívást is közöl a néphagyományok gyűjtésére. Többek között – a következő szokásokat tárgyalja: Lakodalmi szokások, Gergelyjárás, kakasnyakvágás, gúnárnyak-szakítás és céhládahordás Miskolcon.⁴

Tompa Mihály 1846-ban levéllel fordul lelkésztársaihoz; ebben a következőket kéri: „Legyen szíves kedves bátyám azon játékokat leírni nekem, melyeket a lányok vasárnap a pusztán vagy páston énekelni szoktak; mind, minden csekélységet; szólítson meg egy lányt, s mindent elmond és megmagyaráz a szobában is.”⁵ Sok, tájunkra vonatkozó beküldött adatot közöl ERDÉLYI János is Népdalok és mondák c. munkája három kötetében,⁶ valamint IPOLYI Arnold Magyar mythológiájában is.⁷ A múlt századi folyóiratokban, pl. az *Életképek*ben, a *Napkelet*ben, a *Regélő*ben és a *Vasárnapi Újság*ban, a helyi napi- és hetilapokban, és másutt igen sok néprajzi vonatkozású északkelet-magyarországi cikk és leírás látott napvilágot.

A Tudományos Gyűjtemény 1819. évi VI. kötetében jelent meg SZEDER Fábiánnak *A' palóczok* c. értekezése.⁸ Ezt követte ugyanezen témáról, ugyanazon kiadvány 1821. és 1835. évi kötetében két másik munkája.⁹ Ezek az első tudatosnak nevezhető néprajzi leírások Nógrád,

Gömör és Heves, külön etnikumba sorakoztatható népről. 1880-ban jelent meg a következő összefoglalás, PINTÉR Sándornak *A palócokról* c. munkája.¹⁰ Az Ethnographia első köteteiben láttak napvilágot ISTVÁNYFFY Gyula palóc vonatkozású tanulmányai, a palóc találósmesékről, a betlehem-i pásztorjátékokról, a Mátra vidéki palócok szokásairól, a borsodi palóc nép életéről stb.¹¹ A Néprajzi Értesítő 1911. évi kötetében jelent meg kiváló tanulmánya a palóc lakóházról és berendezéséről.¹² 1897-ben igen sok népdalt gyűjtött össze BARTALUS István a dél-gömöri Putnokon, Dédesen és a zempléni Hegyalján.¹³ A századfordulón kezd meg a borsodi és a gömöri barkók körében a néprajzi gyűjtést és a publikálást KOMORÓCZY Miklós. Több kisebb cikket írt a rozsnyói napilapokban és a magyar Nyelvőrben, majd Hont megye monográfiájában is ő írta meg a néprajzi fejezetet.¹⁴ MALONYAY Dezső külön kötetet szentelt sorozatában a palócok népművészetének.¹⁵ A modern néprajzi irodalomból – mint legfontosabbakat – MANGA János, BAKÓ Ferenc, FÉL Edit, PALÁDI-KOVÁCS Attila és ZÓLYOMI József kutatásait kell megemlítenem. A palócok népi kultúrájának monografikus feltárását kb. két évtizede végzi egy munkaközösség BAKÓ Ferenc irányításával és a Heves megyei Múzeumi Igazgatóság támogatásával. A kutatás eredményeiről eddig is több kötetet jelentettek meg.¹⁶ A kutatáshoz a bibliográfiát KOCSIS Gyula állította össze.¹⁷

A Borsod-Miskolci Múzeumba az első néprajzi gyűjteményegyüttes Mezőkövesdről került századunk első éveiben. A városi tanács egy teljes matyó szobát ajándékozott a megyeszékhely új múzeumának.¹⁸ Századunk első éveiben irányul a figyelem a matyók pompázatos népművésze felé, a megismertetésben és a feldolgozásban jelentős szerepet vállalt KÓRIS Kálmán. 1904. december 10-én kérte fel a múzeumot irányító Közművelődési és Múzeumi Egyesület, hogy „némi díjazás mellett a városunkban időző KÓRIS Kálmán rajztanár” folytasson néprajzi gyűjtést a mezőkövesdi matyók körében. Munkája során számtalan üveglemez fényképfelvételt készített, múzeumunk fotógyűjteményének ezek mindmáig büszkeségei. A 6–7 esztendőös kapcsolat ideje alatt számtalan néprajzi tárggyal gyarapította az intézmény néprajzi gyűjteményét. 1910-ben célul tűzték egy matyó néprajzi monográfia elkészítését és kiadását, e munkába, többek között, BARTUCZ Lajos antropológust is bekapcsolták. KÓRIS Kálmán még 1911-ben is dolgozott *A matyó nép etnográfija* c. monográfiáján. E munkája sorsáról nem tudunk, két tanulmánya jelent meg a Néprajzi Értesítő VI. és VIII. kötetében.¹⁹

A matyóság első monográfiáját 1939-ben HERKELY Károly készítette el,²⁰ a dél-borsodi táj népi kultúrájának feldolgozásában részt vett GYÖRFFY István,²¹ a három falu bibliográfiáját SANDOR István állította össze, majd pedig monográfia is készült Mezőkövesdről.²²

Borsod megye néprajzi feltárásán sokat munkálkodott a Herman Ottó Múzeum két muzeológusa LAJOS Árpád és BODGÁL Ferenc is. A tárggyűjtés és a publikálás mellett sokat tettek a honismereti és néprajzi gyűjtőmozgalom megteremtéséért, a népi kultúra, elsősorban a népdal és a néphagyományok továbbhagyományozásáért. Bodgál Ferenc indította el és éveken át szervezte a Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárát. Az Istvánffy Gyula Borsod megyei gyűjtőpályázat – több mint két évtized alatt – országosan is elismert mozgalommá vált. A honismereti pályázatok anyagából is több kiadvány készült.²³ Kiadványokkal jelentkezik több szakkör is: Miskolcon, Ózdon, Mezőcsátan, Mezőkövesden és Sátoraljaújhelyen.²⁴

Zemplén és Abaúj területéről az elmúlt évtizedekben több bibliográfia jelent meg. BAKOS József 1947-ben és 1957-ben megjelent bibliográfiája mellett a Herman Ottó Múzeum adta ki az egész összevont Borsod-Abaúj-Zemplén megye néprajzi irodalmát. Ennek első két kötetét BODGÁL Ferenc, a harmadikat FÜGEDI Márta és VIGA Gyula állította össze.²⁵ A kutatás eredményeiről és feladatairól 1960-ban BALASSA Iván, 1956-ban, 1964-ben és 1981-ben SZABADFALVI József értekezett.²⁶

A történelmi Abaúj és Zemplén megyék népi kultúrájának feltárása terén a Sárospataki Református Kollégium – ötven évvel ezelőtt szerveződött *faluszemináriuma* végzett jelentős munkát. A programot, a kutatás útmutatóját 1936-ban, a munka szervezője és irányítója UJSZÁSZY Kálmán adta közre.²⁷ A budapesti Néprajzi Múzeum munkatársaiból verbuválódott munkaközösség 1938-ban Pusztafalu népi kultúrájának néhány fontos témáját kutatta és dolgozta fel.²⁸ A felszabadulás után, az újonnan szervezett sárospataki Rákóczi Múzeum végzett BALASSA Iván és DANKÓ Imre vezetése alatt jelentős kutatómunkát, ennek kapcsán a *Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei* címmel kiadványsorozatot indítottak. A terület másik két múzeuma az 1960-as években kezdte meg tevékenységét, a Tokaji Múzeum 1961-ben, a szerencsi Zempléni Múzeum pedig 1968-ban.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézete munkatársaival és egyetemi hallgatókkal az 1950-es évek első felétől folytat néprajzi gyűjtő-feltáró munkát az Abaúj és Zemplén megyék határán

fekvő Zempléni-hegység településein. E területről több önálló könyv, számtalan tanulmány látott már eddig is napvilágot. E kutatómunka folytatásában és publikálásában részt vett az utóbbi időben a miskolci Herman Ottó Múzeum is. 1980-ban adtuk közre a *Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről* c. tanulmánykötetet, amelyben a táj néprajzi kutatását is összegeztük.²⁹ E tájról kismonográfiát jelentetett meg a debreceni Néprajzi Tanszék is.³⁰

Az abaúji Cserehát feltárását a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének egy évfolyama, még az 1960-as években kezdte el. E munka eredménye FÜVESSY Anikó és SELMECZI KOVÁCS Attila³¹ több munkája, illetőleg KUNT Ernő kismonográfiája.³²

Az 1970-es években ugyancsak az említett egyetemi tanszék kezdte el a történelmi Gömör megye magyar lakosságának néprajzi feltárását és annak monografikus feldolgozását. Az elkészült munkák közül UJVÁRY Zoltán *Gömöri népdalok és népballadák*, valamint PALÁDI-KOVÁCS Attila *A barkóság és népe* c. könyvét a Herman Ottó Múzeum,³³ a DOBROSSY István-FÜGEDI Márta, illetőleg a SZALAY Emőke-UJVÁRY Zoltán szerzőpáros könyvét pedig a tanszék adta ki.³⁴

II. A legújabb magyar néprajzi kutatás, következésképpen az irodalom is meglehetősen nyitott volt az interetnikus kérdések iránt. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának az évkönyve, a *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 1973. évi kötete egész sorát közli a tanulmányoknak a kárpáti népek kulturális kapcsolatairól. Békéscsabán immár két alkalommal rendezték meg a *Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciát*.³⁶ Itt számbavették a kutatás eredményeit és számos új eredményt közöltek.³⁷ 1972-ben DANKÓ Imre, 1974-ben FERENCZI Imre, 1975-ben pedig KÓSA László összegezte az elmúlt évtizedek magyarországi nemzetiségek néprajzi kutatását.³⁸ Borsod megye 18. század eleji újratelepülésének történetével az e kötetben is értekező VERES László foglalkozott.³⁹ A Zempléni-hegység falvainak szokásrendszerében megnyilvánuló interetnikus kapcsolatokról NIEDERMÜLLER Péter írt tanulmányt.⁴⁰

A törökdulást követő önkéntes betelepülés és szervezett betelepítés különböző kárpát-ukrán népcsoportokat is juttatott Borsod-Abaúj-Zemplén megye területére és részben Északkelet-Magyarország más megyéibe is. A kárpátukránokra vonatkozó ismereteinket a századelőn elsősorban HODINKA Antal, LEHOCZKY Tivadar, SZTRIPSZKY Hia-dor és ZSATKOVICS Kálmán írásaiból meríthetjük.⁴¹ E nép betelepítését és elterjedését 1973-ban magyar és német nyelvű tanulmányában PALÁDI-KOVÁCS Attila foglalta össze.⁴² CSORBA Csaba *A kárpátuk-*

ránok kutatása Zemplénben a 20. század fordulóján címmel közölt cikket.⁴³ A Kossuth Lajos Tudományegyetem egykori hallgatói az 1980-as évek fordulóján végeztek kutatómunkát a Zemplén megyei Komlósán a ruszin eredetű lakosság körében, a tájház létesítése kapcsán. E kutatás eredményei között megemlíthetjük BARTHA Elek kismonográfiáját.⁴⁴ BODNÁR Zsuzsanna, FEHÉR Ágnes és SZABÓ Sarolta tanulmányait Komlóska építkezéséről és lakáskultúrájáról, népi táplálkozásáról, valamint szőlő- és borkultúrájáról.⁴⁵ NIEDERMÜLLER Péter pedig Rudabányácska (Zemplén m.) településének rejtélyét igyekezett megfejtetni, a népesség *szoták* (szlovják) eredetét hangsúlyozva.⁴⁶

Tájegységünk lengyel telepeseivéről az utóbbi időkben a publikációk ugyancsak a debreceni tanszék és a Herman Ottó Múzeum kiadásában jelentek meg. A kutatást két lengyel kutató KRASINSKA, Ewa és KANTOR, Ryszard, illetőleg BÓDI Erzsébet végezte a Derenkre 1720-ban betelepedett, majd 1940-ben erőszakkal továbbtelepített lengyel lakosság körében.⁴⁷ A két lengyel kutató Krakkóban már megkezdte a magyarországi kutatómunka eredményeinek folyamatos, monografikus publikálását.⁴⁸ A múzeum a kutatás éve során folyamatosan támogatást nyújtott a kutatáshoz, s felkértük a két lengyel kutatót arra, hogy a Borsodi Kismonográfiák sorozatába készítsenek egy 8–10 íves összefoglalást. A kézirat már elkészült, s most fordítják. Talán megemlítésre érdemes, hogy a második világháború során Magyarországra menekült lengyel lakosság életéről is közöltünk tanulmányt.⁴⁹

A legnagyobb számú és legátfogóbb interetnikus kutatás a szlovák és a magyar lakosság évezredek egymás mellett élésének és törvényszerű kulturális egymásrahatásának kutatása terén jött létre. Itt említhetném a 18. és a 19. századból már BÉL Mátyás, BARTHOLOMEIDES László vagy akár CSAPLOVICS János korai publikációit. De lássuk inkább csak az erőteljesebb tendenciákat, az utóbbi egy-két évtizedből: Éppen ebben a múzeumi hónapban tíz éve annak, hogy a Herman Ottó Múzeumban szlovák népművészeti kiállítást nyitottunk, s ennek kapcsán kisebb tudományos ülésen foglalkoztunk a szlovák–magyar interetnikus kapcsolatokkal. Itt MARKUŠ, Michal foglalta össze a kutatás tendenciáit, azt *Szlovák–magyar interetnikus néprajzi kutatások* címmel⁵⁰ adtuk ki. Az Északkelet-Magyarországra betelepített szlovák lakosság népi kultúrájának első számú kutatója MANGA János volt, aki számos tematikus tanulmánya mellett átfogóan foglalkozott a két nép egymás mellett élésének, kulturális egymásrahatásának általánosabb kérdéseivel is. Már 1948-ban vizsgálta pl. a szlovák–magyar kapcsolatokat a palócok kará-

csonyi szokásaiban, 1972-ben németül, 1973-ban pedig magyar nyelven közzétett összegző tanulmányt a magyarországi szlovákokról.⁵¹ 1975 októberében Békéscsabán tartották az ún. Nemzetközi néprajzi nemzetiségtudató konferenciát, amely ugyancsak áttekintette az eredményeket.

A Magyar Néprajzi Társaság 1975-ben tanulmánykötetet adott közre *Národopis slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok néprajza* címmel. Ebben – többek között MANGA János írt a magyarországi szlovákok etnikai csoportjairól, KRUPA András a békési szlovákok hiedelemvilágáról, UJVÁRY Zoltán a magyarság Jánosik-hagyományairól és TÁBORI György a Békés megyei szlovákok ködmönéről.⁵² KRUPA András több könyvben és számos tanulmányban foglalkozott a Békés megyei szlovák lakosság szokásvilágával és kultikus hagyományai-val.⁵³ Jó néhány népszokás, elsősorban a dramatikus játékok magyar-szláv (szlovák, délszláv stb.), magyar–német és magyar–román kapcsolataira mutatott rá UJVÁRY Zoltán.⁵⁴ A szlovák és magyar interetnikus kutatás terén GUNDA Béla munkásságát is meg kell említenünk.⁵⁵ A tematikus kutatásokat hátrébb KRUPA András részletesen elősorolja.

Répáshutának, a Bükk hegység 18. századi szlovák betelepítésű falujának a néprajzi kutatásához a Herman Ottó Múzeum az 1970-es évek közepén kezdett hozzá. A munkában való részvételre felkértük a szomszédos szlovákiai múzeumok etnográfusait, valamint más hazai kutatókat is. A közel 30 éves tanulmánykötetet szlovák nyelven a Tankönyvkiadó, a magyar változatot a Herman Ottó Múzeum adja közre.⁵⁶ Itt kell megemlítenem azt a sokak által ismert tényt is, hogy a miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei c. periodikánkban a X. 1971. évi kötettől folyamatosan ismertetjük a szlovákiai néprajzi és honismereti kutatások eredményeit. Szándékunk az, hogy ezzel is segítsük a két nép kutatóit egymás kultúrájának és népeletének jobb megismerésében.

A középkori Hernád menti német betelepítés után a Tokaj-Hegyaljára a 18. században három egymástól elkülönülő hullámban telepítettek be németeket. A rakamazi német telep 1729-ben, Rátkára, Hercegkútra és Károlyfalvára 1750-ben, Újpatakra, Simára és Hosszúháza II. József uralkodása alatt, tehát 1780–1790 között telepítették a német lakosságot. E betelepítést, illetőleg a német lakosság életének több vonatkozását a századfordulón TAKÁTS Sándor,⁵⁷ később BALASSA Iván és részben LENGYEL Imre dolgozta fel.⁵⁸ A Magyar Néprajzi Társaság 1975-ben a hazai német lakosság népeletéről is adott ki tanulmánykötetet,⁵⁹ ebben németül, illetőleg korábban már magyarul is HUTTERER Miklós (Claus Jürgen) írt tanulmányt a magyarországi németsegről,⁶⁰ a többi szerző hazánk más tájain élő német telepes falvakról érkezett.

A középkori francia (vallon) hospesek emlékét a Tokaj-Hegyalján már csak a helynevek (Bodrogolaszi, Olaszliszka), s valószínűleg az egrí és a hegyaljai borkultúra néhány eleme őrzi. A jóval később, a törökkorban bevándorolt balkáni kereskedők, az ún. görögök tokaji, majd miskolci tevékenységével korábban TAKÁTS Sándor és HODINKA Antal,⁶¹ az utóbbi időszakban pedig MARJALAKI KISS Lajos, SASVÁRI László, DOBROSSY István és HÖGYE István foglalkozott.⁶² A miskolci Herman Ottó Múzeum Történeti Osztályának munkatársai a továbbiakban is foglalkoznak a görögség társadalmi és gazdasági szerepével, illetőleg egyházművészeti emlékeikkel. A Magyar Ortodox Egyházi Múzeum – előreláthatólag 1985-ben itt Miskolcon, az egykori görögök parókiájának épületében nyitja meg kapuit.

A tematikai kutatás is számos kiemelkedő eredményt produkált: Az etnikai határok és nemzetiségi hatások Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a kenderfeldolgozás rostelőkészítő munkafolyamatában DOBROSSY István és FÜGEDI Márta közölt tanulmányt.⁶³ Zemplén szlovák vándoriparosairól PETERCSÁK Tivadar munkáját említhetem.⁶⁴ A magyar és a magashegyi pásztorkodás kapcsolatáról PALÁDI-KOVÁCS Attila,⁶⁵ egy felvidéki étel, a *sztrapacska* interetnikus vonatkozásairól BÓDI Erzsébet,⁶⁶ az erdei méhészet kárpáti vonatkozásairól BALASSA M. Iván,⁶⁷ a sertéspásztorkodás alföldi és hegyvidéki kapcsolatairól SZABADFALVI József⁶⁸ értekezett.

III. Munkánkat e tanácskozás anyagának közreadásával és a három nap alatti tanácskozással sem végezzük el, azt az elkövetkező években is folyamatosan és következetesen tovább kell folytatnunk a nemzeti határok mindkét oldalán. A fő feladatok mellett lehetne kutatni az amerikai magyarok társadalmi és gazdasági hatását,⁶⁹ a csángók 19. század végi Borsod megyei betelepítését,⁷⁰ vagy akár a modern turizmus interetnikus kulturális és „gazdasági” hatásait.

Jegyzetek

- 1 Interetnikus kapcsolatok a Zempléni-hegység falvainak szokásrendszerében. HOMÉvk. XVI. 1977. 227–237.
- 2 Szendrei J., Régi magyar népdalok. Ethn., I. 1889. 52–53. Budapest.
- 3 Bodgál F., Miskolci népdalok. Észak-Magyarország, 1959. ápr. 19.
- 4 Szeredy, Borsodi népszokások. Életképek I. 1844. 286–291.
- 5 Bodgál F., A néprajzi érdeklődés Miskolcon és Borsodban. HOMÉvk., IX. 1970. 323–338.

- 6 Erdélyi J., Népdalok és mondák. I–III. 1846–1848. Pest.
- 7 Ipolyi A., Magyar mythologia. 1854. Pest.
- 8 Szeder F., A Palócok. Tud. Gyűjt. 1816. VI. 26–46.
- 9 Szeder F., A Palócokról eredetekre és Pannoniábaláló jövedelekről. Szerv. Tud. Gyűjt. 1935. II. 3–41.
- 10 Pintér S., A Palócokról. Népismertető tanulmány. 1880. Budapest.; Pintér S., A népmeséről. 13 eredeti palóc népmesével. 1891. Losonc.
- 11 Istvánffy Gy., Palóc találós mesék. Ethn., II. 110–111., 219–220., 297–299.; Istvánffy Gy., Betlehemi pásztorjáték a mátraalji palócoknál. Ethn., II. 388–394.; Istvánffy Gy., A Mátraalji palóc lakodalom. Ethn., V. 38–51.
- 12 Istvánffy Gy., A palócok lakóháza és berendezése. NÉ. XII. 1–16.
- 13 Bartalus I., Népdalgyűjtési kalandok. Ország-Világ, 1857. 54–57., 69–71. 1897.
- 14 Komoróczy M., Hont vármegye szerepe. é.n. In: Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmecbánya. BOROVSZKY S., (szerk.)
- 15 Malonyai D., Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe. A palócok művészeite. V. 1922. Budapest.
- 16 Szabó L., Jászdózsza és a palócság. 1973. Eger.; Bakó F.–Dobrossy I., (szerk.) Mátrade-recske. Néprajzi tanulmányok. 1978. Eger.; Barna G., Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből. I–II. 1982. Eger–Szolnok.
- 17 Kocsis Gy., é.n. Bibliográfia a palócok kutatásához. Eger.
- 18 Szabadfalvi J., Néprajzi kutatás kezdetei a Borsod-Miskolci Múzeumban. 1899–1913. HOM-Közl. 1980. 18. 76–84.
- 19 Kóris K., Matyóföldi tüzelők és szénatartók NÉ., VI. 1905. 249–263.; Kóris K., Matyó kendermegmunkáló szerszámok. NÉ., VIII. 1907. 1–33.; Vö. még Szabadfalvi J., Néprajzi kutatás kezdetei a Borsod-Miskolci Múzeumban. 1899–1913. HOM-Közl. 18. 1980. 76–84.
- 20 Vikár B., Szücs Marcsa népballadánk eredete. A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Évkönyve, 1905/6. 5–48. Miskolc.; Herkely K., A mezőkövesdi matyók élete. 1939. Budapest.
- 21 Györffy I., A matyók eredete. Népünk és Nyelvünk. I. 1929a. 137–160.; Györffy I., A matyó summás. Népünk és Nyelvünk. I. 1929b. 75–81.; Györffy I., Matyó népviselet. 1956. Budapest.
- 22 Sándor I., A matyók néprajzi bibliográfiája. 1956. Budapest.; Sándor I.–Sárközi Z., (szerk.) Mezőkövesd város monográfiája. 1973. Mezőkövesd.
- 23 Dobrossy I., (szerk.) Foglalkozások és életmódok. A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványa VII. 1976. Miskolc.; Viga Gy., Néprajzi dolgozatok Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Válogatás az önkéntes néprajzi gyűjtők pályamunkáiból. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai, XII. 1981. Miskolc.
- 24 Bartha L., (szerk.) 1968/1969/1970/1971/1973. Népi hagyományok Borsodban. I–V. Miskolc.; Czákó Gy.–Nagy K., (szerk.) 1970/1971/1972/1973/1980/1981/1982/1983. Lakóhelyünk Őzd. I–VIII. Őzd. Kiss L.–Pataki S., (szerk.) Mezőcsát népi kultúrájából. Mezőcsát helytörténeti füzetek, 3. 1971. Mezőcsát.; Kovács D., (szerk.) Abaúj és Zemplén népeletéből. 1971. Sátoraljaújhely.; Máday Gy., (szerk.) Népi kultúra Borsodban. A Földes Ferenc Gimnázium szakköri évkönyve. 1976. Miskolc.; Zupkó B., (szerk.) Népünk életéből. A mezőkövesdi Földes Ferenc Középiskola Kollégium Györffy István néprajzi szakkörének anyagából. 1970. Mezőkövesd.
- 25 Bakos J., Bodrogköz, Hegyalja és Hegyköz táj- és néprajzi irodalma. 1947. Sárospatak.; Bakos J., Tokaj-Hegyalja és bortermelése. néprajzi, hely-, gazdaság- és művelődéstör-

- téneti irodalma. 1957. Sárospatak.; *Bodgál F.*, Borsod megye néprajzi irodalma I: 1958. Bp.; *Bodgál F.*, A néprajzi érdeklődés Miskolcon és Borsodban. HOMÉvk., IX. 1970. 323–338.; *Fügedi M.–Viga Gy.*, Borsod megye néprajzi irodalma III. (1968–1978) 1979. Miskolc.; Vö. még *Tóth L. né-Viga Gy.*, A Herman Ottó Múzeum kiadványainak bibliográfiája. 1900–1977. 1978. Miskolc.
- 26 *Balassa I.*, Nép rajzi feladatok a Hernád és a Tisza között. 1960. Sárospatak.; *Szabadfalvi J.*, A Zempléni-hegység népi kultúrájának kutatásáról. HOMÉvk. IV. 1964. 115–126.; *Szabadfalvi J.*, Kutatások és eredmények a Zempléni-hegység népi kultúrájának tanulmányozásában. In: Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről. 1981. 11–24. Miskolc.
- 27 *Ujszászy K.*, A falu. Útmutató a falu tanulmányozásához. 1936. Sárospatak.
- 28 *Tagán G.*, Pusztafalu gazdálkodása. NÉ. XXXI. 1939. 264–270.; *Gönyey S.*, Az Abaúj megyei Pusztafalu népi építkezése, kendermunkája és népviselete. NÉ., XXXI. 1939. 119–141.; *Szendrey Á.*, Pusztafalusi néphagyomány. NÉ. XXXI. 1939. 156–170.
- 29 *Szabadfalvi J.–Viga Gy.*, (szerk.) Tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai. X. 1981. Miskolc.
- 30 *Bartha E.*, A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 5. 1980. Debrecen.
- 31 *Füvessy A.*, Méhlikások Észak-Borsodban. HOMÉvk. XI. 1972. 527–549.; *Selmeczi Kovács A.*, Csűrös építkezés és gazdálkodás Észak-Magyarországon. MÉH. XVIII. 1976.
- 32 *Kunt E.*, Temető az Aggteleki-karszt falvakban. *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 3. 1978. Debrecen.
- 33 *Ujváry Z.*, Gömöri népdalok és népballadák. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai. VIII. 1977. Miskolc.
- 34 *Dobrossy I.–Fügedi M.*, Termelés és életmód. *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 9. 1983. Debrecen.; *Szalay E.–Ujváry Z.*, Két fazekasfalú Gömörben. *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 7. 1982. Debrecen.
- 35 Népi Kultúra – Népi Társadalom. VII. 1973. Bp.
- 36 *Kósa L.–Krupa A.*, (szerk.) Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia. Békéscsaba, 1975. okt. 28–31. Békéscsaba, 1976.
- 37 *Gunda B.*, A zempléni szlovák falvak néprajzi jellege. Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia. Békéscsaba, 1975. okt. 28–31. Budapest–Békéscsaba, 1976. 33–39.
- 38 *Dankó I.*, Nemzetiségi néprajzkutatásunk egyik szép eredményéről. Szabolcs-Szatmári Szemle. 4. 1972.; *Ferenczi I.*, Nemzetiségi és nemzetiségi magyarok. Tiszatáj 3. 1974. Szeged.; *Kósa L.*, A magyarországi nemzetiségek néprajzi kutatása. 1945–1974. Ethn. 1976. 422–436.
- 39 *Veres L.*, Adatok Borsod megye 18. század elején újratelepült sírok történetéhez. HOMKözl. 17. 1979. 61–66.
- 40 *Niedermüller P.*, Interetnikus kapcsolatok a Zempléni-hegység falvainak szokásrendszereiben. HOMÉvk. XVI. 1977. 227–237.
- 41 *Hodinka A.*, A munkácsi görög katolikus püspökség története. 1909. Budapest.; *Setripszky H.*, A magyarországi ruténság néprajzi térképe. NÉ. XI. 1910. 264–270.; *Zsotkovics K.*, A magyarországi oroszok történetírása. Századunk, XXIV. 1890.
- 42 *Paládi-Kovács A.*, Ukrainische Steusiedlungen in Nordost-Ungarn im 18–19. Jahrhundert. AE. XXII. 1973a. 371–415. Budapest.; *Paládi-Kovács A.*, Ukrán szörványok a 18–19. században a mai Magyarország északkeleti részén. NK–NT. VII. 1973b. 327–367.

- 43 Csorba Cs., A kárpátukránok kutatása Zemplénben a 20. század fordulóján. HOMKözl., 12. 1973. 114–118.
- 44 Bartha E., A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 5. 1980. Debrecen.
- 45 Bodnár Zs., Egy kárpátukrán falu lakáskultúrája. HOMÉvk., XIX. 1980. 329–352.; Fehér Á., A burgonya szerepe Komlóska népi táplálkozásában. HOMKözl. 17. 1979. 154–160.; Szabó S., Adatok Komlóska szőlő- és borkultúrájához. HOMKözl. 20. 1982. 97–102.
- 46 Niedermüller P., Adatok Rudabányácska településtörténetéhez. HOMKözl. 18. 1980. 89–95.
- 47 Krasínska, E.–Kantor, R. Derenk és Istvánmajor lengyel telepes falu néprajzi kutatása. HOMÉvk. XVII–XVIII. 1979a. 341–358.; Krasínska, E.–Kantor, R. The Role of the Forest in the Economic Life of a Polish Village in Hungary at the End of the 19th Century and in the 20th Century. *Ethnographica et Folkloristica Carpatica*, I. 1979b. 115–125. Debrecen.; Bódi E., The Ethnocultural Assimilation of a Polish Settlement in Hungary, *Ethnographica et Folkloristica Carpatica*, I. 1979. 101–113. Debrecen.; Bódi E., Ethnocultural Connections between Hungarians, Slovaks and Poles as Reflected through a Popular Dish. *Ethnographica et Folkloristica Carpatica*, II. 1981. Debrecen. 89–103.
- 48 Krasínska, E.–Kantor, R. Derenk és Istvánmajor lengyel telepes falunéprajzi kutatása. HOMÉvk. XVII–XVIII. 1979a. 341–358.
- 49 Lagzi I., Lengyel menekültek tábori viszonyai Észak-Magyarországon. HOMÉvk. XVI. 1977. 151–190.
- 50 Markus, M. Sympóziu o slovensko-madarskych interetnickych vzťahov v Miskovci. 2–3. 10. 1974. *Slovenský národopis XXIII*. 478–479. Bratislava.; Markus, M. Szlovák-magyar interetnikus néprajzi kutatások. HOMKözl. 15. 1976. 135–143.
- 51 Manga J., Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban. *Ethn.* LIX. 1948. 94–102.; Manga J., Die Slowaken in Ungarn. *AE.*, XXI. 1972. 211–249.; Manga J., Magyarországi szlovákok. NK–NT. VII. 1973. 211–249.
- 52 Gyivicsán A.–Krupa A. (szerk.) *Národopis slovákov v Madarsku. A magyarországi szlovákok néprajza*. 1975. Budapest.
- 53 Krupa A., Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál. 1970. Békéscsaba.; Krupa A., Hiedelmek – varázslatok – boszorkányok. 1974. Békéscsaba.; Krupa A., Magyar-szlovák kölcsönhatások békési hiedelemmondákban. HOMKözl. 15. 1976. Miskolc. 143–155.
- 54 Itt csak az utóbbi években megjelent könyveit emlitem: Ujváry Z., *Varia folkloristica*. 1975. Debrecen.; Ujváry Z., A temetés paródiája. *Studia Folkloristica et Ethnographica*. 1. 1978. Debrecen.; Ujváry Z., *Népszokások és népköltészet*. 1980. Debrecen.; Ujváry Z., *Játék és maszk*. I–III. 1983. Debrecen.
- 55 Gunda B., *Néprajzi gyűjtőúton*. 1956. Debrecen.; Gunda B., *Ethnographica Carpatica*. 1966. Budapest.
- 56 Szabadfalvi J.–Viga Gy., *Tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai*. X. 1981. Miskolc.
- 57 Takács S., *Német települések Tokaj vidékére. Gazdaság-történeti Szemle IX*. 1902. Budapest
- 58 Balassa I., A tokaj-hegyaljai németek telepítésének történetéhez. HOMÉvk., XII. 1973. 287–320.; Balassa I., Zur Geschichte der deutschen Kolonisation im Tokajer Bergland. In: Balassa I.–Klotz, C.–Manherz, K. (szerk.) 1975. 67–103.; Lengyel I., A rátkai német település. HOMÉvk. VIII. 1969. 233–245.

- 59 Balassa I.–Klotz, C.–Manherz, K. (szerk.) Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen. A magyarországi németek néprajzához. 1975. Budapest.; Ugyanebben az évben készült tanulmánykötet a magyarországi román és délszláv lakosság népi kultúrájáról és kapcsolatairól: Kovács Á.–Hotopan, A. (szerk.) Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria. A magyarországi románok néprajza. I. 1975. Budapest.; Balassa M. I.–Dekic, M. (szerk.) Ethnografija južnih slavena u Madarskoj. A magyarországi délszlávok néprajza. 1975. Budapest.
- 60 Hutter M., A magyarországi német népesség. Nk.–Nt. VII. 1973. 93–117. Budapest.; Hutterer, Claus Jürgen Die deutsche Volksgruppe in Ungarn. In: Balassa I.–Klotz, C.–Manherz, K. (szerk.) 1975. 11–36.
- 61 Takáts S., Német települések Tokaj vidékére. Gazdaság-történeti Szemle IX. 1902. Budapest.; Hodinka A., A munkácsi görög katolikus püspökség története. 1909. Budapest.
- 62 Marjalaki Kiss L., Görög kolónia Miskolcon a XVIII. században. Borsodi Szemle. IV. 1960. 548–551.; Sasvári L., Elkallódott tokaji görögök és rácok nyomában. Borsodi Szemle V. 1961. 4.sz. 422–424.; Sasvári L., Az észak-magyarországi görögséggel kapcsolatos néprévek. HOMKözl. 16. 1977. 22–28.; Dobrossy I., A görög kereskedők szerepe és jelentősége Miskolc XVIII. századi üzlethálózatához. HOMKözl. 14. 1975. 21–32.; Dobrossy I., Die ethnographische Bedeutung der neugriechischen Diasporen des Karpatenbeckens in 17–19. Jahrhundert. Ethnographica et Folkloristica Carpathica. 11. 1971. Debrecen 159–267.; Hőgye I., A görögök szerepe a Hegyalja életében a 18. században. HOMKözl. 16. 1977. 1–15.
- 63 Dobrossy I.–Fügedi M., Etnikai határok és nemzetiségi hatások Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a kenderfeldolgozás rostelőkészítő munkafolyamatában. HOMÉvk. XVI. 1977. 269–291.
- 64 Petercsák T., Vándoriparosok a Zempléni-hegységben. Ethn. LXXXIV. 1973. 527–548.
- 65 Paládi-Kovács A., Élevage dans les hautes omntagues en tant que type du système hongrois délevage. Ethnographica et Folkloristica Carpathica. 3. 1983. Debrecen 97–85.
- 66 Bódi E., Sztrapacska. Egy felvidéki étel néprajzi vizsgálata. HOMKözl. 20. 1982. 73–80.
- 67 Balassa M. I., Waldbienenzucht im Karpatenbecken. AE. XXIV. 1975. 117–128.
- 68 Szabadfalvi J., Migration und Mastnutzung im östlichen Randgebiet der Grossen Ungarischen Tiefebene. AE. XXI. 1972. 317–345.
- 69 Fejős Z., Kivándorlás Amerikába Zemplén középső vidékéről. HOMÉvk. XIX. 1980. 293–327.
- 70 Vö. A csángó magyarok betelepítése Borsod megyébe. Borsodmegyei Lapok. 1883. január 20.

EREDMÉNYEK ÉS FELADATOK A BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZETBEN

1. Borsod-Abaúj-Zemplén megye muzeológiai palettája igen színes és változatos. Egyházi, ipari, mezőgazdasági és a Magyar Nemzeti Múzeumhoz tartozó intézmények is találhatók szép számmal a Megyei Múzeumi Igazgatósághoz tartozó intézmények mellett. A *Tiszáninnen*i Református Egyházkerület tudományos gyűjteményeinek Múzeuma Sárospatakon országunk egyik legrégebbi muzeális intézménye. A *Physicum Museum* gyűjteményét a 18. század első évtizedében Simándi István Leydenből hozta. Numizmatikai gyűjteménye 1760-ból, a könyvtár hungarica együttese, valamint a Természettudományi Múzeuma 1773-tól gyarapszik. A múzeum tárgye gyűjtését már 1760-ban számbavették. A sárospataki református gyűjtemény a 18. és a 19. század folyamán igen jelentősen gyarapodott. Mintegy 50 évvel ezelőtt létesült az ún. *Faluszeminárium* könyvtára és adattára, amely egyben tudományos műhely szerepét is betöltötte. Sárospatakon a várnegyedben, a római katolikus plébánia épületében és a mellette álló gótikus templomban vár az intézményi megvalósításra egy jeles egyházművészeti gyűjtemény. A Magyar ortodox egyház országos gyűjteménye és kiállítása pedig Miskolcon, a régi görög templom, az 1793-ban létesült templom mellett, a Deák tér 7. sz. épületben fog, remélhetőleg már nem sokára látogatókat fogadni.

Négy jeles ipartörténeti múzeum is működik megyénkben: Miskolc-Felsőháromban 1952-től gyűjtik a gyártörténeti emlékeket, itt alakult meg 1966-ban a Központi Kohászati Múzeum. A magyar vasércbányászat központjában, Rudabányán 1956-ban nyílt meg egy ideiglenes kiállítóhely, majd 1964-től nyerte el sajátos profilját az Érc- és Ásványbányászati Múzeum. Az Ózdi Honismereti Kör gyűjtései nyomán 1971-ben létesült az üzem történetét bemutató muzeális gyűjtemény, a Kohászati Gyártörténeti Múzeum. Az utóbbi években pedig a nagy hagyományokkal rendelkező Hollóházi Kerámiagyár mellett a Kerámia Múzeum.

Két mezőgazdasági vonatkozású muzeális objektum is található: Tolcsván a szép barokk stílusú, ún. Rákóczi kastélyban 1971-ben nyílt

meg a Tokajhegyaljai Borkombinát *Borászati Múzeuma*. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum pedig az elmúlt években hozta létre egyik vidéki *agrárgyűjteményét* és kiállítását az Abaúj megyei *Kupán*.

A Magyar Nemzeti Múzeumnak is két intézménye működik társ-megyénkben, a történelmi Zemplénben. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc centenáriumának évében nyílt meg Monokon a *Kossuth Emlékmúzeum*. Sárospatakon, az egykori főúri kastélyban, a felszabadulás után, pontosabban 1950-ben létesült a *Rákóczi Múzeum*, amely a Kossuth Emlékmúzeummal együtt, 1963-tól került a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe. Országunk egyik legnagyobb muzeális intézménye várkiállításnak, Rákóczi-kiállításnak, iparművészeti és néprajzi tárlatoknak ad helyet.

A felsoroltak mellett még több tanácsí fenntartású kisgyűjtemény és kiállítóhely, pl. városi és falusi galériák működnek általában tanácsí kezelésben.

Ha a történelmi és táji tagolódás szerint vizsgáljuk megyéink múzeumait ugyancsak érdekes kép tárul elénk. A történelmi Abaúj vármegye múzeuma Kassán 1874-ben létesült, Gömöré Rozsnyón és Rimaszombatban működik. Zemplén vármegye egykori székhelyén, Sátoraljaújhelyen nincsen és nem is volt múzeum. A felszabadulás után azonban a megye településein igen gazdag múzeumhálózat létesült: Sárospatak, Monok és Tolcsva mellett Szerencsen és Tokajban. Pácinban későreneszánsz, ún. Mágócsi kastélyban előreláthatólag 1986 tavaszán nyitja meg kapuit a *Bodrogi Kastélymúzeum*. Megyénk múzeumhálózatára nagyarányú topográfiai egyenetlenség, illetőleg igen változatos fenntartási-irányítási sajátosság jellemző.

2. Borsod vármegye múzeuma a 19. század utolsó évében, 1899-ben létesült, első kiállítása 1902-ben nyílt. A múzeum bölcsőjénél századunk első évtizedében jeles személyek szorgoskodtak: A matyó népeletet és népművészetet a legendás életű *Kóris Kálmán* örököltette meg számunkra üvegnegatívjain. A palóc népköltészetet *Istvánffy Gyula* gyűjtötte, tanulmányozta. A bükki barlangokat Herman Ottó útmutatása alapján *Hillebrandt Jenő* és *Kadic Ottokár* kutatta, ezzel alapították meg múzeumunk nemzetközileg is számontartott paleolit-gyűjteményét. A közművelődési egyesület fáradhatatlan főtítkára, *Balog Bertalan* által szervezett „felvidéki vándorkiállításai” kapcsán gyarapodott képzőművészeti gyűjteményünk az első legjelesebb festményekkel, pl. *Szinyei Merse Pál* és *Fényes Adolf* képeivel. Itt említendő meg Leszih Andor neve, aki majdnem egy fél évszázadon át, 1905-től 1950-ig volt intézményünk igazgatója.

A miskolci Herman Ottó Múzeum az 1950-es években jelentős fejlődésen ment keresztül, régész, történész és néprajzkutató szakmuzeológusok kezdték el munkájukat, restaurátor laboratórium létesült, 1955-ben, illetve 1957-ben megindították az intézmény két periodikáját, a *Közleményeket* és az *Évkönyvet*. A múzeum gyűjtőterületét fokozatosan kiterjesztették az egész megye területére. Az 1960-as évek közepéig, második feléig terjedő időszak a miskolci múzeum fellendülése *Komáromy József* igazgatóságához kapcsolódik.

A Herman Ottó Múzeum, mint a megyei múzeumi szervezet központja irányítja a három tájmúzeumot Mezőkövesden, Szerencsen és Tokajban, két szakgyűjteményt Sárospatakon és Mezőkövesden, három emlékhelyet Keleméren, Széphalmon és Lillafüreden, a Diósgyőri Vármúzeumot, valamint több mint tíz kisgyűjteményt és tájházat. A *Sárospataki Képtár* új központi épületét (Szent Erzsébet tér 4.) 1982-ben vettük birtokunkba. A *Tokaji Múzeum* új épületének felújítását a Műemléki Felügyelőség 1984 első felére befejezi. 1985-ben pedig a szerencsi *Zempléni Múzeum* visszaköltözhét a helyreállított várkastélyba. Ugyanekkor veheti birtokába a bodrogi Pácinban a *Kastélymúzeum* az addigra helyreállított későreneszánsz, ún. Mágócsi kastélyt. Az eddig felsorolt intézmények mindegyike a történelmi Zemplén megyében található. Reményünk van arra, hogy a muzeológiaiilag nem ellátott Abaújbán és Gömörben évtizedünk közepéig megnyithatunk egy-egy tájmúzeumot.

3. Megyei múzeumi szervezetünk költségvetése az 1970-es évek első harmadától dinamikusan emelkedett. 1973-ban 2 028 000, 1977-ben 3 949 000, 1983-ban pedig 11 763 000 forint. Jelen költségvetésünk egyharmadát teszi ki az éves bérkeret, kb. egyharmadát az intézmények fenntartása és ismét egyharmadát fordíthatjuk a szakmai feladatokra, gyűjteménygyarapításra és állagmegóvásra; tudományos kutatásra és a publikációink kiadására; valamint kiállítási és közművelődési feladatainkra. Viszonylag jelentős összeget fordítunk tudományos feldolgozásra és publikációk kiadására, de közművelődési kiadványaink és két periodikánk (*Évkönyv* és *Közlemények*) kivételével, tudományos kiadványaink is rentábilisak. 650 ezer forintos bevételi tervünknek jelentős részét, mintegy felét kiadványaink eladásából teljesítjük. Gyűjteménygyarapításra teljes költségvetésünknek mintegy 10%-át tudjuk csak fordítani, ezt mindenképpen szeretnénk emelni.

4. Múzeumi szervezetünkre a centralizáltság jellemző, dolgozóink jelentős része Miskolcon dolgozik, itt is egyetlen helyen, a Herman Ottó Múzeum központi épületében. A többi miskolci intézményünket, a Bor-

sod-Miskolci Múzeumot, a Diósgyőri Vármúzeumot, a Déryné-házat és a Herman Ottó Emlékházat csupán kiállítóhelyként üzemeltetjük. Az 1970-es évek első felében még vidéki tájmúzeumunkban nem dolgozott főállású szakmuzeológus, azokat elsősorban nyugdíjas tanárok irányították. Ez a helyzet már megváltozott, Mezőkövesden, Szerencsen és a Sárospataki Képtárban négy szakmuzeológus dolgozik, új vagy fejlődő intézményeinkhez még évtizedünk közepéig további 4–6 szakember kerül.

A létszám az elmúlt tíz év alatt meghétszereződött:

	1973	1977	1983
Létszám	19	49	141
ebből részfoglalkozású	7	15	58
főfoglalkozású	12	34	83
muzeológus	7	11	27
egyéb szakalkalmazott	4	15	18

A létszám növekedésével fejleszteni kellett a munkaszervezetet. Kiakítottuk a tudományos osztályokat, a régészeti, történelmi, néprajzi, képzőművészeti, természettudományi, valamint a közművelődési, restauratori és a kivitelezési osztályokat. A közvetlen munkát az osztályvezetők irányítják. Az intézményrendszer vezetését 1973-tól egy, 1982-től két igazgatóhelyettes segíti. Egyikük a miskolci, központi intézményeket, a másik igazgatóhelyettes a vidéki hálózat intézményeit felügyeli, irányítja.

5. A Herman Ottó Múzeum a megye első számú társadalomtudományi kutatóbázisa. Történelmi kutatást ugyan végeznek még a Megyei Levéltárban és a Nehézipari Műszaki Egyetem Politológiai Tanszékén, valamint az újonnan szervezett Jogi Kar Jogtörténelmi Tanszékén is. Régészeti, építészettörténelmi, gazdaságtörténelmi, művészettörténelmi, művelődéstörténelmi, néprajzi és bizonyos irodalomtörténelmi kutatás azonban csak a múzeumban folyik. Miskolcon társadalomtudományi tudományos szakkönyvtár lényegében nincsen, a könyvtárak elsősorban nem tudományos munkával foglalkoznak. Nem segíti a humán tudományok művelését tudományegyetem, amely megyénkben, sőt tágabb régiókban nincsen. A tanárképző és tanítóképző főiskolákon csak néhány kutató munkájáról tudunk.

Rendszeres kapcsolatot tartunk néhány szomszédos ország (Szlovákia, Lengyelország és Szovjetunió) múzeumával, egyetemi tanszékével. Ezeket magyarországi kutatómunkájukban segítjük, bennünket érintő

publikációiknak helyt adunk. A magyarországi intézmények közül rendszeres a munkakapcsolatunk az MTA Régészeti, Művészettörténeti és Néprajzi Kutatóintézeteivel, a budapesti Eötvös Lóránd és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Régészeti, Történeti, Néprajzi, Nyelvtudományi, Földrajzi, Állattani, Geológiai stb. tanszékeivel. Új vagy megüresett állásainkra is legtöbbször az egyetemi tanszékekről alkalmazunk munkatársakat. Nagy súlyt fektetünk arra, hogy munkatársaink egyetemi doktorátust és további tudományos fokozatokat szerezzenek. Intézményünkben három kandidátus dolgozik. Támogatjuk, sőt elvárjuk munkatársaink tudományos munkáját, egyetemi doktorálását. Hisszük és valljuk azt, hogy csak tudományosan jól képzett szakemberek képesek nívós muzeológiai és közművelődési munkát végezni.

Múzeumunk a következő kiadványsorozatokkal rendelkezik:

A Herman Ottó Múzeum Évkönyvének első kötete 1957-ben jelent meg, most van sajtó alatt a XXIV. kötete. Az egyes kötetek 20–25 ív terjedelműek, bennük általában 1–2 íves tudományos dolgozatokat közlünk. Múzeumunk munkatársain kívül külső szerzők régiókra vonatkozó kutatási eredményeit is publikáljuk.

A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 1955-ben indult, 1987-ben jelenik meg a 24. száma. Terjedelme 10–12 ív, kisebb tudományos és ismeretterjesztő cikkeket közöl. Minden egyes kötetében *Szlovákiai téka* c. külön rovatban ismertetjük a magyar szakemberekkel a szlovákiai néprajzi és honismereti irodalmat.

A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványainak 1958-tól eddig 20 kötete jelent meg. Közöttük több folklór monográfia (pl. *Istvánffy Gyula*: Palóc népköltés gyűjtemény. 1963; *Lajos Árpád*: Borsodi fonó. 1966; *Ujváry Zoltán*: Gömöri népdalok és népballadák. 1977.) Több népdalkiadvány és tanulmánykötet, legutóbb pl. a *Néprajzi tanulmányok a zempléni hegyvidékről* (szerk. Szabadfalvi József. Miskolc, 1981.), valamint a megye néprajzi bibliográfiájának három kötete.

A Borsodi Kismonográfiák c. sorozatot 1975-ben indítottuk az 5–8 íves munkák közreadására. A sorozat nagyon kelendő, a példányszám 1500–3000 között mozog. Több kötet kiadásához üzemektől, közületektől kaptunk támogatást. Az eddig megjelent számok a következők:

1. *Dobosy László*: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén. Miskolc, 1975.

2. *Benkő Sámuel*: Miskolc történeti-orvosi helyrajza. Miskolc, 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József. Miskolc, 1976.

3. *Bakó Ferenc*: Bükki barlanglakások. Miskolc, 1977.

4. *Katona Imre*: Miskolci kőedénygyárak. Miskolc, 1977.
 5. *Vass Tibor*: Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben. Miskolc, 1977.
 6. *Petercsák Tivadar*: Hegyköz. Miskolc, 1978.
 7. *Veres László*: A Bükk hegység üveghutái. Miskolc, 1978.
 8. *Lajos Árpád*: Nemesek és partiak Szuhafőn. Miskolc, 1979.
 9. *Szabadfalvi József*: Festett asztalosmunkák Megyaszóról, 1735. Miskolc, 1980.
 10. *Szilágyi Miklós*: A Hernád halászata. Miskolc, 1980.
 11. *Feld István–Cabello Juan*: A füzéri vár. Miskolc, 1980.
 12. *Viga Gyula*: Népi kecsketartás Magyarországon. Miskolc, 1981.
 13. *Végvári Lajos*: Imreh Zsigmond, 1900–1965. Miskolc, 1981.
 14. *Szuhaí Péter*: A Szendrő környéki falvak paraszti gazdálkodása a kapitalizmus időszakában. Miskolc, 1982.
 15. *Paládi-Kovács Attila*: A barkóság és népe. Miskolc, 1983.
 16. *Dénes György*: A Bódvaszilasi-medence 700 éves története. Miskolc, 1984.
 17. *Petercsák Tivadar*: Népi szarvasmarhatartás a Zempléni Hegyközben, Miskolc, 1983.
 18. *Dobrik István*: Mokry Mészáros Dezső (1881–1970). Miskolc, 1984.
 19. *Dobosy László*: Gömörszőlős, egy gömöri falu néprajzi monográfiája. Miskolc, 1984.
 20. *Nagy Károly*: Somsálybánya története. Miskolc, 1985.
 21. *Dobrossy István*: A miskolci vendégfogadók és a vendéglátás története 1745–1945. Miskolc, 1985.
 22. *Kamody Miklós*: Észak-Magyarország hírközlésének története. Miskolc, 1985.
 23. *Viga Gyula*: Tevékenységi formák és a javak cseréje a Bükk-videk népi kultúrájában. Miskolc, 1986.
 24. *Katona Imre*: Az első magyar porcelángyár. Miskolc, 1986.
- A *Documentatio Borsodiensis* c. sorozatot 1980-ban indítottuk, 1987-ben jelenik meg a 6. kötete. Célja a kutatási segédletek és forrásmunkák kiadása. Itt adtuk közre *Kazinczy Ferenc*, valamint tájunkkal foglalkozó jeles történész *Szendrei János bibliográfiáját*, valamint két történeti forrásmunkát: egy oklevéljegyzéket és *Szűcs Miklósnak*, Miskolc város, valamint a reformkor történetéhez sok jó adatot szolgáltató *naplóját*.

Az előbb felsorolt két periodikán és három sorozaton kívül három méretben, terjedelemben és formátumban adunk ki különböző kiállítási

vezetőket és katalógusokat. Ezek közül tudományos forrásértéke van a *Borsodi Kiállítási Vezetők* c. sorozatnak.

A Herman Ottó Múzeum kiadásában évenként mintegy 45–55 nyomdai ív terjedelemben jelennek meg tudományos kiadványok és kb. 5–7 ív terjedelemben kiállítási katalógusok. A múzeum belső munkatársainak 1973–1982 közötti tíz évben a következő publikációi jelentek meg, nagyjából saját kiadásunkban:

Év	Régé- szet	Törté- nelem	Képző- műv.	Nép- rajz	Term. tud.	Ipar- műv.	Egyéb	Össze- sen
1973	2	3	–	–	–	–	–	5
1974	1	11	–	6	–	–	–	18
1975	2	11	–	18	–	–	10	41
1976	1	8	1	9	–	–	–	19
1977	2	19	2	19	–	–	–	42
1978	7	18	2	24	–	2	4	57
1979	8	27	2	26	–	–	7	70
1980	2	21	5	21	2	3	1	55
1981	3	20	8	29	4	1	1	66
1982	12	10	3	27	7	6	8	73

A múzeum munkatársai nemcsak saját kiadványainkban működnek közre, részt vesznek szinte mind a helyi tudományos irodalmi, művelődéstörténeti kiadvány, folyóirat (így pl.: *Borsodi Szemle*, *Napjaink*, *Borsodi Művelődés*, *Borsodi Történeti Évkönyv*) szerkesztésében, illetőleg azoknak állandó munkatársai.

6. Különböző szakmájú tudományos munkatársaink részt vesznek nemcsak régióink kutatásában, sokszor részesei országos tervfeladatoknak is. Az 1970-es évek elejétől Sályban és Abaújszárlaton folyik régészeti feltárás a *Nemzettségfői székhelyek, ispánsági központok* c. országos tervfeladat keretében. A területet előzőleg légifényképezéssel, geoelektromos és magnetométeres vizsgálattal kutattuk végig. A két utóbbi vizsgálatot megbízásunkra a miskolci Műszaki Egyetem Geofizikai Intézete végezte Csókás János professzor irányításával. A sályi ásatás vezetésébe 1982-től a Magyar Nemzeti Múzeum és az MTA Régészeti Intézetének három munkatársa is bekapcsolódott. A régész muzeológusok részt vesznek a *Kelta Corpus* és a *Honfoglaláskori leletek Corpora* munkálataiban. Nováki Gyula és Sándorfi György közreműködésével évek óta folytatják

a földvárak felmérését Borsod megyében. A földvár topográfiát kiadásra szánjuk. Tekintettel jeles gyűjteményünkre, fontosnak tartanánk a paleolit-kutatás folytatását, részben a Bükk barlangjaiban is, ezt azonban csak központi kutatási támogatással tudnánk elkezdni.

A Történeti Osztály irányítja a manufaktúra-kutatást Északkelet-Magyarország három megyéjében, foglalkoznak több várostörténeti és tájtörténeti kutatással. Több éve folyik a megye egyháztörténeti emlékeinek felmérése, ennek kapcsán a festőasztaloság feltárása és monografikus feldolgozása.

A néprajzkutatók is folyamatosan részt vesznek országos témák feldolgozásában. Így pl. az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának irányítása alatt megjelent *Magyar Néprajzi Lexikon*ban, a most készülő *Új Magyarország Néprajza* munkálataiban, valamint a Heves megyei Múzeumi Igazgatóság által szervezett palóc-kutatásban. Az elmúlt évtized néprajzi kutatását jelzi számtalan Évkönyv és Közlemények cikk mellett több kismonográfia (lásd ott) és négy tanulmánykötet. Kettőt a néprajzi és honismereti kutatók gyűjtőpályázati munkáiból állítottunk össze: *Foglalkozások és életmódok* (szerk.: Dobrossy István, Miskolc, 1976.), *Néprajzi dolgozatok* (szerk.: Viga Gyula, Miskolc, 1981.). A már említett zempléni tanulmánykötet mellett elkészült és most van sajtó alatt a Bükk hegység 18. századi szlovák betelepítettségű falujáról, Répáshutáról egy 30 éves monográfia a Tankönyvkiadónál szlovák, illetőleg saját kiadásunkban magyar nyelven. Ebbe a munkába bevontuk a szomszédos szlovák intézmények három kutatóját (*Michal Markuš, Ludovit Neufeld, Olga Čomajova*) is. Megyénk egykori egyetlen lengyel telepes falujának, az 1941-ben széttelepített Derenknek néprajzi monográfiáján dolgozott az elmúlt években két lengyel néprajzkutató: *Ewa Krasinska* és *Riszard Kantor*, a krakkói egyetem munkatársai. Felkérésünkre készített monográfiájuk 1986-ban jelenik meg a Borsodi Kismonográfiák c. sorozatunkban.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke *Ujváry Zoltán* egyetemi tanár irányításával, 1979-től folytat kutatómunkát a történeti Gömör megye 21 megyénkbe eső falujában. Munkájukban részt veszünk, illetőleg támogatjuk. Céljuk több részmonográfia, majd egy nagy összegző mű megírása, megjelentetése. Intézményünk támogatásával folyik immár évek óta megyénkben a földrajzinév-gyűjtés is. 1983-ban kezdtük el az egykori Abaúj megye (encsi járás) községeinek módszeres, egységes kérdőív alapján végzett néprajzi feltárását. A kutatási program kidolgozását és a munka irányítását végzik a múzeumi szakemberek, a minden falura kiterjedő gyűjtőmunkát helyi pedagógusok,

honismereti kutatók végzik. A munka egyik célja néprajzi és honismereti tárggyűjtés az abaúji tájmúzeum részére.

A Corvina Kiadó múzeumi sorozata részére 1983. júniusára készítjük el kollektíven a Herman Ottó Múzeumot bemutató kötetet. 1983-ban kötöttünk szerződést az Európa Kiadóval Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészetéről készülő reprezentatív kötet elkészítésére. A munkában a néprajzi osztály munkatársai mellett az iparművészet-történettel foglalkozók is részt vesznek.

7. A Herman Ottó Múzeum gyűjtési profilja kezdetektől felöleli a muzeológia szakágak mindegyikét. Gyűjteményeink állása 1983 januárjában a következő:

	Tárgy	Doku- men- tum	Össze- sen
Régészet		1 663	
darabszám:	296 982	19 417	
Néprajz	11 057	4 697	15 754
Történelem	14 190	27 500	41 690
oldalszám:		546 830	
Képzőművészet	3 710		3 710
Iparművészet	680		680
Numizmatika	8 211		8 211
Természettudományok (tétel szerint lel- tározott)	1 300		1 300
Fotótár	40 940		40 940
Könyvtár	54 472		54 472

A következőkben néhány speciális helyzetű gyűjteményt említek:

Képzőművészeti gyűjteményünk és osztályunk az 1970-es évek közepétől fejlődött fel, noha a festmények és grafikák gyűjtése századunk legelejére vezethető vissza. Műtárgyegyettesünk 1977-ben egy igen jelentős *magángyűjteménnyel*, dr. Petró Sándor miskolci orvos jeles képzőművészeti gyűjteményével gyarapodott. Petró Sándor tudatosan gyűjtött, arra törekedett, hogy a 18. század elejétől, a magyar nemzeti festészet minden jeles képviselőjétől megszerezzen egy-két alkotást. Kollekciónak legrégebbi darabja Mátyóki Ádám kiváló portréja kortársáról,

Donát Gábor festőről. E gyűjtemény tette lehetővé a *Két évszázad magyar nemzeti festészete* c. állandó kiállítás létrehozását, amely a magyar „vidék” egyetlen ilyen jellegű kiállítása. A Herman Ottó Múzeum képzőművészeti osztályának munkatársai a gyűjtemény feldolgozásával, illetőleg Miskolc és a régió művészeti életének feldolgozásával foglalkoznak.

Megyéinkben Sárospatakon 1968-tól jött létre egy másik képzőművészeti gyűjtemény, a *Sárospataki Képtár*. Három adomány alkotja a képtár műtárgygyűjtését: Béres Ferenc énekművész, egykori sárospataki diák magángyűjteménye, Domján Józsefnek az Egyesült Államokban élő grafikusművésznek, valamint Andrassy Kurta János szobrászművész életműveiket felölelő adománya. A Sárospataki Képtár központi épülete Andrassy Kurta szoborkiállításával 1982 októberében nyílt meg. A miskolci és a sárospataki képtár regionális feladatokat is ellát, támogatja anyaggal és szaktanácsokkal segíti a közvetlen környék képzőművészeti kiállításait.

Múzeumunk természettudományi gyűjteményét az 1960-as évek közepe táján feloszlatták, a gyűjtést a 70-es években újrakezdtük elsőnek a komplett magángyűjtemények megvásárlásával (Vásárhelyi István, Fóris Ferenc, Wirth Tibor), majd pedig 1979-től két muzeológussal a Természettudományi Tár megalakításával. Gyűjtésük célja Északkelet-Magyarország élettelen és élő világának gyűjtése és feldolgozása. Munkájukat széles társadalmi bázis bekapcsolásával végzik és részt vesznek a Bükk Nemzeti Park, valamint az Aggtelek és a zempléni tájvédelmi körzet feltárásában. A *Természet három országa* c. kiállításuk 1981-ben készült.

Mezőkövesden magángyűjteményként kezdte meg tevékenységét *Hajdú Ráfi János mezőgazdasági gépgyűjteménye*, amely 1979-ben a megyei múzeumi szervezet kezelésébe került. Megemlítésre méltó még a szerencsi *Zempléni Múzeum* két speciális együttese, a közel 700 ezer darabot számláló *képes levelezőlap gyűjteménye*, amely a világ nagy gyűjteményei között is előkelő első néhány helyen áll; valamint a több mint 30 ezer *ex libris-gyűjtemény*. Mindkettőből – előreláthatólag 1986-ban – az akkorra felújított szerencsi várkastélyban állandó kiállítást készítünk. Más újonnan belépő gyűjteményeinkben is – pl. a zempléniekben – arra törekszünk, hogy a helyi kulturális vagy muzeológiai specialitásokat kihangsúlyozzuk. Itt említem meg, hogy 1983 januárjában gyarapodott a *Tokaji Múzeum*. Béres Béla tokaji római katolikus lelkész a helyi múzeumnak adományozta rangos egyházművészeti gyűjteményét, amely 150 ikonból és más ortodox, kb. ugyanannyi zsidó és római katolikus egy-

20. kép. A természet három országa c. természettudományi kiállítás

házművészeti műtárgyból és kb. 400 17–19. századi egyházi könyvből áll. Az adományt külön gyűjteményként kezeljük, s a vásárolt és most felújítás alatti tokaji múzeumépületünk új kiállításán mutatjuk be.

8. Központi könyvtárunk 1983 januárjában 27 222 kötet könyvből és 27 250 kötet folyóiratból áll. (Századunk első felében két alkalommal is nagyobb együtteseket csoportosítottak át más könyvtárakba.) A könyvtár fejlesztésére 1973-ban évi 10 ezer, 1977-ben 40 ezer, 1982-ben 140 ezer forintot fordítottunk. Jelentősen hozzájárul – immár közel 30 éve – könyvtárunk fejlesztéséhez a széles körű kiadványcsere-kapcsolat. 220 külföldi és 150 hazai múzeumnak, nemzeti, egyetemi és különböző tudományos intézetek könyvtárainak küldjük kiadványainkat, s kapunk tőlük igen becses, szinte beszerezhetetlen könyv- és folyóiratanyagot. Álljon itt ennek bizonyítására statisztika:

Év	Könyv db	Periodika kötetben	Összeg Ft-ban
1970	81	102	30 120
1972	98	210	53 760
1974	108	310	74 960
1976	128	393	97 800
1978	137	650	150 550
1980	217	987	199 950
1982	122	1094	253 200

9. A Herman Ottó Múzeumban az első közművelődési szakembert, egy propagandistát 1975-ben alkalmaztunk, azóta 4 tagú *közművelődési osztály* munkálkodik. Itt most a közművelődési munka jellegzetesnek vélt sajátosságait ismertetem: A közművelődési osztály látja el az egész megyei múzeumi hálózat idevonatkozó propagandamunkáját. Természetesen a szakmuzeológusok is részt vesznek a közművelődési munkában. A kiállításrendező csoport nincsen beosztva a közművelődési osztály irányítása alá, ennek még nincsenek meg a személyi feltételei. Következésképpen a kiállításrendezés Miskolcon, tájmúzeumainknál és kiállítóhelyeinknél elsősorban a szakmuzeológusok és a kiállításrendezők feladata. Kizárólag közművelődési irányítás, szervezés alá tartozik a mindenirányú propagandamunka a meghívók készítésétől és küldésétől a kiállítási vezetők, katalógusok és plakátok kivitelezéséig és terjesztéséig. Szervezik, koordinálják és részben vezetik a tárlatlátogatásokat, fogadják a bejelentett csoportokat. Tartják a kapcsolatot az iskolákkal, segítik a rajztanárok, történelemtanárok stb. munkáját. Az 1981-ben kialakított foglalkozási teremben képzőművészeti, néprajz-folklorisztikai stb. rendezvénysorozatokat szerveznek, vezetnek. Szervezik az üzemek szakszervezeti bizottságaival az üzemi dolgozók és brigádok múzeumlátogatását. Évek óta igen sikeres rendezvénysorozatunk a *múzeumi hangversenyek*, amelyeket általában havonta egy alkalommal, vasárnap délután rendeznek a Miskolci Képtár kiállítási terében. Rendezvényünket a Magyar Zeneakadémia Miskolci tagozatának tanárai és növendékei – ellenszolgáltatás nélkül – patronálják. Közel 10 éve minden évben előadássorozatot rendezünk a Magyar Rádió Miskolc Körzeti Stúdiójában, ebbe bevonjuk a másik két északi megye – Nógrád és Heves – múzeumi szakembereit. A TIT megyei szervezetével képzőművészeti és

néprajzi szabadegyetemi sorozatot rendezünk. 1982-ben pedig középiskolások részvételével Aggteleken bioszféra, Tiszakarádon pedig 3–3 hetes régészeti tábort rendeztünk. A miskolci Déli Hírlap c. napilappal közösen 1982-ben egy nagyszabású, több mint fél éven át tartó vetélkedősorozatot rendeztünk. A vetélkedő ezeket mozgató meg, s egy nagy nyilvános vetélkedőn ért véget.

10. Összességében megállapíthatjuk, hogy a miskolci Herman Ottó Múzeum az elmúlt évtizedben dinamikus fejlődésen ment keresztül, elsődlegesen a mindenirányú számbeli növekedés volt rá jellemző. Az erőteljes gyarapodás Miskolcon befejeződött, csupán a *Magyar Ortodox Egyházművészeti Múzeum* életrehívása mellett kell még szorgoskodnunk. Vidéki intézményeinkben további fejlődés a következőkben várható: Szerencsen területtel, Tokajban újabb épülettel gyarapszik a múzeum, Pácinban és Putnokon újabb intézmény létesül, valószínűleg Abaújban is múzeummá lép elő a kis helytörténeti gyűjtemény. Ezek kialakítása és útnak indítása még többéves munka. Mindezekkel zárul le a megyei múzeumi szervezetünk mintegy másfél évtizedes, erőteljes fejlődési szakasza és csak ezt követően léphet majd rá a tartalmas, nyugodt intenzív tartalmi munkára mind tudományos, mind közművelődési tekintetben. Mi ennek eddig csupán az alapjait teremtettük meg.

HOMKözl., 2. sz. 1982. 99–113.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOK A HERMAN OTTÓ MÚZEUMBAN

Megyénket egykor, talán még ma is a vas és a szén országának, a vas-kohászat és a nehézvegyipar birodalmának tartották. Alig esett szó egyéb értékeiről! Alig esett szó pl. arról, hogy évszázadokon át a nemzetközi kereskedelem egyik jelentős központja volt. A török hódoltság ideje alatt itt is megtelepedtek az ún. görög, majd pedig az izraelita kereskedők, akik Nyugat-, Észak- és Északkelet-Európába szállították az Alföld búzáját és a Tokaj-Hegyalja borát. Közvetítői voltak a Balkánon és Kiszázián át érkező távolkeleti kereskedelemnek is. E kereskedő népek közvetítettek sok kulturális értéket is, s a kereskedelmi haszon koncentrált a tőkét a kapitalista üzemek kialakításához is.

A 16–17. századtól, az Alföld és a hegyvidék határán, a már nem hódoltsági területeken alakultak ki a hagyományos iskolavárosok. Ide húzódott fel az Alföld értelmisége és a tanulni vágyó fiatalsága. Hevesben Eger és Gyöngyös, megyénkben pedig Sárospatak és Miskolc volt századokon át jelentős iskolaváros. Egerben római katolikus, Sárospatakon pedig a református főiskola működött. Lelkészei, tanítói és jogászai jelentős szerepet játszottak a közeli és a távolabbi táj oktatásában és kulturális felemelkedésében. Könyvtárak, muzeális gyűjtemények létesültek itt, sőt tudományos műhelyek is kialakultak.

Vessünk egy pillantást a társadalomtudományi kutatások bázisaira megyénkben:

Felsőoktatási intézményeknek nincsen nagy hagyománya megyénkben. A két világháború között ugyan működött jogakadémia Miskolcon, igazán jelentős szerepre a tudományos kutatás kiszélesítésében nem jutott. A felszabadulás után települt meg a Nehézipari Műszaki Egyetem, tudományos érdeklődése és tevékenysége természetesen a műszaki kutatásokat teremtette meg. Társadalomtudományi kutatásra – elsősorban történeti aspektusra itt egyrészt a könyvtár, szociológiai, gazdaságpolitikai és politológiai kutatásokra pedig a Marxizmus-Leninizmus Tanszék oktatói és a mellette kialakult kutatócsoport vállalkozott. Ez utóbbi mun-

kálatokba az utóbbi évtizedekben bekapcsolódtak az Oktatási Igazgatóság tanárai is.

Jelentős szerep hárult Borsodban a megyeszékhelyen működő kulturális intézményekre, mai szóhasználattal élve a közgyűjteményekre. A könyvtárak, elsősorban a megyei és a városi könyvtár részben bibliográfiák közreadásával, részben könyvtártudományi és irodalomtörténeti kutatásokkal foglalkozott. A levéltár történeti forráskiadványok közreadásával és helytörténeti kutatásokkal jeleskedett. A miskolci Herman Ottó Múzeum szinte létesülésétől, 1899-től részt vett a város és a megye kulturális életében és többoldalú tudományos feltárásában. Századunk elején már évkönyvet bocsátott ki, szélesebb körű publikációs tevékenysége azonban a felszabadulás után bontakozott ki. A múzeum a régészeti, numizmatikai, történeti, irodalomtörténeti, műemléki, építészettörténeti, művészettörténeti, iparművészettörténeti, néprajzi és természettudományi kutatásokat végezte, szervezte, támogatta és publikálta.

Elmondhatjuk tehát, hogy az egyetemi és politikai intézmények jobbra ideológiai és politológiai kutatásokat végeztek, a közgyűjteményi intézmények pedig történeti és a nemzeti értékeket feltáró munkákat vállalták magukra.

A társadalomtudományi kutatást az is meghatározta, hogy humán egyeteme, főiskolája nem volt Borsod-Abaúj-Zemplén megyének. Azokban a megyeszékhelyeken és városokban, ahol ilyenek működnek, hatatosan részt vállalnak a város, a táj, akár a nagyobb régió történeti, irodalomtörténeti, politikatudományi, nyelvészeti stb. kutatásában és az eredmények publikálásában. Ebből azt a következtetést is le kell vonnunk, s ezt a valóság is megerősíti, hogy Miskolcon és Borsodban az előbbieken elősorolt intézményeknek jóval határozottabban kell idevonatkozóan dolgozniuk, rájuk a társadalomtudományi kutatások terén jóval nagyobb szerep, feladat hárul.

A továbbiakban a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Múzeumi Szervezet, s annak központi intézménye, a miskolci Herman Ottó Múzeum tudományos tevékenységének legfontosabb jellemzőit szeretném elősorolni.

Mint minden magyar múzeum, a miénk is kb. 30 évvel ezelőtt lett fokozatosan tudományos intézmény. Az 1950-es években alkalmazták az első szakképzett régészeket, történészeket, etnográfusokat és restaurátorokat. 1955-ben indították el *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 1957-ben pedig a *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* c. kiadványsorozatot. A két kiadványnak több mint 20–20 kötete jelent eddig meg.

Nem sokkal később indult a szabálytalanabb rendben megjelenő sorozat *A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai*, amelynek a 16. kötete 1985-ben látott napvilágot. Az 1975-ben indított és igen sikeresnek mondható *Borsodi Kismonográfiák* c. sorozatunknak nemrégiben a 21. kötete jelent meg. Néhány éve másik két közgyűjtemény támogatásával indítottuk a *Documentatio Borsodiensis* c. sorozat sokszorosítási eljárással megjelenő forráskiadványt.

A számszerű mérleg hozzávetőlegesen a következő: A miskolci Herman Ottó Múzeum kiadásában, a felszabadulást követő 40, talán még inkább 30 esztendő alatt összesen megjelent kb. 100 kötet. A két periodikájában és más tanulmányköteteiben kb. 1000 tanulmány. Nem számítottam ezekhez a valószínűleg több mint száz kiállítási vezetőt és katalógust, amelyeknek nagyobb része ugyancsak tudományos forrásértékkel is bír. A múzeum tudományos dolgozóinak tollából 1980–1985 között, évente mintegy 5 könyv és 50–60 tanulmány lát napvilágot saját kiadásunkban, országos szaklapokban, országos kiadóknál.

Itt említtem meg, hogy a múzeum dolgozói részt vettek és részt vesznek tájunk más publikációs fórumainak is a szerkesztőmunkájában. Említhetem itt a Borsodi Szemlét, a Borsodi Művelődést és a Napjainkat is.

A miskolci Herman Ottó Múzeum az utóbbi 10–15 évben tudományos műhely lett. A kulturális kormányzat – néhány megyei múzeum, levéltár és könyvtárral együtt – tudományos kutatóhellyé is nyilvánította. Intézményünkben 3 kandidátus és 20 egyetemi doktor dolgozik. Kapcsolatot tartunk a Magyar Tudományos Akadémia több kutatóintézményével, több egyetem tanszékeivel. Részt veszünk országos tudományos témák kidolgozásában, egyetemi oktatásban, illetőleg akadémiai, minisztériumi és más országos testületek, bizottságok munkájában. Évek óta tevékenyen részt veszünk a MAB bizottságainak munkájában is.

Kimondottan jónak mondható a három északi megye – Nógrád, Heves és Borsod múzeumainak kapcsolata, muzeológiai és tudományos együttműködése. A kutatóhelyekkel és felsőoktatási intézményekkel való együttműködés fontosságára a Tudománypolitikai Bizottság 1985. évi, májusi munkaprogramja is fölhívja a figyelmet.

Intézményünk képviseli megyénkben a már említett régészeti, történeti, néprajzi kutatás mellett a műemléki, építészettörténeti, a művészettörténeti, a művelődéstörténeti és a természettudományi kutatásokat. Itt említtem meg, hogy az alig 5 éve létesített, kislétszámú természettudományi tárunk, gyűjtőmunkája mellett, máris jelentős tevékenységet folytat. Részt vállalunk a nemzeti parkok és védett területek feltáró-védő mun-

kájában, segítünk kiállításaik rendezésében és tudományos feladataik megoldásában. Kezdeményeztük és évente szervezzük többek között a Nehézipari Műszaki Egyetemmel együtt a nemzetközi ásványgyűjtő találkozót, amelyek jelentős nemzetközi szakmai eseménnyé váltak. Az utóbbi munkát múzeumunkban egy fiatal szakember irányítja. Itt igazolódik a közmondás, hogy egy fecske is csinál nyarat!

Speciális gyűjtemények jöttek létre megyénk múzeumaiban. Szerencsen több mint 700 ezer képes levelezőlapot és közel 50 ezer ex librist őrzünk. Mezőkövesden mezőgazdasági gépgyűjteményünk is működik. Miskolcon van – a Nemzeti Galéria után – az országos második képzőművészeti gyűjteménye, ebből azonban igen kevés jut kiállításhoz. Tokajban és Miskolcon igen jelentős egyházművészeti gyűjteményünk van.

21. kép. Az Ortodox Egyházi Múzeum kiállítása

Miskolcon 1986-ban nyitjuk meg a Magyar Ortodox Egyházzal együtt az Ortodox Egyházi és Egyházművészeti Múzeumot. A MISKOLCTERV megbízásából évek óta végezzük Miskolc főutcájának település- és építéstörténeti topográfiáját. Valamely intézménynek fel kellene vállalnia a régióban az irodalomtörténeti kutatások irányítását, koordinálását és végzését. Lehetne ez az intézmény a múzeumunk is. Most alakítjuk ki a vizuális antropológiával foglalkozó csoportot, s közelesen hozzákezdünk a műtárgyállomány gépi feldolgozásához. Itt kell megemlítenem, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye múzeumi hálózata az utóbbi 10 évben jelentősen fejlődött.

Célul tűztük megynék műemléki topográfiájának feltárását, majd pedig kiadását. Támogatjuk az összegyűjtött földrajzi nevek publikálását. Országos jellegű tudományos tanácskozásokat szerveztünk 1984-ben az interetnikus kapcsolatokról, 1985-ben pedig Árucseré és migráció címmel tartottunk tudományos ülésszakot. Régióinkban támogatjuk és szervezzük a nemzetek közötti kutatást is. Kötetet jelentettünk meg a 18. századi szlovák telepítésű falu, Répáshuta történetéről és népi kultúrájáról. Most készítjük sajtó alá két lengyel kutató Derenkről, a 18. századi lengyel telepes faluról írott könyvét. És legalább 10 éve keressük a tudományos kapcsolatot a szomszédos szlovák múzeumokkal.

Végezetül abban szeretnénk reménykedni, hogy az új tudománytámogató szisztéma a megfelelő lehetőségeket fogja biztosítani a társadalomtudományi kutatásokhoz. A tudomány és a kultúra munkásai azt is hiszik, hogy eredményeik a művelt munkások kezén termelődővé válnak!

A RESTAURÁTORI MUNKA ALAKULÁSA AZ UTÓBBI TÍZ ÉVBEN EGY MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZETBEN

Borsod-Abaúj-Zemplén megye muzeológiaiailag meglehetősen érdekes és sokszínű terület. A megyei múzeumi igazgatósághoz, tehát a mi múzeumi szervezetünkhöz – mind a két kifejezést szoktuk volt használni – tartozik három tájmúzeum: Szerencsen, Tokajban és Mezőkövesden, néhány speciális gyűjtemény, egy mezőgazdasági gépészeti gyűjtemény Mezőkövesden és Sárospatakon van egy képtárunk. Ezen kívül van négy emlékházunk: Széphalmon Kazinczy, Keleméren a Tompa Mihály, Miskolc-Lillafüreden a Herman Ottó Emlékház és a Déryné Emlékház a diósgyőri vár szomszédságában. Van ezenkívül jó néhány tájházunk – erről a problémáról majd külön szeretnék beszélni.

Miskolcon van 4 épületünk: a Papszeren a régi múzeumépület, az ún. Borsod-Miskolci Múzeum a Kossuth utcában, amelyet kiállítóhelyként használunk, a Diósgyőri Vár és az új központi épületünk Miskolcon a Felszabadítók útján.

A megyei múzeumi szervezetünk a következő években erőteljesen gyarapodni fog: Tokajban a főtéren kb. 1984 tavaszán kerül átadásra – a több éves műemléki feltáró munka után – egy új múzeumépület, egy 18. századi átépítésű, de korábbi alapfalakon álló ház. 1985-ben Pácinban a Mágócsy kastélyt egészen, a szerencsi várkastélyt részben vesszük át múzeumnak. Ezeket a gyarapodásokat megtetézi még az, hogy Abaújban – előreláthatólag ugyancsak 1985-től a forrói Kakas Csárda ugyancsak múzeumi célokat fog szolgálni. Még 1984-ben szeretnénk Putnokon mindenféleképpen egy Gömői Múzeumot is létrehozni. Újólág ismét felvetődött a múzeumalapítás gondolata Sátorlajaujhelyen is. Fontosnak tartottuk az említett hálózati egységeket létrehozni olyan területeken megyénkben, ahol tájmúzeumok nem voltak. Így pl. a történeti Gömörben, Abaújnak múzeuma az első világháború óta nincs.

Szeretném még megemlíteni, hogy ezzel nem fejeződött be a múzeumok felsorolása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. A Magyar Nemzeti

Múzeumnak van két jeles intézménye megyénkben, egyrészt a sárospataki vármúzeum és a Kossuth Emlékmúzeum Monokon. Ezenkívül vannak egyházi gyűjtemények. A legjelentősebb a sárospataki református egyházi gyűjtemény és van Sárospatakon egy katolikus egyházi gyűjtemény is. Egy-két éven belül – valószínűleg – a mi üzemelésünkben, de egyházi tulajdonban ortodox egyházművészeti múzeum is lesz Miskolcon. Van még három ipari és egy mezőgazdasági múzeum: Bormúzeum Tolcsván. Ezt a Tokaj-Hegyaljai Borkombinát, illetőleg az Országos Mezőgazdasági Múzeum közösen hozta létre. Rudabányán működik az Érc-és Ásványbányászati Múzeum, Miskolc-Hármorban a Központi Kohászati Múzeum és van Ózdon egy gyártörténeti múzeum. Ezt a muzeális képet színezi még néhány kisebb kiállítóhely. Néhány évvel ezelőtt Viga Gyula kollégámmal készítettünk egy füzetet a megye múzeum- és kiállítóhelyeiről, akkor ez 35-öt mutatott, ez a szám azóta csak emelkedett és ennek az 5 éves tervnek a végéig csak emelkedni fog. A miskolci Herman Ottó Múzeum a következő osztálytagozódásban dolgozik és ennek megfelelően a következő gyűjteményei vannak: van egy nagyon jelentős és nagy régészeti gyűjtemény és ez adja a legtöbb munkát a restaurátor műhelynek. A régészeti gyűjtemény most 301 298 beletárolt tárgyat képvisel. Természetesen néprajzi és a történeti gyűjtemény tárgyi dokumentációs anyaga is megóvásra, ápolásra szorul. A képzőművészeti gyűjtemény több mint 10 ezer fölötti állományához külön laboratórium tartozik. Négy évvel ezelőtt kezdtük el egy újabb gyűjtemény, a természettudományi gyűjtemény létesítését. Ez utóbbinak is van preparátori műhelye. A Herman Ottó Múzeum miskolci egységeiben több mint 500 ezer műtárgyat és dokumentumot őrzünk. Ebben a számban nincsen benne a tájházak és más muzeális egységek műtárgyállománya.

A Herman Ottó Múzeum és a megyei múzeumi szervezet az elmúlt 10 esztendőben minden tekintetben erőteljesen és dinamikusan fejlődött. Lássunk néhány adatot: 1973-ban 6 muzeológus dolgozott Miskolcon és a megyében összesen, ez a létszám ma 25. A dolgozóink összlétszáma: 80 főfoglalkozású és 70 részfoglalkozású. Költségvetésünk 1973-ban 1 600 000 és most 14 millió. Kb. hasonló arányban növekedett a gyűjteményi anyag is. Ezzel egyenes arányban növekedett a tisztító, állagmegóvó restauráló stb. tevékenység is. 1973-ban 110 526 volt a gyűjtemény. 1974. január 1-én vettük át a Diósgyőri Vármúzeumot több mint 150 ezer tárggyal. (Ez a szám hítem szerint eltűzött.) 1974-ben 320 ezer és most, 1982-ben pedig a vidékkel együtt 540 ezer a szám. Ebben az 540 ezres

számban nincs benne a szerencsi Zempléni Múzeum kb. 750 ezer db képes levelezőlapja, amelyet nem darabok szerint, hanem kataszteri nyilvántartásban, fiókokban tárolunk.

Vegyünk vizsgálat alá egy másik számot is, a tisztított és restaurált anyagot: 1973-ban a restaurált tárgyak száma 189 volt, a tisztított 5606 és az állagmegóvott 3700. Négy évvel később: 1974-ben 1.747 volt a restaurált, 2557 a tisztított és az állagmegóvott 2163. 1981-ben már 5352 volt a restaurált és 1982-ben már 11315 áll a restaurált tárgyak számánál. Az állagmegóvottaknál ebben az évben 884, a tisztítottaknál kb. 10 ezer csontanyag volt. A régészeti, elsősorban az abaújházi vár temetőjének a tisztított anyaga 18 367. A 10 éves összesítés: restauráltatott 10 év alatt összesen: 222 248, állagmegóvott 20 160 és tisztított 102 888 tárgy. Ebben a természettudományi gyűjtemény állagmegóvó, preparátori tevékenysége nincsen benne.

Vizsgáljuk meg a restaurátori létszám alakulását ez alatt a jó 10 esztendő alatt. 1973-ban 3 restaurátora volt a múzeumnak, ez 1974-ben már eggyel növekedett, most pedig 6 és fél restaurátorunk van, olyan módon, hogy 5 és fél a restaurátor plusz egy a természettudományi gyűjtemény mellett preparátor. A fél létszámnak a néprajzi gyűjtemény kezelőjét említem, aki rendszeresen dolgozik a farestaurátori műhelyben. Az elmúlt években némi képzésben is részt vett.

A szakképzettség tekintetében: két főiskolát, egyetemet végzett kollégánk van, két középfokú végzettséggel rendelkező, két és fél képzettségének megszerzése most van folyamatban. Ez utóbbiak közé tartozik természetesen a természettudományos preparátor.

Ejtsünk néhány szót a laboratóriumokról. 1973 márciusában lényegében egyetlen laboratóriuma volt a múzeumnak a Papszer utcai öreg épületünkben. 1974-ben ez már kettő lett, egy kerámia és egy általános restaurátori laboratórium. 1979-ben, amikor átköltözködtünk új központi épületünkbe, szakrestaurátori laboratóriumokat hoztunk létre. Ma már lényegében azt mondhatjuk, hogy ha a természettudományi laboratóriumot hozzászámítjuk, akkor 6 szaklaboratórium áll egymás mellett egy folyosón. Van fém, fa, kerámia, textil és képzőművészeti restaurátor műhely. Textil laboratóriumunk létesült a legkésőbb. Ezt nagyon ideális helyzetnek tarthatjuk. Mindegyik laboratórium tisztességesen felszerelt szaklaboratórium. Ezt így minősíti laboratóriumunk vezetője, Kovács Tibor is. A laboratóriumok számához és a munkához még majd vissza szeretnék térni.

Az elmúlt évtized során mindig törekedtünk arra – és ezt elvi kérdésnek is tartjuk –, hogy nem akarunk mindent megoldani otthon a saját restaurátori laboratóriumunkban. Elsősorban azért, mert az ott végezhető munka lehetősége és ott dolgozó kollégáinknak a munkaereje és munkaideje is véges. Másrészt természetesen nem is érthetnek magas fokon mindenhez. Harmadrészt pedig képtelenség egy olyan nagy felszereltségű laboratóriumra törekedni, ahol mindenféle vizsgálat elvégezhető. Az elmúlt egy évtized során is, a képzőművészeti laboratórium ellenére is mindig adtunk ki külső megbízatásokat is. De adtunk ki bútorokat és más műtárgyakat is. Ezt a szisztémát tovább fogjuk folytatni.

Nagyon jó kapcsolatot alakítottunk ki a Nehézipari Műszaki Egyetem különböző laboratóriumaival, a két intézmény egymással szocialista szerződést kötött, és azóta nagyon sok mindenben szívesen rendelkezésünkre állnak. Ugyanígy a két miskolci nagyüzem, a Lenin Kohászati Művek és a Diósgyőri Gépgyár különböző laboratóriumaiban is végeztettünk fém- és egyéb vizsgálatokat. Múzeumunk restaurátori laboratóriuma saját laboratóriumi és restaurátori tevékenysége mellett bizonyos általánosabb közművelődési tevékenységben is részt vett és úgy tűnik, hogy részt kell venniük a következőkben is. Itt több dolgot említhetnék meg, csak néhányat mondok. A legelső ilyen közművelődési jellegű tevékenység a kiállításoknak a szervizelése. Mindenki tudja, aki múzeumban dolgozik, hogy alig van olyan állandó kiállítás, amelyekhez évenként egyszer legalább ne kelljen hathatósabban hozzányúlni. Minden évben leszervizelik a két miskolci és a mezőkövesdi állandó kiállítást.

1973 és 1975 között a restaurátori osztályunk – akkor még kisebb létszámmal – végezte a kiállítások rendezését is. 1975-től egy külön kiállításrendező csoportot létesítettünk, de ennek ellenére évenként néhány kiállítást mégis a restaurátorok rendeznek, elsősorban a múzeumi hónapban vagy olyankor, amikor sűrűsödik a kiállítási program.

Most a tájházak állagmegóvási gondjairól szeretnék szólni. Korábban általában az volt a divat, hogy skanzenekben igyekeztek összegyűjteni a népi építészet területi objektumait. És ott kívánják megőrizni mondjuk az örökkévalóságnak. Hogy ne csak – úgymond – a templomok, paloták maradjanak meg, hanem a föld dolgozó népének építészeti objektumai is. Újólág felvetődött a népi építészeti objektumok „in situ”, tehát a helyben való megőrzése. A koncepció országosan a következőképp alakult: mintegy 5–10 év leforgása alatt minden megyében kb. 10 épület őriztessék meg helyben, és a helyreállítás után válják látogathatóvá. Tehát ez kb. 200 épület Magyarországon. Ez irtózatosan nagy szám! A kü-

lönböző megyékben különböző intenzitással megy ezeknek a helyben megőrzött tájházaknak a szervezése és a megnyitása. Van ahol erőteljesebben, van ahol kevésbé. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében mi már 20 fölött tartunk a tervezgetésekben, sajnos nem mindig szakszerűen választjuk, választják ki az objektumokat. A szakmai szempontok azt kívánnák, hogy a tájházakat tájegységenként, építészeti stílusonként, társadalmi rétegek szerint, lehetőleg az idegenforgalmi folyosók mellékén kellene kiválasztani. Szóval nagyon sok tudós szemponttal kellett volna kiválasztani azt, hogy hol és milyen épületeket őrizzünk meg. Mondhatnék olyan példát is, hogy voltak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében olyan falvak, pl. Perkupa, amelyek kőművességgel foglalkoztak. És a környékben egyfajta háztípust, díszítést honosítottak meg. A válogatásnál sajnos ezek a szempontok alig érvényesültek.

A házakat megvásárolják, elkészül a Műemléki Felügyelőség által jóváhagyott terv, majd ez alapján elkészül a helyreállítás és ezután kapják meg a múzeumok. Az etnográfus muzeológusok kimennek, összegyűjtik a berendezési anyagot, ez után berendezik a házat az arra a tájra és objektumra jellemző múlt század végi vagy századfordulói állapotnak megfelelően. Az ünnepélyes megnyitó után kezdődnek a gondok. Felelősséggel állíthatom, hogy beláthatatlan muzeológiai és restaurálási gondjai vannak a helyben megőrzött tájházaknak. A házaknak mindegyike szigetelés nélkül épült. Ezeket a házakat természetesen a helyreállítás során sem szigetelik, nem úgy készülnek el, mint a skanzenben. Az épületek mindegyike nedvesedik. Ezekben a házakban nem fűteknek, ezt szinte lehetetlen megoldani. Fűtsük a kemencét vagy a sparheltet? Ezekben a házakban nem laknak. A fűtés hiányával teljesen más az épület mikroklímája. Mivel itt nem laknak, hiányzik az ajtók nyitogatásával együttjáró légmozgás, tehát nem cserélődik benne a levegő. Ha egy egérlyuk keletkezik vagy leesik egy tapasztás, egy tisztességes parasztgazda azt rögtön betömte vagy visszatapasztotta. A rendszeres felújítás sajnos nem megszervezett. Minden nedvesedik, minden penészedik, lassan minden tönkremegy benne, és ez csak néhány év tapasztalata. Nagyon érdemes lenne revízió alá venni egyéb vonatkozásban is az ilyen „in situ” népi műemlékeket is. A helyben megőrzött tájházakat ilyen körülmények között még néhány évtizedre sem fogjuk tudni megőrizni! A tájházakkal meglehetősen sok gondja van mind a muzeológusnak, mind a restaurátor-laboratóriumnak. A fémeszközök rozsdásodnak, még a cserép-, üvegeszközök valamiféleképpen megállják, de a textíliákat évenként tisztítani, kimosni, rendbeszedni stb. kellene. Nem tudom szabad-e

egyáltalán ilyen helyre valamilyen jobb textíliát tenni? A népi műemlékek muzeológiai és restaurációs gondjairól jó lenne hamarosan egy körültekintő konferenciát összehívni.

A Központi Múzeumi Igazgatóság rendszeresen összehívja továbbképzésre az ország restaurátorait, ez nagyon öröndetes dolog. Nemcsak a tudás, az információ gyarapítását szolgálja, hanem a közösségi szellemet is, amely ugyancsak termelőerővé válhat. Egy gond azonban ezekkel is adódik. A múzeumok költségvetésében alig emelhető a kiszállásokra fordítható összeg. Ez pedig a szállodai és az utazási árak, sokszor a létszám emelkedésével emelkedik. Így aztán megesik, hogy elfogyván a támogatás, nem tudnak részt venni kollégáink. Itt meggondolandónak tartanám valamiféle központi múzeumi szállás létesítését – l. pl. a pedagógusok házát. Ezt egyszer a minisztérium támogatásával meg kellene oldani.

Egy másik gond, a restaurátorok erkölcsi és szakma szerinti elismeretése. Nem lehetne-e mondjuk a kezdő restaurátori tevékenységet mondjuk ipari tanuló szakmaként végezni, nem kaphatnának-e erről szakképesítést? Természetesen ennek nem kellene érinteni a felsőfokú képzési formákat.

Egy harmadik ötlet: nem lehetne-e bővíteni és rendszerében fejleszteni a már eddig is szorgalmazott vegyszer-beszerzést? Nem is tudják a Budapesten dolgozó kollégáink, akik alkalmasint ezekbe az üzletekbe naponta elmehetnek, telefonnal könnyebben utolérlik, hogy milyen nagy segítség a vidéken dolgozó laboratóriumoknak ez a közös beszerzés.

És végezetül, engedessék meg néhány gondolat a jövőnkről. Úgy látom, hogy az új intézmények belépésével a munka csak gyarapodni fog. A feladatok ellátásának két útja lehet: egyrészt a külső megbízatásokkal is igyekszünk majd ezen segíteni, de feltétlenül növelni kell a restaurátorok létszámát is. Az ezredfordulóra el kellene érnie a létszámnak a tízet. Nálunk az egész hálózatban egy központi restaurátori laboratóriummal dolgozunk. Nem is törekszünk ezután sem, hogy vidéken belépő újabb intézményeink nagyobb laboratóriumokat alakítsanak ki. Igyekeznünk kell a munka intenzitását és szervezettségét is emelni.

Felvetődik az elmúlt hónapok során egy GMK-nak vagy VGMK-nak, tehát egy vállalati vagy intézményi gazdasági munkaközösség létrehívása is, részben a restaurátori tevékenység segítésére. De nem ez indikálta a gondolatot, hanem főképpen a kiállításrendezések és egyéb szakértői tevékenység, amivel külső szervek gyakran megkeresik a múzeumo-

kat. Ha ezeket most elvállaljuk, akkor saját dolgozóval, munkaidőben és saját anyagiakkal nehéz körülmények között kell végezni. Nagyon nehéz jelen pénzügyi rendszerünk mellett külső megbízatásokra támogatást is elfogadni. Mindenképpen hasznos lenne, ha a külső megbízásokat más szervezeti vágányra terelhetnénk.

Szeretném megemlíteni még azt, hogy készül 1984-ben egy kiállítás is, melyik a textilrestaurátori tevékenységet mutatná be. Ezen a többek által ismert és helyreállított Négyesi-Szepesi-féle ruhaanyagot mutatnánk be. A kiállítás megnyitásán szívesen látjuk restaurátor kollégáinkat.

Múzeumi Műtárgyvédelem, 10/1982. 221–229.

MEDITÁCIÓ

A MÚZEUMOK ÉS AZ ISKOLÁK KAPCSOLATÁRÓL

A különböző oktatási intézmények és múzeumok kapcsolata sok évtizedes, sőt évszázados. Már csak azért is, mert több múzeumunk iskolában alakult ki, azzal együtt, jó házasságban élt. A miskolci Herman Ottó Múzeum ősi, a Papszeren álló épülete már a 15. század végén *skólának*, iskolának épült, azt is szolgálta századunk harmadik évtizedéig. Ide telepítették 1899-ben a *Borsod-Miskolci Múzeumot*, mai intézményünk névelődjét. Sárospatakon az ősi Református Kollégiumban, a könyvtár mellett, első tudományos gyűjteménye, az iskolai fizikai eszközök együttese múzeumuk gyűjteményének első, szerencsére máig látható műtárgyegyüttese. A múzeumi tanóráknak is vannak nemes hagyományai szűkebb pátriánkon belül is. Az 1920-as években ugyancsak a miskolci múzeumban tartottak iskolai történelem, természetrajz és rajzórát, s a múzeum kiállításai és odakészített más műtárgyai szolgáltak szemléltető eszközzül.

Mondhatnánk még tovább a példákat: A múzeumok látogatóinak kb. 60%-a az iskolás korúak közül kerül ki. Ez nem becslés, ez a folyamatosan, naponta vezetett statisztikák tanulsága. A két világháború között már rendeletet hoztak a tanulói ifjúság kötelező múzeumlátogatásáról. Az évenként meghirdetett megyei és országos gyűjtőpályázatokra is kb. fele-részen iskoláskorúak, beleértve az egyetemistákat is, általános- és középiskolai honismereti, néprajzi szakkörök küldik be pályázataikat. E téren ismét büszkélkedhetünk: A kétévenként megrendezett sárospataki diáknapokra is igen sok honismereti és néprajzi pályázat érkezik be.

A múzeumok feladata, történetünk során, kikristályosodott. Ezt röviden és egyszerűen így foglalhatnánk össze: A nemzet történetét és kultúráját reprezentáló tárgyak összegyűjtése, megőrzése, megóvása, tudományos feldolgozása és bemutatása. Egy-egy nemzet hiteles történetét napjainkban már a múzeumok gyűjteményei nélkül nem lehet megírni. Az írott forrásokkal mennyiségben és minőségben egyenértékű a múzeumok történeti, régészeti, képzőművészeti, természettudományi, iparmű-

vészeti, néprajzi, technikai stb. gyűjteményeiben található sokmillió nagyságrendű műtárgy. Hadd említsem meg itt, hogy csak a miskolci múzeumokban őrzünk közel félmillió műtárgyat, a megyében ezen felül közel egymilliót. A múzeumok hatékonyságára csak még egy adatot, 1977-ben több mint 13 millióan keresték fel a magyar múzeumokat, megyénk múzeumait pedig több mint félmillióan.

Az iskolai nevelés a múzeumok nyújtotta lehetőségeket sokoldalúan hasznosíthatja. Foglalkozzunk itt ezek közül néhányal: a múzeumi tanórákkal, a múzeumpedagógusok beállításának szükségességével, a kiállítások, iskolai szemléltető eszközök relációjával, valamint vázoljuk pillanatnyi lehetőségeikkel.

1. Az elmúlt években a múzeumokban divatosá váltak az *iskolai tanórák*. Elsősorban történelemórákat tartottak, tartanak az intézmények adottságaiból folyóan, ezek igen érdekesek, jól előkészítve mondhatnánk attraktívnak is. A miskolci Herman Ottó Múzeumban is igen sok tanórát tartottak az elmúlt évek során, ezeknek – talán mindegyike – sok, szokatlan és kedves élménnyel járt. Megesett, hogy nem kerülvén hamar elő székek az egyik kiállítási teremben, ahol a tanterv szerint a sorra kerülő órát kellett tartani, a gyermekek leültek a parkettra, hátukat a falnak vagy a tárlóknak vetették, s ott esett meg a tanóra. Láttam, tetszett az ifjaknak. Csak azt nem tudom, hogy mennyi idő kellett ahhoz, hogy visszaszokjanak a normális iskolai rendhez.

De nem is ez a leglényegesebb, hanem az, hogy hány iskolának van lehetősége ilyen múzeumi óra megtartására? Csak a legközelebb lévők tudják azt megtenni, hogy egyetlen tanóra alatt megtartsák a múzeum épületében a foglalkozást, és a távolabb lévőknek hány tanórára van ehhez szüksége? Vagy mondjuk azokkal mi lesz, akiknek a környékén erre alkalmas múzeum nincsen, akár többször tíz km távolságban. Szolgáljuk ezzel ismét az egyenlőtlen iskolarendszert?

Vagy ugyanez másik oldalról: Hány iskola van tájunkon (megyénkben?) beleértve az általános iskolákat, középiskolákat, szakiskolákat és iparitanuló-intézeteket és hány múzeum van megyénkben? Ezek közül hány múzeumnak van olyan kiállítása vagy anyaga, amely alkalmas arra, hogy a történelem bármely szakaszának oktatásához nyújthat megfelelő szemléltető anyagot, talán csak egyetlen, a Herman Ottó Múzeum Miskolcon! Vegyük csak a miskolci példát, amely muzeológiaiailag is jól ellátott. A telefonkönyv szerint általános iskola több mint negyven van, gimnázium, szakközépiskola és szakmunkásképző tizenöt. Ezeket általában legalább tizenöt tanulócsoporttal beszorozhatjuk, ez több mint 800 ta-

nulócsoportot jelent csak Miskolcon. No most, ha tekintetbe veszem azt, hogy hány napon találkozók össze az iskola és a múzeum nyitvatartása az iskolai szünetek, a vasárnapok és hétfők miatt, amikor a múzeumok nincsenek nyitva, ez kiad kb. 200 nap egybeesést, amikor mindkettő működik. Az a kérdés, hogyan tudnának fogadni a miskolci intézményeink naponként 4–5 osztályt. Hol helyezzük el és ki foglalkozzék velük?

2. A *muzeopedagógus* szó évek óta divatossá vált, azt a múzeumi dolgozót értjük alatta, aki végzi a közgyűjtemények és az oktatási intézmények közös munkáját, viszi gondját, előkészíti a múzeumi órák szemléltető eszközeit, s megtartja – esetleg – a foglalkozást is. Ilyen álláshely az ország több mint tíz országos múzeumában, valamint a 19 megyei múzeumban inkább nincs, mint van. Kellene, de nincsen! Ezt a feladatot is a múzeumok tudományos dolgozói látják el jól-rosszul, ahogyan egyéni adottságuk, igyekezetük, vagy egyéb feladatuk megengedi. Így van ez pl. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Miskolcon is. A muzeopedagógus végtelenül hasznos tevékenységére nincsen álláshely, de a többi közművelődési feladatot is a múzeum több dolgozója látja el, elsősorban az ún. tudományos dolgozók, a muzeológusok. Még szerencse, hogy mindegyiküknek van legalább egy középiskolai tanári szakjuk.

3. *Foglalkozási termek* múzeumunkban alig vannak, ez így igaz országosan is. Az egyik országos értekezleten több mint egy napon át tartott foglalkozást egy igen jelentős budapesti, országos múzeum az intézmény és az iskolák kapcsolatairól. Elmondották, hogy naponként és évenként hány tanórát tartanak náluk. Volt reprezentatív bemutató óra is, de amikor megkérdeztem az intézmény igazgatójától, hogy hány tantermük van mindehhez, azt mondotta, hogy csak egy. Nem tévedés, egyetlen! Borsod-Abaúj-Zemplén megyében pl. egy sincsen. Be tudunk ide-oda engedni iskolásokat, de erre a célra előadótermünk a múzeum épületében egy sincsen! A miskolci Herman Ottó Múzeumban most tervezzük azt, hogy az átköltözésünk után kb. 1980-ban lesz *audiovizuális* eszközökkel felszerelt termünk, ahová az iskolásokat vagy a szocialista brigádokat – ha felkeresnek bennünket, – beengedhetjük.

4. Mit keres az iskola a múzeumban? Elsősorban a *szemléltető eszköz*t, pl. a kőbaltát, a бүккi kerámiát, a bronzeszközöket, a gazdálkodás, az ipar, pl. a céhélet és a politikai történelem tárgyi emlékeit. A kézbevehető tárgyaknak pedig megvan az a csodálatos varázsuk, hogy megtapintathatók, sőt fogdoshatók, zavartalanul szemlélhetőek, színük, alakjuk, esztétikai hatásuk stb. A reprodukció, még a legjobb diaposzítív is, egydimenziós, s nem „ízlelhető”

Mindez igaz, de ha hozzátesszük az előbbieken végiggondoltakat azt kell mondanunk, hogy a múzeumi tárgyak és kiállítások elsősorban szemléltető eszközök az oktatási intézmények sajátos feladatainak végzése során. Szemléltető eszköz, mint a térképek a földrajz- és a történelemórákon, mint a fénykép, vagy a pétisó, vagy a granulátum a vegyipar tárgyalásakor. A kémiaórákon eljárunk a nagy vegyipari üzemekbe órákat tartani. A földrajzórákon is filmek, képek, esetleg makettek állnak rendelkezésre, pl. világunk nagy hegyeinek tárgyalásakor nem tudunk elmenni a Tiensánba, a Kaukázusba vagy az Alpokba. Csak képen mutathatjuk be az emberiség történetének legnagyobb állomásait is, pl. az ősember barlangrajzait, a Közel- és Távols-Kelet, valamint más földrészek nagy kultúráit, az ókori Görögország és Róma emlékeit, köztük pl. Pompeji végnapjait, az angol és francia polgári forradalmat. De a magyar történelem egészét sem tudja bemutatni egyetlen magyar múzeum, még a legnagyobbak sem.

Következésképpen az iskolai történelmi és kultúrhistóriai szemléltető eszközöket kellene gyarapítani. Ezt pedig helyi kezdeményezéssel nem igen lehet megoldani, legfeljebb toldozgatni. Az oktatási kormányzat feladata lenne az idevonatkozó szemléltető eszközök, mondhatnánk történeti szertárhálózat országos kialakítása és fejlesztése pl. másolatokkal, diapozitívekkel, reprodukciókkal stb.

5. Mit tudnak biztosítani a múzeumok mai fejlettségük mellett?

Elsősorban *kiállításait*. Minden nagyobb múzeumban található egy ún. állandó kiállítás, amely alkalmas a magyar történelem utolsó ezer évének illusztrálásához, jobb megértéséhez. Igen jól hasznosíthatók az ún. rövidebb időre összefogottabb tematikájú, viszont megfogalmazásában részletesebb kiállítások is, csak ezek esetében jobban alkalmazkodni kell azok programjához, időbeli komponenseihez. Elsősorban a kiállítások adta információkat kell felhasználni az iskolai oktatásban. A múzeumlátogatást a különböző olcsón árusított vezetők és katalógusok is segítik. Ezeket egyre nagyobb példányszámban készítik és árusítják hazánk minden múzeumában. A tárlatlátogatásokat azonban már a múzeumlátogatás előtt jól elő kell készíteni, ott pedig szakszerűen kell a gyermekeket vezetni. Sajnos nem a legjobbak az idevonatkozó tapasztalataink, igen sokszor megesik, hogy csak úgy beszabadítják a gyermekeket, akik életkori sajátosságaiknak megfelelően trappolnak végig a tárlatokon, csak nézik azt, de nem látják.

Ezek mellett nagyon fontosnak tartjuk az iskolai történeti, néprajzi és honismereti *szakkörök* tevékenységét, ezek munkája elsősorban a ta-

nár tevékenységén, igyekezetén és tudásán múlik. Előadói meghívásoknak mindig szívesen eleget tesz minden múzeumi dolgozó, de tevékenységüknek mégis öntevékenységen kell alapulniuk. A jó szakkörökből kerülnek ki évek óta a legjobb pályázatok.

Igen hasznosnak mutatkozott a muzeológusok bevonása a szaktanrok továbbképzési foglalkozásain. A közvetlen kétoldalú információs kapcsolat szolgálja a további jó együttműködést is, túl egymás gondoljai és gondolatai jobb megértése mellett.

Igen jó kezdeményezés Borsod-Abaúj-Zemplén megyében egyes iskolák és múzeumaink között a különböző diapozitívek (régészet, építészet, népművészet stb.) készítésével az oktatás segítése. Ez is csak akkor lehet hatásos, ha központi segítség siet elébe, vállalja el a gazdaságot.

Meggyőződésem, hogy jól lehetne szolgálni az oktatási intézmények és a múzeumok kapcsolatát, pontosabban megfogalmazva az iskolás korúak múzeumba szoktatását múzeumi filmestekkel és múzeumi zeneestekkel is. Sajnálattal említhetem, hogy 1976-ban és 1977-ben a Múzeumi Hónapban mindkettőt kipróbáltuk, de egyiknek sem volt kellő látogatottsága.

A meditációt témánkról tovább is folytathatnánk, a legfontosabb gondoljainkról, teendőinkről most ennyit. Őszintén remélem, hogy talán ezen fórum hasábjain mások is kifejtik idevonatkozó elképzeléseiket, javaslatukat. A kiszélesedő beszélgetés – úgy vélem – mind az oktatási intézmények, mind a múzeumok számára hasznos lehet.

Borsodi Művelődés, III. Miskolc. 1. sz. 7–9.

ÚJ KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖZKINCSEINK, A PETRÓ GYŰJTEMÉNY

Miskolc, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén megye néhány városa és községe jó néhány rangos képzőművészeti intézménnyel, gyűjteménnyel, valamint rendezvénnel büszkélkedhetik. Országos rendezvény Miskolcon a két évente rendszeresen megrendezésre kerülő *Országos Grafikai Biennálé*, szűkebb hazánk képzőművészei ugyancsak két éventeként mutatkoznak be a *Téli Tárlatokon*. A miskolci Herman Ottó Múzeum Képtárának a század elejétől gyarapodó gyűjteménye 1974-ben igen jelentős anyaggal, KONDOR Béla 170 művével, 1977-ben pedig a miskolci FICZERE László hasonló számú, rangos festményével és grafikai lapjával gyarapodott. A *Miskolci Galéria* országos rangú kiállítóhelyé fejlődött. Tíz év alatt Sárospatak megyénk második képzőművészeti központjává vált, a Béres Ferenc alapította Sárospataki Galéria közben rangos képtárrá fejlődött. A *Sárospataki Képtár* folyamatosan gyarapodó alapgyűjteménye először a nemzetközi hírű mester, DOMJÁN József rangos adományával, elsősorban fekete-fehér és színes fametszeteivel, majd ANDRÁSSY KURTA János közel száz szobrával és ugyanennyi grafikájával – mint külön gyűjteménnyel – gyarapodott. Az elmúlt évek során felnőttek az ún. *Kisgalériák* Erdőbényén, Szikszón, Tokajban, legutóbb Pácinban CZINKE Ferenc festőművész, Parasznyán pedig GERGELY Mihály író adományából. A *Szerencsi Múzeum* – mintegy harmincezer lapjával – a kisgrafikák egyik jellegzetes ágának, az *ex libriseknek* országos rangú, központi gyűjteményévé vált.

Miskolc városa, a Herman Ottó Múzeum, s ezáltal megyénk és tágabb hazánk 1977 nyarán újabb, felbecsülhetetlen értékű képzőművészeti gyűjteménnyel gyarapodott. Városunk közismert fia, a legutóbbi évtizedek műgyűjtésének legnagyobb alakja, dr. Petró Sándor 1976-ban bekövetkezett halála után, örököse, Balázs Ernőné született Petró Mária – fivére végakarátának szellemében – a város népének és múzeumának ajánlott fel több mint félezer képzőművészeti alkotást.

22. kép. Petró Sándor szoborportréja –
Borsos Miklós műve

Petró Sándor műgyűjtő tevékenysége az 1930-as évek végétől számítható. Kezdetben a város és a szűkebb haza művészeinek alkotásait gyűjtötte. Gyűjteménye az 1950-es években terebélyesedett ki, akkor tűzte célul, hogy a nemzeti művészet kezdeteitől, tehát a 18. század elejétől minden jelentősebb festőművésztől igyekszik megszerezni egy-egy jellemző alkotást. Az utóbbi egy-két évtizedben a Petró-gyűjtemény a magyar képzőművészet országosan számontartott kollekciójává fejlődött. Hunyadi utca 12. szám alatti lakása őrizte a gyűjtemény javát, a falakon hármás-négyes-ötös sorban sorakoztak egymás felett a képek, amelyeket a hűséges segítő, Bálint közreműködésével, a gyarapodásnak és a hangulatnak a kedvéért oly sokszor átrendeztek. Magam többször szemlélhettem meg a gyűjteményt úgy, hogy Petró dr. tartotta az elmaradhatatlan kézi reflektort, amellyel a falon függők sorából ki lehetett választani az éppen keresettet. Petró doktor nemcsak betegeit vizsgálta, vizsgáztatta jobban vagy kevésbé hozzáértő látogatóit is. Ő maga, az autoididakta műértő sokszor lepipálta a professzionistákat.

Dr. Petró Sándor gyűjteményére az átfogó, történeti szemlélet jellemző, belőle szinte nagyobb hiányok nélkül kirakható az újkori magyar

festészet története. A gyűjtemény legkorábbi darabjai a 18. század elejétől, MÁNYOKI Ádámtól, BOGDÁNY Jakabtól és id. MARKÓ Károlytól származnak. A Petró-gyűjtemény Mányoki készítette férfiarc-képe egyidőben készült a festő kenyéradó gazdájáról, II. Rákóczi Ferencről készített, közismert portréval. Petró dr. szeretettel kutatta fel a nemzeti festészetünk úttörőinek műveit, SZÉKELY Bertalan, BENCZÚR Gyula és ZICHY Mihály jelentős műveit tudta magáénak, de MUNKÁCSY Mihálytól már nem sikerült kimondottan rangos alkotást megszereznie. PAÁL László több műve a gyűjtemény legnagyobb kincsei közé tartoztak. SZINYEI MERSE Pál, a modern magyar piktúra első nagy mestere két-három képpel is képviselteti magát, köztük Szirmai Alfrédnek és feleségének jeles portréjával. MEDNYÁNSZKY László, és a nagybányaiak, köztük HOLLÓSY Simon, Ferenczy Károly képei ugyancsak fellelhetők a gyűjteményben, hasonlóképpen mint CSÓK István, RIPPL Rónai József és VASZARY János francia hatást jelző művei.

Századunk elejének két nagy magányos mestere, CSONTVÁRY KOSZTKA Tivadar és GULÁCSY Lajos több rangos darabbal szerepel

23. kép. A képtár állandó kiállítása

a Petró-gyűjteményben. Az Öreg halász, az Itáliai táj, a Keleti pályaudvar Csontváry főművei közé tartoznak. Ugyancsak jeles alkotásokkal szerepel a hangulatos piktúrájú EGRY József. A sort mondhatnánk tovább, álljon itt minden kommentár nélkül néhány név: ABA-NOVÁK Vilmos, CZÓBEL Béla, DERKOVITS Gyula, MOHOLY NAGY László, KASSÁK Lajos stb.

Dr. Petró Sándor gyűjteményéből, az örökös felajánlásából a Herman Ottó Múzeum több mint négyszáz festménnyel, közel kétszáz szoborral, plakettel és más képzőművészeti alkotással gyarapodott. Mint egy televízió-interjújában megjósolta, gyűjteménye „beömlött a nagy képóceánba”.

A Petró-gyűjtemény mintegy 150 remeke 1977 október elején, a múzeumi hónap rendezvényei keretében a Herman Ottó Múzeum Képtárában kiállításra kerül. Ezt azonban csak négy hónapon át láthatja az érdeklődő közönség, tanulmányozhatja az iskolák diáksága. Ezt követően megkezdí Csipkerózsika-álmát, elraktározásra kerül, mint a múzeumi gyűjtemények oly sok darabja. Várni fogja Közművelődés királyfit, aki ébresztő csókja zálogaként, állandó otthont biztosít számára.

KELEMÉR ÉS GÖMÖRSZÖLŐS 750 ÉVES

– Előadás 1982 októberében –

ILA Bálint, Gömör megye történetének monográfusa *Kelemérről* a következőket írja: „A Sajó mellékére még a X. század közepén érkezett Hanva-nemzetség és a más törökökkel kevert magyar honfoglaló elemek megjelentek a keleméri völgyben, terjeszkedésük során, a XI. század elején szállották meg Kelemér és Poszoba területét. 1232-ben és 1251-ben, amikor először tűnik fel oklevelekben, már a Gutkeled nemzetségé.” Álljunk meg egy pillanatra az említett évszámnál, írásos emlék, oklevél először 1232-ben, tehát 750 évvel ezelőtt említi Kelemért és a szomszédos Poszobát, a későbbi, illetőleg a mai Gömörszölőst. Most ezt az évfordulót ünnepeljük, a legalább 750 éves két községet köszöntjük.

Térjünk azonban vissza még az említett forráshoz, az így folytatódik: „Közben tehát királyi területté vált és mint királyi adomány került a nemzetség kezére... A Gutkeledék, valószínűleg mindjárt a tatárjárás után várat építettek benne.” ILA Bálint a község nevét személynévi eredetre vezeti vissza. Ezt megerősíti KISS Lajosnak a földrajzi nevek eredetével foglalkozó szótára is. 1427-ben 40 portát számoltak itt össze.

A község története a középkorban egyenletes, nyugodt, az újkorban azonban annál hányatottabb. 1773-ban 20 családját jegyzi fel az úrbéri tabella. Lakóinak száma lecsökkent. Középkori magyar lakossága két alkalommal is kicserélődött, de ugyancsak magyar elemekkel töltődött fel. Temploma középkori eredetű. Lakossága a 16. században felvette a református hitet. Iskolája 1766-tól működik. 1771-ben református tanítója 20 gyermeket tanít latin és magyar nyelven az elemi ismeretekre és nyelvtanra.

Mint már említettem, lakói magyarok, ezt az itt élők nevei is igazolják. A 16. században – többek között – a következő nevű embereket írták össze Keleméren: *Bartha, Czakó, Császár, Varga, Kis, Faros, Nagy, Fehér, Kovács, Pető, Balogh, Demeter, Orbán* stb.

Gömörszölősről, pontosabban a középkori *Poszobáról* ILA Bálintnál a következőket olvashatjuk: „A keleméri völgyfőn keletkezett. 1232-

ben és 1251-ben 'terra'-ként még együtt emlegetik Kelemérrel, mivel mindkettő a Gutkeled nemzetség birtoka volt... Neve ugyan szláv, de a névadás módja magyar. Ebből, továbbá tősgyökeres magyar jobbágyságból az következethető, hogy jelentékenyebb idegen nemzetiségű lakossága a középkorban nem volt, vagyis a helység szláv neve már akkor is magyar népességet takart." Földbirtokosai a 15. század folyamán a következők voltak: *Doby György, Serényi Mihály, Horváth András, Réthy János, Györgydeák Jánosné*. A jobbágyok között pedig ugyanekkor, tehát a 15. században a következőket találjuk: *Doby, Feyér, Kis, Varga, Székely* stb.

Gömör megye, mint egykor mondták „Gömör ország” a Bükk hegység és a Gömör-Szepesi Érchegység között elterülő hatalmas, dimbesdombos medence. A magyarság már a kora Árpád-korban megszállta sík területét és a folyóvölgyeket. A 13. század végére sűrű hálózatu, aprófalvas területté alakították. A 14–15. században az északi és a nyugati részen megnövekedett a szlovák lakosság. Később a bányavárosba, Rozsnyóra, Dobsinára, Jolsvára és Csetnekre német szakmunkások települtek be. Kárpátukrán telepesek a 16. században jutottak el Gömör megyébe.

A 15. században, pontosabban annak második felében a huszita háborúk zavarták meg a népesség nyugalma. A 16. század második felében a déli részek török hódoltság alá jutottak. Ez a lakosság számának csökkenését, megrikulását, sőt egyes települések eltűnését eredményezte. Gömör megye sokat szenvedett a Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt is. A szlovákok és a magyar nyelvhatár a 18. század közepétől állandósult.

FÉNYES Elek Pesten 1837-ben megjelent munkájában a két községre a következőket találhatjuk: Kelemér magyar falu Putnoktól északra egy mérföldnyire. Lakosai között 82 a katolikus vallású és 508 a református. Megemlíti református templomát. „Földe nem igen termékeny; hora jó, erdeje nagy és szép.” Poszobát ugyancsak magyar falunak említi, ahol 8 katolikus és 271 református él.

A múlt század elején, pontosabban első harmadában tisztabúzáat Putnok és Rimaszombat térségében, illetőleg a Sajó völgyében termesztettek. A hegyvidéken rozsot, a Királyhegy körül, valamint a rozsnyai völgyben egészen Dobsináig a fő termés a zab és a pohánka. A burgonya még csak terjedő-félen van, káposztát akkor is a Sajó-völgyben termesztettek többet. A spárga az oszgyáni völgyben vadon terem. Délen kender, északon lent vetnek jobbára. A jolsvai völgyben 1796-ban pomológiai, tehát gyümölcsstermesztési társaság működött, külföldről ho-

zattak különböző cseresznyefajtákat, almát, körtét és kajszibarackfajtákat. Felsőkálósánál diófaerdőt telepítettek. A *Balogi-völgy*ben régóta szokásos az, hogy a szántóföldek mesgyéit gyümölcsfákkal ültetik végig. Sajógömörön híres sárgadinnye, a putnoki járásban sok jó szőlő terem. A megye bortermelése az 1830-as években felmehetett 20 ezer akóra is.

A történelmi Gömör megyének csak kis része esik hazánk területére, ez mintegy 21 település. A táj déli részén, elsősorban a Sajó és a mellékfolyócskák völgyeiben nagyobbbrészt magyar anyanyelvű lakosság él. A megye északi és északnyugati részeiben szlovák lakosság található. A két nép századokon át békében élt, mígnem éket nem vert közötté a kapitalizmus évtizedeiben a nacionalista uszítás. A feudalizmusban pedig nem az egyik nép nyomta el a másikat, hanem a feudális uralkodó osztály, a földesurak egyaránt a szlovák és a magyar jobbágyokat. A kapitalizmus idején a dolgozó nép egy oldalon állt. Nem az egyik nyelvű nyomta el a másikat. Ezt sohasem szabadna elfelejtenünk!

A két nép történeti egymás mellett élése alatt sokoldalúan hatott egymásra. Azonos volt a gazdálkodása, egyformán élték az erdőt, a pásztorok szókinése és tudásanyaga is sok rokon elemet őriz. A népszokások, a dramatikus játékok, különösen a népmesék és a népdalok ugyancsak sok rokonságot mutatnak. Egy jeles magyar néprajzkutató idevonatkozóan igen megszívlelendő gondolatot fogalmazott meg: Európa népei nem is tudják, hogy lélekben milyen közel állnak egymáshoz.

A gömöri magyarság mindig élénk kapcsolatot tartott az Alfölddel. A Túróc- és Murány-völgyi fazekasok ekhós szekereikkel hordták le a cserépedényeket. A Csetnekvölgyi Páskaházáról meszet és faszenet, valamint fa mezőgazdasági eszközöket szekereztek le délre. A köviek szekerekkel mentek le Makóra hagymáért, a nyíregyházi tirpákokhoz pedig szalonnáért. A rozsnyói vászonfehérítőket jól ismerték Debrecen piacain és vásárain.

A gömöri táj történeti emlékekben is igen gazdag. Várait és várhegyeit DOBOSY László dolgozta fel példamutató gondossággal. E munkát a miskolci Herman Ottó Múzeum adta ki 1975-ben. Kelemér határában áll a *Mohosvár*, a Kelemér patak és a *Szörnyű völgy* között. Putnok határában két vár emléke maradt ránk. Hagyományok őrzik a huszita-harcok emlékét. A néphagyomány szerint itt kapáltatta meg Mátyás király a gömöri bírót.

A gömöri táj egyik legjobb monográfiájának tekintjük még mindig HUNFALVY János: *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leírása* c., Pesten 1867-ben, tehát több mint száz esztendeje megjelent

monográfiáját. Úgy vélem, hogy Gömör mai kutatói is sok jó adatot találhatnak kutatásaikhoz. A munka a múlt század nagy geográfiai monográfiáinak egyike, s a magyar orvosok és természetvizsgálók 1867. évi rimaszombati vándorgyűlésére készült. Illusztrációként álljon itt néhány történeti és néprajzi adat HUNFALVI János könyvéből: A múlt század közepén Gömör megyében 83 ezer magyar, 80 ezer szláv nyelvű lakosság, 5–6 ezer német és 2 ezer zsidó élt. A zsidók elsősorban 1848 után kezdtek erőteljesebben bevándorolni. A szlovákság mellett előfordul cseh és kárpátukrán lakosság is, különösen az 1626. évi fehérhegyi csata után. A Forgács család lengyeleket is telepített be a 18. század végén Forgácsfalvára, Ottiliára és Drabszkóra. Hosszasan foglalkozik a népviselettel. „A magyar férfi nyírott rövid vagy hátrasímtott, erősen zsírozott hosszú haját, fiatalja divatos körhaját is visel, borotválkozik, rendesen csak a bajuszát hagyja meg... nyárban széltiben szalmakalapot vagy különben nemez csárdaskalapot és kucsmát hord; ing és gatyá, hozzá adván gyakran posztómellényt és fekete nyakkendőt, legszokottabb öltözéke; a csizma állandó lábólto... hidegebb évszakban vászony vagy posztónadrágot, báránybőr mellényt, fehér szűrt vagy csuhát hord, melynek alól kötött ujjá – csuhuj – a tarisznyát pótolja. Rimaszécs vidékén szürke vagy fekete fűrtös gubát és bundát viselnek. Az asszonyok kontyba kötött haj felett tarka vagy fehér főkendőt, magyar fekete fejkötőt ünnepnapokon csak a fiatalabb nők viselnek; a többi ruhakellékek az ingváll, sujtásos vagy pitykés mellény (brusli), sötét színű szoknya és kötény, posztó kabát és rövid ködmön. Igen tetszetős a magyar parasztok – mód szerinti – ünnepi öltözéke... A nőknél: arany vagy ezüst főkötő, fekete csipkével, bolti virágkoszorúval, és nehéz széles selyemszalaggal díszítve, világos selyem vagy kivarrott kis tüllkendő és nagy szemű álgöngyök a nyakon; átlátszó szalagsokros ingváll; zsályi (sál) veres, virágos nagy kázmérkendős; zsinóros mellény, rövid gyapjúszoknya arany vagy ezüst csipkével, pántlikával felékesítve; veres selyem vagy átlátszó fehér kötény; hegyes sarkú kordovány csizma; zsinóros fekete posztózeke, vagy rókaprémes zsinórral, bojtjal és rézgombokkal cifrázott mente, mely ruhatáruk fő kincse.”

E tájon született, élt és élete nagyobb részében dolgozott; majd pedig itt halt meg a magyar líra egyik legnagyobb alakja, TOMPA Mihály. Emlékét éppen itt, ebben a községben őrzi és hirdeti emlékház. Volt szolgadiák Sárospatakon, házitanító Eperjesen. Itt találkozott először Petőfi Sándorral is 1845-ben. 1846-ban lelkész a közeli Bején, 1848-ban Pesten találjuk, mint minden magyar értelmiségi fiatalembert, aki számított valakinek. Keleméren 1848-ban lett lelkész, 1851-ben került az ugyancsak

Gömör megyei Hanvára. Itt szolgált haláláig, 1868 júliusáig. Tompa Mihály tehát elsősorban Gömör költője, Gömör legnagyobb költője. Emlékét, kultuszát örömmel és szeretettel őrizzük. Honismereti kör ápolja és irányítja. Ezzel hatalmas kulturális missziót teljesítenek, amelynek a híre, neve országunk határán túl is ismert és számon tartott.

Kelemér és Gömörszőlős történeti és néprajzi feltárásán közel egy negyedszázada munkálkodik a múzeumbaráti és honismereti kör. 1959. szeptember 28-án volt a kör alakuló ülése. Erre a kör köztisztvisletben álló vezetője, E. KOVÁCS László írásában így emlékezik. „Néhány hagyományápolással foglalkozó ember elhatározta a Sajó balparti dombvidék történelmi és néprajzi emlékeinek összegyűjtését, valamint Tompa Mihály költő életének és munkásságának bemutatását szolgáló állandó kiállítás létrehozását.” A kör áldozatos és eredményes tevékenységéből idézzük a legjelentősebbeket: 1963-ban megnyílt a *Tompa Mihály Emlékház*. A helyreállítást igen sok társadalmi munkával segítette, pontosabban végezte a kör tagsága. 1956-ban Keleméren falutörténeti kiállítást, Ózdon néprajzi kiállítást rendeztek. 1966-ban itt látták vendégül az északi három megye, Nógrád, Heves és Borsod megye honismereti munkáját irányítók tanácskozását. 1967-ben, Tompa Mihály születésének 150. évfordulóját ünnepelték. Folyamatosan tartották a kapcsolatot a szomszédos és a távolabbi múzeumbaráti körökkel. Rendszeresen rendeztek és vezettek „látóutakat”. E szép kifejezést itt hallottam először, pontosabban szólva csak itt hallottam. 1975-ben meglátogatták a miskolci Herman Ottó Múzeumot és a Diósgyőri Vármúzeumot. Egy más alkalommal a tokaji és a mezőkövesdi múzeum tárlatát keresték fel. Folyamatosan rendeztek kiállításokat is. Felvállalták a táj amatőr képzőművészeinek bemutatását. Összegyűjtötték a táj fejfáit. Ízléses fotókiállítások sorát készítették. Gömörszőlősen egy átalakított épületben néprajzi kiállítást nyitottak. A kör tagjai immár egy egész intézménygyűttesnek életrehívói, tulajdonosai és üzemeltetői. A kör tagjai folyamatosan részt vesznek a megyei és az országos honismereti és néprajzi gyűjtőpályázatokon, itt rendre díjakat nyernek. Létrehozták a legteljesebb Tompa-archívumot, most készítik a költő bibliográfiáját. Munkájuk támogatására megnyerték a szomszédos ipari és mezőgazdasági üzemek támogatását, több szocialista brigád segíti munkájukat.

A gömöri táj néprajzi és honismereti feltárása az utóbbi években nagy lendületet vett. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézete célul tűzte tájunk monografikus igényű feldolgozását. Munkájuk egész kiadványsorozatban fog majd realizálódni. Köztudott,

hogyan az egyetemi intézet vezető professzora a szomszédos, ugyancsak gömöri Hét község szülőtte. E munkában a miskolci Herman Ottó Múzeum is folyamatosan részt vesz. E munka eredményét jelzi a kiadásunkban megjelent jó néhány tanulmány, valamint ISTVÁNFFY Gyula, UJVÁRY Zoltán, DOBOSY László könyvei. PALÁDI-KOVÁCS Attila barkó monográfiája és a DOBROSSY István-FÜGEDI Márta szerzőpáros könyve a helyi termelőszövetkezetek történetéről most van sajtó alatt.

E munkák is segítik azt az elképzelést, hogy életre kellene hívni a táj múzeumát. Az alsó-gömöri táj múzeumát a terület központi településén kell megalapítanunk. Meg kellene keresni a módját egy gömöri tájház létesítésének is. A gömöri múzeum lehetne irányítója és segítője a tájegység összes muzeális intézményének.

A gömöri táj 1944 decembere, a felszabadulás óta nagyon sokat változott. Kelemér lakossága az utóbbi száz esztendő alatt folyamatosan emelkedett. A korszerű mezőgazdaság kialakítása óta csökkent a lakosságnak a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma és erőteljesen nőtt az iparban dolgozók száma. Üzemek keletkeztek a községben és a kisebb tájon is. Ózd is nagyobb számban hívta el a falu férfilakosságát. A szomszédos, ünnepelt település Gömörszőlös lélekszáma már csökkent az elmúlt évszázad alatt, annak majdnem a fele. Az iparban foglalkoztatottak száma azonban itt is emelkedett. Keleméren és Gömörszölösön is megjelentek a korszerű, egészséges házak, az életszínvonal emelkedése látható, érezhető. Ebben az átalakuló világban kulcsszerepe van a Kelemér-Gömörszölösi Honismereti Körnek. Rendezvényeikkel, intézményeikkel ébren tartják az egészséges lokálpatriotizmust, a két település önbecsülését és összetartozandóságát. Illesse tevékenységüket tisztelet!

A megye, a járás, a nagyközség politikai, tanácsi és társadalmi vezetői, testületei, a Hazafias Népfront megyei Bizottsága és a múzeumbaráti körök megyei vezetősége nevében szeretettel gratulálok a két ünneplő községnek, kívánok minden tagjának sok jó erőt és egészséget. A két településnek, Kelemérnek és Gömörszölösnek pedig újabb, de már nyugalmasabb 750 esztendőt!

LAJOS ÁRPÁD
1911–1976

A palóc népelet legjelesebb kutatóinak nyomdokain járt, ISTVÁNFFY Gyula és KÓRIS Kálmán mondható elődének. Nemcsak gyűjtötte és leírta a népszokásokat, népdalokat, de megszállottan és áldozatosan terjesztette is. Északkelet-Magyarországon, elsősorban a történelmi Borsod falvaiból ő volt a talán garabonciásnak is tartott „tanárúr”, aki olykor-olykor mosolygós arccal feltűnt, aki mindig kész volt a kedves szóra, aki oly nagy szeretettel kereste fel a legöregebbeket, s aki még az ő hosszúra nyúlt elbeszéléseiket is figyelmes türelemmel hallgatta. A halottakat elraktározta, azokat csak később írta, kottázta le. Lehet, nem tartozott tudományunk legnagyobbjai közé, egyben azonban messze megelőzte korát, kortársait: egész életében elsőrendű feladatának a tanítást, a tapasztalatátadást, a haladó népi hagyományok terjesztését, a tudomány népszerűsítését, mai, korszerű kifejezésel élve a közművelést tartotta. Fiatalon – mint tanítóintézeti tanár – a népelet és a népdal szeretetére, szolgálatára nevelte tanítványait. Muzeológusként, majd nyugdíjasként gyűjtötte és terjesztette a hagyományt. Évtizedek során meg-

számlálhatatlan előadást tartott, nem volt téma, amelyet nem szeretett, nem volt idő és nem volt hely, amely nem lett volna megfelelő. Előadásait igen gyakran énekkel illusztrálta. Szervezett pávakört és táncházat, szaktanácsadója volt a Megyei Művelődési Központnak, elnöke a TIT Borsod megyei Néprajzi Szakosztályának.

1911. december 7-én született Párizsban. Atyját, a miskolci szűcssegédet, aki mesterségbeli tudását gyarapította Franciaországban, a világháború kitörésekor internálták. Anyjával és húgával, hároméves korában, Miskolcra költöztek vissza. 1930-ban Miskolcon érettségizett, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos tanári oklevelet. Ezt követően megízlelte az alkalmi munkából élő, állástalan diplomások nehéz életét. 1965 februárjában készült önéletrajzában erről a következőket írja: „1936 januárjában Budapestre utaztam. Itt próbáltam elhelyezkedni. Ez év szeptemberéig voltam állástalan diplomás. Hol Budapesten tartottam fenn magam mint szükségmunkás (Statisztikai hivatali adatgyűjtő, újságkihordó, hólapátoló), tagja voltam a Diplomások Önszegélyező Szövetségének, ennek éjjeli szállásán (Soroksári út 17.) húztam meg magam fűtetlen, sötét pincehelyiségben... Többnyire fővárosi inségkonyhákban ettem, hol a vidék falvait, bányatelepeit jártam. Vándorútjaimon a nép élelmezett. Ezeken a vándorutakon ébredt fel érdeklődésem a néprajz iránt. 1936 szeptemberétől 1938 szeptemberéig dr. GYÖRFFY István egyetemi néprajztanár egyetemi gyakornoka, majd tanársegédje lettem. Néprajzi kutatásaimat 1936-tól kezdtem el...” 1938-tól 1949-ig a miskolci evangélikus tanítóképző intézet, majd 1951-ig a Mikszáth Kálmán (ma Földes Ferenc) gimnázium tanára. 1951–1952-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács Népművelési Osztályán művelődésügyi előadó. 1952-től a miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzos muzeológusa volt nyugdíjba vonulásáig, 1973-ig. 1969-ben rövid időn át megbízottként ellátta a megyei múzeumi igazgatói feladatot is. Sokoldalú munkája elismerésül 1955-ben „Szocialista Kultúráért” kitüntetést, nyugdíjazása előtt „Munka Érdemrendet” kapott. Nyugdíjazását követően haláláig a Herman Ottó Múzeum külső munkatársa volt, sokirányú tudásával, helyi tapasztalatával segítette fiatalabb kollégáit.

Fiatalon gyalogosan barangolt be országrésznyi tájakat, később kérekpáron rőtta a végtelen utakat. Ez utóbbi, szórakozott figyelmetlensége okozta idő előtti, esztelen halálát is, akkor, amikor baráti, munkatársi körben éppen azt számolgatta, hogy a szakmában és a közművelődésben még harminc évre való teendője van.

Tudományos tevékenysége is számottevő, szinte kizárólag a folklór, itt is a dalok és a szokások, illetőleg a népi gyermekjátékok érdekelték. Első tanulmánya a *Nótás gyermekjátékok Domaházán* az Ethnographia 1937-es kötetében (XLVIII. 266–274.) látott napvilágot. 1940-ben jelent meg első jelentős könyve, az azóta is számon tartott munka, *A magyar nép játéakai* (Budapest, 1940.). A népi gyermekjátékok témaköre életén át végigkísérte: *Hogyan gyűjtsük a népi sportjátékokat* c. gyűjtési útmutatóját (BERECZ Istvánnal adta közre. Budapest, 1952.). A *Borsodi játékok*, ill. a *Borsodi balladajátékok és táncok* c. önálló gyűjteményei Miskolcon 1957-ben, ill. 1959-ben jelentek meg. 1968-ban igen figyelemreméltoan rendszerezte a magyar népi gyermekjátékokat az Új Magyarország Néprajza előkészítése során (*Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve [HOMÉvk.] VII. Miskolc, 1968. 139–156.). Úgy érezzük, hogy ez a módszertani és rendszertani munkája nem szívódott fel teljesen tudományos köztudatunkba. Jó néhány kisebb közleménye is megjelent a gyermekjátékok témaköréből, legutolsó publikációjában, amely már váratlan halála után látott napvilágot, a *Matyó mancsózó botok* (A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei [HOMKözl.], 15. 108–116.) ugyancsak a népi játékok egyik érdekes szokását dolgozta fel.

A társasélet játékaí vezették el érdeklődési köre másik nagy témájához, a fonók életének vizsgálatához. Az 1937-es első publikációt, 1938-ban ugyancsak Domaházáról származó tanulmány követte *Fonóélet Domaházán* (Ethnographia XLIX. 109–123, 409–411.) címmel. A Borsodi Szemle 1964. 1. számában jelent meg egy igen érdekes tanulmánya *A fonónó helyzete és szerepe a régi paraszti társadalomban* címmel (54–59. l.). E témakörben is megjelent egy elvi kérdéseket is felvető tanulmánya: *A fonó folklorisztikai kutatásának problémái* (HOMÉvk. IX. 1970. 341–373.), 1965-ben, a Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai sorozata III. köteteként jelent meg, kissé méltatlan kivitelben, nagy munkája, a *Borsodi fonó* (Miskolc, 1965.), ugyanez jelent meg jelesebb kiadásban *Este a fonóban* címmel 1974-ben a Népművelési Propaganda Iroda kiadásában. (Zavaró a cím megváltoztatása, különösen akkor, ha azt előljáróban meg sem említették.) Említésre méltó tanulmánya *A domaházi ivó* (Néprajzi Közlemények V. 3–4. sz. 267–289.).

A fonóélettől már csak egy lépés választotta el a népdalok gyűjtését; ezt a lépést hamarosan megtette. Ide vonatkozó jelentősebb gyűjteményei a következők: *Borsodi népdalok* (Miskolc, 1955.); *Borsodi balladajátékok és táncok* (Miskolc, 1959. szerk.: REMENYIK Jenő). E téma-

körben is megírt néhány általános kérdést felvető tanulmányt: *Egy archaikus dallamsajátosság Észak-Borsodban* (Ethnographia LXXI. 1960. 580–598.); *A so-pentatonia jelentkezése a borsodi népzeneben* (HOMÉvk. IV. 1969. 87–102.); *Borsodi palóc dallamtípusok* (HOMÉvk. VI. 1966. 265–282.). 1976-ban, halála évében Miskolcon minikönyvként is kiadták egy munkáját *Borsodi népdalváltozatok* címmel.

Az említett három témakör mellett foglalkozott még néhány más téma körrel is. Írt a népi hangszerekről, történelmi hagyományokról, lakodalmi szokásokról és népművészetről. Szép tanulmányban adózott szülei mesteriségének *Szépműves szücsök Bükkábrányban* (HOMÉvk. II. 1958. 101–124.). Példamutatóan dolgozta fel a Bükk hegységtől délre eső vidék fafeldolgozását: *Díszes faragás a Hór völgyében* (HOMÉvk. III. 1963. 103–135.). Foglalkozott a bükki szénégetés módjával, valamint a szénégetők életével, a házépítés szokásaival és díszítésével, valamint több más témával.

Tudományos és közművelődési publicisztikai tevékenységének mérlegét a következőképpen vonhatjuk meg. Írt 8 könyvet, kb. 39 tanulmányt, ezen kívül sok ismeretterjesztő újságcikket. A tollat negyven éven át forgatta. Első cikke 1937-ben, az utolsó 1976-ban jelent meg, munkásságára, emberségére is jellemző, mindkettőben a népi játékokkal foglalkozott. Munkáiban elsősorban új anyagot közölt saját gyűjtései, kutatásai alapján. Ennek volt avatott mestere. Mégis majd minden témakörben készített egy-két rendszerező, elméleti problémákat felvető tanulmányt. Mások kutatásaira, eredményeire nem hivatkozott, nem ahhoz mérte a magáét, inkább elmondta csendesén saját kutatásai közben felötlött, általános érvényűnek érelt észrevételeit. Nem érezte feladatának az elméletekkel, az általános kérdésekkel való foglalkozást. Nem tartozott egyik tudományos irányvonalhoz sem. Munkáját küldetésnek tekintette, a népi, nemzeti hagyományok gyűjtését a megőrzésért és a továbbadásért tette.

Csendesen élt, csendesén dolgozott, csendesén ment el!

(Ethnographia LXXXVIII. 1977. 577–579.)

PAP MIKLÓS 70 ÉVES

Tokajban mindenki ismeri. Az elmúlt közel 40 évben alig történt valami a nagyközségi rangú kisvárosban, amiről ő ne tudott volna, ne bábkodott volna mellette, vagy akár ne ő kezdeményezte volna. Alig vannak ilyenek Tokajban ketten-hárman, akik ezt elmondhatnák magukról. Tevékenysége azonban nemcsak lakóhelyére terjed ki, részt vesz a járás, a táj, a megye kulturális életében. Tagja a helyi és a megyei népfront-bizottságnak, a műemléki és az idegenforgalmi albizottságnak, vezeti a helyi meteorológiai állomást, tevékeny tagja a TIT-nek. Még aktív tanár korában volt cserkész- és úttörővezető, sportegyesületi elnök, járási szakszervezeti elnök, szabadművelődési felügyelő, községi népfronttitkár, földrajz szakos megyei szakfelügyelő. Tanári munkája mellett elsősorban az ifjúság nevelésének kérdései foglalkoztatták. 1972-től pedig a tokaji Helytörténeti Gyűjtemény, majd pedig a tokaji múzeum kezdeményezője, szervezője, irányítója és vezetője.

Most, 1982-ben tölti be a 70. életévét, adózunk ez alkalommal életének és tevékenységének számbavételével:

Diósgyőrben született 1912. július 21-én. Édesapját, aki erdész volt, még gyermekkorában elvesztette. Édesanyja ősi diósgyőri munkásfamí-

liából származott, elődei már a gyár alapításában is részt vettek. Az elemi iskolát szülővárosában – mert hisz akkor mezőváros volt Diósgyőr –, a gimnáziumot Miskolcon végezte. 1931–1935 között Szegeden végezte el a tanárképző főiskolát, természetrajz–földrajz–vegytan szakos polgári iskolai tanári oklevelet szerzett. Szíve szerint atyja után ő is erdész szeretett volna lenni, de akkor a soproni Erdészeti Akadémia igen drága iskolának számított.

Ezután több helyütt tanított: 1935–1936-ban Zalaszentgróton, 1936–1939 között a békési táj német ajkú településén, Eleken, 1939–1944-ben a szerencsi polgári iskolában találjuk. 1944 júliusában nevezték ki a tokaji Polgári Fiú- és Leányiskola igazgatójának. 1944 őszén, a második világháború utolsó vihara őt is egyenruhába hívja, számára a világégés Hamburg közelében fejeződött be. Ezt követően visszatért állásába, ahol 1949-ig igazgatóként, majd az általános iskolák megszervezése után tanárként szolgált nyugdíjazásáig, 1972-ig.

A honismereti és helytörténeti munkához az 1950-es évek legelején, a tanítás és a nevelés vezette el. 1950-től nyugdíjazásáig, 1972-ig vezette az iskola honismereti körét. Az utóbbi tíz évben ezt a munkát a kb. 60 tagot számláló múzeumbaráti körben folytatta igen sok haszonnal és eredménnyel. Érdeklődése irányulásának volt egy igen érdekes motívuma: az iskolás gyermekekkel végzett, pontosabban végeztetett fém-, papír- és hulladékgyűjtés során, hatalmas muzeális értékek is kerültek összegyűjtésre és felhalmozásra. Először ebből igyekezett kigyűjteni a kulturális és sokszor a nemzetinek is minősíthető értékeket. A gyűjtést a tanulók tovább is segítették, most már azonban az okos tanár hívó szavára. Így került az iskolai gyűjteménybe Tokaj irattára, a város törvénykönyve 1610-ből, négy eredeti királyi kiváltságlevél, több térkép és más, jelentős, értékes irat. Ebből az anyagból rendezték meg az 1948-as kiállítást a régi só-tárnoki lakás, a mai leánykollégium emeleti nagytermében. Az 1948. március 15-én, a szabadságharc centenáriuma nyílt kiállítás igen szép sikert hozott. Ezt 1951-ben újabb helytörténeti kiállítás követte. Mivel a teremre ismét szükség lett, 1952-ben ismét visszakerült a gyűjtemény az iskola szekrényeibe. Egy időben ismét láthatóvá vált – Pap Miklós avatott irányítása mellett –, az egykori Vajthó asztalos bútorraktárában, a mai alkotóházban, a kb. 4x10 méteres, Tiszára és Bodrogra néző teremben. Az installáció itt még az iskola rajzasztalaiból és deszkapolcaiból állt, s a felmerülő költségek fedezésére, a tanács engedélyével 20 filléres belépődíjat szedtek. A gyűjtemény itt volt kiállítva egészen 1957 augusztusáig. Közben, 1955-ben a levéltári iratanyagot át kellett adniuk a Megyei Levéltárnak, ez igen érzékenyen érintette a kis gyűjteményt.

Pap Miklós 1955-ben tett előterjesztést a minisztériumnak egy tokaji helytörténeti gyűjtemény létrehozására, a „tanulók” kisdud gyűjteményét azonban ekkor még nem tartották erre méltónak. Ezt 1958-ban újabb előterjesztés követett, több eredménye azonban ennek sem lett. Az 50-es évek második fele újabb költözködést hozott. A hídépítés miatt szükségessé vált az egykori asztalos-raktár, s 1958-ban a gyűjteményt áttelepítették a görögkeleti templom félig romos és ablaktalan épületébe. A gyűjteményt csak alkalomszerűen, ünnepek és rendezvények alkalmával tartották nyitva, de még így is sok magyar és külföldi vendég megtekintette. Közben már a támogatás is megérkezett, a községi tanács előbb évi 2000, majd már 4000 forinttal dotálta. Ezt installáció készítésére és gyűjteményi anyag vásárlására fordították. 1960-tól a járási tanács biztosított évi néhány ezer forintos dotációt a kis intézménynek és havi 300 forintot a vezetőnek. 1959-ben a templomot – a helyi tanács és a népfront kezdeményezésére –, a Magyar Ortodox Adminisztrátúra a múzeum céljára – térítés ellenében – átadta. Ezt követően a járási tanács támogatásával, több mint 200 ezer forint támogatással belsőleg felújították a templomot. A felújított épületben a kiállítás 1961. június 24-én 11 órakor nyílt meg. A kiállítás őrzését a nyitvatartás alatt, általános iskolai tanulók látták el.

Ugyanakkor kezdődött meg egy újabb, teljesebb kiállítási anyag összegyűjtése. A forgatókönyvet 1962-ben a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának megbízásából, Balassa Iván vezetésével Komáromy József, Kemenczei Tibor és Patay Pál készítették el. Az új állandó kiállítást 1962. október 28-án nyitották meg. A kiállítás a következő egységekből állt: Tokaj geológiai viszonyai és őskora, A szőlészet és borászat története, A város története, Tokaj-Hegyalja képzőművészete.

Az 1963. év ugyancsak jelentős változást hozott a tokaji múzeum életében. A múzeumi törvény értelmében tagjává vált a Megyei Múzeumi Szervezetnek. Ekkor lett tiszteletdíjas múzeumvezetője a kis intézménynek Pap Miklós. 1963-ban a Helytörténeti Gyűjtemény a következő gyűjteményegységekből állt: 175 régészeti, 104 helytörténeti, 81 iparművészeti, 64 irodalmi, 315 numizmatikai, 38 képzőművészeti, 574 néprajzi tárgy, 19 térkép, 237 fénykép, 568 filmnegatív, 36 metszet, 181 okmány és 260 egyéb adattári anyag.

Pap Miklós már ekkor hozzáfekedett egy újabb objektum megszerzéséhez, pontosabban megszervezéséhez: a görög templom mellett, egykori görög pince megszerzéséhez és kiállításszerű bemutatásának biztosításához. Ez azonban csak egy évtized múltán, 1974-ben valósulhatott

meg. Elsősorban azért, mert a pince bejárati folyosója berogyott. Az új tárlat a Bethlen Gábor út 16. sz. alatti ház reprezentatív prësházában indul, innen nyitottak lejáratot a görög-pincébe. A Pincemúzeum látogatottsága 1974 és 1981 között 20 és 26 ezer között mozgott.

Az új borászati kiállítás elkészülte szétzilálta a templomi, régi állandó kiállítást. Az új kiállítás elkészítésének nem akadt gazdája, illetőleg bebizonyosodott, hogy a templom belső tere tulajdonképpen nem alkalmas múzeumnak, nincsen raktára, nem fűthető, nem alakítható ki benne munkaszoba. Ezért a megyei Múzeumi Igazgatóság visszaadta az épületet a helyi tanácsnak, miután a teljes belső teret felújította. Ezután a templomot a község művelődési házának üzemeltetése mellett a helyi Zilahy György művészetbaráti kör, illetőleg nyaranta, a tokaji nyári képzőművészeti táborok kiállításaira hasznosították.

Ezzel egyidőben nyílt lehetőség egy új, reprezentatív, copf stílusú, görög kereskedőház, az ún. Karácsony-ház (Bethlen Gábor u. 7.) megszerzésére Tokaj főterén. Az új épület megszerzése ügyében Pap Miklós hallatlanul sokat tett, levelezett, szövetségeseket keresett, tárgyal, meggyőzött, akkor is bízott a sikerben, amikor már más alig. A vásárlás – a megyei tanács pénzén – 1978-ban végül realizálódott. Közben a kulturális kormányzat 1975-ben az intézmény nevét Tokaji Múzeumra változtatta.

Ezután kezdődhetett meg a Tokaji Múzeum életének újabb szakasza, az új épület teljes műemléki felújítása. Az Országos Műemléki Felügyelőség a felmérést 1978 őszén kezdte meg, a kivitelezés pedig előreláthatólag 1983-ban befejeződik. A történelmi kisvárosnak tehát 1984-re nyílt meg a táj történetére és kulturális életére kitekintő reprezentatív múzeuma és kiállítása.

A Tokaji Múzeum több mint harmincéves harcát lényegében egyedül Pap Miklós vívta, a támogatást is maga szervezte, szorgalmazta. Álljon itt az előbbieik kiegészítésére és bizonyítására még néhány adat Pap Miklós által szervezett időszakos kiállításokról. Lehet, hogy ezek nem mindegyike volt nagy kiállítás, de ennek minden munkája, a koncepció kidolgozása, az anyaggyűjtés, a kivitelezés és a bemutatás is mind az ő kezemunkája volt. Segítője is csak akkor akadt, ha azt maga szervezte. 1948 és 1981 között 44 kiállítást rendezett. Készített történeti, irodalmi, néprajzi, politikai, képzőművészeti, gazdaságtörténeti stb. tárlatokat. Álljon itt ebből néhány a készítés évszámával: az 1848-as szabadságharc (1948), Hegyalja képzőművészete (1960), II. Rákóczi Ferenc-emlékkiállítás (1963), Halászat-vadászat (1965), A Tanácsköztársaság napjai Tokajban (1968), Hegyaljai borcímkek (1972), Magyar várak (1978),

Hegyalja irodalmi emlékei (1980), Magyar írók kapcsolatai Tokajjal (1981).

Pap Miklós irodalmi munkásságát is folytatott, a szó szorosán vett értelmében vett irodalmi, 1955 és 1960 között több történeti játékot írt, *Rákóczi Tokajban*, *Balázs deák*, *Aranyágacska és Bige Márton botja* címmel. Mind a négyet előadták Tokajban.

Tokaj c. útikalauza 1963-ban jelent meg. Több tanulmánya jelent meg elsősorban megyei kiadványokban: A tokaji termelészövetkezet története (Borsodi Történeti Évkönyv, I. 1969), Tokaj legújabbkori története (Borsodi Történeti Évkönyv, V. 1974.), Tokaj iskola- és művelődéstörténete a felszabadulásig (Borsodi Történeti Évkönyv, VI. 1979), A XVII–XIX. századi Bodrog és Felső-Tiszai halászszerelvények (megjelenés alatt), a tokaji borról pedig most van egy nagy terjedelmű kézírata a Gondolat Kiadónál.

Készített és beküldött jó néhány pályázatot a megyei és országos helytörténeti és néprajzi pályázatokra. Itt többször nyert megyei első díjat, elsősorban politikatörténeti pályamunkáival: „A Tanácsköztársaság napjai Tokajban”, „Tokajiak a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban”, „Tokaj felszabadulása”. Két második díjat nyert 1975-ben és 1980-ban az országos „Tanító múzeum” pályázaton, „A tanulóifjúság múzeumpedagógiai foglalkozásának lehetőségei és gyakorlata a múzeumban”, illetve „Egy vidéki kis múzeum kapcsolata más művelődési intézményekkel” címmel. Mindezekon kívül több anyaga félkész vagy kész kéziratban van: így pl. a helyi gyufagyár és konyakgyár története, Tokaj földrajzi nevei, a település híres pincéi, műemlékei stb. A megyei Múzeumi igazgatóság most adja ki „Két hegyaljai napló” c. kéziratát.

Pap Miklós életútját hivatalos elismerések is kísérik. „Szocialista Kultúráért” kitüntetést három alkalommal (1958, 1962, 1976) is kapott. Kapott kitüntetést honismereti munkájáért (1980), társadalmi tevékenységéért (1979) és a Hazafias Népfrontban kifejtett munkájáért (1977).

Pap Miklós elsősorban tevékeny ember. Munka nélkül nem élhetett és ma sem élhet. Tevékenységét egykori tanítványai ezerszám emlegetik, múzeumi munkájában százezerszám gyönyörködtek, tanultak belőle. Tevékenysége markánsan kiemelkedik Tokaj kulturális életében. Csendes ember, munkáját is szerényen végzi. Mindenkinek mindig szívesen segít, a közért bármikor síkra száll. Hallottam tőle említeni Széchenyi István híres mondását: „Ha lenyesik szárnyaimat lábaimon járok, ha lenyesik lábaimat kezeimen járok, ha lenyesik kezeimet hason fogok csúszni, csak használhassak.”

HOMKözl., 19. 1981. 175–179.

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE NÉPMŰVÉSZETE (Előadás a Magyar Nemzeti Galériában 1973 októberében)

Több történelmi vármegyéből összeeszkábált megyénknek, ennek az országrésznyi tájnak a népművészete igen gazdag. Általános jellemzője az, hogy a régies, úgymond történeties stílusok igen sokáig fennmaradtak. Ezt az archaizmust a táj népének sorsával magyarázhatjuk. Míg az ország középső területe a török alatt elpusztult, tájunk települései viszonylag töretlenül fejlődtek a honfoglalástól napjainkig. Hozzájárult a népművészet virágzásához az is, hogy az Észak-Magyarország hegyes területein lakó nép – a táj adottságainál fogva is – sokkal szegényebb volt,

26. kép. 1828-ban készült faragószék

27. kép. 1820-ban készült faragott széktámla

28. kép. Mézeskalácsosforma 1837-ből

mint országunk máshol élő jobbágy népe. A szegénység pedig mindig konzerválóan hatott a nép életmódjára és kultúrájára.

Az erdőkben gazdag táj bőségesen biztosította a fát a házépítéshez, a kapukhoz és a kerítésekhez, a bútorzathoz, valamint a faragóművészet-hez. Faragták a tornácot tartó oszlopokat, a ház homlokzatán az úgynevezett *vértelkeket*, a kapu oszlopokat és a temetői fejfákat. A házbelső legrégebbi bútordarabját, a textilneműek raktározóhelyéül szolgáló *ácsolt ládát* még a századfordulón is számos magyar és szlovák faluban gyártották a gömöri falvakban és a Bükk déli lejtőjén. Meglepő, hogy a nehezen variálhatónak tűnő, vésett geometrikus motívumokból mennyi változatot tudtak kicsalni a barkácsoló mesteremberek.

A 17–18. században tűntek fel az északi megyékben, elsősorban Gömörben, Borsodban és Abaújbán a templomokban a festett mennyezetek és karzatok. A hódoltság alatt felégetett és leomlott román és gótikus templomokat fedték le gerendákkal, azok között deszkázattal borították és azokat festéssel díszítették. Ugyancsak szépen festett táblákat helyeztek el a karzatok mellvédjére és a padsorok elejére. Megyénk legkorábbi festett mennyezete a szentsimoni templomban található, azt 1650-ben

29. kép. Festett mennyezettábla a megyaszói templomból (1735)

Lévay István és Komáromy István készítette. 6x4 hosszanti táblából áll, díszítménye még élénken őrzi a későreneszánsz hatásokat. A miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe került 1902-ben a megyaszói templom 1735-ben készült és festett mennyezete. A gyönyörű táblák a miskolci Asztalos Imre és István kezemunkáját dicsérik. Ők és társaik voltak azok, akik a polgári, majd paraszti hajlékok festett tulipános ládáit, szekrényeit és más festéssel ornamentált bútorait is készítették. Az asztalosok munkáját az ügyesebb parasztemberek és faragó pásztorok is elvégezték.

30. kép. Ivócsanakok

A pásztorművészetre Észak-Magyarországon a fafaragás a legjellemzőbb. Fából faragták a különböző dobozokat, pl. a sőtartókat is, valamint a tarisznyára akasztott ivóedényt, a *csanakot*, amellyel szomjuk ol-tására a források vizéből merítettek. Domború faragással díszítették a juhász-kampót. Jellemzője különösen a palócföld fafaragásának a növényi ornamentika mellett a figurális ábrázolás. Gyakori a bibliai jelenetek kifaragása, amely ugyancsak a középkori művészet hatását őrzi. A domborművű faragás mellett az ón öntéssel és a sárgaréz csíkokkal kivert pásztorművészeti darabok is.

A fazekasság kettős arculatot mutat. A házbelső alakulása miatt lassan fejlődött az ún. díszkerámia. Igen sok fazekasközpontban készítették az alig díszített használati edényeket. Ugyanakkor egyes központokban, főképpen az Alföld peremén kivirágzott a díszes kerámia. A legmagasabb csúcsokra Mezőcsát, Miskolc és Sárospatak fazekasai jutottak. Miskolcon már a 17. században is jeles fazekasmesterek dolgoztak. A céh

31. kép. Pásztorbotok

1767-ben kapott kiváltságlevelet. 1692-ből és 1713-ból azonban már két datált tál maradt ránk, ezek a magyar népi kerámiának legkorábbi évszámolt darabjai. Mezőcsáton ugyancsak nagy hagyományú a népi fazekasság. Első hiteles nyomai a 16–17. századra nyúlnak vissza. A 18. század végétől a legnemesebb ízlésű darabok kerültek ki innen. Az ékes díszítményű ember alakú boroskancsók, az ún. *miskák*, a karcsú vonalú madaras *butykosok* egyik értéke az, hogy igen sok köztük az évszámmal ellátott, datált darab, ez a tudományos feldolgozást segíti nagyban elő.

Miskolcon és Abaúj egyes falvaiban például Telkibányán, Regécen, majd pedig Hollóházán a keménycserépgyártás bázisai alakultak ki. A bükkői és a zempléni üveghuták készítményei is hozzájárultak a parasztházak tisztaszobáinak ékítéséhez.

Észak-Magyarország egyes községeiben a házasodni kívánó legény megkérdezte a lány anyjától, hogy tud-e szőni a lánya. Ha nem akarták hozzáadni az volt a felelet, hogy még nem tud szőni. Ez a szokás a fonás-szövés nagy jelentőségére vall. A széles körben gyakorolt fonás és szövés ellenére a vászonhímzés néhol csak kevés és friss nyomát találjuk.

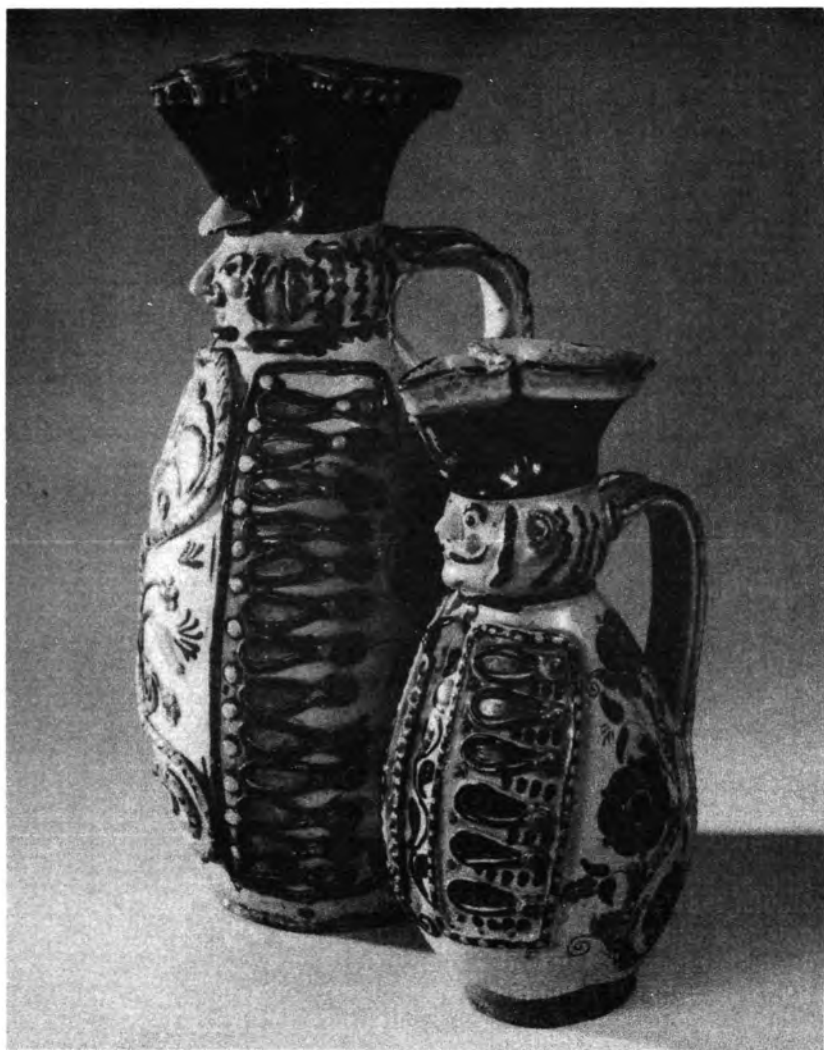

32. kép. Pásztor tükröse 1844-ből

33. kép. Miskolci tányér 1692-ből

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében két jelentősebb népviseletes terület alakult ki: a *palóc* Borsod északnyugati falvaiban és a *matyó* a Bükk hegység déli lejtőjén. A tipikus palóc népviselet – a bőujjú ráncolt ing, a pruszlík, a vállkendő, valamint a 10–15 térden alul érő ráncolt szoknya, amit elől bő kötény takar és a díszes főkötő – ugyancsak szinte egy-két emberöltő alatt alakult ki. A magyar népnyelv (a magyar) nőket országosan fehérnépnek, fehérccselédnek nevezi. Ezt az elnevezést az egykori tiszta fehér öltözetük színétől kapták. Élnek még öreg palóc asszonyok, akik fiatal korukban még fehérben jártak, a színes szoknyát csak ünnepre

34. kép. Mezőcsáti miskakancsók

öltötték fel. Mindez a vidékünkre meglehetősen jellemző díszes népviselet késői kialakulására utal.

A hímzés különösen a matyó falvakban virágzott ki. Legrégőbbi ismert emlékei a múlt század elejéről származnak és lepedővégekről valók. Kimért, arányos elrendezésű mintáikat kék és piros fonállal varrták ki. A mustrák az ún. úrihímzésekre emlékeztetnek. Ez a hímzés a múlt század végére erősen megváltozott, sajátos nagy virágok és levelek kerültek helyükre, amelyek fokozatosan beborították az egész felületet. Ezeket a darabokat már nem is pamuttal varrták, hanem gyapjúval vagy selyemfonállal, már nemcsak a fehér, hanem fekete alapra is. Bővült a színskálájuk, az eredeti két színhez (piros, kék) járult a zöld, sárga, s általános jellemzője lett az alapszínek számtalan árnyalatának alkalmazása is. Ezt az új matyó hímzést a nagy múltú szűcshímzés befolyásolta, onnan vették a hímzőfonalat, átvették színeit és néhány ornamensét is.

A népi díszítőművészet ápolása a közelmúltban és napjainkban is fellendülőben van Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Elsősorban a művelődési házakban jól megszervezett hímző szakkörök érnek el magas művészi színvonalat. A mozgalom pályázatokat ír ki. Minden két évben igen rangos a Kis Jankó Boriról, a matyóföld népművészeről elnevezett, valamint a közbűlső években az úgynevezett Észak-magyarországi Kaláris névvel kiírt pályázat. Megyénkben a népművészet ápolásának jeles alkalma a fafaragók részére minden évben Sárospatakon megrendezett továbbképzés, az ún. faragótábor.

A MATYÓ NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS KALOCSAI MEGNYITÓJÁRA – 1973 NYARÁN

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács, a Megyei Múzeumi Szervezet és a Miskolci Herman Ottó Múzeum nevében meleg szeretettel köszöntöm a *Dunamenti Folklór Fesztivál* rendezőit, közreműködőit és résztvevőit. Őszinte örömkre szolgál, hogy matyó kiállításunkkal mi is hozzájárulhattunk e jelentős kulturális rendezvényhez.

Kérem, engedjék meg, hogy ez alkalommal a matyó népéletéről és a matyó népművészetről mondjak el néhány jellemző adatot, ismertessem Európa-szerte híres népművészetüket.

A *matyóság* Borsod megye délnyugati részén, a Bükk hegység és az Alföld találkozásánál csupán 3 faluban, *Mezőkövesden*, *Tardon*, és *Szentistván*on él. A falvak lakói katolikus vallásukkal is elkülönülnek a református tengertől. A 19. század közepéig elsősorban állattartásból, kisebb részben földművelésből éltek. A székváros, Mezőkövesd hagyományos kultúrájának jellemzője egyrészt az ún. kertes, a kétbeltelkes településforma, valamint a nemzetségi társadalmi szervezet szerinti, szaknyelven szólva *hadas település*. Az egyes *hadak* – a hagyomány szerint – egykor teljesen elkülönített lakóterületüket vízmossal, árokkal választották el egymástól. A társadalom kisebb egységei pedig *nagycsaládok*ban éltek, egy házban, egy portán élt együtt két, sőt három generáció. A nagycsalád gazdasági egységet is jelentett, minden tevékenységüket együtt végezték. A matyó nagycsalád feje a legidősebb férfi, az *öreggazda* volt. Teljes joggal irányította a gazdaságot, ő adta ki a munkát, neki tartoztak felelősséggel. Az egynevű családok oly nagyokká nőttek, hogy az egyes személyek megkülönböztetésül ragadványnevek alakultak ki. Ezek legtöbbször testi, viselkedésbeli tulajdonságot, vagy az illetővel megtörtént eseményt jelöltek. Volt *bajusz* Bíró, *nagyorrú* Csirmaz, *suta* Jancsó, *balog* Kis, *veres* Kovács, *nagyfejű* Márton, *sánta* Pető és *beszédes* Sebe.

A matyók élete, gazdasági helyzete nem állt egyenes arányban ékes viseletükkel. Mint már évtizedekkel ezelőtt, a régi Magyarországon is megfogalmazták, csillogásuk *cifra nyomorúság* volt. A három település

határát a feudális nagybirtok bilincsként béklyózta körül. A természetes szaporulat nagy volt, újabb földterületeket nem tudtak vásárolni. Gazdálkodásuk technikai szintje alacsony, beruházásra tőkét nem tudtak gyűjteni. A földek elaprózódtak, a szegénység a 19. század közepétől egyre nőtt. Ezrek és ezrek summásságra szorultak, nagy csoportokba szerveződve szegődtek el mezőgazdasági munkára fizetett bér munkásnak. A summásság is a 19. század utolsó harmadában az elszegényedéssel alakult ki. Századunkban már hatalmas tömegeket érintett, csupán Mezőkövesden 5–6000 ember állt el summásnak. A munkahelyen pajtákban, tömegszállásokon laktak, szalmán, ruhában aludtak, szegényesen, hiányosan táplálkoztak. A fertőző betegségeket szinte stafétaszerűen adták át egymásra. A gazdasági elszegényedés adta kezükbe a kivándorló botot is, sokan csak azért mentek el egy-két évtizedre Amerikába, hogy ott meggazdagodjanak, ez azonban legtöbbször hiú reménynek bizonyult. A szegénység vitte rá a matyókat a háziiparok vállalására is. Itt és így, ebben a megvilágításban nyer értelmet a cifra nyomorúság.

Nem óhajtok ünneprontó lenni, hiszen e díszes, szemet gyönyörködtető népművészet is mást sugall, mégis meg kell említenem, hogy Mezőkövesden az 1921–1930 között végzett közegészségügyi felmérések ijesztő képet tártak fel. A csecsemőhalálozás több mint 21%, a tuberkolózis halálozás 2,5%. Mindkét szám magasabb az országos átlagnál. Nagy gondot okozott a hastífusz, melyet a lakosság félve titkolt. Ellene a küzdelmet megnehezítette a summásság, ahonnan az őszi hónapokban szinte vánszorogva érkeztek haza. A másik nagy ragályos betegség a trachoma volt. 1937-ben pl. 1022 trachomás beteget tartottak számon Mezőkövesden, s ugyanezen évben beri-beri megbetegedést is észleltek.

Ez volt az a gazdasági és társadalmi helyzet, amely létrehozta ezt a nemzetközi rangra is jutó népművészetet. Szerencsére az 1973-ban városi kiváltságokat kapott Mezőkövesden már nyoma sincsen a nyomorúságnak, ma már a cifraságot is csak ünnepi alkalmak, népi együttesek, múzeumi gyűjtemények, kiállítások, valamint a matyó nők fürge ujjai őrzik, képviselik.

Vessünk most egy pillantást a népművészetre. Mezőkövesden, Tardon és Szentistvánon egykor nemcsak a nők textilművészete volt híres, hanem a férfiak famunkája, fafaragása is. Faragták a házak és a gazdasági épületek fa részeit, pl. az oszlopokat is. A *tüzelősolak* ún. tüzelő és széna-tartó oszlopait gyakran emberalakúra faragták. Azokra a mértánias ornamentek mellett leveleket és virágokat is metszettek. Díszítették az egyes szerszámokat, pl. a kendermunka eszközeit, a tilót és a guzsalyt.

A matyó faragóművészet legszebb darabjai a kimosott ruha simítására, vasalására szolgáló *mángorlók* és *sulykok*. Készítették és ornamentálták a ruhásszekrények elődeit, az ún. *szuszékokat*, majd azokat felváltották a festett, színes tulipánosládák.

Híressé a matyókat mégis hímzéseik és viseletük tették. Egységes matyó hímzésekről és viseletről azonban nem beszélhetünk. Mezőkövesden, Tardon és Szentistvánon művészkedésük sok tekintetben különbözött és különbözik ma is. Tardra jellemző volt pl. a régi főkötőhímzés, ez sajnos megszűnt de él a színes keresztzemes. Szentistvánon az egykori cipés-, madaras minta fejlődött tovább.

Mezőkövesd jellegzetessége a 20. században a színes, stilizált szücs-, illetve műselyemhímzés. Előde a fehér vagdalásos és subrikolásos varrás volt. A legrégebb hímzések a 19. század elejéről ismertek, azok lepedővégeken fordultak elő. Ruhákra alkalmazott hímzésekre csak a múlt század második felétől vannak adataink. Ezen is először a keresztzemes jelent meg.

A színes, térkitöltő, szabadrajzú hímzés, a mai matyó népművészet előde a bőrruhákon és a szűrőkön tűnik fel, majd arról kerül át a paraszti textiliákra. Igen sokat változott az utolsó jó másfél évszázad alatt a matyó hímzés színkultúrája is. A régi vászonhímzések színe itt is – mint országszerte – a piros és a kék volt. 1880 körül divatba jött a berliner fonál és ezzel bővült a színskála a bordóval, zölddel és a sárgával, később lilát, meggyaszt, parasztrózsaszínt és narancssárgát is használtak, sőt a rózsaszínnel és világoskékkel is hímeztek kisebb motívumokat. Ha a mai matyó hímzés egy-egy díszítőelemének eredetét keressük, ott is az egykori szücsök és szűrőhímzők hatását leljük fel.

A mesteremberek kezéről jutott át a parasztság kezére a rózsák nagyszámú változata, mint neve is mutatja a *szücsös rózsza*, a *szívrózsza*, a *szűrőrózsza*, a *csókosrózsza* stb., a tulipánok ugyancsak több variánsa, pl. a *fésűstulipán*, a *piszeorrú tulipán* stb. Ebből a hatásból sarjadt a virágábrázolások számtalan változata, pl. a *gyöngyvirág*, *hóvirág*, *krizantém* és a *margaréta*. A hímzés alapanyagát a gyapjút, majd a selymet ugyancsak a szücsök és a szűrőszabók adták kezükre. A színekben és a díszekben való tobzódás azonban nem állt meg itt. Az 1920-as évek elején a boltokban vásárolt *ragyogó* csaknem teljesen leszorította a hímzést ruházatukról.

A matyók az 1910-es évekig csak maguk hasznára hímeztek, ez után kezdtek dolgozni eladásra, megrendelésre. Ezt követően fokozatosan a kereskedelem szabta meg a matyó népművészet továbbfejlődését. Válto-

zott az alapanyag, a fonál, a színek kultúra dúsabbá, tobzódóbbá vált az ornamentálása. Ez a rövid élettörténete a matyó népművészetnek.

A matyó falvak lakosainak élete a felszabadulás után alapvetően megváltozott. A földbirtokok bilincseiből fellelegzett nép új életet kezdett. Fokozatosan megszűnt a nyomor, a ragály, de az 1950-es években eltűnt a színes viselet is. Napjainkban már csak a legöregebb asszonyokon fedezhetünk fel viseleti darabokat. A népművészet is más formákban él tovább. A viseletet és a szokásokat a Matyó Népiegyüttes, archivális népművészetüket múzeumok gyűjteményei őrzik, mai népművészetüket pedig a mezőkövesdi háziipari szövetkezet ápolja.

Kiállításunkkal célunk az volt, hogy elsősorban a hagyományos matyó népművészetet mutassuk be. Emléket állítva benne népünk alkotó tehetségének, a magyar népművészet egy kis gyöngyszemének.

A KELET-SZLOVÁKIAI
NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS
MISKOLCI MEGNYITÓJÁRA
– 1978 –

A több mint ezer év óta egymás mellett élő két nép, a szlovák és a magyar mindig gyarapodott egymás kultúrájának megismerésével. Legjobb fiai is mindig az egymás megbecsülését szolgálták. Hisszük, valljuk és hirdetjük, hogy nekünk is ez a kötelességünk ma is, és az elkövetkezendőkben is. A népi kultúra területéről a két nemzet közötti kapcsolatokra számos példát említhetünk. A gömöri falvak fazekasai – századunk első évtizedéig – lejártak a magyar Alföldre egészen Szegedig, Békéscsábáig, Debrecenig. Ők látták el tűzálló főzőedénnyel az egész magyar Alföldet. A szomszédos Mecenzéf mezőgazdasági szerszámaival dolgoztak sok helyütt a magyar parasztok. Ugyanakkor a magyar Nagyalföld jellegzetes állatfajtája a nagyszarvú szürke marha és a hozzája kapcsolódó tartásformák délről hatoltak fel szlovák, morva és lengyel területekre. Az Alföld búzája táplálta a hegyi szlovák lakosságot.

Az északkelet-magyarországi fazekasközpontok készítményei nagyon hasonlítanak egymásra. A korai pazdicsitokat pl. alig lehet elválasztani a sárospatakiaktól. Népdalaink, néptáncaink ugyancsak számos rokon vonást mutatnak – mint ahogyan arra Bartók Béla, Kodály Zoltán és követői rámutattak. A gyors folyású folyók a fát úsztatták délre, az utakon Hegyalja vérért, a királyok borát, a borok királyát szállították északra szlovák és cseh területre, sőt tovább Lengyelországba, a hanzavárosokba és a cári udvarba. *Hiezdoszlávot*, *Ország Pált* nemcsak önök szeretik, tisztelik, ismerjük, tiszteljük mi is, felírta nevét a magyar irodalomba is.

Ide kívánczik egy jeles magyar etnográfus híres mondása: „Európa népei egyáltalában nem tudják, hogy lelkileg milyen közel állanak egymáshoz.”

A Kárpát-medence mint szerető édesanya több nemzetet ölel magához, nekünk mint gyermekeknek ragaszkodással kell fogunk egymás kezét, óvnunk, védelmeznünk kell egymást. A feudalizmusban ugyanazon uralkodó osztály nyomta el a szlovák és a magyar parasztot, a kapitalizmusban is azonos volt a sors és a teher.

A magunk eszközeivel és lehetőségeivel mi, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és annak központi intézménye a miskolci Herman Ottó Múzeum is hozzá kívánunk járulni népeink jószomszédságához, jó barátságához, az egymás értékeinek jobb megismeréséhez. Múzeumunk egyik folyóiratában, *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményeiben* immár hat év óta, 1972-től folyamatosan ismertetjük Magyarországon a szlovák néprajzi irodalmat. Szlovákiai Téka címmel külön rovatunk van. 1974-ben a bratislavai néprajzi múzeum anyagából, velük együttműködve rendeztük meg az igen reprezentatív *Szlovák népművészet* c. kiállításunkat Miskolcon a Herman Ottó Múzeumban. Ugyanekkor tudományos ülést is tartottunk a szlovák és a magyar népinteretnikus kapcsolatairól. Az elmúlt években jó kapcsolatokat építettünk ki a kassai kerületi múzeummal és több szomszédos járási múzeummal, köztük a rozsnói Baňické Múzeummal és a rimaszombati Gemerské Múzeummal.

Büszkeséggel említem, hogy a Gömöri Honismereti Kör 1976-ban – Ujváry Zoltánnal együtt – tiszteleti tagjául választott. Az elkövetkezőkben is tettekkel kívánjuk szolgálni a múzeum és a közművelődés síkján a jóbarátságot, a jó kapcsolatokat.

NY. SZ. TAGRIN
LEVELEZŐLAP-GYŰJTEMÉNYÉNEK
SZERENCSEI MEGNYITÓJÁRA
– 1980 –

Tisztelt megjelentek, tisztelt Nyikoláj Szpiridorovics Tagrin!

A világon milliószámra jelennek meg a képes levelezőlapok. Ezeket elsősorban üdvözleteknek és jókívánságoknak szánják. Mai tudásunk szerint az első képes levelezőlapot 1870-ben bocsátották ki. Az idén 110 éves postai képeslapok azonban kortörténeti dokumentumok is, következőképpen felbecsülhetetlen kultúrtörténeti értéket képviselnek.

A nyomdai úton sokszorosított képeslap feltalálójának *August Schwartz* porosz könyvkereskedőt tartják, aki 1870 júliusában hozta forgalomba metszettel díszített lapjait. A képes levelezőlapok ezt követően gyorsan népszerűvé váltak, és az egész világon elterjedtek. A századforduló éveiben már divattá vált a képeslapgyűjtés is. Nagy előrelépést jelentett, amikor elkészültek az első művészi képeslapok, bemutatva a világ országainak műemlékeit, művészettörténeti értékeit és a múzeumok műkincseit.

Kezdetől fogva nagy mennyiségben készültek városokat, falvakat, tájakat ábrázoló lapok. A városképi lapok közelebb hozzák a világot, megismertetnek közeli és távoli országok tájaival, épületeivel és embeireivel. A képeslapok kortörténeti dokumentumok is. A történeti kutatás számára különösen a múlt század végén és a 19–20. század fordulóján megjelent képeslapok értékesek. Gyakran csak a képeslapok őriztek meg olyan épületeket, sőt egész utcaképeket, melyek hozzátartoznak egy-egy város vagy község múltjához.

Kedvenc témája a képeslapoknak a közlekedési eszközök, járművek bemutatása. A városképi lapokon is számtalan régi helyi közlekedési eszköz – pl. lóvasút, bérkocsi, taliga – látható.

Az utcaképek jól szemléltetik a korabeli kereskedelmi viszonyokat, üzlethálózatot is. Rendszerint az üzletek tulajdonosainak nevei is olvashatók a lapokon. Gyakoriak az ipari üzemeket, gyárakat, bányákat bemutató lapok, ezek a korabeli technikai színvonalról, a munkakörülmé-

nyekről is tanúskodnak. Számtalan képeslap jelent meg világszerte az országos és helyi vonatkozású események, történelmi évfordulók alkalmából.

Magyarországon a millenniumi ünnepségek kapcsán kezdődött meg a képeslapkiadás. Ezek a lapok a magyar történelem eseményeit és a millenniumi kiállítás épületeit ábrázolják. A képes levelezőlapokat már a századfordulón a politika, pl. a választási propaganda szolgálatába is állították. Dokumentumszerűek az első világháború eseményeit, a hadszíntereket ábrázoló képeslapok.

A képeslapok adatokat szolgáltatnak a munkásmozgalom történetéhez is: Németországban már századunk első évtizedeiben megjelentek a szocialista propagandát szolgáló május elseji képeslapok. Ezek a lapok más országokba is elkerültek, és hatással voltak a helyi munkásmozgalomra. A második világháború idején a Szovjetunióban a felderítés, a fasiszta hódítók elleni harc szolgálatába állították a képeslapokat. Magyarországon a háború utáni újjáépítés érdekében volt mozgósító ereje a képeslapoknak. Információul szolgáltak városok, középületek, forgalmi, közlekedési objektumok megismeréséhez is.

Már a 19. század végén képeslap-sorozatok jelentek meg a világ nagy ipari vásáraitól és kiállításaitól. A legtöbb lap az 1900. évi párizsi világkiállítás alkalmából jelent meg. Képeslapokat adtak ki országos és helyi rendezvények, új létesítmények építése és felavatása, de természeti katasztrófák alkalmából is.

A képeslapok hasznos adatokat nyújtanak a népiélet kutatói, a népművészet, népviseletek iránt érdeklődők számára is. Ma már kultúrtörténeti értékűek a 19. század végi és a 20. század eleji színészeket, színházi jeleneteket ábrázoló képeslapok.

Képeslaptörténeti szempontból értékesek a különleges technikával, különleges anyagokból készült képeslapok. Ilyenek többek között a bőrből, fakéregből, gobelinből, hánccsfonatból vagy selyemből készült különlegességek. Érdekesekek a különböző anyagok felhasználásával készült, ún. kollázslapok. Technikai érdekesség a századfordulón készült átvilágíthatós képeslap, a hanglemezes vagy a térhatású képeslap. A szerencsi Zempléni Múzeum képeslapgyűjteményének alapját a dr. Petrikovits László, köztisztviselőben álló szerencsi fogorvos magángyűjteményének 450 ezer darab képeslapja alapozta meg, amely azóta 650 ezer darabra növekedett. A gyűjtemény folyamatosan gyarapszik, hiszen a múzeum minden évben megkapja a hazai kiadású képeslapok egy-egy példányát a

Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalattól. Régi és külföldi lapokhoz aján-
dekozás és vásárlás révén jut a múzeum.

A Zempléni Múzeum már évekkel ezelőtt felismerte a levelezőlapok
nagy kultúrtörténeti értékét és abból több nagy tematikus kiállítást ren-
dezett, ezek folytatását ezentúl is fontos feladatának tekinti. A szerencsi
nagyértékű lapgyűjteményt felhasználták több film készítésénél is.

A világ legnagyobb képeslapgyűjteményei között tartják számon
Nyikoláj Szpiridonovics Tagrin anyagát. 12 éves kora óta gyűjti a képes-
lapokat, rengeteget utazott a világban. Gyűjteményének jelentős részét
utazásai során vásárolta. 90 ezer darabot számlál az a gyűjteményi egy-
ség, amely a saját szemével látott épületeket, tájakat, művészeti emléke-
ket ábrázol. Nyikoláj Szpiridonovics Tagrin már járt Magyarországon.
Ő is részt vett a képeslap 100 éves jubileumára rendezett budapesti kiállí-
táson.

A szerencsi Zempléni Múzeum évek óta kapcsolatban áll Nyikoláj
Szpiridonovics Tagrinnal és az általa vezetett *leningrádi Képeslap Gyűj-
teményével*. Szerencsen is járt már 1971-ben. Gyűjteménye több mint
720 000 képeslapból áll, s a világ legnagyobb ilyen jellegű gyűjteményei
között tartják számon. A gyűjteményt már 1945-ben hivatalosan is vé-
detté nyilvánították, s folyamatban van állami képeslapmúzeummá szer-
vezése, amely az Ermitázs egyik intézményeként fog működni.

A szovjet és a magyar képeslevelezőlap-gyűjtemény több tekintet-
ben rokonságot mutat egymással. Elsősorban arra gondolok, hogy mind-
kettő magángyűjteményből vált, válik rangos állami gyűjteménnyé. A vi-
lág sok nagy múzeuma indult el ugyanezen módon.

A leningrádi gyűjtemény különböző témájú – a múlt század végétől
napjainkig megjelent – képeslapokat őriz. A világ minden részéről szár-
mazó tájképes és városképi lapok mellett a művészeti alkotásokat, törté-
nelmi eseményeket és személyiségeket, közlekedési eszközöket, a tudo-
mányok eredményeit, a sportolókat bemutató képes levelezőlapok, a kü-
lönféle alkalmi üdvözlőlapok és a különleges technikai eljárásokkal ké-
szült képeslapok is megtalálhatók itt. A gyűjtemény „Lenin” részlege
több, mint 40 ezer lapból áll. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájá-
nak elnöksége korunk kulturális élete enciklopédiájának nevezete N. Sz.
Tagrin gyűjteményét.

A hatalmas kultúrtörténeti anyag 160 film elkészítéséhez nyújtott
segítséget, de felhasználták a különböző szovjet és külföldi tudományos,
kulturális és hírközlő szervek. A honvédő háború idején segítette a kato-

nai hírszerzést is. N. Sz. Tagrint többek között kitüntette a Szovjet Tudományos Akadémia Elnöksége, elismerését fejezte ki a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma, az SZKP KB Pártarchívuma és a Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága.

A most bemutatásra került kiállítás Nyikoláj Szpiridonovics Tagrin gyűjteményéből a gyűjtő válogatásában a szülőházát, a Szovjetuniót mutatja be. Láthatjuk itt a közel 800 lapon a hatalmas ország tájait, a történeti és a modern városokat. Itt vannak a műemlékek és a legújabb épületek, a műkincsek és a modern technika kincsei. Megismerhetjük a nagy történeti alakok szülőházait s a szocialista építés eredményeit.

Köszönjük Nyikoláj Szpiridonovics Tagrin készségét, hogy hívásunkra eljött, és rendelkezésünkre bocsátotta gyűjteményének egy kis részét. Őszintén reméljük, hogy a két gyűjtemény között megmarad, sőt megerősödik a kapcsolat. A duplumok cseréjével is segíthetjük egymás gyűjteményének teljesebbé tételét.

SZÁSZ ENDRE KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJÁRA

Hollóháza, 1983

A magyar néphagyomány szerint az első cserépedényeket az ördög készítette. Feltalálta a korongot, megtalálta hozzá az agyagot. Rátette a korongra, de bárhogy is igyekezett, nem sikeredett az edény. Végül mérgeiben és fáradtságában ráborult a korongra. Homloka verítékétől megcsúszott a keze alatt az agyag, és most már könnyedén megformázta a fazekat. Ettől az esettől tudott, hogy minden mesterséget, mondhatjuk, minden alkotó tevékenységet csak arcunk veritéke árán folytathatjuk.

A kerámia, amely az emberiség egyik legnagyobb felfedezése, végigkísérte életünket évezredek át, a neolitikumtól napjainkig. Dacolt a fém-, az üveg-, majd pedig a legújabb testvérrel, a műanyag edényekkel. Él és virul napjainkban is, sőt klasszikus alapanyaga a legmagasabb művészi alkotásoknak is.

Hollóházán éppen ennek a találkozásnak vagyunk tanúi. Egymásra talált a nagymúltú kerámia és a modern képzőművészet, a sok nemzetközi sikert aratott Szász Endre és a hollóházi, a több mint másfélszáz esztendőss kerámiagyár. Mint a kerámiamúzeum prospektusa is említi: „Szász Endrével folytatott kísérletek eredménye az új porcelánképek születése, amelyek porcelán (murális) falak gyártásához vezettek. A közel 1000 fokon égetett festékek évezredek múltán is megőrzik jelenlegi színüket, épületeink belső díszítését egyedi módon képviselik, s egyben igazolják a porcelán új lehetőségét és új hivatását is.”

Szász Endre kiállításának megnyitóján idézzük a mester életútjának, művészi tevékenységének főbb állomásait: A Hargita alján, Csík-szeredán született. A hovatartozás, a gyermekkor és a korai ifjúság élményei, Erdély hegyei, a székely népmese és mondavilág hatása napjainkig tükröződik műveiben.

15 évesen Marosvásárhelyen már kiállít. 1946-ban kezdte meg tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Kezdetben a szükség vezette el a könyvillusztrálásig. Több száz könyvet illusztrált, ezzel a grafika minden ágát meghódította, alkotásai széles körben ismertté váltak

határon innen és határainkon túl. 1959-ben és 1966-ban aranyérmet nyert a lipcei nemzetközi könyvbiennálén. Tervezett naptárat, valamint díszletet és kosztümöt is film- és színházi célra. Már ekkor megmutatkoztak legfőbb művészi sajátosságai, technikai sokoldalúsága, biztonsága és állandó kísérletező kedve. Ez a kísérletező kedv vezette el néhány évvel ezelőtt a művészi porcelánképek, tárgyak és murális munkák készítéséhez is.

Kiállításokkal az 1950-es évek legvégétől jelentkezik, először Magyarország különböző városaiban, majd mind gyakrabban a nemzetközi porondon: 1965. Tarnow, 1966. Krakkó és Pesaro, 1969. Berlin. Az 1970-es évek elejétől tevékenysége egy részét az amerikai kontinensre helyezte át. Ezt kiállításai is jelzik. 1971. Toronto, Montreal és Helsinki, 1972. New Orleans és Mexico City. 1974-ben újabb két földrészt hódít meg, a dél-afrikai Johannesburgot és Tokyót. Ezt követően Párizsban, San Franciscóban és Los Angelesben állít ki. Majd 1979-ben a budapesti Csók Galériai, 1982-ben pedig az általam vezetett múzeum, a miskolci Herman Ottó Múzeum, illetőleg a Vigadó-Galéria-beli önálló tárlata következett. Kollektív kiállításokon való szereplései szinte fel sem sorolhatók.

Szász Endre művészi életútja művészettörténész monográfust követel. Őszintén remélem, hogy ez nem is várat sokáig magára, már csak azért sem, mert az alkotó szinte maga sem tudja számbavenni műveit, amelyek a világ nagy gyűjteményeiben, magángyűjtőknél találhatók. A nagy tehetségek pazarlásával lépett tovább-tovább az új alkotások felé és nem nagyon érdekelte műveinek utóélete. Talán most, évek, sőt évtizedek telvén az alkotói pályán, ráébredt maga is a számvetés, az összegzés fontosságára. Úgy hiszem, hogy ez is hozzájárult ezen állandó kiállítás életre hívásához.

Én magam ugyan nem vagyok művészettörténész, mégis hadd fogalmazzam meg e helyütt, hogy engem mi fogott meg legjobban Szász Endre művészetében: témáinak jelentős részét a világirodalomból meríti. Az irodalmi élmény azonban mindig hosszasan érlelődik benne, és sok áttételben jelentkezik. Variációi azonban nem vázlatok, hanem önálló értékű alkotások. Az 1960-as évek végén megjelent Carmina Burana középkori diákdalainak antikizáló rajzait és az Éjjeli menedékhely megdöbbentően aktualizáló rézkarcait már a művészettörténet tartja számon. Nagyon érdekli az ember, a lélek és a corpus viszonya, az emberi tulajdonságok. Gyakran lép a valóság és a földöntúli mezsgyéjére, vízió-nárius képei nagy hatásúak, mondhatjuk megfajzott vár. Vallom egyik

művészettörténészünkkel: „Expresszív hangvétellő művei rokonságot mutatnak a 16. század északi reneszánsz mestereinek alkotásaival, így egyes Dürer-, Bosch- és Grünewald-lappal.”

Technikai tudása virtuóz, a megfogalmazás formáit folyamatosan újítja, a grafikus stílus azonban folyamatosan vissza-visszatér a közel-múlt alkotásokon is. Színhasználata néha harsány, gyakran azonban egyetlen szín árnyalataiból is képes életre hívni akár nagyméretű, murális kompozíciókat is.

Szász Endre néhány éve Hollóházán dolgozik. Jelenléte új feladatot és új arculatot ad a gyárnak. Sok mindent elkezdtek, sok mindent kipróbáltak, sok mindent terveznek még. Őszintén reménykedünk abban, hogy ez az együttműködés sok művészi eredményt hoz, örömet és sikert a művésznek, eredményt a gyárnak és az országnak.

Itt, e kiállítás is képet ad a sokrétű munkáról. Látjuk itt Szász Endre egyéni, szuverén, művészi alkotásait, a porcelán faliképeket, általa tervezett és sorozatban készült műveket. De itt találjuk az általa tervezett készleteket, valamint vázákat is.

A Hollóházi Porcelángyár néhány éve életre hívta szép és gazdag üzemtörténeti múzeumát. Most ez a múzeum újabb állandó kiállítással gyarapszik, Szász Endrének, a gyár kollektívája segítségével megvalósított anyagával. Örömmel üdvözljük az új kiállítást megyénk új kiállításai között. Őszintén reméljük, hogy sok belföldi és külföldi látogatót fog vonzani. A történelmi Zemplén vármegye, amely évszázadokon át az emberi szabadság, a tudomány és a szellem központja volt, új, jelentős színpolttal gazdagodott.

A MULANDÓSÁG SZOBRAI – KUNT ERNŐ FOTÓKIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJÁRA

Rohanó világunkban is meg szoktunk állni életünk három nagy eseményénél, talán jobb így mondanunk fordulójánál, a születésnél, a családalapításnál és az élet befejezésénél, a halálnál. Mindhárom esemény meghatározó jellegű az egyén, a közvetlen környezet, de a társadalom számára is. Az élet e három nagy fordulójához minden korban, minden társadalomban jelentős események, szokások kapcsolódtak. Ezek a szokások mindig jellemzőek voltak korukra, ugyanakkor hordozói voltak ősi hagyományoknak is.

Életünk mindhárom eseménye sok ismeretlent tartalmaz: Milyen nemű az eljövendő, egészséges lesz-e, kire hasonlít, milyen lesz, ha meg-nő? A másodiknál sem kevesebb a várakozás: Összeillenek-e? Mire jutnak a következő években? Hasonlóan vagyunk a halállal is.

Az emberiség néhány százezer éves történelme során igen sokféleképpen adta meg az eltávozonak a végtisztességet, takarította vagy temette el az előttelevőket. Az mindig függött a természeti viszonyoktól, a geográfiai társadalmi és vallási szokásoktól. Csak a legismertebbeket említjük. Egyes vízparti népek a vízbe vetették, mások csak valahová kitéték, elégették, megint mások külön kisebb vagy nagyobb építményt emeltek nekik, s ismét mások a föld alá helyezték örök nyugalomra. Egyes helyeken megjelölték a helyet, másutt az sem volt szokásban.

Itt, most egy néprajzkutató, név szerint KUNT Ernő kollégánk a Mulandóság szobrai c. fotókiállításának megnyitóján vagyunk együtt, emlékezünk a temetés magyar hagyományairól és szokásairól.

Temetőink a középkorban még a település központjában, a templom körül helyezkedtek el. A vezetők, a gazdagok sírjai sokszor a templomon belülre kerültek. A temetők kitelepítése a települések szélére a 16–17. században indult meg, de elhúzódott szinte napjainkig. Erre itt Miskolcon is tudunk példát említeni. Megemlítenéd még az is, hogy elődeink nyugvóhelyét mindig a magaslatokon jelölték ki. Ott állt a középkori templom is, dombos, hegyes területen ez könnyen ment, de az Alföl-

dön is mindig a víz nem járta magaslatokon kapott helyet a temető. A közelmúlt temetőjére jellemző virágkultusz a 18. századtól vette kezdetét. Igaz, napjaink temetőjére sajnálatosan inkább a betonkultusz lett jellemző. Betonkaszárnnyak mellett – beton temetők állnak!

A magyar ember a sírra ún. *fűtől való fát* állít. Ezek anyagai, a földrajzi környezettől, a szokásoktól és a kultúrától determináltak, lehetnek kőből, fából, vasból; megnyilvánulási formájuk, tehát alakjuk, díszítményük pedig megszámlálhatatlan variánst mutat. A sírkereszt állítása a középkorban terjedt el Európában és hazánkban. Idézi Jézus emberi halálát, valamint az élet keresztjét is. Fejfával a protestáns vallásúak különböztették meg magukat, azoknak számtalan változata terjedt el csak kis országunk határain belül is. Kunt Ernő Temetők művészete c. könyvében (Budapest, 1983. Corvina Kiadó) megkülönböztet fatönkös fejfát, oszlopos fejfát, kopjafát, táblás fejfát és azok számtalan variációját.

A hagyományos temetők mindenkor és mindenhol koruk társadalmi, gazdasági és ízlésbeli sajátosságait tükrözik. Felfedik a társadalom vagyoni tagolódását, vallását, a halotthoz fűződő kapcsolatát, pl. tiszteli-e halottját, gondoskodik-e róla? Árulkodik nemzeti hovatartozásáról, a névhasználat és a névadás szokásának változásairól és még megannyi más információt is hordoz. A pesti Kerepesi temető, a miskolci Avasi temető, a kolozsvári Házsongárdi temető s a derenki, szinte elpusztult temető életünknek, korunknak hű képe.

Végezetül emlékezzünk az alkotóról: Kunt Ernő több mint tíz éve múzeumunk muzeológusa, tudományos munkatársa. Elsősorban tudományos kutató, évekkel ezelőtt lett bölcsész doktor a debreceni egyetemen, a közelmúltban védte meg kandidátusi értekezését, s a Tudományos Minősítő Bizottság a napokban adta meg számára a kandidátusi címet – ha jól tudom, az oklevelet még meg sem kapta. Több könyv áll mögötte, elsősorban a temetkezési szokások, a halálkép és a temető népművészete volt önálló köteteinek témája. Munkássága idézésénél nemcsak a munkahelyi vezetőt tölti el a büszkeség, hanem az egykori tanára szíve is nagyobbat dobban.

A fotózással már egyetemista korában eljegyezte magát, ehhez az indítékot talán a képzőművészettel való genetikai kapcsolata is determinálta.

Nemcsak művészi képei jelentek meg belföldi és külföldi szaklapokban, hanem önálló kiállításai is.

Őszintén remélem, hogy Budapesten és Szombathelyen sikert aratott kiállítását a miskolci múzeumlátogatók is szívesen fogadják.

PAPERS ABOUT OTTÓ HERMAN AND HERMAN OTTÓ MUSEUM

Ottó Herman whom the museum takes its name from was born on 28 June, 1835, in Breznobánya, Upper Northern Hungary. His father a court surgeon was transferred to Diósgyőr in 1847 and the young Ottó Herman commuted to Miskolc to study. When the Civil Revolution broke out in 1848 he tried to join the army but being a 13 year old young boy he was sent home. Later on he became an engine fitter apprentice in Miskolc, then in Korpona and in Vienna from May 1854 to late 1856. He spent all his spare time in the Museum of Sciences where he got familiar with the world of minerals, plants and animals. He also made a good use of his excellent sense of drawing, as he made illustrations to scientific works. In 1857 he was called up for military service and as the army surgeon regarded his early hardness of hearing as pretence, so he had to serve as a soldier in Zólyom. His regiment was commanded to go in the Austro-Italian War where he was finally discharged at the age of 26.

During the following years he turned up in the battle fields of the Italian and Polish revolutions. In 1863 he opened a photographer's shop with two of his fellows. Here he learned how to mount birds from Kálmán Chernel. Taking Chernel's advice he applied for the conservator's post invited by the Transylvanian Museum in Transylvania that he finally got in 1864. He became Samuel Brassai's assistant and co-worker and worked in Kolozsvár upto 1871.

He began his scientific activity at the age of 30; his first study on falcon appeared in 1864. He studied much and worked even more. He did collecting work for years in Mezőség region, Transylvania. He studied mainly ornithology i.e. the life of birds but already then his attention was attracted by his other main subject, i.e. fishes and fishing. He also collected minerals and rocks for the museum. His career as a newspaper man and his political activity started in Kolozsvár at the local papers "Ellenzék" and "Magyar Polgár". In 1873 he settled down in Budapest. On commission of the Scientific Society he compiled and published "Spider

Fauna of Hungary" in three volumes. He sent his first main work to Lajos Kossuth living in exile that started their intimate and mutually respectful friendship. He also took part in the struggle against phylloxera destroying vine plantations in those days. He became a fellow researcher of the Zoological Department of the Hungarian National Museum and regularly published his articles in the Sunday Paper and in other papers in the capital.

In 1885 he married Kamilla Borosnyai an outside correspondent of the children's paper "My Papaer"; she wrote tales and children's poems.

On the national exhibition in 1885 he presents a remarkable fishing collection. In 1837 he finished his big monograph on fishing that turned his attention on ethnography. He had a study tour over the Arctic Circle in Norway in 1888. His experiences on trip were published on 580 pages with the title "About the Northern Birds' Mountains Region" in 1893. In 1891 he organized the second international ornithological congress, then in 1896 he arranged the ethnographical exhibition on the Millenium exhibition series. He became an MP for Szeged and then for Miskolc. He organized and directed the world's first Ornithological Institute until he died. He edited several scientific periodicals. He died in Budapest in 1914, and according to his last will, in 1963 his grave was transferred to the cemetery of Hámor now belonging to Miskolc.

Ottó Herman's public and scientific activity are witnessed by more than 1100 studies and articles. His interest was versatile; that is why he was deservedly called "polyhistor". The main stages and results of his scientific activity can be rounded up as follows:

Between 1876 and 1879 his monograph "Spider Fauna of Hungary" appeared in three volumes; his significant monograph "Book on Hungarian Fishery" was published in 1887 and a year later "Short Summary of Fishery" came out. His main ornithological works are the following: The Elements of Passage of Birds in Hungary (1895), About the Benefits and Harm of Birds (1901), this latter was also published in German in 1903.

At his initiative the regular annual commemoration began in 1906 which was the Day of Birds and Trees.

He got more involved in archeology in the last decades of the 19th century. It was in 1893 in Miskolc when he reported in German and Hungarian on two stone tools found on János Bársony's house site (near our museum) saying that those were the prehistoric man's tools. His report was followed by international disputes for long decades. The main value of his discovery is that it started prehistory research in Hungary, in wake

of which the archeological exploration of the caves in Miskolc and of Mountain Bükk began.

Beside science and archeology ethnography also regards him as the one who belongs to it. His interest in ethnography was awakened by his zoological study specially by study of fishing. He studied first of all Hungarian folk fishing, shepherding and folk architecture. A number of books and more than a hundred articles show his ethnographic work. In addition to the above mentioned monograph on fishery another book of his "Ancient professions" was published in 1898. From among the Hungarian Ancient Professions was published a year after Fishing and Shepherding and then in 1909 The Hungarian's Main Ancient Profession was edited.

His work Thesaurus of Words and Phrases of the Hungarian Shepherds unmatched so far was published in 1914 when he died.

Ottó Herman never was a researcher of a head of this museum. By the time our institution came into being he had been a nation known scientist and had worked in Budapest for long and came home only to have. He bought a house site in Lillafüred where he built a cottage. Andor Leszih fellow worker then the head of the Museum from 1905 to 1950 tells about Herman's relationship to the Museum: "Ottó Herman often comes to see us to study nature in our miraculous Hungarian Tempe, to research folk customs and costumes that are now dying out, to collect fishermen's and shepherds' interesting tools with their pure Hungarian character and to fight for paleolithic find in Miskolc." The Society for Public Education and Museum Society elected him an honorary member in 1906.

Ottó Herman was a genius, a polyhistor and not only a learned but a working and a creative type of it. His activity founded and determined the route and attitude and even the way of progress for three disciplines, such as science, archeology and ethnography. Our institute respectfully cherish the scientific and humane greatness of its eponym.

The institute has been the centre of the Museological Organization of Borsod-Abaúj-Zemplén County since 1963. It has three regional museums in Szerencs, Mezőkövesd and in Tokaj; a professional collection, and art collection and a machine collection in Sárospatak and Mezőkövesd; four memorial sites in Széphalom, Kelemér and in Miskolc-Lillafüred; a castle museum in Diósgyőr and almost ten small collections and region houses. Herman Ottó Museum and county museum organization made a big progress in the 70s and now it is regarded as the best among

the 19 county museum organizations. Its collection has national significance, its public education activity shows individual features and its research is remarkable. Herman Ottó Museum's publications have been steadily growing. The museum works as an institution system located in several buildings.

Let us look through first the history, namely its 80 years development and its present activity.

The idea of founding a museum in Miskolc rose already in 1884. It was urged by the archeological excavations initiated by Ottó Herman in the 1890s. The Museum was founded by Borsod-Miskolc Society for Public Education Society that had worked since 1892 and changed its name to Borsod-Miskolc Public Education and Museum Society. The museum was run by a Museum Committee. The town handed over three rooms of the school in Papszer street to the Museum when it was established. This possibility arose when the Protestant secondary school moved in the newly built school nearby (at present Zrínyi Secondary School). Though the Society for Public Education and Museum Society planned already in 1903 to build up a new and more suitable building called "Palace" that time. This institution had the name Borsod-Miskolc Museum for more than 50 years. It was only in 1953 when the Museum took Ottó Herman's name. The Museum as shown by its name, was the central museological institution in county Borsod and collected historical, archeological, ethnographical, art and scientific values in this region. It was opened to the public on 26th October, 1902. On its first exhibition – as the printed catalogues indicate – 3252 objects were placed on show in the specimen cases and another nearly 3000 remained in the store rooms. The stock of the library contained 733 volumes three years after the Museum was founded that must have been the richest state library in Miskolc in those days. The subjects of the exhibition in 1902 were the following: coin and diploma collection and scientific collection. In addition to this, archeological, applied art historical and guild historical relics were also displayed. The animal-world of Borsod County was demonstrated in a diorama 7 m long, 3 m wide and 3.5 m high in the middle of the big hall.

The enrichment of the Museum was recorded by the Committee in 1904 as follows: "With grounded pride we can tell that our Museum has got so rich in 4 years since it was established that it can compete with many museums with long decades history for the quantity as well as for the value of objects. The first exhibition was regularly open from 1902 to 1914 except the winter months then after the war it opened again and kept

open from 1920. A significant change came in the activity of the Museum when in 1913 the Public Education Society passed it to Borsod County and town Miskolc to run and maintain. The Museum took the building in full possession by 1930.

The first exhibition was rearranged in 1927 and in 1938–39, i.e. it was significantly enlarged. Then the Museum consisted of 11 show rooms, two store rooms, two studies, two corridors and 7 basement rooms.

The 11 show rooms harboured the following shows: archeology in two rooms, medeaval material in one, historical relics in three rooms and Bertalan Szemere's, Ottó Herman's and the historian of the town József Lévay's relics in one room. In 59 specimen cases and 105 tableaux 4295 objects and 314 pictures were demonstrated. In addition to the permanent exhibitions many short, so-called temporary exhibitions were also arranged. The subjects of the 74 exhibitions arranged upto the liberation were varied.

Just to mention a few of them: History of Miskolc, Folk Art of County Borsod, Relics of Diósgyőr Castle, Memories of the Hungarian Civil Revolution in Borsod, History of Printing in Miskolc, Battle at Muhi, The Hundredth Anniversary of Miskolc Theatre. The Borsod-Miskolc Museum was the only regular place in the town for fine art exhibitions. Here literary and scientific readings were regularly held. From the beginning of the century a part of these were published in the Annual of Borsod Miskolc Society for public Education and Museum.

In the first decade of the century it must have been a remarkable initiative that possibilities were provided for schools to hold lessons in history, science and drawing in the exhibition halls. As the first director of the Museum Andor Leszih recalls: "Many schools had classes in history here (Ancient Times, Medeaval Age). Instead of drawing lessons the students studied and drew folk art objects, folk art designs, they saw the picture show, every time receiving regular explanations and lectures that fitted in the course of teaching".

The collection profile of the Museum was almost the same as nowadays. Significant archeological excavations were made from the beginning mainly by Ignác Gálfi, Ottokár Kadič, Jenő Hillebrand, Andor Leszih, Géza Megay and then by László Vértes and Andor Saád. They intensively collected the historical relics of the county and of the town and artists' work in the town and the region. The so called travelling exhibitions from Upper Northern Hungary got to Miskolc in 1905 owing to Bertalan Balogh's strenuous pioneer activity. Adolf Fényes', Pál Szinyei Mer-

se's and many others' valuable works got to Miskolc through the same channel. Kálmán Koris collected folk art objects from Mezőkövesd and South Borsod, while Gyula Istvánffy studied the folk art of the Palóc in Bánvölgye. Collecting the living world i.e. plants and minerals of the region mainly of Bükk Mountain was also favoured. Here József Budai should be mentioned first who worked as a museum warden, for a short period.

The Borsod-Miskolc Museum similarly to others run by local administration was nationalized and drawn under uniform state control in 1950. In 1953 it took Ottó Herman's name. After rearrangement in 1954 the collection units of the Museum showed the following pattern: ethnographical collection with 3319 items, archeological and numismatical collection with 40066; scientific collection with 8244; pieces of fine art: 278. The specialists' staff of the Museum were gradually organized in the 50s when archeologists, ethnographers and historians were employed and the restorers' and photographers' workshop also began to work. Papers of Herman Ottó Museum in Miskolc were published in 1955 while the first volume of series Herman Ottó Museum's Annual was issued in 1957. With this a significant exchange of home and foreign publications was realized. The regular lecture series Museum Mondays in 1954 was to widen the museum's relationships with the public. Up to the mid 60s only this Museum could offer possibilities to arrange art shows. The national show series Graphical Biannual took its start here.

Herman Ottó Museum – as mentioned before – became the leading institution of the county's museological network from 1963. With the exception of Rákóczi Museum in Sárospatak and Kossuth Lajos Memorial House, the museum became Leader of the museological institutions belonging to the Ministry of Culture. The new permanent exhibition was organized in the same year that had to be pulled down due to the damage of the side of the building facing Szinva in 1967. The institution got into a difficult situation by the late 60s. Due to the damage of the building the exhibitions had to be closed up for years, many specialists left the Museum and official and social aid also weakened.

The mid 70s brought another prosperity to the institute. The old building of the Museum opened again to the public in 1974 with the permanent exhibition Man and Work. It was then when a room was arranged on the first floor to hold temporary exhibitions in the cosiest and oldest part of the building. Here the public could see "The Folk Art of Slovakia" in 1974, "Chemical Industry in Borsod" in 1975 (picture 27) "Ivory and

Boxwood Carvings", "Habanian Ceramics", "Greek Tradesmen in Miskolc" in 1976, "Rite and Society" in 1977 and "Origin of Human", "Insect World from the Carpathians to the Pirin", "Polish Folk Art".

A new building obtained in 1974 (3, Szabadság square), at present the centre of Miskolc Committee of the Hungarian Academy of Sciences – helped the institute with better provision. Miskolc Picture Gallery and Diósgyőr Castle Museum run before by the Town Council were attached to the Museum also in 1974. The new central building in Felszabadítók Street that had been modernized and rebuilt for long years was taken over in 1980. The total purchase and renovation costs amounted to 30 million forints.

The entire collection of the Museum was relocated here with nearly 400 thousand pieces, and also all the scientific departments, five restorers' labs, workshops, photolab, exhibition organizers, ethnographers and the management were moved in this building. The permanent picture show "Two Centuries' Hungarian Painting" can be seen in the same building which is the only exhibition that embraces the entire Hungarian painting beside the one in Budapest. Between 1973 and 1983 the staff increased seven fold; the number of museologists rose from 7 to 27 and the number of other specialists grew from 4 to 18. The annual budget of the county museum organization increased seven fold during the same period. Up to the mid 70s only retired teachers worked in the rural network. As the number of employees grew, the work organization had to be developed; the scientific departments enjoying professional independence and other departments such as archeological, historical, ethnographical, fine art, scientific, public education, restoration and exhibition organization were also established. The management's activity was helped by a deputy director since 1973 and by two since 1982.

Herman Ottó Museum i.e. the county museum organization has obtained the following significant museological collections and institutions until now: in 1974 the beforementioned pieces of Miskolc Gallery and nearly 200 graphical pieces and paintings of Béla Kondor granted by the State (Béla Kondor memorial room have been existing since then). The late physician Dr. Sándor Petró's remarkable art collection got in the possession of the Museum in 1977. This collection made possible to arrange the permanent art exhibition. Another rich fine art collection in Sárospatak has been growing in number since 1968. Most part of art objects comes from three donations: a part of singer Ferenc Béres' private collection, the graphic artist József Domján life works who lives now in the

United States and pieces from sculptor János Andrásy Kurta. Picture galleries in Miskolc and Sárospatak also fulfill regional tasks. The scientific collection of the museum was dissolved in the 60s and collecting work started again in the 70s. First the private collections were bought up (István Vásárhelyi, Ferenc Fóris, Tibor Wirth, etc.). Since 1979 two museologists have been involved in the enlargement of the collection. In their work they rely on social help, and also take part in the excavation of Bükk National Park and the Protected Regions of Aggtelek and Zemplén. The museum's permanent scientific exhibition got ready in 1981 with the title "Three Countries of Nature".

János Hajdú Ráfis' agricultural machine collection in Mezőkövesd started as a private collection that was taken over by the museum in 1979.

Zemplén Museum in Szerencs with its picture postcard collection amounting to 700 thousand pieces has international reputation. This is one of the first collections among the big collections in the world. Here, the ex libris collection with more than 30 thousand pieces is also remarkable. A permanent exhibition of both is going to be arranged in the castle of Szerencs in 1986 when it is expected to open and where the Zemplén Museum will move back. Tokaj Museum obtained local Catholic priest Béla Béres' valuable collection that consisted of among others 150 orthodox icons and other collection units. These also will be presented on the new permanent exhibition in the new museum building in 1984. In addition to the castle of Szerencs and the tradehouse in Tokaj, Borsod-Abaúj-Zemplén County Museum organization obtained several other establishments. Bodroghöz castle Museum is expected to open in the late renaissance so-called Mágocsi castle.

Herman Ottó Museum is the first social scientific research base. Archeologic, architectural, economy historical, fine art historical, education historical, ethnographical and literature historical research and publication is done only in this Museum. Researchers are involved in not only the regional research but in the national research, too. They also work in several professional and work committees of the Miskolc Committee of the Hungarian Academy of Sciences. Regular connections are maintained with several universities, academic institutions of the country and also with many museums and university faculties of the neighbouring countries. A separate column of Szlovákiai Téka in the series „Közlemények” informs the Hungarian specialists about the ethnographical and local historical literature in Szlovákia. Catalogues and exhibition guide books are published in three series. The co-workers also have a share in

the edition of periodicals (Borsodi Szemle, Napjaink, Borsodi Művelődés, Borsodi Történelmi Évkönyv). And finally, a few words about the public educational activity of the Museum. The Public Education Department with four members does public relations work for the whole organization. It helps the central exhibition arrangement department with organizing its activity both in the town and in the county. On an average 30–35 exhibitions are arranged a year. The number of visitors to the institution in Miskolc and in the county exceeds 600 thousand.

In 1982 15 exhibition catalogues – total 42 500 copies – 11 posters – total 4400 copies and 34 sorts of invitation cards – total 9000 copies – were issued.

Employees of the Public Education Department organize, coordinate and partly guide visitors coming to see exhibitions and receive visitors' groups. They maintain connections with schools and help drawing teachers' work. They organize and guide lecture series on ethnography and folk art in the lecture hall that was arranged in 1981. Together with trade union committees of plants they organize brigade members' visits to exhibitions. Concert series in the Museum have been successful for years, where concerts are given once a month usually on Saturday afternoon in the exhibition hall of Miskolc Picture Gallery. For nearly 10 years now that lecture series has been read on the Regional Studio of the Hungarian Radio and people's high school courses organized in at TIT.

The Museum continuously works in the public education of the town and the county.

SCHRIFTEN ÜBER OTTÓ HERMAN UND DAS HERMAN OTTÓ MUSEUM

Der Namensgeber des Museums, Ottó Herman, wurde am 28. Juni 1835 im oberungarischen Breznóbánya geboren. Sein Vater, der Hofchirurg war, wurde 1847 nach Diósgyőr versetzt, von wo aus der junge Ottó Herman nach Miskolc ging, um seine Studien fortzusetzen. 1848, bei Ausbruch des Freiheitskampfes, versuchte er sich als Soldat einzureihen, aber der 13jährige junge Mann wurde nach Hause geschickt. Später war er in Miskolc, Korpona, schließlich vom Mai 1854 bis Ende 1856 in Wien Maschinenschlosserlehrling. In Wien verbrachte er seine gesamte freie Zeit im Naturkundlichen Museum, wo er sich mit der Welt der Mineralien, der Pflanzen und der Tiere bekanntmachte. Auch seine ausgezeichnete Fertigkeit beim Zeichnen nutzte er, er fertigte Illustrationen zu naturkundlichen Arbeiten an. 1857 wurde er als Soldat einberufen. Seine frühzeitige Schwerhörigkeit wird vom Militärarzt als Simulation bewertet, so diente er in Zólyom. Seine Militäreinheit wurde im Mai 1859 in den österreichisch-italienischen Krieg befohlen, von wo er schließlich im Alter von 26 Jahren entlassen wurde. In den folgenden Jahren taucht er am Schauplatz der italienischen und polnischen Revolutionen auf. 1863 eröffnet er mit zwei Teilhabern ein Fotoatelier in Kőszeg. Hier lernt er von Kálmán Chernel das Präparieren von Vögeln. Auf Anraten von Chernel bewirbt er sich 1864 um die freie Stelle des Konservators des Museums von Kolozsvár, die er auch erhält. Er wird zur Hilfe von Sámuel Brassai und zu seinem Mitarbeiter und arbeitet in Kolozsvár fortweg bis zum Jahre 1871.

Mit dreißig Jahren beginnt er seine wissenschaftliche Tätigkeit, seine erste Arbeit über den Baumfalken erscheint im Jahre 1864. Er lernt viel und abeitet noch mehr. Viele Jahre lang erledigt er Sammelarbeit im erdelyer Mezőség. In erster Linie beschäftigt er sich mit Ornithologie, dem Leben der Vögel, aber schon damals wird er auf seinen anderen großen Themenkreis aufmerksam, auf die Fische und die Fischerei. Er sammelt für das Museum auch Mineralien und Gesteine. In Kolozsvár be-

ginnt er in den Blättern „Ellenzék“ (Opposition), später „Magyar Polgár“ (Ungarischer Bürger) auch seine journalistische sowie politische Tätigkeit.

Ottó Herman läßt sich 1873 in Pest nieder. Im Auftrage der Természettudományi Társulat (Naturwissenschaftliche Vereinigung) fertigt er ein dreibändiges Werk über die Spinnenfauna Ungarns an. und gibt es heraus. Seine erste große Arbeit sendet er dem in der Emigration lebenden Lajos Kossuth, so beginnt ihre innige, verehrende Freundschaft. Ottó Herman nimmt teil am landesweiten Kampf gegen die die Weinkulturen vernichtende Philoxeria. Ab 1875 ist er Mitarbeiter der zoologischen Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums, regelmäßig erscheinen seine Artikel in der „Vasárnapi Újság“ (Sonntagszeitung) und in anderen Blättern der Hauptstadt.

1885 heiratet Ottó Herman Kamilla Borosnyay, die vor allen Dingen äußerer Mitarbeiter des Kinderblattes „Az Én Újságom“ (Meine Zeitung) ist, sie schrieb Märchen und Kindergedichte.

1885 zeigt er – auf der Landesausstellung – eine bemerkenswerte Sammlung über das Fischereiwesen, 1887 beendet er seine große Monografie über das Fischereiwesen, welche sein Interesse in Richtung der völkerkundlichen Wissenschaft lenkt. Im Jahre 1888 unternimmt er eine Studienreise nach Norwegen, über den Polarkreis hinaus. Seine Reiseerlebnisse veröffentlicht er 1893 auf 580 Seiten unter dem Titel „Über die Gegend der nördlichen Vogelberge“ (Az északi madárhegyek tájáról). 1891 organisiert er den zweiten internationalen ornithologischen Kongress, dann richtet er 1896 die völkerkundliche Ausstellung der Ausstellungsreihe des Milleniums ein. Er ist Abgeordneter der Landesversammlung von Szeged, später von Miskolc. Er organisiert und leitet bis zu seinem Tode das erste Vogelkundliche Institut der Welt. Er redigiert mehrere naturwissenschaftliche Zeitschriften. 1914 stirbt er in Budapest, sein Grab wird, seinem letzten Willen entsprechend, 1963 auf den Friedhof des zu Miskolc gehörenden Hámor verlegt.

Die wissenschaftliche und politische Tätigkeit Ottó Hermans wird in 15 Büchern und mehr als tausendeinhundert Arbeiten und Artikeln bewahrt. Sein Interesse war vielseitig, deshalb hat er sich die Bezeichnung als „Polyhistor“ verdient. Die Hauptstationen seiner wissenschaftlichen Tätigkeit, seine Verdienste haben wir folgendermaßen zusammengefaßt:

1876–79 erschien seine dreibändige Monografie mit dem Titel „Die Spinnenfauna Ungarns“, 1887 gab er in zwei Bänden die äußerst wichtige Monografie „Buch der ungarischen Fischerei“ heraus, ein Jahr später die

Arbeit „Kurze Zusammenfassung der Fischwirtschaft“. Seine wichtigsten ornithologischen Werke sind folgende: „Elemente des Vogelzuges in Ungarn“ (1895), „Über den Nutzen und Schaden der Vögel“ (1901), letzteres ist 1903 auch in deutscher Sprache erschienen. Auf Betreiben Ottó Hermans begann das regelmäßige jährliche Gedenken: „Der Tag der Vögel und der Bäume“.

Mit der Altertumsforschung kam er im letzten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts in innigere Verbindung. 1893 publizierte er in ungarischer und deutscher Sprache über die in Miskolc (in der Nähe des Museums) auf dem Grundstück von János Bársony 1891 zum Vorschein gekommenen Steinwerkzeuge, indem er behauptete, daß dies Werkzeuge des Urmenschen seien. Seine Feststellungen wurden von einem jahrzehntelangen internationalen Disput gefolgt. Der größte Wert seiner Entdeckung ist der Beginn der ungarischen Urzeitforschung und damit der altertumswissenschaftlichen Aufschlüsselung von Miskolc und der Höhlen des Bükk-Gebirges.

Ottó Herman hat neben der Naturwissenschaft und der Altertumsforschung auch die Völkerkunde als sein Eigen betrachtet. Sein Interesse an der Völkerkunde entstand aus der zoologischen Forschung, hauptsächlich das Studium der Fischerei führte ihn dahin. Er studierte vor allen Dingen die tagtägliche Fischerei in Ungarn, das Hütewesen und die Architektur des Volkes. Seine völkerkundliche Tätigkeit wird durch viele Bücher und mehr als hundert Studien gekennzeichnet. Neben seiner schon erwähnten Monografie erschien 1898 sein Band „Die Urtätigkeiten Fischerei und Hirtenleben“, ein Jahr später „Aus dem Kreis der ungarischen Urtätigkeiten“, dann 1903 sein Buch mit dem Titel „Die großen Urtätigkeiten der Ungarn“. In seinem Todesjahre 1914 wurde die bis heute einzigartige Arbeit „Der Sprachschatz der ungarischen Hirten“ herausgegeben.

Ottó Herman war nie Mitarbeiter oder Leiter des miskolcer Museums. Als unsere Einrichtung gegründet wurde, war er schon ein Wissenschaftler mit landesweitem Ruf, er arbeitete in Budapest, nur zur Erholung fuhr er nach Hause in den Wohnort seiner Kinderjahre. Er kaufte sich in Lillafüred ein Grundstück und baute ein Sommerhaus. Über seine Verbindung zum Museum erinnert sich Andor Leszihi, Mitarbeiter der Einrichtung von 1905–1950 und später Direktor, so: „Ottó Herman kam oft zu uns, um die Natur in unserem wunderschönen „Ungarischen Tempe zu untersuchen, um die im Aussterben begriffenen Volksbräuche, Trachten zu erforschen, um die interessanten und in sich viel reines

Ungartum bergenden Gegenstände des Hirten- und Fischervolkes zu sammeln und eine Lanze für die miskolcer Paläolith-Funde zu brechen". Der „Kultur- und Museumsverein" (Közművelődési és Múzeumi Egyesület) wählte Ottó Herman 1906 zu seinem Ehrenmitglied.

Ottó Herman war ein geistiger Riese, ein Polyhistor, aber dabei nicht nur Wissenschaftler, sondern ein arbeitender, schaffender Typ. Mit seiner Tätigkeit begründete, bestimmte er den Weg, die Anschauung und sogar die Richtung des Fortschreitens bei drei Wissenschaftszweigen, der Naturwissenschaft, der Altertumsforschung und der Völkerkunde. Unsere Einrichtung hält die wissenschaftliche und menschliche Größe unseres Namensgebers in Ehren.

Die Einrichtung ist seit 1963 Zentrum der Museumsorganisation des Komitates Borsod-Abaúj-Zemplén. Dazu gehören drei lokale Museen in Mezőkövesd, Szerencs und Tokaj, zwei Fachsammlungen: eine für bildende Kunst und eine Maschinensammlung in Sárospatak beziehungsweise Mezőkövesd; vier Gedenkstätten in Széphalom, Kelemér und Miskolc-Lillafüred, das Burgmuseum in Diósgyőr; sowie etwa zehn kleinere Sammlungen und Heimatshäuser. Das Herman Ottó Museum und die Museumsorganisation des Komitates haben sich in den Jahren um 1970 sehr stark entwickelt, sie zählen heute schon zu den besten unter den 19 Museumsorganisationen der Komitate unseres Landes. Ihre musealische Sammlung ist von landesweiter Bedeutung, ihre kulturelle Tätigkeit zeigt besondere Eigenarten, ihre wissenschaftliche Forschungsarbeit ist beachtenswert. Die Publikationstätigkeit des Herman Ottó Museums entwickelte sich annähernd dreißig Jahre kontinuierlich. Das Museum besteht in Miskolc selbst aus einem in mehreren Gebäuden wirkenden Einrichtungssystem.

Betrachten wir zunächst die Geschichte, genauer gesagt die mehr als 80jährige Entwicklung, dann die gegenwärtige Tätigkeit.

In Miskolc kam der Gedanke der Gründung eines Museums zum ersten Male im Jahre 1884 auf. Dies wurde durch die von Ottó Herman in den Jahren nach 1890 betriebene Altertumsforschung dringlicher. Das Museum wurde im letzten Jahr des 19. Jahrhunderts 1899 von der Borsod-Miskolcer Kulturellen Vereinigung (Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesület) gegründet, die seit 1892 wirkte und ihren Namen dann in Borsod-Miskolcer Kulturelle und Museumsvereinigung (Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület) änderte. Die Leitung der Einrichtung versah die Museumskommission. Bei der Gründung übergab die Schule im Stadtteil mit dem Namen Papszer drei Räume. Diese

Möglichkeit ergab sich dadurch, daß das reformatische Gymnasium aus dem Gebäude in die in der Nachbarschaft gebaute neue Schule (Zrinyi-Gymnasium) umzog. Die Kulturelle und Museumsvereinigung stellte sich schon 1903 das Ziel, ein den Anforderungen besser entsprechendes Museumsgebäude, wie man damals schrieb, einen „Palast“ zu erbauen. Die Einrichtung trug mehr als fünfzig Jahre den Namen Borsod-Miskolcer Museum. Den Namen Ottó Hermans nahm sie erst im Jahre 1953 an.

Das Museum war – wie auch sein Name zeigt – die zentrale musealische Einrichtung der Komitate Miskolc und Borsod, sie sammelte die geschichtlichen, altertümlichen, völkerekundlichen und naturkundlichen Werte der Gegend. Ihre Tore wurden für die Besucher am 26. Oktober 1902 geöffnet. Zur ersten Ausstellung gelangten – laut dem auch gedruckt erschienenen Katalog – 3252 Kunstgegenstände in die Vitri-
nen und auf die Postamente, weitere insgesamt dreitausend Stücke blieben in den Lägern. Der Bibliotheksbestand betrug 3 Jahre nach der Gründung 733 und das war damals wahrscheinlich die größte staatliche Bibliothek in Miskolc.

Die Themengruppen der Ausstellung von 1902 sind folgende: Münzen- und Urkundensammlung, naturkundliche Sammlung. Weiterhin kamen Erinnerungen der Altertumsforschung, des Kunstgewerbes und der Gildengeschichte zur Ausstellung. In der Mitte des großen Saales befand sich ein 7 Meter langes, 3 Meter breites und 3,5 Meter hohes Diorama über die Tierwelt des Komitates Borsod. Über die Eröffnung des Museums berichtete auch die zeitgenössische Presse.

Die Bereicherung des Museums wurde 1904 vom Ausschuß folgendermaßen festgehalten: „Mit berechtigtem Stolz können wir sagen, daß unser Museum in den 4 Jahren seines Bestehens so reich wurde, daß es mit sehr vielen auf jahrzehntelange Vergangenheit zurückblickende Museen des Landes den Wettbewerb sowohl in Hinsicht auf die Zahl der Exponate, als auch auf den Wert dieser aufnehmen kann.“ Die erste Ausstellung war – mit Ausnahme der Wintermonate – von 1902 bis 1914, dann nach dem Kriege ab 1920 regelmäßig geöffnet. Im Leben des Museums bedeutete eine wesentliche Veränderung, daß seine Leitung 1913 von der Kulturellen Vereinigung an das Burgkomitat Borsod und an die Stadt Miskolc übergeben wurde.

Die erste Ausstellung war bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges 1914, später dann ab 1920 regelmäßig geöffnet. Die Leitung und Unterhaltung der Einrichtung wurde 1913 vom Komitat Borsod und der Stadt

Miskolc übernommen. Das Gebäude wurde vom Museum 1930 vollständig in Besitz genommen.

Die erste Ausstellung wurde 1927, später dann 1938–39 umgestaltet, genauer gesagt wesentlich erweitert. Damals bestand das Museum aus 11 Ausstellungssälen, 2 Bibliotheksräumen, 2 Lagern, zwei Arbeitszimmern, zwei Korridoren und 7 Kellerräumen. Die 11 Ausstellungsräume enthielten die folgenden Ausstellungen: Altertumsforschung in zwei Räumen, weiterhin in einem Raum mittelalterliches Material, in dreien geschichtliche Erinnerungen, in einem die Bildergalerie, im Erdgeschoß in drei Sälen die volkskundliche und in einem die Andenken an Bertalan Szemere, Ottó Herman und József Lévai und an den Geschichtsschreiber der Stadt János Szendrei. In den Sälen wurden 4295 Kunstgegenstände und 314 Bilder in 59 Teilausstellungen und auf 105 Tableaus gezeigt. 116 Illustrationen und 1759 Aufschriften halfen bei der Information der Besucher.

Neben den ständigen Ausstellungen wurden in großer Zahl kurze Zeit bestehende, sogenannte zeitweilige Ausstellungen veranstaltet. Die Thematik der bis zur Befreiung veranstalteten 74 Ausstellungen war sehr vielseitig. Um einige zu erwähnen: Geschichte von Miskolc, Volkskunst des Komitates Borsod, Die Erinnerungen an die Burg Diósgyőr, Andenken des Komitates Borsod an den ungarischen Befreiungskampf, Geschichte des miskolcer Druckereiwesens, Die Schlacht von Muhi, 100jähriges Jubiläum des miskolcer Theaters. Das Borsod-Miskolcer Museum war die einzige regelmäßige Ausstellung der bildenden Kunst in der Stadt. Regelmäßig wurden literarische und wissenschaftliche Vorträge und Abende veranstaltet. Ein Teil davon ist schon damals ab dem Beginn dieses Jahrhunderts in der Herausgabe des Museums, im Jahrbuch der Kulturellen und Museumsvereinigung von Borsod-Miskolc (*Közművelődési és Múzeumegyesületi Évkönyv*) veröffentlicht worden. Eine bedauernde Initiative war schon damals in den ersten Jahrzehnten des Jahrhunderts, daß in den Ausstellungsräumen die Möglichkeit zur Abhaltung von Geschichts-, Naturkunde- und Zeichenstunden der Schulen geschaffen wurde. Daran erinnert sich Andor Leszih – der erste Direktor des Museums – 1955 so: „Viele Schulen hielten hier im Zusammenhang mit dem Geschichtsunterricht die Stunden (Urzeit, Mittelalter), an Stelle der Zeichenstunden studierten und zeichneten sie hier Gegenstände der Volkskunst, Volksmotive, schauten sie sich die Bilder der Galerie, bei jeder Gelegenheit erhielten sie die notwendigen und für den Fortgang des

Unterrichtes nötigen hinweisenden, regelmäßigen Erklärungen, Vorträge.“

Das Sammlungsprofil des Museums war schon in den ersten Jahrzehnten fast dem heutigen gleich. Von Anfang an sind bedeutende altertumswissenschaftliche Erschließungen getätigt worden, vor allen Dingen von Ignác Gállfy, Ottokár Kadič, Jenő Hillebrand, Andor Leszihi, Géza Megay, später von László Vértes und Andor Saád. Die geschichtlichen Andenken der Stadt und des Komitates Borsod, die Werke der bildenden Künstler der Stadt und der Gegend wurden intensiv gesammelt. Mit den sogenannten oberungarischen Wanderausstellungen des Jahrhundertbeginns ist Bertalan Balogh ab 1905 im Laufe seiner unermüdlichen Pioniertätigkeit auch nach Miskolc gelangt. Auf diesem Wege sind in unser Museum die bedeutendsten Werke von Adolf Fényes, Pál Szinyei Merse und anderen gekommen. Kálmán Kóris sammelte die Erinnerungsgegenstände der mezőkövesder und der südborsoder Volkskunst. Gyula Istvánffy studierte die Folklore der Palocen von Bánvölgye. Mit Vorliebe wurde die Tierwelt, wurden die Pflanzen und Mineralien der Gegend, vor allen Dingen des Bükk-Gebirges gesammelt. Hier muß in erster Linie der Name József Buday erwähnt werden, der für kurze Zeit auch „Bewahrer“ unseres Museums war.

Das Museum von Borsod-Miskolc ist – ähnlich wie andere unter örtlicher Leitung stehende Museen – 1950 verstaatlicht worden, unter einheitliche staatliche Verwaltung genommen worden. 1953 nahm es den Namen Herman Ottó Museum an. Nach der Umorganisation 1954 zeigten die Teilsammlungen des Museums folgendes Bild: Völkerkundliche Sammlung 3319 Stücke, Altertumsforschung und Numismatik 40066, Naturkunde 982, Sammlung der Lokalgeschichte 8244 Stücke, Werke der bildenden Kunst 278 Stücke. In den Jahren nach 1950 entstand kontinuierlich der Bestand des Museums an Fachleuten. Es wurden Altertumsforscher, Völkerkundler und Historiker mit Fachbildung eingestellt, die Restaurator- und Fotowerkstatt des Museums begann ihre Arbeit. Die Bibliothek wurde neu organisiert und begann die Ausgabereihen des Museums: 1955 mit den Mitteilungen des miskolcer Herman Ottó Museums (A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei), 1957 erschien der erste Band der Reihe mit dem Titel „Jahrbuch des Herman Ottó Museums“ (A Herman Ottó Múzeum Évkönyve). Damit wurden zur Entwicklung der Bibliothek bedeutende in- und ausländische Publikationsaustausch-Verbindungen herausgebildet. Zur Verbreiterung der Massenbasis des Museums wurden 1954 die regelmäßigen Vortragsrei-

hen mit dem Titel „Museumsmontag“ begonnen. Bis zur Mitte der 1960er Jahre gab es nur im Herman Ottó Museum Möglichkeiten zur Veranstaltung von Ausstellungen der bildenden Kunst. Hier nahm auch die landesweite Ausstellungsreihe der Grafischen Biennale ihren Anfang.

Das Herman Ottó Museum wurde – wie ich schon erwähnt hatte – ab 1963 zur leitenden Einrichtung des Museumsnetzes des Komitátes. Mit Ausnahme des Rákóczi-Museums in Sáropatak und des Lajos Kossuth Gedenkhauses in Monok ist es zum Lenker aller zur kulturellen Richtung gehörenden musealischen Einrichtungen des Komitátes geworden. Noch im selben Jahr ist die neue ständige Ausstellung des Museums fertig geworden, welche auf Grund der Beschädigung des Gebäudes auf der der Szinva zugewandten Seite 1967 bald abgebaut wurde. Die Einrichtung kam am Ende der 1960er Jahre in eine schwierige Situation. Wegen der Beschädigung des Gebäudes mußten die Ausstellungen jahrelang geschlossen werden, mehrere Fachleute gingen weg, die amtliche und gesellschaftliche Unterstützung wurden schwächer.

Neuen Aufschwung brachte die Mitte der 1970er Jahre. 1974 wurde für das große Publikum das Herman Ottó Museum wieder mit der ständigen Ausstellung „Mensch und Arbeit“ eröffnet, beziehungsweise Raum für die Möglichkeit zeitweiliger Ausstellungen im Erdgeschoß, im stimmungsvollsten, ältesten Teil des Gebäudes geschaffen. Hier wurden 1974 „Volkskunst der Slowakei“, 1975 „Chemieindustrie von Borsod“ (Bild 27), „Elfenbein- und Buchsbaumschnitzereien“, „Haban-Keramik“, 1976 „Griechische Händler in Miskolc“, 1977 „Bräuche und Gesellschaft“, „Die Abstammung des Menschen“, „Die Insektenwelt von den Karpaten bis Pirin“, „Polnische Volkskunst“ betitelte Ausstellungen veranstaltet.

Das 1974 neuerhaltene Gebäude (Szabadság tér 3.) – jetzt Sitz der Miskolcer Sektion der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA) – half bei der besseren Unterbringung und Arbeit der Einrichtung. Ebenfalls 1974 nahm die Museumsorganisation des Komitátes die vom Rat der Stadt unterhaltenen Miskolcer Bildergalerie (Miskolci Képtár) und Burgmuseum von Diósgyőr (Diósgyőri Vármúzeum) unter seine Obhut. 1980 konnten wir – nach mehrjähriger Modernisierung und Umbau unser neues zentrales Gebäude auf der Felszabadítók útja in Besitz nehmen, dessen vollständige Ankaufs- und Renovierungskosten annähernd 30 Millionen Forint ausmachten. Hier wurden die vollständige Sammlung des Herman Ottó Museums, fast 400 tausend Stücke, die ge-

samte wissenschaftliche Abteilung, die Restaurations-Laboratorien von fünf Fachrichtungen, die Werkstätten, das Fotolaboratorium und die Ausstellungsorganisation, die Verantwortlichen für Volkskulturbildung und die Direktion untergebracht. Im selben Gebäude ist auch die Ausstellung der bildenden Kunst mit dem Titel „Zwei Jahrhunderte ungarischer Malerei“ zu besichtigen, die – außer Budapest – die einzige in unserem Lande die Gesamtheit der Malerei der ungarischen Nation umfassende ständige Ausstellung ist. Die Zahl unserer Mitarbeiter hat sich von 1973 bis 1983 versiebenfacht, die Zahl der Museologen hat sich von 7 auf 27 erhöht, die Zahl anderer fachlicher Angestellter ist von 4 auf 18 angewachsen. Das Etat der Museumsorganisation des Komitates hat sich in der selben Zeit versiebenfacht. Bis zur Mitte der 1970er Jahre haben im ländlichen Netz nur mit Gage versehene, pensionierte Pädagogen gearbeitet. Mit dem Ansteigen der Personenzahl mußte die Arbeitsorganisation entwickelt werden, mußten die in fachlichen Fragen Eigenständigkeit genießenden wissenschaftlichen Abteilungen für Altertumsforschung, Geschichte, Völkerkunde, bildende Kunst und Naturkunde, sowie die Abteilungen für Volksbildung, Restaurierung und Ausstellungsorganisation geschaffen werden. Die Leitung des Einrichtungssystems wird seit 1973 von einem, seit 1982 von zwei Stellvertretern des Direktors unterstützt.

Das Herman Ottó Museum beziehungsweise die Museumsorganisation des Komitates ist in den letzten Jahren mit folgenden bedeutenderen musikalischen Sammlungen und Einrichtungen bereichert worden:

Die Stammsammlung der bildenden Kunst bedachte 1974 mit Werken der schon erwähnten Miskolcer Galerie und die kulturelle Verwaltung mit fast zweihundert Grafiken und zum Teil Gemälden von Béla Kondor die Bildergalerie. (Seitdem bestehen die Béla-Kondor-Gedenkzimmer.) 1977 geschah die Erweiterung mit der bedeutenden Sammlung der bildenden Kunst des verstorbenen miskolcer Arztes Dr. Sándor Petró. Diese Sammlung ermöglichte die Einrichtung der ständigen Ausstellung der bildenden Kunst. In unserem Komitat erweitert sich in Sárospatak seit 1968 laufend eine reiche Sammlung der bildenden Kunst. Der größte Teil dieser Zusammenstellung von Kunstgegenständen wird von drei Schenkungen gebildet: Der Sänger Ferenc Béres übergab einen Teil der von ihm begründeten Privatsammlung. Dies wurde durch die das Lebenswerk des in den Vereinigten Staaten lebenden Grafikers József Domján, sowie des Bildhauers János Andrassy Kurta umfassenden Schenkungen bereichert. Die Miskolcer und die Sárospataker Bildergalerie versehen auch regionale Aufgaben.

Die naturkundliche Sammlung des Herman Ottó Museums wurde in den 1960er Jahren aufgelöst, in den 1970er Jahren haben wir die Sammlung neu begonnen. Zuerst haben wir Privatsammlungen aufgekauft (István Vásárhelyi, Ferenc Fóris, Tibor Wirth). Seit 1979 befassen sich zwei Museologen mit der Bereicherung der Sammlung. Sie erledigen ihre Arbeit mit der Einschaltung einer breiten gesellschaftlichen Basis, sie nehmen teil an den Aufschlüssen des Nationalparkes Bükk, der Landschaftsschutzgebiete von Aggtelek und Zemplén, 1981 wurde die ständige naturkundliche Ausstellung des Herman Ottó Museums unter dem Titel „Die drei Welten der Natur“ fertiggestellt.

In Mezőkövesd begann die Landwirtschaftliche Maschinensammlung von János Hajdú Ráfi seine Tätigkeit als Privatsammlung, welche 1979 unter die Obhut der Museumsorganisation des Komitates gelangte. Über eine Sammlung von internationaler Bedeutung, eine aus 700tausend Stücken bestehende Sammlung von Ansichtskarten vergnügt das szerecszer Zemplén-Museum. Diese nimmt auch bei den herausragenden Sammlungen der Welt einen hervorragenden Platz unter den ersten ein. Gleichfalls bedeutend ist hier die Sammlung von mehr als 30 tausend ex libris. Von beiden wird eine ständige Ausstellung gestaltet, die voraussichtlich 1990 in der Burg von Szerencs zu sehen sein wird, wohin das Zemplén-Museum zurückziehen wird. Im Januar 1983 wurde das Tokaji-Museum durch die hochwertige Sammlung des katholischen Pfarrers von Tokaj, Béla Béres, bereichert, welche unter anderem aus 150 orthodoxen Ikonen und weiteren Sammlungsteilen besteht. Diese werden auch 1984 im neuen Gebäudes des Museums auf einer neuen ständigen Ausstellung präsentiert werden.

Neben der musealen Nutzung der Burg von Szerencs und des Händlerhauses von Tokaj wurde die Museumsorganisation des Komitates Borsod-Abaúj-Zemplén noch um mehrere neue Objekte erweitert. In Pácín wird das aus der Zeit der Spätrenaissance stammende, sogenannte Mágócsi-Schloß voraussichtlich im Frühjahr 1986 sein Tor als Schloß-Museum des Bodrogeköz öffnen.

Das Herman Ottó Museum ist die gesellschaftswissenschaftliche Forschungsbasis Nummer Eins im Komitat. Altertumswissenschaftliche, architekturgeschichtliche, wirtschaftsgeschichtliche, kunstgeschichtliche, völkerkundliche, kulturgeschichtliche und bestimmte literaturgeschichtliche Forschung und Publikation erfolgt jedoch nur im Museum. Die wissenschaftlichen Mitarbeiter nehmen neben der Erforschung der Region an den Arbeiten der Planaufgaben des Landes, sowie in mehr-

ren Fach- und Arbeitsgruppen der Miskolcer Sektion der Ungarischen Akademie der Wissenschaften teil. Sie halten regelmäßig Kontakt zu mehreren Universitäten unseres Landes, zu akademischen Instituten, sowie zu vielen Museen und Universitäts-Lehrstühlen der Nachbarländer. In jedem Band der Reihe mit dem Titel „Mitteilungen“ werden in einem besonderen Abschnitt unter dem Titel „Szlovákiai Téka“ die ungarischen Fachleute mit der Literatur der slowakischen Völkerkunde und Heimatkunde bekanntgemacht.

In drei Reihen und Umfängen werden Kataloge und Ausstellungsführer herausgegeben. Die Mitarbeiter unseres Museums beteiligen sich an der Zusammenstellung anderer Publikationen in Miskolc (Borsodi Szemle, Napjaink, Borsodi Művelődés, Borsodi Történeti Évkönyv).

Zum Schluß noch etwas über die kulturelle Arbeit des Museums: Die aus vier Mitarbeitern bestehende kulturelle Abteilung versieht die Propagandaarbeit in der gesamten Organisation des Komitates. Sie hilft der Abteilung für Ausstellungsorganisation bei ihrer Tätigkeit in Miskolc und im Komitat. Jährlich organisieren und eröffnen wir im allgemeinen 30–35 Ausstellungen. Die Besucherzahl in unseren Einrichtungen in Miskolc und im Komitat überschreitet jährlich die 600tausend. 1982 wurden 15 Ausstellungskataloge – mit insgesamt 42500 Exemplaren-, 11 Plakate – mit 4400 Exemplaren – und 34 verschiedene Einladungen – mit insgesamt 9000 Exemplaren – angefertigt. Die Mitarbeiter der Kulturabteilung organisieren, koordinieren und zum Teil führen sie auch bei den Ausstellungsbesuchen, sie empfangen die angemeldeten Gruppen. Sie halten die Verbindung zu den Schulen, helfen den Zeichenlehrern und Geschichtslehrern bei der Arbeit. In dem 1981 geschaffenen Arbeitsraum organisieren und leiten sie volkskünstlerische, völkerkundlich-folkloristische Veranstaltungsreihen usw. Sie organisieren mit den Gewerkschaftsleitungen der Betriebe die Museumsbesuche der Werktätigen und der Brigaden. Seit Jahren ist das „Konzert im Museum“ eine erfolgreiche Veranstaltungsreihe, welche im allgemeinen einmal im Monat, am Sonntagnachmittag im Ausstellungssaal der Miskolcer Bildergalerie durchgeführt wird. Annähernd 10 Jahre wird eine Vortragsreihe im Miskolcer Regionalstudio des Ungarischen Rundfunks gesendet, in der Gesellschaft zur Verbreitung wissenschaftlicher Kenntnisse (TIT) werden Kurse der freien Universität veranstaltet. Die Mitarbeiter des Museums nehmen am kulturellen Leben der Stadt und des Komitates teil.

TARTALOM

BEKÖSZÖNTŐ	5
HERMAN OTTÓ	7
HERMAN OTTÓ KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGE	13
HERMAN OTTÓ, A MISKOLCI KÉPVISELŐ	20
HERMAN OTTÓ NÉPRAJZI MUNKÁSSÁGA	39
HERMAN OTTÓ FIUMÉBAN	46
HERMAN OTTÓ LEVELEI PÓSA LAJOSÉKHOZ	53
JÁSZAI MARI LEVELEI HERMAN OTTÓHOZ	71
HERMAN OTTÓ MÚZEUM	90
SZEMERE ATTILA	101
A NÉPRAJZI KUTATÁS KEZDETEI A BORSOD-MISKOLCI MÚZEUMBAN – 1899–1913 –	109
A NÉPRAJZI ÉRDEKLŐDÉS KIBONTAKOZÁSA ÉS AZ INTERETNIKUS KUTATÁSOK ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON	121
EREDMÉNYEK ÉS FELADATOK A BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZETBEN	133
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOK A HERMAN OTTÓ MÚZEUMBAN	146
A RESTAURÁTORI MUNKA ALAKULÁSA AZ UTÓBBI TÍZ ÉVBEN EGY MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZETBEN	151
MEDITÁCIÓ A MÚZEUMOK ÉS AZ ISKOLÁK KAPCSOLATÁRÓL	158
ÚJ KÉPZŐMŰVÉSZETI KINCSEINK, A PETRÓ GYŰJTEMÉNY – Újságcikk –	163
KELEMÉR ÉS GÖMÖRSZÓLÓS 750 ÉVES – Előadás 1982 októberében –	167
LAJOS ÁRPÁD, 1911–1976	173
PAP MIKLÓS 70 ÉVES	177
BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE NÉPMŰVÉSZETE – Előadás a Magyar Nemzeti Galériában 1973 októberében –	182
A MATYÓ NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS KALOCSAI MEGNYITÓJÁRA – 1973 nyarán –	191
A KELET-SZLOVÁKIAI NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS MISKOLCI MEG- NYITÓJÁRA – 1978 –	195

NY. SZ. TAGRIN LEVELEZŐLAP GYŰJTEMÉNYÉNEK SZERENCSEI MEG- NYITÓJÁRA – 1980 –	198
SZÁSZ ENDRE KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJÁRA – Hollóháza, 1983. –	201
A MULANDÓSÁG SZOBRAI Kunt Ernő fotókiállításának megnyitójára	204
PAPERS ABOUT OTTÓ HERMAN AND HERMAN OTTÓ MUSEUM (Abstract)	207
SCHRIFTEN ÜBER OTTÓ HERMAN UND DAS HERMAN OTTÓ MUSEUM (Auszug)	217

CONTENTS

OPENING SPEECH	5
OTTÓ HERMAN	7
OTTÓ HERMAN'S PUBLIC ACTIVITY	13
OTTÓ HERMAN, MP FOR MISKOLC	20
OTTÓ HERMAN'S ETHNOGRAPHICAL WORK	39
OTTÓ HERMAN IN FIUME	46
OTTÓ HERMAN'S LETTERS TO THE PÓSAS	53
MARI JÁSZAI'S LETTERS TO OTTÓ HERMAN	71
HERMAN OTTÓ MUSEUM	90
ATTILA SZEMERE	101
THE BEGINNING OF ETHNOGRAPHICAL RESEARCH	
IN BORSOD-MISKOLC MUSEUM, 1899-1913	109
DEVELOPMENT OF INTEREST IN ETHNOGRAPHY AND INTERETHNIC	
RESEARCH IN NORTH-EASTERN HUNGARY	121
RESULTS AND TASKS IN THE BORSOD-ABAUJ-ZEMPLÉN	
COUNTY MUSEUM ORGANIZATION	133
SOCIAL SCIENTIFIC RESEARCH IN HERMAN OTTÓ MUZEUM	146
RESTORATION WORK IN A COUNTY MUSEUM ORGANIZATION	151
THOUGHTS ABOUT RELATIONSHIP BETWEEN SCHOOLS AND MUSEUMS	158
OUR NEW FINE ART TREASURY, PETRÓ'S COLLECTION	
- newspaper article	163
KELEMÉR AND GÖMÖRSZÖLŐS ARE 750 YEARS OLD	
- lecture in October 1982	167
ÁRPÁD LAJOS, 1911-1976	173
MIKLÓS PAP IS 70 YEARS OLD	177
FOLK ART OF BORSOD-ABAUJ-ZEMPLÉN COUNTY	
- lecture in the Hungarian National Gallery in 1973	182
TO THE OPENING OF THE MATYÓ FOLK ART EXHIBITION IN KALOCSA,	
IN SUMMER, 1987.	191
TO THE OPENING OF N.S. TAGRIN'S POSTCARD COLLECTION	
- Szerencs, 1980	198
TO THE OPENING OF ENDRE SZÁSZ' EXHIBITION	
Hollóháza, 1983	201

SCULPTURES OF TRANSITORINESS

– to the opening of Ernő Kunt's photo exhibition 204

PAPERS ABOUT OTTÓ HERMAN AND HERMAN OTTÓ MUSEUM

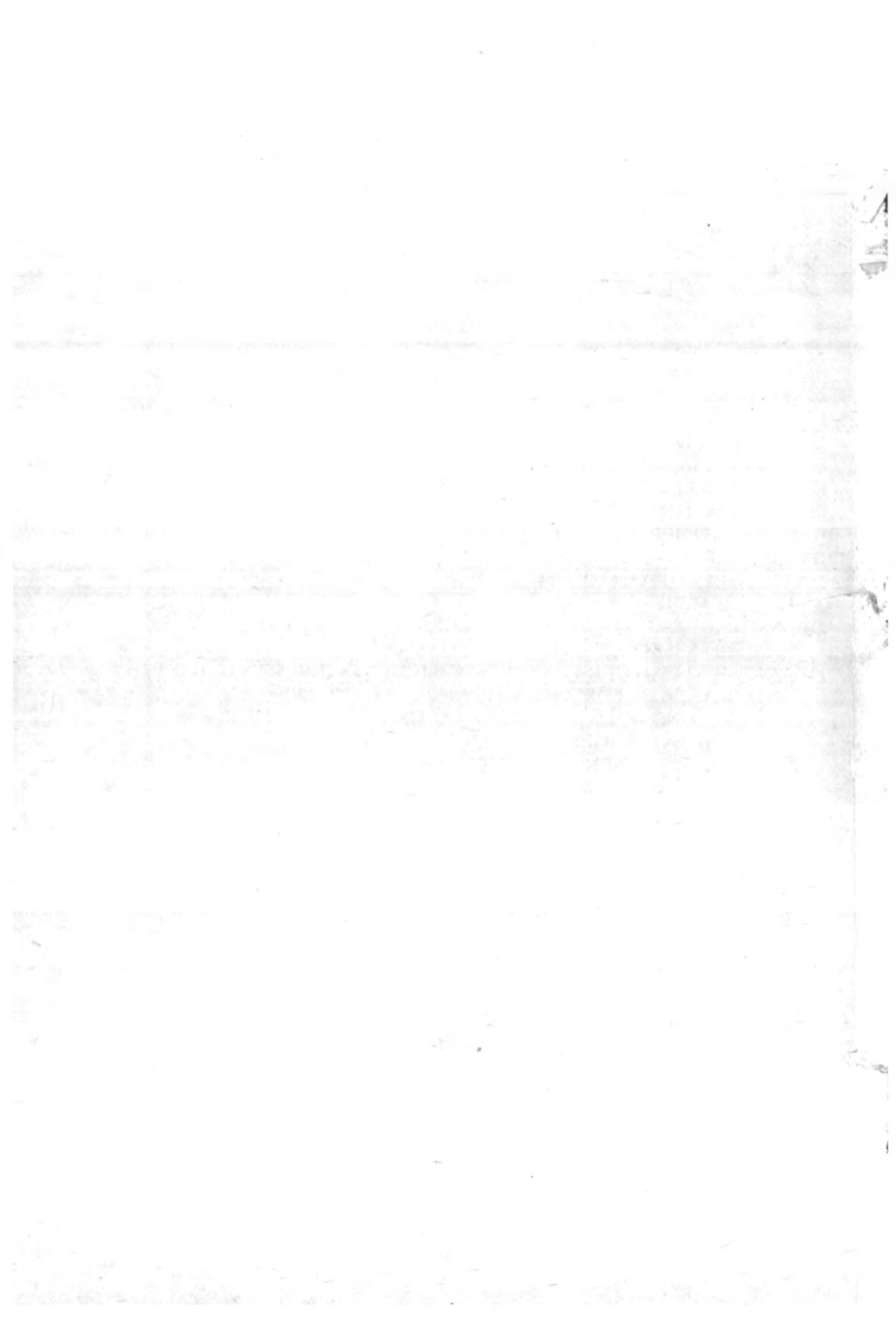
(Abstract) 207

SCHRIFTEN ÜBER OTTÓ HERMAN UND DAS HERMAN OTTÓ MUSEUM

(Auszug) 217

INHALT

EINLEITUNG	5
OTTÓ HERMAN	7
DAS ÖFFENTLICHE WIRKEN OTTÓ HERMAN	13
OTTÓ HERMAN, ABGEORDNETER VON MISKOLC	20
DAS VÖLKERKUNDLICHE WIRKEN OTTÓ HERMANS	39
OTTÓ HERMAN IN FIUME	46
BRIEFE OTTÓ HERMAN AN LAJOS PÓSA	53
BRIEFE MARI JÁSZAIS AN OTTÓ HERMAN	71
DAS HERMAN OTTÓ MUSEUM	90
ATTILA SZEMERE	101
DIE ANFÄNGE DER VÖLKERKUNDLICHEN FORSCHUNG IM BORSOD-MISKOLCER MUSEUM – 1899–1913 –	109
DIE ENTWICKLUNG DER VÖLKERKUNDLICHEN INTERESSES UND DIE INTERETNISCHE FORSCHUNG IN NORDOST-UNGARN	121
ERGEBNISSE UND AUFGABEN DER MUSEUMSORGANISATION DES KOMITATES BORSOD-ABAÚJ-ZEMLÉN	133
GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHE FORSCHUNGEN IM HERMAN OTTÓ MUSEUM	146
DIE ENTWICKLUNG DER ARBEIT DER RESTAURATOREN IN DER MUSEUMSORGANISATION EINES KOMITATES	151
MEDITATION ÜBER DIE VERBINDUNG ZWISCHEN MUSEEN UND SCHULEN	158
UNSER NEUER SCHATZ DER BILDENDEN KUNST, DIE PETRÓ-SAMMLUNG – Zeitungsartikel –	163
KELEMÉR UND GÖMÖRSZÓLÓS 750 JAHRE – Vortrag im Oktober 1982 –	167
ÁRPÁD LAJOS. 1911–1976.	173
MIKLÓS PAP 70 JAHRE	177
DIE VOLKSKUNST DES KOMITATES BORSOD-ABAÚJ-ZEMLÉN – Vortrag in der Ungarischen Nationalgalerie 1973 –	182
ZUR ERÖFFNUNG DER AUSSTELLUNG DER MATYÓ-VOLKSKUNST IN KALOCSA – Sommer 1973 –	191

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT MŰVEK

- 1 DOBOSY LÁSZLÓ: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén (1975) (elfogyott)
- 2 BENKŐ SÁMUEL: Miskolc történeti-orvosi helyrajza – 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József, fordította M. Kiss Júlia (1976)
- 3 BAKÓ FERENC: Bükki barlanglakások (1977)
- 4 KATONA IMRE: Miskolci köedénygyárak (1977)
- 5 VASS TIBOR: Jelbeszéd az ózdi finomhenger.nűben (1977)
- 6 PETERCSÁK TIVADAR: Hegyköz (1978)
- 7 VERES LÁSZLÓ: A Bükk hegység üvegkútjai (1978)
- 8 LAJOS ÁRPÁD: Nemesek és partiak Szuhafőn (1979)
- 9 SZABADFALVI JÓZSEF: Festett asztalosmunkák Megyaszóról (1980)
- 10 SZILÁGYI MIKLÓS: A Hernád halászata (1980)
- 11 FELD ISTVÁN–JUAN CABELLA: A füzéri vár (1980) (elfogyott)
- 12 VIGA GYULA: Népi kecsketartás Magyarországon (1981)
- 13 VÉGVÁRI LAJOS: Imreh Zsigmond (1981)
- 14 SZUHAIPÉTER: A Szendrő környéki falvak paraszti gazdálkodása a kapitalizmus időszakában (1982)
- 15 PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A barkóság és népe (1983)
- 16 DÉNES GYÖRGY: A Bódvaszilas-medence 700 éves története (1984)
- 17 PETERCSÁK TIVADAR: Népi szarvasmarhatartás a Zempléni Hegyközben (1983)
- 18 DOBRIK ISTVÁN: Mokry Mészáros Dezső (1881–1970) (1984)
- 19 DOBOSY LÁSZLÓ: Gömörszőlős, egy gömöri falu néprajzi monográfiája (1984)
- 20 NAGY KÁROLY: Somsálybánya története (1985)
- 21 DOBROSSY ISTVÁN: A miskolci vendéglátás története 1745–1945 (1985)
- 22 KAMODY MIKLÓS: Észak-Magyarország hírközlésének története (1985)
- 23 VIGA GYULA: Tevékenységi formák és a javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában (1986)
- 24 KATONA IMRE: Az első magyar porcelángyár (Telkibánya) (1986)
- 25 SZABADFALVI JÓZSEF: Írások Herman Ottóról és a Herman Ottó Múzeumról (1987)
- 26 GODA GERTRÚD: Ficzere László (1910–1967)
- 27 TELEPY KATALIN: Tenkács Tibor

A kiadványok utánvétellel megrendelhetők a Herman Ottó Múzeum gazdasági osztályán.
Ügymintázó: Veres Ferencné, Cím: 3501 Miskolc, Pf. 4.

65.- Ft

BORSODI KISMONOGRÁFIÁK 25.